

Lideja Leikuma

*GRUOMOTA
ŠKOLUOTUOJIM*

Lideja Leikuma

*GRUOMOTA
ŠKOLUOTUOJIM*

Eksperimentāls mācību līdzeklis
Atļāvusi lietot Latvijas Republikas Izglītības ministrija

"Gruomota školuotuojim" ir uzziņu grāmata skolotājiem, kuri mācību stundās strādās ar mācību grāmatu "Latgališu ābece (lementars)", kas izdota 2 daļas 1992. gadā. Šajā mācību izdevumā pirmoreiz vienkopus var atrast ļoti daudz Latgales vēstures un kultūras faktu, kas izklāstīti hronoloģiskā secibā. Dotas precīzas ļoti daudzu literatūras avotu norādes, kartes un cita veida vizuālā informācija. Grāmatas mērķis – palīdzēt saprast un prast izskaidrot, kāpēc Latvijā reāli pastāv divas literārās rakstu valodas tradīcijas un kāpēc nepieciešams sakopt arī latgaliešu literārās rakstības druvu.

Zinātniskie konsultanti: habilitētais filoloģijas zinātņu doktors **Antons Breidaks**,
vēstures zinātņu doktors **Juris Urtāns**.

Vāku zīmējis Jānis Gailums.

Redaktore Ruta Bokāne.

Dizainers Aivars Peisenieks.

Tikkū gaismai tyka lāuts īspeidet vysūs lūgūs, pasamūda nū mūrgainuo mīga ari Latgolys latvīts. Pasarūzeja, izstaipeja tai, ka net kauli nūbrakšēja, i izstēja vysā augumā. Tūlaik izguoja uorā, apsauvēre vysapleik i ... vairs najuta pavasareiguo vieja spiergtuma. Iraudzeja, ka poša audzātais kumeļs pa nasaprūtami garū nakti ir pavysam nūlīsiejs, ka tāva taiseitais orkls na saimis īpuostajā leidumā stuov, bet aizaugušys vacainis vydā.

Ari dāls nūstuoja kolna golā. Stuoveja ilgi i vīns pats. Kai caur bīzu myglu īsaskanēja ausīs tys, kū nazkod beja sacejs tāvs ar muoti, bet vēl vairuok palyka žāl, ka pasauli izstaiquojušūs bruolu i muosu sūlu pat okys stīga vairs napūmiņ ...

Nūsapuyute dāls i kuope lejā leidz nazkodejam sātys lapnumam. Oka vēl turējuos. Vacuokais bruols redzēja ari sakrytušū syrūbu, bet acs vairuok kawējuos pi iudiņa dzeislīs okys dybynā - syt i syl zamzemis olūtenš sovu navīnaidū mutuli, dzan ar dzeitini dzeiveibys spāku zemis viersā.

Atsadzēre dāls pasauli gorduokuo iudiņa, nūskoluoja koklā īasprīdušū komuli i jau beja spiejeigs izdzierst bazneicys zvonus.

Nazkur īsuoce vaukšet suns, atskanēja tuids kai jaunuo gailāna bolss. Bet varbyut ti bārns aizraudujoja? ...

"Dzeivuosim!" dāls nūsapurynuoja vēl reizi, izstēja otkon i atsagrīze pogolmā, kur bubenēja juo zyrgs.

"Siermeišam gribis dzert," dasaguoduojā saiminīks i guoja maklātu spaņa.

ĪVODS	7
Nūtykumu atteisteiba Latvejā i Latgolā	8
NU SUOKUMA LEIDZ VUOCU ATIŠONAI	10
Pyrmī dzeivuotuoji Latvejā	10
Latvišu ciļšu priķsteči	11
Žucevys i Narvys kulturai	11
Puormainis teritorejys apdzeivuoteibā	11
1. godu tyukstūšys beiguos leidz Kristum	11
Rūbežs storp suomugrim i baltim	12
Volūdniki par baltu i suomugru sovstarpejim sakarim	12
Suomugrismi baltu volūduos	13
Cārmyuška i paegle	13
Caur suomugrim pi zyvu	13
Uzsvors myusu volūdā	14
Suomugriski vītu nūsaukumi i cyti vuordi	14
Sinys paleidzēja	15
Vēl vīns "sierns" līciniks	15
Soidu azars i divskans oi	16
Soikāns ar Poikānu (voi Poikāns ar Soikānu)	16
Puika ar ui	16
1. godu tyukstūšu piec Kristus	17
Atskanis nu iprikšejuos dzeivis vītys kaimiņūs	17
Kū par tū vysu soka hronisti?	18
Dzelža laikmatā	18
Par senejūs latgalu drēbem	18
Depozīti Sauliskolnā	19
Uoraišu (Āraišu) azara pijs	19
Dzelža laikmata latgalu kopulauki	19
Par latgalu kopim	20
R Denīsova par Vydzemis latgalim	20
R Denīsova par Latgolys latgalim	21
R Denīsova par latgalim kūpumā	21
2. godu tyukstūšā piec Kristus	21
Atteisteituoka saimnikuošana	21
Caur Lubuonu iz Malnū jyru	22
Pūdniceibai	22
Zinis par Latvejys dzeivuotuojim	22
Lētigola i Lotygola	23
Henrika (Indriķa) Livonejys hronika	23
Latgola i latgalu (latviši) cytūs olütūs	24
Nu kurinīs Latgola otkon pasaruodeja "latgali"?	24
Kur palyka suomugri?	25
Lībišu tautys dzīsme	26
Kai lībiši (suomugri) vēl ītekmēja latvišu volūdu?	26
Valstiskūs veiduoju mu suokumi Latvejā	27
Latgalu valstenis	27
Tuolovys valstena	28
Par Beverīnys pijs atsarasšony sītu i cytu kū	28
Kūknesis valstena	29
Jersika - stypruokuo latgalu valstena	29
Jersikys gols	30
Vēl nazcik dokumentu	30
Izrokumi Jersikā	31
Latvejā leidz kristiceibai	31
Kaidus svātkus svieteja myusu senči?	32
Cytī hronisti par latvišu senču ticiejumim	33
Kristticeibys suokumi pi latvišu kaimiņu	34
KRISTTICEIBYS ĪVEŠSONA LATVEJĀ	35
Kristticeibys suokumi	35
Lībišu kristeišona	36
Veiskupa Alberta "ticeibys" laiks	36
Kod radeituojam gaist prīca par radeitū	37
Kristticeiba pi latgalu	38
Ar kristticeibu saisteituo leksika	38
Nazcik pīzeimu par nūsauktajim slavismim	39

Bazneica	39
Dūmuot	39
Gavēt	39
Grāks	40
Gruomota	40
Klaneitīs	40
Krysts	40
Mūceit	44
Nedēļa	45
Svāts	46
Latgolys latvišu svātku i svieťejamuos dīnys	47
Žīmyssvātki, Kūču vokors	47
Nazcik plašuoku pīzeimu par kalādom	48
Svynamuos dīnys storp Žīmyssvātkim i Leldini	51
Leldinis gaideišona. Leldinis	55
Vosoryssvātki	56
Jura dīna	57
Juona dīna	58
Cytys svieťejamuos dīnys vosorā	59
Marejys dīna i Aglyuna	59
Beidzamuos pīzeimis par aizajimtajim vuordim myusu volūdā	62
Vēl nazcik slavismu	62
Cytu volūdu vuordi kristticeibys terminologejā	63
LATVIŠI LIVONEJYS VARĀ	63
Livonejys nūrits	66
PŪLU VALDEIŠONYS LAIKĀ	66
Latgola kūpā ar Vydzemi – Pūlejai–Lituvali	66
Leidz reformacejai un reformacejys laikā	67
Zvīdru Vydzeme i pūlu Vydzeme	68
Jezuitu darbeiba Latgolā	68
Pyrmuos gruomotys Latgolys latvišim	70
Cytu goreigūs ordenu darbeiba Latgolā	71
Pazeistamuokī autori nu seminaristu vyds	72
Krīvu pakļautieibā	72
17. i 18. godu symtā Latvejā	72
Vydzemē	72
Kūrzemē i Zemgalē	73
Školys Latgolā 19. godu symtā	74
Drukys aizligums Latgolys latvišim	76
Dzeivuojuo sastuova mainis Latgolā	77
Kontakti ar slavim	78
Krīvu iceļuošona Latgolā	78
Kara koloneja Daugavpils apleicinē	79
Latgolys latvišu puorkrīvuošonys pasuokumi 19. g.s. 2. pusē	80
Maja divakolpuojumi	80
Latgališu izceļuošona iz Sibireju	81
Pūli Latgolā	81
Boltkrivi Latgolā	81
Ludzys apleicinīs igauni	82
Lītuviši Latgolā	82
TĀVU ZEMĒ I SVESUMĀ 20. GODU SYMTĀ	82
"Pīterpilišu" aktivitatis Pīterpili	82
Pīterpils latvišu muzykalyskuo sabidreiba	83
Piec drukys aizliguma atceļšonys 1904. godā	84
"Pīterpilišu" organizāti kursi	85
Pi latgalīšu raksteibys	85
1907. goda apsprise i O. Skryndys gramatika	86
Latyiskys izgleiteibys suokumi Latgolā	87
Skoluotuoju rūseiba	88
Pyrmuo latvišu tipografeja	89
Piec Rēzeknis kongresa	89
Par latgalīšu volūdu školouos	90
Vēl nadaudz par Latgolys rūbežim	91
Ortografejys vaicuojumu rysynuojums	91
Kas itamā reizē palik naizstuosteits?	92
Personu vuordu ruodeituojs	93
Nūruodis iz nūteiktom "Ābecis" daļom i lopyspusem	94
Skaidruotūs vītu vuordu ruodeituojs	95

*Salaseit kūpā gryudus, pa viejam kaiseitūs,
tautu salaseit kūpā,
vīnā teirumā īst, savuokt pi vīna golda,
pabaruot, padzirdeit, parunuot meilim vuordim,
volūdu salaseit, borsi lai napagaist,
pasorgoj, Dūven, bolsus
Latgolā, Vydzemē, Kūrzemē un vēl tuoli,
tur tuoli.*

*Atsasaukt saucīnam garam - nu viņu
leidz myusu golam.*

*Apsegt vokorūs bārnus, lai nasatryukst mūgā,
lai nasabeist.*

*Nūslauceit osorys viejam. Atrast zvaigzni
ustobys koktā.*

Anna Rancāne

ĪVODS

Cinejamī kolegys!

"Latgališu ābecis (lementara)" veiduotuoji doluos ar jums sovā puorlīceibā, ka, napazeistūt tāvu zemis viesturis, sovu seņču kulturys, atsasokūt nu bierneibā izvuiktuos volūdys – pyrmuo spūdroruokuo i svātuokuo lūga iz pasauli – , ir gryuši augt i pīsajimt dzimtinis mīlestiebā.

Paškūrsteism leidzšinejuos latvišu muoceibu gruomotys, školu programys i bez garu studeju pamaneisim, cik namaineigi vīnpuseigys pret Latgolys viesturi i kulturu tuos ir bejušys. Jau vairuok nakai četrys godu desmitis aiz durovu teik pamasts gondreiž pūsis latvišu montuojums! Tūmār eisti vīnuoti sovai atdzymstūšajai valstei varim byut vīneigi tod, kod ar cīnu i gūdu izaturim pret vysuos juos moluos guoduotū – itei aksioma, ruodis, vysmoz škuoluotuojim vairs nav juopīruoda...

Voi jau asam spiejeigi atsaspert poši iz sova pamata, atsadzert nu sātys okys, voi vys vēl meklejam cemera iz apsis lizeikys? ...

"Latgališu ābecis" i tuos turpynuojuma veiduotuoju vysupyrmais mierkis ir bejs paceļt Latgolys latvišu pyura skreinis vuoku i puorcyluot aizmierstuokuos lītys nu skreinis dybyna. Veritēs jamā vēl dziļuok, cylojīt, vaicojīt, meklejīt ari poši!

"Gruomota škuoluotuojim" paleidzēs vīnu ūtru lītu iraudzeiit drežuok, kaut ari tei nav veiduota kai metodiskūs nūruodejumu viertine voi tematiski izvārstys stupžu vīlys sadale, sokūt priškā, cik kurā klasē i reizē "ir juoizjam". Teik dūti papyldus materiali (arī paskaidruojumi) par obuos ābecis daļuos atrūnamū vilu i atsevišķu vaicuojumu seikuoks izkluosts. Ari tūs vaicuojumu, par kurim Latgolys latvišū i latvišū vyspuor nasabeidz streidi i diskusejys. Ceram, ka gruomotā škuoluotuojim atrassit papyldus argumentus ari sovai dūmai.

Par kū taitod Latgolys latvišu materialajā i goreigajā kulturā ir tik daudz atškireibu nu puorejūs latvišu? Kuri nūtykumi beja izškirūši, kuri pastyprynojūši, atškireibom veidojūtis, i voi tū vyspuor koids var pasaceit?

Kod i kai veiduojuos latgalīšu literaruo raksteiba? Kas saraksteja myusu pyrmuos gruomotys? Kaidys tuos beja i kai izaskateja?

Kurys izlūksnis latgalīšu literarajā raksteibā īnese vairuok? Par kū vīna ūtra myusu raksteibys norma nasaskaņ ar atsevišķuos Latgolys moluos runuotū volūdu? Kas myusu volūdā byutu ravejams, kas kūpams i saudzejams?

Kai vēl var izmontuot latgaliskū materialu klasē i sātā?

Taida eisumā ir "Gruomotys škuoluotuojim" struktura, bet sarunu suoksim ar svareiguokajom Latgolys viesturis i kulturys viesturis lopyspusem.

Mes taču sovys kulturys nuokūtni navarim baſteit tikai iz dažu godu dasmytu vacū ritumlatvišu kulturu, kas vēl pa daļai tagad nūdūd sovu izceļsmi kai boltiņuocu kulturys apendikss. Mums tei ir juobolsta iz vysys myusu tautys paguotnis veikumu i nuokūtnis potencialu, iz pošu tautu, kas vēl kai Kūrzemē, tai Latgolā dūmoj, jyut i runoj latviski. Tys ir boguots pyurs i lingvistiski ir vīns nu arhaiskuokim. Namieginošim vīnu tuo daļu nūtīsuot iz myužeigu nazusšonu kaidys šūdiņdīnys eisredzeigys ideologejys vuordā!

Jezups Lejs

Juosteidz navys latgalīti puorbaltiskuot, bet gon izaudzynuot vīpā tū puorlīceibu, ka jys ir latvits un ka par latviti jam juopalik. Jo kotra tautys daļa byus puorlicynuota par sovu latviskumu un jo kotra tautys daļa sovu latviskumu miļuos, jau byus panuokta i nacionāluo apīja, i ari nacionāluo vīnuoteiba.

Piters Strods

Navys ir svareiga īšona kaut kaidā myglainā "kopsoli" un navys ir vajadzeiga kaut kaidu nadzīvūs fražu "vīneiba", bet ir vajadzeiga eistuo tautys dzelvetēba ar sevis atzīšonu vysā tuos daudzvērtēlēbā.

Mikejs Bukšs

Gūdbejēiba un cīns pret dzīmtū molu ir skaitu un dižcīlēigu dvēseļu pazeime.

Stanislavs Šķutāns

No Latgales daudz tiek gaidīts un cerēts. Un vienam otram labam patriotam liekas, ka šī zeme nepiepilda uz vīnu liktās cerības un neizprot uzstādītā vīpai prasības. Lai cerības nepaliktu veltas un lai prasības netiktu uzstādītas pāri šīs zemes un tautas spēkiem, ir vajadzīgs ar šo zemi un vīnas jaudim iepazīties dzījāk un sīkāk, izprast šīs zemes būtību, kas vīpa ir un kāpēc ir tāda un ne citāda.

Françs Kemps

Nav attaisnojama Latgolys īpatneibu izskausšona kulturalu spaidu ceļā. Nav pareizs izgleiteibys vadeituoju īskots, ka caur sova dialektā izkūpšonu latgalīši it kai pīkūp separatismu. Ari teiri zynuotnišķus nūlyukūs apsveicama dialektā pīkūpšona, jo tod atteiceigys tautys volūda ir plašuoka i izsmejušuoka. Navys ar spaidim nu augšys i dialektā aizligumu, bet gon, jaunūt breivi kūpt un veiduot kotram sovu runu, kūpsim nacionālu goru i styprumu.

Valereja Seile

Pavysam oplomi pruotoj tī, kas latgaleibu nūstuoda kai pretstotu latvīteibai un dūmoj, ka turiešonu pi myusu izlūksnis lik nūraidiūši iztūrēt pret baltišu kulturu un literatūru. Jautuojuma stuodeišona konkrētā veidā: voi, pīsaslinūt baltišu runai, tikt kulturalim, voi, īsatīpūt pi latgalīteibys, palikt barbarim, – ir slymys golvys voi ari jauna pruota produkts.

Stanislavs Vaikujs

NŪTYKUMU ATTEISTEIBA LATVEJĀ I LATGOLĀ

9. g.t. leidz Kr. Akmīja laikmata videjā pūsmā mezolitā Latvejā pasaruoda pyrmī dzeivuotuoji.
6. – 5. g.t. leidz Kr. Pyrmuos cylvāku apmetnis Latgolā – Ūsā i Zvidzē pi Lubuona.
3. g.t. leidz Kr. Latvejā nu zīmeļaustrumu pasaruoda kemmīs bedreišu keramikys kultura – viestneši par pyrmajim suomugrim. Latgolā – Aborys, Ičys, Suljķys apmetnēs pi Lubuona, Kreičūs pi Ludzys.
3. – 2. g.t. mejā leidz Kr. Latvejā nu dīnvydu pasaruoda auklys keramikys kultura – viestneši par pyrmajim indoeiropišim (baltu priķstečim). Latgolā – Lagažā, Eipūs pi Lubuona.
2. g.t. leidz Kr. Golvonou dzeivuotuoju nūsadorbuošona – zemkūpeiba i lūpkūpeiba. Uzkruojumu sorguošonai rūnās nūcītynuotuos apmetnis – pijskolni. Perioda beigus – ari nānūcītynuotuos apmetnis.
1. g.t. leidz Kr. ~ 1. g.s. piec Kr. Suomu etniskuos grupys konsolidejās Latvejys zīmeļūs, baltu – dīnvydūs. Suocās cilšu veiduošonuos.
1. g.t. piec Kr. Nūsaformeji i stabilizejās nūteiktā vitā vysys Latvejys etniskuos grupys: libiši, kurši, zemgali, latgali, sieli. Zynuotniķi uzskoti par ciļtim tūs vairuokkuortejuos migracejys dieļ nav vinuoti.
6. – 7. g.s. mejā (piec R. Depisovas) Vydzemē iit latgali – austrumbaltu ciļts, kurus 5. – 8. g.s. dzeivoj Lituvys vidinē.
8. g.s.b. – 9. g.s.s. (piec R. Denisovas) latgali iit Latgolā nu austrumu – nu Boltkrīvejys. Ciļts, kurus piec antropologiskuo tipa atsaškir nu Vydzemis latgalu, bet leidzinojās Polockys krivičim.
9. – 10. g.s. Latgali apdzeivoj Uoraišu azara solu. Pamat piec sevis vierteigu tuo laika kūka ceļtniceibys paraugu.
10. – 12. g.s. Latgalu valstenis atsarūn nūdavu atkareibā nu Novgorodys, Pliskovys i Polockys. Kūpumā jamuos volda atteisteita saimnikuošona, kas ir par īmesli dzeivuotuoju nūsaslupojuošonyys suokumam. 12. g.s. viesturis olūtūs pasaruoda Latvejā dzeivojūšūs cilšu nūsaukumi. Ari latgali. Kristus bazneica sasadola pareizticeigūs i katuoju Bazneicā.
1054. g. 12. g.s. vydā Baltejys jyurys zemēs rūseiguoki palik vuocu tierguotuoji. Kūpā ar jīm pi Daugovys libišu īsarūn Zēgebergys kanoniks Meinards. Juo vadeibā 1185. g. teik uzcalta Ikšķilis pijs i bazneica – vacuokuos myura ceļnis Austrumbaltejā.
1186. g. Latvejys kristianizacejys suokums. Meinards teik īsvieteits par veiskupu. Juo piecēči Latveju puorstaigoj ar zūbynu.
1209. g. Vuocu krystneši nūpūsta Jersiku, 1214. g. pakļaun Tuolovu.
1215. g. Vuocu īkaruotuos zemis Latvejā i Igaunejā teik nūsauktys par Muorys zemi (*Terra Marianā*).
13. g.s. Vuociši nūsacītynoj Latvejā, caldam i seovys pijs. Pyrmo vuocu caltuo pijs Latgolā ir Krustpijs (ap 1237. g.). Pyrms 1263. g. ir uzcalta Volkenberga – īspiejams, vacuokuo Livonejys ordena myura pijs Latgolā. 1275. g. teik calta Daugavpijs pijs, 1285. g. – Rēzeknis pijs, 1293. g. Viļakys azara solā – nūcītynuots klūsters. (Ludzā myura pijs suokta ceļt 1399. g., kūka bejuse ogruok.)
13. g.s. beigus vysys latvišu zemis ir pakļautys Livonejys ordenam. Par jaunūs ipašumu sadalejumu nasabeidz ceinis storp Livonejys ordenu i Reigys veiskupim. Nūsastyprynoj Livonejys ordens.
14. – 15. g.s. stypruoki palik latvišu kaimini: spākā pīsajam lituviši, tvvynuodamīs pūlim, atspiergst nu mongoju – tataru jyuga atsabreivuojuši krīvi.
1550. g. teik uzcalta Indrycys bazneica – vacuokuo katuoju kūka bazneica Latvejā.
1558. – 1583. g. nūteik Livonejys kars, seviški pūstūšs Vydzemei i Latgolai. Livoneja saierst.
1561. g. Latgola, Vydzeme i Dīnvydigauneja puorit Pūlejys–Lituvys valsts (nu 1569. g. sauktys par Žečpospolitu) pakļautiebā. Zemis seikuok teik sadaleitys starastejuos.
17. g.s. suocās ar garū (1600. – 1629.) pūļu – zvīdrū karu. Piec pamira Altmarkā (1629. g.) rūnās zvīdrū Vydzeme i pūļu Vydzeme (Latgola voi Inflanteja, kura vineiguo palik Pūlejys–Lituvys sastuovā).
1621. g. zvīdri puordzan jezuitus nu Vydzemis. Jezuiti puorsacej iz Daugavpili i aktivi kerās pi vītejūs jaužu goreiguo apryupiešonyys, atkluodami tūs vydā naidūmojamu poguonismu. 1625. g. jīm nūdūta tikkū caltuo bazneica Izvoltā, 1626. g. – Aulejys bazneica.
1625. – 1628. g. Daugavpijs jezuiti dybynoj pyrmū školu Latgolā.
17. i 18. g.s. turpynojs aktiva jezuitu ceiņa par Latgolys jaužu dvēselem, nasavteigs dorbs draudzēs i mīsejuos. Par misionaru darbeibu stuosta legendys. Pyulis nas augļus – Latgolā beidzūt nūsastyprynoj katuoju ticeiba.
17. g.s. beigus Latgolā (Pasīnē i Aglyunā) īsarūn dominikani.
1725. g. jezuitu dokumentūs pasaruoda pyrmais latgališu teksts – uzruna "svātajam kūkam" lipai.
1730. g. nūdrukuota pyrmo latgališu gruomota.
1750. g. Viļpā nūdrukuota J. A. Hilzena gruomota "Inflanty".
1753. g. nūdrukuoti "Evangelia Toto Anno.." (t.s. "Osyunys evāngelēji"). Ir sasaglobuojuši. Plaši lituota gruomota Latgolys katuoju bazneicuos leidz pat 20. g.s. Latgališu raksteibys normatīvais paraugs.
1755. g. iz Kruoslovu teik ataicynuoti lacaristi goreiguo seminara dybynuošonai i uzturiešonai. Teik calta niulenejuo bazneica (pabeigta 1767. g.).
1757. g. dorbu suoc Kruoslovys goreigais seminars – sova laika pyrmo augstuokuo muoceibu īstuode Latvejā (dorbuojos leidz 1844. g., sagatavojūt 253 bazneickungus). Vuica ari latgaliski.

NAZCIK FAKTU NU VESTURIS I KULTURYS VESTURIS

1761. g. Daugavpils jezuitu škola puorveiduota par gimnazeju, 1767. g. pi tuos nūdybynuota teologejys klase katuoju goreidzniku sagatavuošonai.
1768. g. Aglyunā suokta ceļt niulenejuo bazilika, isvieteita 1800. godā, bazilikys tituls nu 1980. g.
1772. g. Latgola teik pīvinuota Krīvejai piec Pūlejys pyrmuos daleišonys, slavu ītekme pasastyprynoj.
1802. g. Latgola palik par Vitebskys gubernis sastuovdaļu Krīvejys valsti.
1805. g. teik izdūta "Wyssa mocieyba katoliszka" – vierteiga ari volūdys ziņā.
1817. – 1820. g. dorbojās Izvolta jezuitu kolegeja, kuru beidz ari J. Macilevičs – "Pawujciejszony" (1850.) autors.
1817. g. teik nūdrukuota pyrmuo latgalīšu gramatika.
1861. g. Krīvejā (i leidza ar tū Latgolā) teik atcalta dzymtbyušona.
1862. g. suoc izīt G. Manteifela kalendari (leidz 1871. g., tū iskaitīt).
1863. g. Latgolai puori veļas pūļu dumpa nūtykumi.
1865. g. Latgolys latvišim teik nūlīgta gruomotu drukuošona ar latipu burtim. Suocās rūkroksta literatūrys atteisteiba, pīaug "muotis školy pi ratepa", latgaliskūs divakolpuojumu nūzeime.
1869. g. teik nūdrukuots pyrmais latgalīšu tautysdzīšmu kruojums, kurys savučiuse C. Platere.
- Ap 1875. g. Latgolā likvidātys vysys katuoju Bazneicys školy. Pasastyprynoj rusifikaceja.
1879. g. dorbu suoc Pīterpiļs katuoju goreigais seminars, kurā vāluok ir ari latgalīšu stūndis.
1899. g. izīt P. Smeļtera folklorys izlaseite, pyrmū reizi latgalīšu raksteibā bez čepu burtu.
1903. g. Pīterpiļi nūteik pyrmuo apspride par ortografejys vaicuojumim, apstyprynoj čepu burtu nalituošonu. (Cytys – 1907., 1918., 1921., 1923., 1927. – 1929. g. Latvejā, 1972. g. emigracejā, Toronto piļsātā Kanadā.
1903. g. teik dybynuota Pīterpiļs latvišu muzykalyskuo bīdreiba (dorbuojos leidz 1912. g.).
1904. g. teik atcalts drukys aizligums; F. Kemps suoc izdūt kalendari "Daugawa"; 1905. g. suoc izīt "Gaisma" – pyrmuo latgalīšu avīze.
1906. g. turpynojas latgalīšu volūdys stūndis Pīterpiļi – školuos pi sv. Katris bazneicys.
1907. g. latvišu (latgalīšu) volūdu suoc vuiceit ari Latgolā – Rēzeknis draudzis (bazneicys) školā.
1907. g. teik dybynuota Rēzeknis Tīrdzeibys škola (dorbojās leidz 1918. g.).
1908. g. suoc izīt "Drywa" (leidz 1918. g.) – vierteiguokuo ituo perioda latgalīšu avīze.
1911. g. Latgolā suocās izišona iz vīnsātom. (Vairuokums tūmār izguoja divdasmytajūs godūs.)
1912. g. dorbu suoc Greiškānu zemkūpeibys škola – Rēzeknis i Malnovys lauksaimniecibys školu priķšguojieja.
1917. g. nūsadybynoj Latgalīšu školuotuoju savīneiba, nu 1925. g. Latgalīšu školuotuoju centraluo bīdreiba (leidz 1939. g.).
1917. g. pavasarī Rēzeknē nūteik Latgolys atpakaļapsavinuošonys kongress ar puorejim Latvejys nūvodim.
1917. – 1918. g. pyrmī kursi Latgolys školuotuojim Pulinovā, Rēzeknē, Daugavpili.
1920. g. Latgola beidzūt (veritēs nūtykumus 1629. g., vāluok – 1772. g.!) ir kūpā ar cytīm Latvejys nūvodim. Latvejai teik atdūti 6 tuos austrumu pogosti (gon, kai izaruodeja, tikai leidz 1944. g.).
1921. g. publicāti nūteikumi par "latgaļu dialekta" oficiālu lītuošonu.
1921. g. suoc izīt "Latgolas škola" – žurnals Latgolys školuotuojim (leidz 1938. g.).
1923. g. dorbu suoc Daugavpils Valsts školuotuoju instituts (leidz 1940. g.).
1927. g. – 1929. g. myusdineiguokys latgalīšu raksteibys izveidošona i apstyprynuošona P. Stroda vadeibā.
1933. g. izīt P. Stroda "Pareizraksteibas vōrdneica".
1934. g. latgalīšu volūda teik nauzkreitūši pastumta molā, nu biblioteku teik izjimtys latgalīšu gruomotys.
1939. g. teik nūdybynuota latgalīšu izdevnīceiba iz J. Cybuljska vuorda.
1943. – 1944. g. Ražeigys darbeibys pūsms latgalīšu izdevnīceibai Daugavpili V. Luoča vadeibā.
1944. g. Latgalīšu izdevnīceiba puorsacej iz Vuoceju, kur jau nuokušajā godā atsuoc gruomotu drukuošonu. Dorbs praktiski apsastuoj 1984. g. 30. decembrī, kod mierst V. Luocs.
1949. g. Uorzemēs teik nūdybynuots A. Jūrdža fonds.
1956. g. LPSR IM izdeve nūsacejumus "Vienotais runas, ortogrāfijas un interpunkcijas režims skolā", kas faktiski nūzeimēja latgalīšu raksteibys beigys.
1960. g. Uorzemēs teik dybynuots Latgalu Pietnīceibys instituts i suokta rokstu kruojuma "Acta Latgalica" izdūšona. Tuo pīecteis – Latgolys Pietnīceibys instituts (nu 1991. g.) Daugavpili.
1960. g. Pādejū reizi izīt "Kolhozniku kalendars". Latgola suocās ūtrais naoficialais drukys aizligums.
1988. g. suocās trešuo tautys atmūda Latvejā, kura Latgolai atdūd "Katōju Dzeivi" (1989. g. 19. III), dūd pusstūri garu raidejumu "Latgolas Vōrds" reizi nedēļā Reigys radio (nu 1989. g. 2. IV), "Mōras Zemi" (nu 1990. g. 17. I), fakultativys latgalīšu volūdys stūndis.

NU SUOKUMA LEIDZ VUOCU ATIŠONAI

?

Kurs ir Latgolys augstuokais kolns? (Lelais Lipukolns, 289 m viers j.l.)

?

Kai mozuos upeitis sauc Latgolā, kai Vydzemē i Kūrzmē? (Upeite // ryucs; urga; valks.)

!

15 upis Latvejā ir garuokys par 100 km (ari Daugava, Pēdedze, Utroja // Iudrupe, Aivikste, Dubna), bet upu, garuoku par 10 km, Latvejā ir 777. Latgolā ir ap 60 možūs upu, kurrom ir vairuok kai 70 vuordu. Par itū i vysu cytu var skaiteit: P. Cimdiņš, R. Liepa. Mazās upes (1983.).

*Daugova pa sanleju tak, pīmāram, nu Pidrujys leidz Naujinei. Par Daugovys ceļu leidz jyurai i augu valsti var skaiteit: I. Fatare. Daugavas ieļejas flora (1987.).

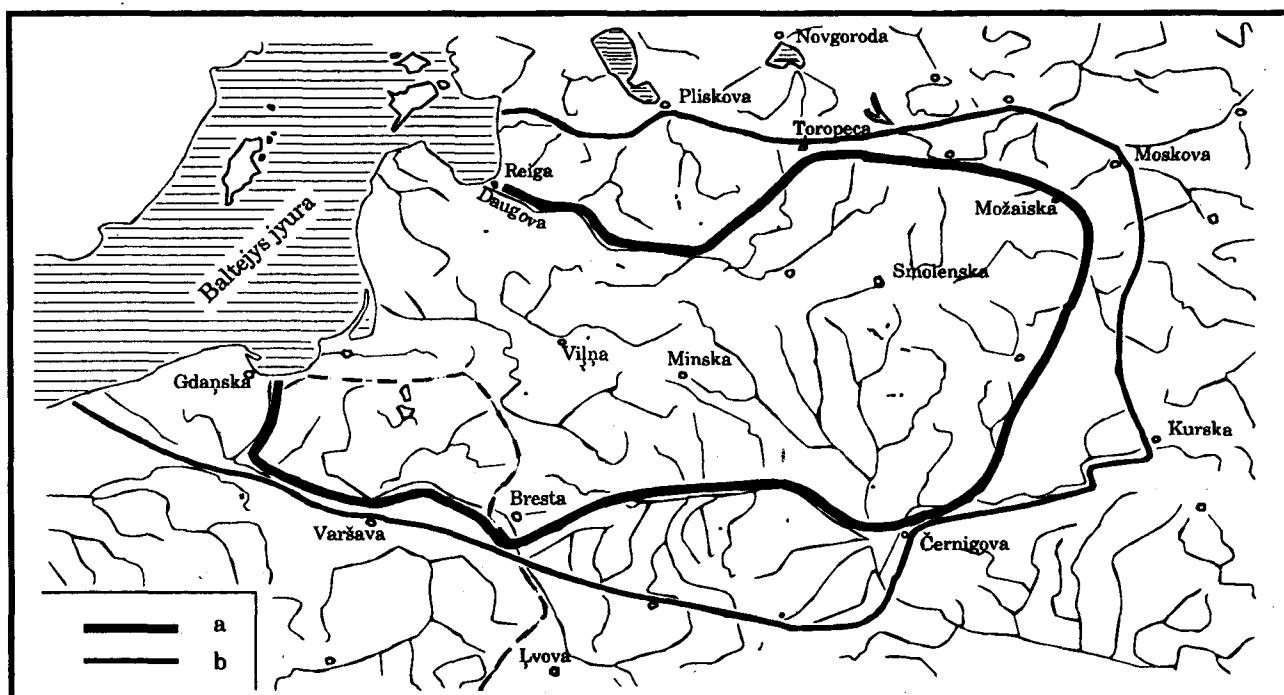
?

Kurs ir Latvejys i Latgolys leluokais akmins? (Neicgaļa leleis (boltais) akmins. Piec pādejūs mirejumu, tuo garums – 10,1 m; plotums – 10,4 m, augstums – 3,5 m, apleikmārs – 31,1 m). Par jū i daudzim cytīm Baltejys akminis var skaiteit: B. Saltupe, G. Eberhards. Akmeņi un dižakmeņi (1981.); B. Jansons, I. Cigle. Latvijas dižākais (1992.).

***Lubuona apkaimis** i cytu Latvejys vītu apdzieveioteiba ruodeita LPE 5₂. siej. 130. lpp. Arheologiskūs izrokumus Lubuona apleicinē garus godus ir vadejuse arheolege Ilze Loze (dz. 1936.g.), nagaruok – Frapcs Zagorskis. Atklutotys 23 mezolita i neolita apmetnis (9. g.t. – 2. g.t. 2. puse leidz Kr. dz.), pieteitys – 13. Atrostys 6 arheologiskūs kulturu palikys. Par tū var skaiteit pošys I. Lozes gruomotuos – "Akmens laikmets Lubāna klānos" (1979.) i (obys krivu vol.) "Lubuona leidzonuma vālais neolits i agreimuo bronza" (1979.); "Akniņa laikmata Lubuona leidzonuma apmetnis (mezolits – agrais neolits)" (1988.). Veritēs ari "Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā" (1983.).

PYRMĪ DZEIVUOTUOJI LATVEJĀ,

piec arheologu dūmom, varēja pasaruodeit na ogruok kai 9. godu tyukstūšā leidz Kristus dzimšonai. Vēl ogruok Latveju kluoja leli ladi. Kod tī suoce laistīs, veiduojuos naleidzonais Latvejys zemis viersss, kurā kolni mainejuos ar liknem. Latgolā kolni i kaļneni izveidoja vāluokū Latgolys augstini, bet liknis – Austrumlatvejys leidzonumu. Ladim laižūtis, vītom sasakruoja vīna veida sanasumi. Iudini traucēs iz zamuokom vītom, izgraužūt sev ceļu meikstuokūs ižūs. Tai roduos daudzu myusu dīnu upu sanlejys.* Ladim vierzūtis, daudzuos vītuos zīmeļūs tyka sadrupynuotys pat cītuos klinšs, atšķalti goboli vuoluoti i smalcynuoti, cikom naatnasti leidz kaidai vitai iz palikšonu. Latveja taidys "duovony" sajēme nu Suomejys, Zvidrejys, Uolandu solom, Baltejys jyurus dybyna. Sovus rūbežus vairuok reižu maineja Baltejys jyura. Latgolā veiduojuos milzeigais Lubuona azars. Pi tuo atrostys pyrmuos cylvāku apmetnis.* Rakstureigys mezolita laika (9. – 4. g.t. leidz Kr. dz.) apmetnis ir Ūsā (6. – 5. g.t. meja – 3. g.t. leidz Kr. dz.) i Zvidzē (5. g.t. – 2. g.t. leidz Kr. dz.) pi Lubuona azara. Ūsā izrokumus vadeja Frapcs Zagorskis ♦ (vērtis 11. lpp.), Zvidzē – Ilze Loze. Senejūs mediniku i zvejnigu lituotū priķsmati atrosti ari Leluo Ludzys azara sieklūs. Cetur Latvejā – pi Burtniku azara (Zvejnigu apmetne) i Sārnatis kudrys (torfa) pūrūs pi Ventspils.

Baltu ciemis hidronimu izplateiba. (Piec Z. Zinkeviča "Lietuvių kalbos kilmė" I d. – Vilna, 1984, 149. lpp.)

a – teritoreja, kurā baltu ciemis hidronimu ciš daudz;

b – teritoreja, kurā baltu ciemis hidronimu ir mozuok i daja nu jūs nav drūša.

LATVIŠU CIĻŠU PRĪKŠTEČI

Latvejā īgoja 3. – 2. g.t. mejā leidz Kr. Tūlaik jūs vēl, nasauce ni par kuršim, ni zemgalim, latgalim voi sielim. Teik runuots par t.s. auklys keramikys* voi kaujys cierva* kulturys nesiejim. Arheologi jūs ideņtificej ar senejim indoeiropišim i runoj par vairuokom auklys keramikys kulturys grupom plašā teritorējā nu Vislys leidz Okai. Auklys keramikys kulturys cilšu liktiņš leluo izplateibys areala dieļ dažaiduos vītuos ir atšķireigs. Dieļ tuo par latvišu i cytu baltu prīkštečim daudzuos vītuos līcynoj vairs tikai vītu vuordi. Veritēs Z. Zinkeviča* veiduotū shemu 10. lpp.!

ŽUCEVYS I NARVYS KULTURAI

īpašu uzmaneibu pīvērst rūsinoj krīvu arheologs V. Sedovs* i myusu antropologe R. Denīsova.* Pyrmuos pādus par sevi Latvejys teritorējā asūt pamatušys ituos auklys keramikys kulturys grupys. V. Sedovs uzskota, ka par baltim kai pastuoveigu etnolingvistisku grupiejumu var runuot nu 2. g.t. leidz Kr. Baltu seņči ir auklys keramikys kulturys nesiejys cielts (taipat kai germanu i slavu seņči). Latvejā īgojuši "aukliniki" saplyuda ar vītejim – t.s. kemmis bedreišu* kulturys nesiejim, kuri beja suomugru cilšu priķšteči. Leidz ar tū, pīmāram, Lubuona azara apleicinē arheologi atrūn obu kulturu pādus. Taipat ari daudzi kur cytur Latvejā. Kemmis bedreišu keramikys kulturys palikys atrostys Kreičūs pi Ludzys (izrokumus vadejs F. Zagorskis), Aborā pi Lubuona.

PUORMAINIS TERITOREJYS APDZEIVUOTEIBĀ

nūteik itymā pošā laikā – 2. g.t. leidz Kr. Pīaug apmetņu skaits na vīn pi iudiņu, bet ari cytuos zemkūpeibai, leidz ar tū ari lūpkūpeibai, izdeveiguos vītuos. Kod veicās saimnikuošona, rūnās uzkrusojumi. Tūs vajag sorguot, i pasaruoda nūcītynuotys apmetnis. Labi izpieteitys ir taidys apmetnis kai, pīmāram, Ikšķilis Veinakolnā i Dūlis solys Kivutkolnā (obys nu 1. g.t. leidz Kr.). Zinis atrūnamys J. Graudona* gruomotā "Nocietinātās apmetnes Daugavas lejtecē" (1989.). Latgolā ituo pūsma labi izpieteits piļskolns ir Asūtē* (Daugovys lobajā krostā natuoli nu Krustpiļs). Izrokumus vadeja E. Šnore.*

Cīmā pi vītejūs dzeivuotuoju

šod tod īsaroda ari tuoleimuoki visi (gosti). Cyt Latvejā pabeja ilguok. Naparostu līceibu par sovu cīmuošonūs Kūrzemē jyurys leiča pīkraštē storp Dundagu i Vandzini ir pamatuši senejī skandinavu jyurys braucieji. Varbyut jau asat kū dzierdiejuši par "valna laivom". Tuos ir īpatneji akmiņu kruovumi, kurūs akmiņu izkuortuojums atguodynojo kuģu konturys. Itūs "laivu" centrā muola urnuos pietniki atroda sadadznuotu myrušūs palnus. "Valna laivys" eistineibā izaruodeja nu Gotlandis īceļuojušūs skandinavu kopī. Leidzeigi apbedejumi vēl ir atrosti Gotlandē, Suomejā, Igaunejā. Cytur Latvejā taidu nav.

1. GODU TYUKSTŪŠYS BEIGUOS LEIDZ KRISTUM

auklys keramikys kulturys puorstuovu nastuo zemkūpeiba Latvejā jau ir izaveidojuse par golvonū

*Francs Zagorskis (dz. 1929. g. Preiju pog. – 1986.g.). Vadejs izrokumus akmīpa laikmata apmetnēs Latgolā. Nūzeimeigi atrodumi Usā – atrostys senejūs ceļtu palikys i daudz trauku. Itīnei rakstureiguo keramika teik nūsauktā par Usys tipa keramiku. Vēl struodojus Kreičūs – Isnaudā (Vysnovā) natuoli nu Ludzys. Ari te atrostys daudz senejūs litu i keramikys. Labi izpieteiti Kreiču kopulauka apbedejumi. Vairuokus godus nūstruodojus Zvejniki apmetnē i kopulaukā pi Burtniku azara, kuri ir juo golvonī pieteji.

*Auklys keramikys izstruodojumi beja rūtuoti ar veitys auklys īspidumim iz trauku uorejūs sinu.

*Kaujys ciervi, sauktī ari par laivys ciervim, nu suona verūtis, atguodynūoja laivys profilu. Daja pietniķi niu dūmoj, ka taidi ciervi tyka lituoti na tikai karuošonai, bet varēja byut kaisīs varys simbols voi kulta pidarums.

*Zigmgs Zinkevičs (dz. 1927. g.) – īvārojams lituvišu volūdniks, dzymtuos i cytu baltu volūdu viesturis pietniķs. Sarakstejs lituvišu dialektologeju (1966.), lituvišu volūdys viesturiskū gramatiku 2 daļuos (1980. – 1981.), turpnoj dorbu pi gruomotu serejys par lituvišu volūdys viesturi (izdūtys jau 4 dalis, 1984. – 1990.).

[?] Kas ir hidronimi? (Upu, azaru i cytu ar iudinim saisteitū vītu nūsaukumi.)

*Valentins Sedovs (dz. 1924. g.) – īvārojams krīvu arheologs i viesturniks. Pieteji slavu i baltu etnogenezi. Vairuoku gruomotu i daudzu zynuotniskūs rokstu autors. Vīns nu beidzamajim juo dorbiem – "Balti senatnē" (1992. g. izdūts Reigā) – mums ir labi piejams.

*Raisa Depisova (dz. 1930. g. Tilžys pog.) – īvārojama Latvejys antropologe. Pieteji baltu tautu etnogenezi i jūs sakarus ar cytom Ziemeļiopys tautom. Publiciejuse gruomotys par senejūs baltu antropologeju (1975.) i latvišu etnogenezi (1977.).(obys krīvu volūdā). Beidzami juos roksti atrūnami žurnalūs "Grāmata" (1990. g. 3. nr.), "Latvijas vēsture" (1991. g. 1., 2. nr; 1992. g. 2. (5.) nr.).

*Kemmīs bedreišu arheologisko kulturys nūsaukums radis nu trauku ornameņtiejuma ar zūbenim i dūbeitem iz uorejūs molu.

*Jānis Graudonis (dz. 1913. g.) – latvišu arheologs i viesturniks. Pieteji Latvejys bronzys i agruo dzejā laikmata kopulaukus i dzeivisvītys, kai ari vyduslaiku myura pilis. Turpnoj "kastis" Turaidā. Vairuoku gruomotu autors i leidzautors. Sarakstejs gruomotu krīvu volūdā "Latvaja vāleimājā bronrys i agreimājā dzejā laikmatā" (1967.). Pādejuo gruomota – "Nocietinātās apmetnes Daugavas lejtecē" (1989.).

*Asūtis apmetne pastuovēja leidz pat 13. g.s. piec Kr. 11. g.s. te beja jau labi nūcītynuota latgalu piļs. Nūsaukums nu Duorzupeitis – nazkodejuos Asūtis.

*Elvīra Šnore (dz. 1905. g.) – īvārojama latvišu arheologe. Voda izrokumus jau nu 1932. g. Struodojuse vairuok kai 70 senejuos apmetnēs i piļskolnūs (Latgolā – Asūtē, Nukšūs, Kiutūs). Pieteji latgalu i sieļu etnogenezis vaicuojumus. Leidzautore gruomotai "Senā Sēlpils" (1980.), autore krīvu volūdā izdūtajai gruomotai "Asūtis piļskolns" (1961.) i pietejujam "Kiutu kapulauks" (1987.).

[!] Par "valna laivom" stuosta A. Zalsters rokstā "Akmens kuģi un debesspuses" 1983. g. "Zvaigžnotās Debess" pavasara rokstu kruojumā.

*Interantus viesturis liceibu saglubojušys sevi Cyblys, Nierzys i Zviergzdini pogostu solys ar nūsaukumu Kušneri, Kušnerova i dzeivuotuoji uzuvardā Kušners. Pūju volūdā *kušnierz* nūzeimej 'uodežu taiseituojs'. Ludzys apleicinės iudini, kai izaruoda, vēl 18. g.s. beja boguoti ar babrim, kurus te izkere. Babru apstruoduotuos uodenis syuteja Pūlejys karala vajadzeibom.

*Miži i *maize* ir vīnys saknis vuordi. Suokumā myusu seņči mižus sēja vairuok nakai rudzus i **nu mižu cepe maizi**. Tai tys beja leidz kaidam 9. g.s. piec Kr. Kod 13. g.s. beigus nūdadzynuotuos Tiervetis pijs vitā atroka zemgaļu lelū maizis (labelibys) kruotivi (ap 18 t), tamā leluokuo daļa vēl beja mižu gryudi. Gryodus seņuo "mola" iz lela ploskona voi ilikta akmīpa, beržut tūs ar nalelu, rūkā labi saturamu mozuoku akmīni. Dzernovys pi myusu pasaruođeja tikai 11. g.s.

! Par gryudu beržamajim i dziernovom naazmierstīt izstuošteit, kod tiksit pi "dz" "Ābecis" 1.d. i 2.d. 68. lpp.

! Par mižim i maizi kai vīnys saknis vuordim saceitais nūderēs "Ābecis" 2. d. pi sarunys par skapu mainešonūs vacūs latvišu vuordūs. Tys pats ari "Ābecis" 1.d. 16. i 18. lpp.

Ari piec senejūs skaņu meju var atrast radnīceigūs vuordus!

? Voi pīminit, kai *sīra* nūsaukumu leidzeibu sovā dzejūli izmontoj I. Ziedonis?

Jāņumāte steru sēja
Devīpiem stūrišiem.

Es nevaru atminēt,
Kāpēc tieši devīpiem.

Es prasīju Jāņumāti,
Kāpēc tieši devīpiem.

Man sacīja Jāņumāte:
- Es nevaru atcerēt. -

Es prasīju leišu māti,
Kas tā licls sūri siet.

Man sacīja leišu māte,
Lai prasot prūšu māti.

Tā gan būtu sacījusi,
Kas tai licls sūri siet.

Nevarēja pasacīt,
Ar zobenu sakapāta.

Par kaidu baltim liktineigu nūtykumu runoj dzejniks? (13. g.s. 1. pusē i vydā pryušus nažieleigi izkova vuocu krystneši.)

! Apsaverit, kas par *sīra* sīšonu saceits "Ābecis" 1.d. 74. lpp.!

*Senejais **audakla** nūsaukums latvišu literarajā volūdā nav saglubojušs. Tuo vitā ir puorjimts *vadmalas* nūsaukums nu skandinavu.

*Vēl ir tai sauktī Volgys voi Pivolgys suomi (mariši, mordviši), Permys i cyti suomi. Suomugru cīšu piecēci ir ari iz Eiropys vidini ap 9. g.s. piec Kr. atceļojuši ungari.

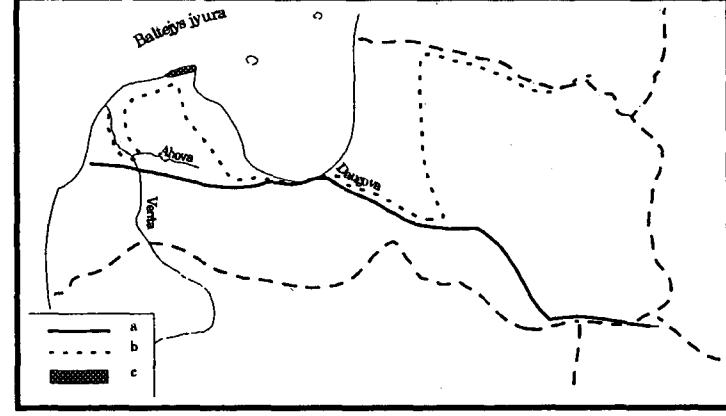
***Vilhelms Tomsens** (1842. – 1927.) – dāņu zynuotniks. Pyrmais aizsuocs leksikys saleidzynojuši viesturisku pietešonu. 1890. g. Kopenhagenā izdevē gruomotu "Kontakti storp suomugru i baltu (litvišu – latvišu) volūdom" (Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk – lettiske) Sprog); vuociski izdūta 1931. g.

***Valdis Juris Zeps** (dz. 1932. g. Daugavpilī) – volūdniks, folklorists, literats, volūdnīceibys i slavu

saimnikuošonys nūzari, kaut nūvuortā nav pamasta ni mednīceiba,* ni zvejnīceiba. Ari cytym baltim zemkūpeiba ir na mozuok svareiga. Par tū licynoj leksikys sakriteibys. Myusu seņči siej mižus* (lituviski *miežiai*, prusiski *moasis*), kvīšus (lituviski *pūrai*, Ritumkūrzemē *pūri*, prusiski *pure*), prosu, lein jaunus leidumus (plieš plāsumus, ceinej ceinaklus). Vāluok īsavuica art, ecēt. Audzej gūvis, vuškys, tur zyrgus, kuru gaļu litoj uzturā. Par golvonū galis dzeiviniku ar laiku tūmār palik cyuka. Tur suņus. Kaču (kaču) suokumā natur. Nu pīna sīn sīrus. Ari sīru vysuos trejuos baltu volūduos sauc vacvacā vuordā i gondreiz vīnaiži. Nu vušku vylnys (lituviski *vilna*, prusiski *wilnis*) baltu tautu sīvītis gatavuoja audaklus,* kurus sauce par *mylu* (lituviski *milas*, prusiski *milan*).

RŪBEŽS STORP SUOMUGRIM I BALTIM

kaut nūsaceits, bet tūmār sasagloboj. Latvejys zīmeļu daļā vairuok koncentrejās suomugri, bet iz leju (iz dīnvydim) nu Abovys i Daugovys dzeivoj balti. Lyuk, kaidu tū 1. g.t. leidz Kr. (i vāluok) ruoda Z. Zinkevičs!

Aptuvens baltu i suomugru rūbežs Latvejā. (Piec Z. Zinkeviča "Lietuvių kalbos kilmė" I d. – Vilni, 1984, 157. lpp.)

- a – I g.t. vydā leidz Kristus dzimšonai;
- b – 13. g.s. vydā;
- c – teritorija, kurā vēl dzeivoj libiši.

Daudzuos vītuos jī, prūtam, dzeivuoja jaukti. Nūtyka sovstarpeja kulturu ītekme, par kurys pādim labi licynoj suomugru (seviški tai sauktūs Baltejys suomu*) – libišu, igaunu, suomu, votu, vepsu, karieļu, ižoru) i baltu (golvonom kuortom latvišu) volūdys.

VOLŪDNĪKI PAR BALTU I SUOMUGRU SOVSTARPEJIM SAKARIM

ir rakstejuši dizgon daudz. Tī ir Kazimers Būga, Jānis Endzelīns, Pauls Ariste, Algirds Sabalauskas, Eduards Vēri, Lembits Vaba i cyti. Pyrmais tūs pieteit ir suocs Vilhelms Tomsens.* 1962. godā doktora disertaceju par tematu "Latvišu i Baltejys suomu volūdu konvergēncis" (Latvian and Finnic linguistic convergences) Amerikā aizstuvovēja Valdis Juris Zeps.* Cytī volūdniki rakstejuši mozuok. Vysi leidzšinēji pietniki baltismus suomugru volūduos ir atrodusi bīžuok nakai suomugrismus pi baltu. Tū pošu atzeist ari Z. Zinkevičs jau pīmynātajā dorbā "Lītuvišu volūdys cilme".

Myusu dīnu suomu literarajā volūdā baltu cīlmiss vuordu ir 1,1% : iz kotru tyukstūšu suomu volūdys vuordu – 11 ir baltu cīlmiss.

Suomugri nu baltu puorjēme golvonom kuortom ar zemkūpeibu saisteitū leksiku:

suomu	igaupu	libišu	latgalīšu
heimo	hōim		'saime; cilts'
heinä	hein		'sins, zuole'
jäära	jääär		'vucyns'
kirves	kirves		'ciervs'
luuta	luud		'slūta'
vako	vago		'voga'
		vägal	'vēdzele'
villa	vill		'vylna'

Prūtams, na vysu vuordu cīlmi myusu dinuos var precizi pasaceit. Par tū ar etimologejom – vuordu cīlmiss skaidruojumim – parosti nūsadorboj tikai augsti kvalificāts lingvists – daudzu radnīceigu volūdu muocātujs, volūdu ikšejūs lykumeibu i tūs viesturiskūs mainu dziļs sapratiejs. Daudz rešuok goduos, ka vuorda pareizū skaidruojumu atrūn na koids zineigs volūdniks, bet našspecialists – vītejūs apstuokļu lobs paziniejs.

SUOMUGRISMI BALTU VOLŪDUOS

ari nav nikaids ratums, kaut izplateiti navīnādā mārā. Pi senejūs pryušu suomugrismu pavysam moz, pi litvišu – ap 10 – 20 vuordu, bet latvišu literarajā volūdā i izlūksnēs volūdniki taidu ir saskaitejuši vairuok par 500 (LPE, 9. siej., 156. lpp.). Daļu nu jūs lītoj vysā Latvejā: *keiss* voi *čeiss*, *kuozys*, *lauluot*, *luga*, *moksa*, *moksuot*, *muiža*, *puče* voi *puke*, *puika*, *puiss*, *reja*, *sieņs*, *sulaiņs*, *vagars*, *vajag*, *voi*. Cytus suomugrismus lītoj leluokuo latvišu daļa, bet latgalīši ir paturiejuši sovus, bīži pat baltu cīlmiss, vuordus. Saleidzynojet sūplok!

CĀRMYŪŠKA I PĀEGLE

Jau vairuok reižu volūdniki ir rakstejuši par cārmyūšku i pāegli, kai ari obu vuordu paralelajim variantim *pīlādzis* i *kadiķis*. Obi augu vajsts puorstuovi Latvejā ir plaši izplateiti, obi atzeiti par vinleidz tīseigim latvišu literarajā volūdā. Tūmār nalatviskajim vuordim *pīlādzis* i *kadiķis* laiku pa laikam teik dūta priķšrūka. Nu tuo tod mieginoj pasorguot volūdniki. *Sērmūkslis*//*pīlādzis*, *pāeglis*//*kadiķis* i cytu nūsaukumu sakarā školuojujim labi nūderēs "Latviešu valodas kultūras jautājumos" vīgli piejamī roksti.* Atguodynuso vīneigi, ka cārmyūškys vuordu (prūtams, tuo vītejā skaņu sastuovā) lītoj Vydzemē, Kūrzemis dīnvydritumūs i Latgolā i ka atsevišķus ituo kūka nūsaukuma variantus – *pīlāgs*, *pīlags* (apvydā ap i storp Tukumu – Talsim), *pīlenģis* (Vydzemis rītumūs), *pucene*, *bucene* (Kūrzemis dīnvydūs) jau pazeistam nu latvišu uzvuordu i dailliteraturys. *Pāeglis* vuordu lītoj Vydzemē i Latgolā, bet Kūrzemē i Zemgalē – vysbižuok *kadiķi* ar tuo variantim *kadags*, *kadēgs*, *kadeģis* (ari cytīm) voi mozuok pazeistamu vuordu *ēcis*, *ērcis*.

CAUR SUOMUGRIM PI ZYVU ...

Vīnu ūtru suomugru cīlmiss vuordu asam sajāmuši caur cytīm kaiminim. Tuids ir *kījkis*, *kīkheitis* vuords, zivtenis,

volūdu profesors Viskonsinys Universitatē Madisonā. Garus godus svešumā dzīvību dzeivuodams, nav aizmieriss ni Latgolū, ni dzīmtū volūdu, kaut tai pisavīnuojušys angļu, frapču, vuocu, lituvišu, krīvu, pūļu, marišu, daleji ari spāņu, itališu, igauņu, suomu volūdys.

Pietej latvišu volūdys sakarus ar kaimīpu volūdom, myusu vītu nūsaukumus. 1984. g. izdevē plašu dorbu par Latgolys vitu vuordim ("The Placenames of Latgola"), kurā kluot pi katra nūzeimeiguoka nūsaukuma dūtys ari ryupeigi vuoktuos zinis par toponima lituošonys suokumim i nazkodejom formom, tuo izplateibui. Ir daudzu rokstu autors par Latgolys viesturi i latgalīšu tautysdzismen. V. J. Zeps ir ari literats, pazeistamuokais juo dorbs "Kēves dēls Kurbads" (1970.). Par juo vītvuordu vuordneicu raksteits, pīmāram, "Dzeivē" 1987. g. 161. nr.

! latgaliski	latvišu literarajā volūdā
cārmyūška	pīlādzis (ari sērmūkslis)
pāegle	kadiķis (ari pāeglis)
sāta	māja
seivs, suoglis	virca
skustis	dīzī bārdu
spēt, varēt	jaudāt (ari spēt, varēt)
vāza	nūja
vysod	allaž (ari vienmēr)

*Milda Graudiņa. Daži augu un ogu nosaukumi literārajā valodā un izloksnēs. – Latviešu valodas kultūras jautājumi, 1972; Inese Ēdelmane. *Kadiķis* vai *pāeglis*? – Latviešu valodas kultūras jautājumi, 1977.

! Skaitit itūs rokstus pyrms sarunys par Latgolys kūkim i cytīm augu vajsts puorstuovim! Par jīm "Ābecis" 2. d. 71., 73. i 85. lpp.

! Kai sauc cārmyūšku sovuos gruomotuos Jēkabs Janševskis, kai Mārtiņš Kalndruva? (Pucene. Bucene.)

! Darokstīt pi Latgolys "literaruos cārmyūškys" sovu izlūkšņu variantus!

! Kai pāegli sovuos gruomotuos sauc Ernests Birznieks-Upitis, kai Andrejs Upīts? (Kadiķis. Pāeglis.)

! Par zyvu nūsaukumim "Ābecis" 2. d. 77. lpp.!

! Kurs ir Latvejys leluokais azars? (Rāznys azars. Plateiba – gondrež 58 km². Videjais dzījums – 8,7 m, leluokais – 17 m. Azara ir 10 solu, kuru kūpejuso plateiba ir ap 25 ha. Nu azara iztak Rēzeknis upe, bet itak 13 nālelys upis. Azara pussolā natuoli nu Zosnys atsarūn Gineviči, kurūs arheologi ir atrodiši i izpietejuši 10. g.s. latgalju kopulauku.)

! Kurs ir Latvejys dzījukoais azars? (Dreidzs. Senejī ladi te vitom ir izgrauzuši vogys leidz 65 m dzījumam. Leidz ar tū Dreidzs ir dzījukoais azars ari Baltejā. Plateiba – 7,5 km².)

! Par azarim i zivim ari pi burta "z" "Ābecis" 1.d. 90. lpp.

! Latgalīšu pīmārus sarunai par uzsvora vītu myusu atsevišķus vuordūs i teikumā atrassit "Ābecis" 2. d. 7. lpp.

***Marta Rudzīte** (dz. 1924. g.) – Latvejys Universitatis profesore, izcyla latvišu izlūkšņu i latvišu volūdys viesturis pazinieja. Daudzu zynuotniskūs rokstu autore par dialektologijas, volūdys viesturis, toponimikas, etnoligistikas, volūdu kontaktu vaicuojuim. Leluokais dorbs – monografeja "Latviešu dialektoloģija" (1964.). Praseiga i paciteiga jaunūs filologu audzynuotuoja vairuok kai 40 godu garumā. Lapnuma mūdynuotuoja par muotis volūdu ari daudzūs Latgolys studentūs. Juos bejuši studenti ir ari vysi niuleneji latgalīšu volūdniki.

***Ontuons Breidaks** (dz. 1932. g. Pyldys pog.) – pazeistams Latgolā runuotuos volūdys viesturis i volūdu kontaktu vaicuojumu pietnīks. Ap 120 zynuotnisku i popularzynuotnisku rokstu autors dažaidūs Latvejys i uorzemu izdavumūs. Izdarejs daudzus lobuojumus leidzšinejūs vuordu ciļmis skaidruojumūs. Atdevs atpakaļ mums kai "paltu montu", pīmāram, vuordus *gosts*, *lizeika* i daudzus cytus. Gruomotys "Valodas izcelšanās" (1981.) autors.

● Par **suomugriskajim hidronimim** var skaiteit O. Breidaka rokstu "Baltijas somu cīlmes hidronimi Latgale" "Valodas aktuālitātēs – 1988. g." (1989.).

? Kurs nu 8 nūsauktūs hidronimu vysbižuok ir pīmynāts latvišu (latgalīšu) literaturā? (Iča.)

! Rūsinojot školānu meklēt dzejūjus, kurūs ir pīmynāti vēj kaidi Latgolys azari, upis!

! Pareizi ir **Sivers**, navys Sivers voi Siverss, kai biži vīn klaidaini raksteits leidz šam. Lobojoit klaidu, skaiteidami "Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas" (1988.)! 80. lpp. tī raksteits "Siversa pilskalns".

***Valija Dambe** (dz. 1912. g.) – pazeistama volūdneica, kura vysu myužu struodoj pi latvišu vītu vuordu kruošony i pīteišony. Par toponimikys vaicuojuim biži referej i publicejās. Autore gruomotai "Latvijas apdzivoto vietu un to iedzīvotāju nosaukumi" (1990.).

*V. Dambes roksts "Ieskats Latvijas PSR hidronīmu semantikā" kruojuimā "Onomastikas apcerējumi" (1987.).

kuju latvišu literarajā volūdā sauc par *brētliju* (nu vuocu *Brätling*). Piec ryupniciskys apstruodis itū pošu zivtepu puorejī latviši puorsauc par *kīlavu*, bet latgalīši cyta vuorda nameklej. *Kīki*, *kīkeiti* i *kīlavu* asam puorjāmuši caur slavim.

Z. Zinkevičs dūmoj, ka caur slavim mes varātumem byut puorjāmuši ari *seļavys* vuordu. Latvišu literarajā volūdā itū zivi sauc par *repsi*, kas ari ir suomugru ciļmis vuords. Lituviski tei ir *seliava*, boltkrīvu volūdā *сяльва*, *селява*, *съльва*, krīvu *селява*, *съльва*, pūlu *sielawa*. Tū varūt saisteit ar suomu *silakka* i *cytim*.

Par *seļavom* roksta, pīmāram, Frāns Trasuns avīzē "Zemkopis" ituo godu symta suokumā (1907. g. 52. nr.), saceidams, ka ciš daudz gordūs i īcīneitūs seļavu asūt Rāznys i mozajā Luosa azarā. Tuos ir lašu dzymtys zīvs, kuru natryukst ari Dreidzā, Olyuksnys azarā Vydzemē, Usmys i Puzis azarā Kūrzemē. Latgalīšim bez *seļavys* "suomugriskys zīvs" ir vēl *keiss* voi *čeiss*, *kugra* voi *kugre*.

UZSVORS MYUSU VOLŪDĀ

Ar suomugru īspaidu vysi volūdniki vīnnūzeimeigi skaidroj latvišu volūdys uzsvora puorcālumu iz pyrmuos zīlbis. Tai gon latgaliski vuordu *golva*, gon latvišu literarajā volūdā vuordu *galva* runojam ar pyrmuos zīlbis uzsvoru, bet lituviski ir *galvà*, krīviski *голова* – ar uzsvoru iz pādejūs zīlbu. Cytys (na pyrmuos) zīlbis latviši uzsver gadejumūs, kod grib kū pastreipuot īpaši.

SUOMUGRISKI VĪTU NŪSAUKUMI I CYTI VUORDI

Latvejys vītu nūsaukumūs volūdniki atrūn īpaši daudz vierteiga materiala volūdu sakaru pīteišanai. Vysuztycamuokuos zinis taidūs gadiņūs lingvisti "smeļ" nu iudiņu nūsaukumu. Jau seņ ir pīruodeits, ka itys volūdys sluoņs ir vysnūtureiguokais pret izmaiņom.

Ari Latgolys nazkodejī dzeivuotuoji ir pamatuši montuojuimā daudz suomugrisku toponimu tim, kas atguoja piec jūs. Balti (vāluokī latgali) puorjēme taitod nu suomugru ogruokūs jūs lituotūs nūsaukumus.

Par Latgolys suomugriskajim hidronimim ir rakstejuši Kazimers Büga, Marta Rudzīte, * Valdis Zeps, Ontuons Breidaks* i cytī. Atguodynuso nazcīk suomugriskūs iudiņu nūsaukumu Latgolā nu O. Breidaka roksta: *

Iča, upē (Aivīkstis lobuo krosta pītaka);

Keiba, upē (Ičys lobuo krosta pītaka);

Kuhva // *Kukva* // *Kūkova*, upē (Velikajys kreisuo krosta pītaka);

Laigola, upē (Ičys kreisuo krosta pītaka) – igauņu *loik 'paļts; padzilinuojuſms'*;

Malmuta // *Malmona*, upē (itak Lubuonā) – igauņu *malm 'čuguns'*;

Ojuoteņš, azars (Kruoslovys rajonā) – libiski *oja 'prūds'*, igauņu *oja 'ryuceits'*, suomu *oja 'gruovs'*;

Sivers, azars (Kruoslovys rajonā) – suomu *syvä 'dziļs'*.

Par Siveri ari V. Dambe* atzeimej, * ka juo vuords drūši vīn nūzeimejūt Dzīļais azars, saista tū ar igauņu *süiva 'dziļs'* i atguodynōj LME datus: Sivera leluokais dzīļums ir 24,5 m, tam ir apmāram 85 dzeļmis – dzīļuokys vītys.

Vyraudys azars // *Vyrauds* (Rēzeknis rajonā) – igauņu *viru 'iudiņa vierpuļs'*, *haud 'dūbe'*.

Piec O. Breidaka apriekina, 26 Latgolys upu i upeišu (ryuču), kai ari 15 azaru nūsaukumi ir saistomi ar Baltejys suomu volūdom – ir nu tūs puorjinti voi ari ruodis ciš leidzeigi jamuos lituotajim. Jau niu ir skaids, ka rassīs korekcejys ari itymūs skaitlūs. Par vīnu taidu izstuosteišu.

SINYS PALEIDZEJA...

Emigracejā dzeivojūšais teologs i viesturniks Stanislavs Šķutāns,* skaiteidams Henrika Livonejys hroniku, kaidā reizē garuok aizadūmuoja pi igaunu pīls vuorda Odempē i tuo skaidruojuma. Līta beja taida, ka igaunu zemniki itū pili sauks par Ottepē 'luoča golvu' i vuords ott pi senejūs igauņu ir nūzeimiejs luoci. Ar t.s. *vacū otu* bejuši saisteiti vairuoki ticiejumi. Luoča apzemiejumu ott igauni lituojuši parostuo *karu* 'luocs' voi *vana must* 'vacais malnais' vitā.* Nu tuo S. Šķutāns izsacynuoja, ka Sauliskolna apkaimis Ota azars eistineibā nav nikas cyts kai Luoča azars (leidzeigi kai pi Kruoslovys ir Zyrga azars, tikai tys vysu laiku teik sauks latviskā vuordā). Taitod Dreidza mozuok slovonais kaimiņs Ots ir vēl vīns drūšs liciniks tam, ka nazkod itamā apliecinē ir dzievuojuši suomugri. Pijāmuma pareizeibu apstyprynoj ari ütrs "suomugriskais azars" Sivers, kurs atsarūn pavysam tyvu pi Ota. Azaru izvītuojumu i vuordus, kaidā jūs sauc vīteji soluoniši, bejušais Sauliskolna apkaimis dzievuojuojs beja precizi saglobuojs atmiņā iz vysim laikim. Latvejys lingvistikim sovukuort azara nūsaukuma pareizū etimolegeju nūskaidruot traucēja vuorda "latviskuotais" "uzlobuojums" Ats (Ata ezers).

S. Šķutāna naleluo apcerēite* beidzās ar atzynumu, ka ir oplom "uzlobuot" Latgolys vītu vuordus, par tū ka daudzūs gadījūs tod gaist poša vuorda jāga, nasūt naatgrīziniskus zaudiejumus tautys viesturis objektivai izpietei. Leidz šam Latgolys vītu vuordi krūpļuotā formā ir īguojuši myusu ēnciklopedejuos i kartēs bīži vīn.

VEĻ VĪNS "SIERMS" LICINIKS

par sepsenejim suomugrim ir Aglyunys pusis solys* nūsaukums 'Ukini, kuri sasadola iz Meža Ukinim i Azara Ukinim. Pādejūs niule roksta kai Ezerukinus, i vysi naturiniši tūs izrunoj ar uzsvoru uz trešuos ziļbis – **Ezerukini**. Taldi **Rukini** nivinam nikuo vairs naizsoka. Vēl "lobuoks" rysynuojums ir atrosts jaunajā (1992. g.) Latvejys Republikys kartē, kur Azara Ukini "aizraksteiti" kai *Ezerukini*. Laikam jau myusu kartografi nūsprīde, ka te ir dareišona ar kaidu sovdabeigu latgališu pamazynuojumu, taitod na kaidi *Ezeriņi*, bet *Ezerukini* (ir tok latvišim *večukini*, *tantukini*). "Rysynuojums", prūtams, simpatisks, pat latvisks, tikai bez gola tuols nu patīseibys.

Ukinu cīmi izskaidroj Leonards Latkovsks,* saistūt tūs ar suomu *ukko* 'vacs cylvāks, vecs, vacais'; *Ukkonen* 'pārkiuns' i salikūt puori ar Skaistys pogosta Vecelim. Tei ir vēl vīna suomugru – baltu paralele nu **tuos pošys** apkaimis toponimu, i itūreiz sakreit pat vuordu nūzeimis.

'Liriskuo atkuope'

Kūrs kotrs (sevkurs) Latgolys školuojuojs i školāns var byut paleidzeigs vītejūs vītu nūsaukumu preciziešonā, nūskaidrojūt tūs pareizū (senejuokū, tāvutāvu lituotū) formu pi pogostu vacuokūs i sapruoteiguokūs vītejūs dzievuojuoju.

*Stanislavs Šķutāns (dz. 1901. g. Kruoslovys pog.) ir emigracejā labi pazeistams Latgolys viesturis pietriks. Niū ari mes jū suocam pazeit. Beidzs Aglyunys gimnāzeju i Reigys Katuoļu goreigū seminaru. 1930. g. isvieteits par priesteri. Marijanu kongregacejys lūceklis nu 26 g. vacuma. Studiejs viesturi i teologeju Reigā, tod Ruomā. Jau kai teologejys doktors ījems augstus omotus marijanu kongregacejā Ruomā. Vysu breivū laiku ir veļtejs vyduslaiku viesturis i Bazneicys viesturis pieteivonai (saisteibar ar dzymtū Latgolu i Latveju). Daudzu rokstu i 8 gruomotu autors, tymā skaitā "Misionaru darbeiba Latgolā" (1953.), "Dokumenti par kļaušu laikim Latgolā" (1974.). Juo puorlīceiba: muotis volūda ir svāta, taipat kai svāta ir muote, par tū dzymtuos volūdys aizmiersšona voi nūligšona ir napidūdams grāks. Dzili religiozs i dedzeigs idealists. Tū aplicynoju juo kolpuošona Divam i tāvu zemei.

*Taipat nūteik daudzuos indoeiropišu volūduos ar *luoča* i ari *čyuskys* nūsaukumu – eistū vuordu aizstuoj ar cytu, "lobuoku", na teišu, bet arokstūšu. Pādejūs volūdniki sauc par **eifemismim**.

Latvišu volūdā (taipat kai pi cytu baltu, slavu i germanu) luoča senejais vuorda nav saglobuots. Tys vēl i latipu volūdā – *ursus*, fraņcu *ours*, itališu *orso*. Latvišu *luocs*, taipat kai lituvišu *lokys*, nūzeimej 'laizeituojs'. Krīvu *medveds* ir 'mada āduojs', vuocu *Bär* i angļu *bear* – 'bryunais'.

Čyuskys vitā latgalīši bīži soka *tuorps*, bet Dīnvydlatgolā ari *cārtamais* 'tys, kurs "cārt", t.i., kūž ar cierīni'.

?

Izstuosit par luoci, kurs "globojās", sovīm školānim, kod byusit tykuši pi "Ābecis" 2. d. 76. lpp.!

?

Poša S. Šķutāna raksteitū var skaiteit "Dzeivē" 1956.g. 24.nr.

?

Dīnvydlatgolā lituotū vuordu *sola* vairuoku saimū apdzievuoys vītys nūsaukšonai drūši varim lituot vēl plāšuok. Ar tū var nūmaineit *sādžys*, *cīma*, bet vēl dreīuok vajadzātu – *dzerainis* vuordu. *Sola* ir myusu pošu vacvacais vuords. Jū litoj ari daudzuos cytuos indoeiropišu volūduos (ar nūzeimem 'cīms; sāta; pogolms'), iskaitūt lituvišu.

!

"Ābecē" par *solu* ar nūzeimi 'apdzievuota vīta' varim skaiteit pi divskaņa "oi"; ari 2. d. 28. lpp. 1.d. atrūnamys ari Vuškusola, Zeiļusola.

!

Par *solu* pi myusu sauc ari azara solu, kaidu augstuoku vītu applyudušā pļovā i tml. Vuords *sola* Latgolā taitod teik lituots ar divom nūzeimem.

Atrūnit vītu *soli* "Ābecis" 2. d. 63. lpp.!

*Leonards Latkovsks (1905. g. Varakļauonu pog. – 1991. g. Amerikā) – svešumā, bet niū ari tāvu zemē labi pazeistams volūdniks i kulturviesturniks. Paspiejs izstudēt LU klasikus volūdys i baltu filoloģiju, apraksteit 4 Latgolys izlūksnis, pavuiceit školānus Pļaveņus, Aglyunā, Kuorsovā, devēs svešumā, apsamatūt iz dzīvi ASV. Tur garus godus vuiceja volūdys vitejā koledžā, turpnojūt dorbu ari pi dzymtuos volūdys pieteishonys. Daudzūs (ap 15) volūdu prasme ir davuse īspieju meklēt i atrast daudzu latgališu vuordu cīmīs skaidruojumu. Regulari publicējis Latvejys laika i uorzemu latgalīšu presē, savuocs daudz kulturviesturisku materialu par Latgolys latvišu gora pasauli. Juo gruomotys: "Direktors Dr. A. Broks" (1954.); "Latgāju uzvōrī, palames un dzymtas" (I d. 1968.; II d. 1971.); "Dzymtōs zemes Jaudis" (I d. 1966.; II d. 1983.).

?

Kuri jyusu pusis vītu nūsaukumi nasakreit ar vitejūs dzeivuoju lituotajim?

Tikai tai, pošu kūpeigim spākim mes varātumem tikt vaļa nu daudzūs Latgolys vītu vuordu krūpļuoju, kuri myusus vysus gon uztrauc, bet naampirynuoteiba vīn, kai zynom, vēl nav liu vierzeituojas iz prišku...

!

Byusim atsauceigi i paleidzeigi tagadejim Latvejys kartografim, volūdnikim i cytym paguotnis pietnikim!

Sātys, taipat kai školys, lūma īnteresis i lapnuma uzturiešonā par tāvu zemi, seņčim i jūs volūdu ir nanūlidzama. Tai vīn ruodis, ka ari obi myusu "suomugriski" isavierzejuši profesori – V. Zeps Amerikā i O. Breidaks Latvejā – valnam možu piersteņu byus atdavuši (voi vysmoz pastipuši atdūšonai) jau tāva pogolmā. Var byut, ka pat možutnē V. Zeps, pīmāram, kod dazynuoja, ka juo i vysu cytu Borkovys, Leivuona i Varakļauonu Zepu uzvuoards ir suomugrisks. O. Breidaks, pīmāram, kod atkluoja, ka juo Pylda, kura izavītuojuse pi Pyldys upis, kas itak Pyldys azarā, vystaisnuokā ceļā saistoma ar igaunu pōld 'lauks, teirums'.

!

Vērtis "Ābecis" 1.d. 68. lpp.!

SOIDU AZARS I DIVSKANS OI

Soidu azara vuords taipat ir suomugriskys cīlmis. Tūmār na vysi "Ābecis" 1. d. 68. lpp. dūtū vuordi ar "oi" ir suomugriski. Tai Voiti, Voitāni, Voitkāni ir saistomi ar pūļu vojt 'vagars'. Skaidri slavismi ir ari voīloks, boika, boiks. Veritēs ari sūplok!

Izteiksmeigs latgalīšu vuords ir voikuot, kurs nūzeimej tū pošu, kū latvišu literaruos volūdys vaidēt. Latgalīts taitōd voikoj, pa nazcik reižu atkuortuodams (v)oi – (v)oi! Puornūvadniks vaid, atkuortuodams (v)ai – (v)ai! Voikušonu dzierd, kod kuram cylvākam ir dasasytuse lela naveseleiba, apstuojušys suopeigys vydspusis voi uorejuos vainis. Parosti Latgolys latvišam, vysbižuok laucinikam, jau ari nav kod gari vaidēt,* jys pavoikoj, pavoikoj i otkon it dorba dareitu...

SOIKĀNS AR POIKĀNU (VOI POIKĀNS AR SOIKĀNU)

ir latvišu muoksliniki, kuru uzvuoardi piec cīlmis ir suomugriski. Suomu soikea, soikio nūzeimej 'igarons, ovals', bet suomu poika, igaunu pois – 'puika, puiss'; suomu poikanen 'mozs puika'. Suomugriski ir ari Loginu i Tarvidu uzvuoardi – igaunu login 'šķubeišonu, švuorbūšonu, jūdzeišonu'; igaunu tarvidus 'dereigums'. Ituos četrys etimologejys ir devs L. Latkovsks žurnalūs "Dzeive",* kurūs atrūnams vēl daudz, daudz kas cyts na mozuok interesants.

PUIKA AR UI

Kai ruoda myusu vuordi puika, puiss, puiškyns, puikalāns, puikels, puisāns, puspuiss, vacpuiss, suomugru divskani oi asam puorvārtuši par ui. Tys pats ari vuordā muiža, kura suomim ir moisio, igaunim mōiz, bet libišim moiz. Vysi myusu vuordi ar ui, prūtams, nav suomugriski. Tai, pīmāram, muitiniks i vuiceit (vuiceišona, pavuiceišony, pasavuiceit, vuiceituojs, vuiceišonu) ir vacvaci slavismi, kuri lītuoti jau pyrmajā leidz myusu dīnom šaglobuotajā latgalīšu gruomotā (izdūta 1753. g.). Tī ir t.s. Osyunys evangeleji.●

Pasakaviejuši pi suomugru

pamastajim pādim Latgolys vītuos i volūdā, atsagrīzsim pi tuoluokūs nūtykumu myusu tautys viesturē. Otkon tū, prūtams, dareisim ari caur volūdu, kura ir vīns nu drūšuokajim paguotnis līcinikim. Volūda ir kai spīgels, tei

*Vaidēt nūzeimej tū pošu, kū literaruos volūdys slimot, būt slimam, bet pādejī otkon ir germanismi. Lituosisu vacvacū vuordu vaidēt, navys puornūvadniku germanismu slymuot! Lituosisu ari vacuokūs latgalīšu mutēs dzeivū litvuordu vaidi sūplok karam!

Žurnals "Dzeive" suokts izdūt 1948. g. trymdā. Izdeviejs - Andryva Jūrdža fonda. Izguoja 161 numerus. Jums daudz garuoku i eisuoku kulturviesturisku apceriejumu par Latgolu, tuos volūdu, viesturi, tradicejom, tykumim (ari natykumim). Publicāti daudzi trymdys latgalīšu daldorbi voi tūs fragmenti. Regulara informaceja par latgalīšu aktivitatēm uorzemēs.

!

"Dzeivis" tradicejys apsajāmuse turpynuot "Jaunu Dzeive" (redaktori O. Rancāns i O. Kravaļs), kurys pyrmais numeris izguoja 1992. g. rudini.

!

Par muižu teik runuots pi divskapa "ui" "Ābecis" 1.d. 82. lpp.

!

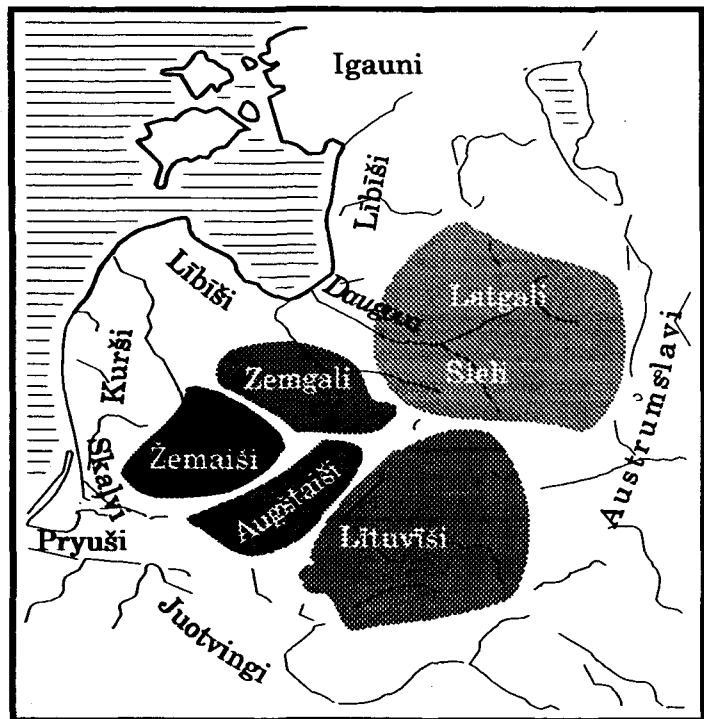
Izmontojot kod kū nu skaiteituo, vuicūt klasē par divskanuoi i ui.

Osyunys evangeleji tai teik saukti piec atļuovis izdūšony vītys gruomotys drukuošonai. Vēl jūs nūsaukumu saeisynoj tai: "Evangelia Toto Anno".

jaun sevi gon vysā skruosumā īraudzeit, gon ari poša grumbys i rīvis pamaneit – vīn vērtis jymā vajag valejom acim...

1. GODU TYUKSTŪŠU PIEC KRISTUS

Vladislavs Urtāns,* R. Deņisova i cyti myusu arheologi, viesturniki atzeist par seviški nūzeimeigu laiku lītvišu i latvišu formiešonuos procesā. Byutiski mainuos dzeivuoju skaits i sastuovs daudzuos vītuos. Sakarā ar slavu puorsaceļšonu iz baltu apvydim seplatišu ciļts nu senejuos austrumbaltu* dzeivis vītys Lītuvys vidinē i Boltkrīvejā suoce vys vairuok i vairuok vierzeitēs iz zīmelim.● Tai tys nūteik I g.t. 2. pusē. Ari R. Deņisova roksta, ka itymā laikā palik dinamiskuoka baltu ciļšu puorsavītuosa gon pošu teritorejā, gon vierzini iz zīmelim svešā etniskajā teritorejā.* Ti balti, kuri palyka storp slavim, ar laiku asimilējuos.* Latvejā storp baltim i suomugrim rūbežs pagaidom sasagloboja – suomugri koncentrējuos zīmeļu daļā, balti – vairuok iz dīnvydim. Pādejim suoce veiduotis i izaveiduoja kulturys ziņā radnīceigys ciļšu grupys – kurši, zemgali, latgali i sieli. Nu suomugru ciļšu pieceteču izaveiduoja libiši, kuri palyka dzeivuo gar obom Reigys jyurus leiča molom. Lyuk, kai ciļšu izvītuojumu ruoda V. Sedovs!

Ciļšu izvītuojums I g.t. piec Kr.

ATSKANIS* NU ĪPRIKŠEJUOS DZEIVIS VĪTYS KAIMIŅUS

baltu ciļts atnese iz Latveju. Tagad, kod dzeivojam 20. g.s. beiguos i jau lobu laiku vysi izmontojam vīnaiduotū t.s. latvišu literarū volūdu, izlūksnēs vīnolga seiksti turīs daudzys formys i vuordi, kurus lītuoja tuoļuoleinī seņči. Volūdniku uzskots ir tuids, ka daudzuos leidzeibys kurskajuos, latgaliskkajuos i sieliskkajuos izlūksnēs var byut sasaglobojušys nu tūs laiku, kod kuršu, latgaļu i sieļu seņči dzeivuoja kaimiņus vēl Lītuvys i Boltkrīvejys teritorejā.

*Vladislavs Urtāns (dz. 1921. g. Ludzā - 1989. g. Reiķā) - ivārojams latvišu arheologs. Pisadalejs daudzuos ekspedicejuos, Lejysbytānūs, Daugmalē, Madalānūs i daudzuos cytuos vītuos izrokumus vadejs pats. Garus godus vadeja školānu arheologejys puļcepu. Daudz rokstu par Latvejys paguotni, kūpā ar J. Graudoni saraksteita gruomota "Senatnes pēdās" (1961.). Gruomotys autors par senejim Latvejys depozitim (1977.).

*Par senejūs baltu sasadaleišonys laiku ritumbaltūs i austrumbaltūs viesturniki i volūdniki uzskota 500. g. leidz Kr. Iz prišķi ar ritumbaltim mes saprūtam pryušus, juotvingus, galindus, ar austrumbaltim - kuršus, zemgajus, latgajus, sieļus, žemaišus, augštais, litvišus.

*Var skaiteit V. Urtāna rokstu "Latvijas iedzīvotāju sakari ar slāviem I g.t. 2. pusē" kruojuma "Arheoloģija un Etnogrāfija" 8, siejumā.

*Tai roksta R. Deņisova kruojumā "Balti, slavi i Baltejys suomi" (krīv volūdā; 1990. g.).

*Okys baseina balti (galindi) kai izolāta saleņa nūsaturēja leidz pat 12. g.s. Lyuk, kū par jim i jūs liktiņa bidrim soka Vitauts Lūdēns:

"Mani brāji galindi
runā baltu mēlē
Istras, Okas ūdeņos,
Piemaskavas bērzos,
manas māsas galindietes
daino baltu mēlē
tur - Možaiskas māmuļas
siltos cimdu rakstos.

"
Prēgele un Nemuna,
Daugava un Neris,
Nara, Istra, Oka -
vienas kokles stīgas..."

! Par Latvejys viesturis daudzim nūtykumim bārnim pijamāmā formā dzejniks V. Lūdēns naseņ ir uzrakstejs gruomatepu "Sudraba kalējs, tērauda kalejs" (1991.). Nūteikti varēsit tū izmontuot, vīn dabojet!

*Par taida veida atskaņom vyslohuok skaiteit O. Breidaka rokstu "Latgaļu, sēļu un kuršu cilšu valodu sakari" - "LPSR ZA Vēstis" 1969. g. 9. nr.

! Iz burta "ā" "Ābecis" 1.d. 18. lpp. (i šur tur cytur) sēd **palāda**, na pyuce! Pyuce ir navajadzeigs literarisms.

! Nu *aplek* mums ir radīs jauks litvuords *aplecīne*. Vīn naaizmierssim tū lituot!

*Putnu figurenis nu dzintara atrostys, pīmāram, Zvidzē, Ičā, Nainikstē, Eipūs - apmetnēs pi Lubuona azara. Neolitā Lubuona apleicinē dzintars tics apstruoduots i maineits. Kūpejais atrodumu skaits - 2252 rūtys lītys. Sārnatē - 378 rūtys lītys.

*Kiuti latvišu literarajā volūdā i latgaliski juorokstai kai i vineigi ar divskani īu saknē. Leidzskaps u u vītā pasaruodeja krīvu volūdys īspaidā, i mes tam pasakļuvem. Tai leidz pat pādejam laikam asam napareizi rakstejuši taidus vītu nūsaukumus i uzvurdus kai lubuli, ludri, Kiuliniki, Kuirāni, Liumanī i cytus.

! Apsaverit, lyudzu, vēl reizi "Ābecis" 1.d. 44. lpp., kai taidus toponimus raksteit pareizi! Napuorkristeisim ari Kiutu!

*Kiuti ir vysryupeiguok izpieteituo 7.-12. g.s. latgaju apmetne i kopulaiks Latvejys austrumu daļā. Izrokumus vadejuse E. Šnore. Juos gruomota "Kivtu kapulaiks" (1987.).

*Ruocini ir Eiropā icīneits saknaugs, Latvejā audzāts laikam. Leidzeigs grizipam (saknei). Kod Latvejā suoce audzēt buļbis (tys nūtyka vālu - 17. g.s. beiguos; vyspuor buļbis vālu pasaruodeja ari Eiropā - 1565. g. tuos iz Spāneju atvede jyuriniki, tod aizmiersa, i 1586. g. nu jauna atveda angļu "jenerals", kai jū nūsauc J. Macilevičs, i pirats Frenss Dreiks; Latvejā buļbis suoce audzēt 1673. g. hercoga Jākuba laikā; Krivejā buļbis īveda Piters I, ari 17. g.s.), tuos "puordzyna" ruocipus, Kürzemē pādejim atjamūt jūs vuordu. Taitod juobyun uzmaneigim, skaitūt tautysdzīsmis nu Kürzemis - aiz ruocipa vuorda tī vysbižuok slēpīs buļbe. Skaitūt par ruocinu, ruocynaitem i Ruocynaitem Latgalā, varim byut drūši, ka te bejuse dareišona ar vacvacu eiropišu gordumu. Ar ruocinim egiptiši baruojuši piramīdu galuojas, bet Horacejs i Vergilejs tūs apdziduojuši sovuos dzīsmēs...

! Daudz saistūša par senejim kulturaugim var atrast Ž. Orlovas gruomota "Dārzejpi uzturā" (1981.).

! Naaizmierssim tuo vysa, runojūt par myusu kulturaugim "Ābecis" 2. d. 67. i 70. lpp.

! Par madu i bitem myusu dinuos skaitit "Ābecis" 1.d. 26. lpp.!

*Anna Zarīpa (dz. 1921. g.) - pazeistama latvišu arheologe. Pietejuse golvonom kuortom senejūs Latvejys dzeivuotuoju drēbis, audaklus. Par tū 2 gruomotys (ari "Libiešu apgērbs 10.-13. gs."; 1988.).

! Par latgaju drēbem i rūtom var skaiteit i apsavērt zeimiejumus ari V. Sedova gruomota "Balti senatnē" (1992.) 107.-111. lpp.

? Kaidu audaklu sauc par nuotynu, kaidu par pusnuotynu? (Nuotyns - lynn, pusnuotyns - lymmati, vlynhys audi.)

! Par ausšonu veritēs "Ābecis" 1.d. 16. lpp.!

Pīmāram nazcik vuordu nu "Ābecis" obu daļu, kurus pa šudiņ dinai lītoj Latgolys, Sielejys i Kürzemis izlūksnēs i gondreiz vysus nu tim pazeist ari lītuviši. Taidi ir: *palāda* (< *peļu āda* 'āduoja'); *graust, grudynuot* (par pārkiuni); *regžinis, mauduotis, propuļt, vēpla*. Nūsauktajos Latvejys izlūksnēs lītoj ari vuordu *ozbors*. Nivīns nu nūsauktajim kūpnacionalajā latvišu literarajā volūdā tūmār nav īguojs. Žāļ, prūtams! Bytu vysmoz kai ar *apleik*, kura vītā gon sokom *apkārt*, bet tūmār runojam ari par *aplinkus ceiem*.

KŪ PAR TŪ VYSU SOKA HRONISTI?

Dīmžāļ par itū dieļ baltu tik nūzeimeigū laiku ir pavysam moz raksteitūs ziņu. Pošu interesantuokū citēsim: "...Tad nu jau pa labi Svebu (Baltijas) jūra savā piekrastē apskalo aistiešu ciltis, kas .. ap labību un citiem augliem pūlas ar lielu pacietību, vairāk nekā no parastās ģermānu nevižības gaidāms, bet ari jūru pārmeklē un vienīgie no visiem lasa dzintaru, ko paši sauc par "glesu", sēklos un pašā krastā .. jēlveidā salasa, neapstrādātu nes tirgū un maksu saņem brīnidamies." Tai raksteja ruomišu viesturniks Tacits (Publius Cornelius Tacitus) 1. g.s. beiguos etnografiskajā apceriejumā "Germaneja".

Saceitais iz latgalim atsatāc na tik lelā mārā,* bet reizem tūmār dar zynuot, kū lauds soka ari par kaiminim...

Daļa viesturniku dūmoj, ka par aistim Tacits ir saucs vīneigi senejūs pryušus.

DZELŽĀ LAIKMATA

pasalelynoj apmetņu skaits ari daudzuos Latgolys vītuos. Kiutūs, Cyrma azara krostā, seneji latgali īsakuortoj Baltejys suomu pamastā apmetnē,* suocūt tū apdzievuot nu 7. g.s. Golvonuo dzeivuotuoju nūsadorbuošona ir zemkūpeiba. Dorba reiki vēl ir primitivi. Ap 8. - 9. g.s. vairuok suōc audzēt zīmys rudzus, kuri nūmaina mižus maiņom iztureigūs diveju gryudu vuoryps kvišus, nu kuru vard gordu bīzū putru (iti kviši Latvejā audzāti leidz pat 19. g.s.). Ap 5. - 9. g.s. Latvejā īvad ruocipus,* siej pupys, zierpus. Mads ir vineigais, kū lītoj iediņa (dzierīņa) pasaldynuošonai. Tys, taipat kai vosks, ir icīneita mainis prece tierdznieibā. Cylvāki tic daudzom dobys dīveibom - gunei, pārķiņam, saulei, mienešam, pilyudz tuos. Pamozom aizasuoc sabīdreibys nūsasluoņuošona.

PAR SENEJŪS LATGAĻU DRĒBEM

vyslobuok skaiteit A. Zarīnas* gruomota "Seno latgaļu apgērbs 7.-13. gs." (1970.). Jei tuos ir rekonstruijuse piec latgaļu kopūs atrostajom drēbu palīkom. Latgaļu sīvišu drēbis i rūtys lītys atsaškeirušys nu cytu baltu sīvišu lituotajom.

Sīvišu golvonuos drēbis beja krakls, lyndraki i vylnaine (leluo placu skora, skusts voi lokots). Lītuoja daudz metala rūtys lītu - kokla riņķus ar voi bez pikarenim, aprūcis, gradzynus, saktys. Gradzynus i aprūcis nosuoja kai sīvītis, tai veiriši, tikai veirišim tū beja masivuoki.

Veiriši nosuoja lynu kraklus ar garom pīduorknem, iuzys, vlynhys auduma svuorkus (kuļukus, sertukus) i capuri.

Apovi beja nu lyuku voi uodus.

ruoda ari senejuos latgaļu rūtys lītys. Treisdasmytajūs godūs te atrosti 3 depoziti (9. – 10. g.s.): pirmajā – 3 kokla riņķi nu sudobra i sakta, ūtrajā – 20 bultu golu, trešajā – rūtys lītys, svareni i cyti prikšmati. Atrodumus ir aprakstējis arheologs Vladislavs Urtāns.

Skaistais kolns Dreidza azara vīna leiča golā ir vaca senejūs latgaļu kulta vita. Vitejī ituos apleicīnis dzeivuotuoji vēl niule stuosta par vītu kolna pīslātē ar nūsaukumu Diva duorzs. Ľaužu atmiņā tys gon sasaglobuojs vairs tikai kai saulis apspeidāta vītā kūku īlankumā. Iz tīnīni Kruoslovys grafine (vīna nu Plateru kuņdžu pulka) 6 zyrgu garā pajugā braukuse "pījimt saulis vannys", t.i., sauļuotūs. Zīņkuoreigūs atbaidiešonai pa molom par sorgim tykuši nūlikti saldati. Itī nūtykumi rysynuojušis, prūtams, na vairs 9., bet gon 19. godu symtā.

UORAIŠU (ĀRAIŠU) AZARA PIĻS

ir vīns nu interesantuokajim arheologu atrodumim. Mītne atsarūn Uoraišu azara (natuoli nu Cāsu) leiča zamā saleņā. Tei ir 9. – 10. g.s. latgaļu piļs ar labi sasaglobuojušom senejūs ceļtni palikom i daudzim tuo laika prikšmatim. Arheologiskuo kultura teirā veidā – bez kaidu cytu kulturu voi cytu godu symtu kulturu uzsluoņojujumu – atrūnama na tik bīži. Ite atroktuos 151 kūka ceļtnis palikys vysai piļneigi licynoj par tautys ceļtniceibu 9. – 10. g.s. Zamiudiņa apstuoklūs ceļtni palikys i kūka, uodus prikšmati, pynumi labi sasaglobuojuši. Kuormi (ākys) Uoraišūs ciersti vīns pi ūtra 5 rynduos iz vairuok kai metru augsta kūka pamatu. Ustobys nalelys. Pi kotrys vēl mozuoka pašaleite (pibyuve) saimniceibys vajadzeibom. Jumts (vinlaiceigi ari grīsti) taiseits nu tīvu kūku i kuoršu, puorsadzūt tūs ar bārzu tuosem voi egļu myzom. Ustobuos – guļamuos luovys, sūli, plaukti, sīnuos – vadži. Ustobys vydā – nalela muola kruosne bez šķūrstyna (komina). Dyumi guoja uorā pa nalelim lūdzenim voi durovom. Piec Jāņa Apala* – izrokumu vadeituoja – dūmom, Uoraišu piļs ustobys ir leidzeigys vyduslaiku Lītvā izplateitajam muojūķu veidam. Apmetnē vyslobuoek sasaglobuojuse pyrmuo (nu pīcu) apbyuve. Tei ruodeja, ka t.s. azara piļs beja dūmuota senejūs latgaļu ikdinys dzeivei i pasagluobšonai nu īnaidnika, bet na reprezentacejai. Pili apjūze aizsorgvalns ar sīnu. Ar krostu savīnuoja vītom kūka tylts, vītom granta i akmiņu uzbārums iz dobys veidiutuo siekļa. Pietniķi dūmoj, ka piļs 10. g.s. tykuse nūdadzynuota i vairs nav atjaunynuota.

DZEĻŽA LAIKMATA LATGAĻU KOPULAUKI

labi izpieteiti ir vēl vairuokuos vītuos.

Lejysbytānūs (iz augšu nu Aizkrauklis pa Daugovys lobū krostu) vairuokys sezonyz izrokumus vadeja V. Urtāns, izpātūt symtim kopu i atrūnūt gondreiz 3 tyukstūšys senejūs lītu (3. – 11. g.s.). Te pameišus globuoti latgali ar sielim, bet 11. g.s. jīm pīsavinjor ari libiši.

Izrokumus Ludzys Ūdu kolnā* vadeja krīvu arheologi J. Romanovs i V. Sizovs vēl paguojušā godu, symtā. Latgaļu kopulauks (7. – 12. g.s.) ar daudzom koltom rūtys lītom, dorba reikim, īrūcim.

Nukšūs pi Pyldys azara izrokumus vadeja E. Šnore, J. Graudonis. Kopulaukā (9. – 12. g.s.) atrosts daudz rūtys

*Par depozitīm arheologi sauc zemē voi cytur nūglobuotu senejūs dorba reiku, rūtys lītu, vacu monetu, īrūču kruojumus.

! Par senejim depozitīm Latvejā, tymā skaitā ari cytur Latgalā, var vērtis LPE 2. siej. 500. - 501. lpp., kai ari V. Urtāna gruomotā "Senākie depoziti Latvijā (līdz 1200. g.)" (1977.).

! Kaidys viesturiski nūzeimeigys vītys ir jyusu apleicīne?

! Kaidus sovys pusis nūstuostus i teikys jyus zynot?

! Par tautys atmiņu skaitit ari pi burta "t" "Ābecis" 1.d. 78. lpp.!

! Par Uoraišu azara pili i cytim Gaujys Nacionāluo parka nūzeimeigim arheologiskajim pīmineklīm var skaiteit J. Apala gruomotā "Arheoloģiskie pieminekji GNP" (1986.).

*Jānis Apals (dz. 1930. g.) - latvišu arheologs, kurs nūsadorboj ar Latvejys hidroarheologiskūs pīminekļu pietešonu. Vadejs izrokumus Uoraišūs 10 sezonu laikā (1965. - 1969.; 1975. - 1979.). Izpietejs Uoraišu piļs dzeivuotuoju kopulauku Lipečūs. Voda azara piļs rekonstrukciju, kura niu jau ir tyvu pi beigu.

! 1983. g. pījimts Ministru Padūmis lāmums par Uoraišu azara apmetnis saglobuošonu i parka muzeja izveiduošonu ap itū azaru. Apleicīne ir ap 15 svareigu atšķireiga vacuma arheologiskūs pīminekļu. Vyslobuoek, prūtams, ir aizbraukt i vysu apsavērt sovom acim. Lai isādūd ari jums!

! Azaru mitnis kai jauns cylvāku apsamesšonys veids Latvejā pasaruodeja 1. g.t. 2. pusē.

! Naaizmierstīt izstuosteit par Uoraišu pili bārnim, kod byusit pi burta "!" "Ābecis" 1.d.!

*Ūdu kolns O. Kūkuoja dzejūli "Zaudātuo vaſts":

".. kas latgaļu pošu?
Vīneigi Ūdu kolns!
Rokts, puorrokts, dzanūt senuotnei pādus,
niile žužērēnem kluots,
skuobinem, ryugtom kai kreni,
i aizmiersts,
tik vacyni pastuošķūs meļš:
"Vysmalnuokuos naktis
te sanuokūt puorpeipēt gori,
i Ludza, zylā dyumokā teita,
otkon jīm ruodūtis pošu
sej zaudātuo vaſts."

! Par izrokumim Ūdu kolnā var skaiteit V. Sizova 1893. g. izdūtū aprokstu "Люцинский могильник", kai ari J. Soikāna gruomotu "Kū mums stōsta seņču kopī" (1925.).

! Nukši ir Nukši, navys Nukši!

! Par izrokumim Nukšūs var skaiteit E. Šnores i T.Zeida dorbu "Nukšu kopulauks" (krīvu vol.; 1957.).

*Evalds Mugurevičs (dz. 1931. g. Borkovys pog.) ir vadejs izrokumus daudzūs piļskolnūs, senejuos piļsātuos, pilis i kopulaukūs. Darejs tū Latgolā, Vydzemē pi libišu i Kūrzemē. Ir struoduojs izrokumus Rēzeknē i Daugavpili. Juo gruomotys: "Austrumlatveja i kaimiņu zemis X - XIII g.s." (krīv vol.; 1965.); "Oliņkalna un Lekstenes pilsnovadi. 3. - 15. gs. arheoloģiskie pieminekļi" (1977.). Roksti ari par cottom pieteitajom vitom.

?

Voi asat kod navīn sovā pusē dzierdiejuši kaidu nūstuostu par nūgloboantu naudu, kura reizem pasaruoda vāleimam celinikam?

!

Skaitit teikys par Latvejys (ari Latgolys) viesturiskajom vitom, nūtykumim, personom gruomotā "Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas" (1988.)!

*Azara mītņu atsarasšonys vitys var apsavērt kartē LPE 5., siej. 139. lpp.

*Skeletkopi ir apbedejuma veids, kad myrušūs pyrms globuošonys nasadadzynoj (cikom dadzynuoja, ti beja **guļskopi**). Leidzoni kopī nūzeimej tū, ka myrušūs globoj izroktā dūbē (preteji **uzkaļneņkopim**, kad myrušū apber nu vysu pušu, paguļdeitu iz leidzonys zemis).

!

Kopulauku veidus i bleivumu videjā dzeļža laikmatā (5. - 9. g.s.) var redzēt kartē LPE 5., siej. 139. lpp.

?

Kas ir **kenotafs**? (Kops bez myrušuo. Taidus veidoja cylvākim, kurus kaidu imesju dieļ navarēja guļdeit dzymtajā zemē. Pi daudzu tautu pastuovēja ticejums, ka myrušuo dvēselei tik ilgi nav mira, cikom nūmiriejs ir bez kopa. Latvējā kenotafi atrosti Lejysbytānūs, Nukšūs. Nukšūs atrosti vasali 6 kenotafi krytušajim karaveirim.)

!

Myusu dinu kenotafu (improvizātu kopu ar pīminis zeimem viers tūs) lelais skaits licynoj par skumeigom tautys viesturis lopypspusem. Taidus veidoja tāvs ar muoti, navarādami sagaideit dālu nu kara, taidus veidoja pīdareigi, zaudejūt pādejuos cereibys sagaideit atsagrižam "izvastūs".

!

Atrūnīt i puorskaitit Madsolys Juoņa dzejūli "Aizvastajam saiminikam" kruojumā "Lynu zidi" (1943.)!

?

Kai svešumā palykušūs pīmiņ jyusu pusē?

*Atstuostejums par Vydzemis latgalim i Latgolys latgalim veidouts piec R. Depīsovas roksta "География антропологических типов балтийских племен и этногенетические процессы в I - начале II тысячелетия н.э. на территории Латвии и Латвии" kruojumā "Балты, славяне, привбалтийские финны" (1990.), ipaši 66. - 73. lpp.

litu i īrūču. Boguoteigi placu lokotu (vylnaiņu) izrūtuojumi. Piļskolns Ūleņkolnā natuoli nu Pļaveņu satur sevī liceibys par senejūs latgaļu pili Alini 10. - 13. g.s. Tod Ūleņkolns ari bejis vysintensīvuok apdzeivuots. Dzeivuotuoji nūsadorbujojuši ar zemkūpeibu, lūpkūpeibu, amatnīceibu, uzturiejuši tierdzniecībys sakarus ar krīvu i ritumu zemem. Izrokumus vadeja Evalds Mugurevičs.*

Kai arheologi zyna, kurā vītā suukt rakt (kast)?

Bīži goduos, ka kurs navīn vītejais dzeivuotuojs pamona kū naparostu, ordams zemi voi rokdams (kosdams) kaidu dūbi. Tai parosti nūteik ar depozitīm, myusu gadejumā - ari atrodumim nu Sauliskolna.

Suukt mekliejunus bīži rūsinoj ari nūstuosti voi teikys par azarā nazkod nūgrymušajom pilim. Taida ir ari par Uoraišu pili, kaut te pyrmais uzmaneibu azara mītnis palikom pīvērse Cāsu grafs K. G. Zīverss, suokumā nūturādams tuos par vacvaca plūsta palikom.

1959. g. Latvejā suocās zamiudiņa arheologiskūs pīminekļu mekliešonys ekspedicejys (jamūt vārā ari teikuos par nūgrymušajom pilim saceitū). Tai 5 godu laikā Vydzemis azarūs tyka atrostys vēl 9 Uoraišu azara pilei leidzeigu mītņu* palikys.

PAR LATGAĻU KOPIM

Par svareigu nūvoda dzeivuotuoju etniskuos pīdareibys līciniku arheologi vysod ir uzskatejuši globuošonys tradicejys - kai veidouti kopi, kas dūts myrušajim leidza. Prūtams, ari tys, kaidi cylvāki kur globuoti. Jau ir nūskaidruots, ka nu 5. g.s. latgali i sieli apbedeišonā puorit iz leidzonajim skeletkopim. * Vēl naseņ ipriķš - agreimajā dzeļža laikmatā (1. - 4. g.s.) - pi latgaļu i sieļu dominējā uzkaļneņkopu apbedejumi. Baltejys suomu ciļšu pīdareiġi sovus myrušūs turpynuoja globuot akmiņu kruovuma kopulaukūs. Atrūnūt leidzonūs skeletkopus Vydzemē voi Latgolā, tūs tradicionali uzskateja par latgaļu aiz sevis pamastu liceibu. Arheologiskajā literatūrā tyka runuots par vīnu ciļti - latgalim, kuru seņči Austrumlatvejā dzeivoj jau nu 1. g.s. piec Kr. Pastuov uzskots, ka baltu ciļšu grupys pa vairuok reižu ir puorsacālušys nu Lītvys vidinis i Boltkrīvejys iz Latveju, asimilejūtis ar vītejim. Lītuvīši dūmoj, ka vēl ap 4. g.s. Lītvys centralajā daļā sūplok atrūnamī žemaiši, zēmgali, sieli i latgalī. Pādeji divi ap 5. g.s. suokuši puorceļuot iz Latveju.

Cysts veidūklis par senejim latgalim ir myusu antropologe Raisai Denīsovai.

R. DENISOVA PAR VYDZEMIS LATGALIM*

Latgali Vydzemē iit 6. i 7. g.s. mejā leidz ar leidzonajim skeletkopim. Iti latgali piec sova antropologiskuo tipa ir leidzeigi na Latgolys latgalim, bet gon Lītvys vidinē storp Sventojys i Dubisys upem 5. - 8. g.s. dzeivuojušajom ciļtim ar izteiki masīvu i plotu seju. Piec pādejā laikā atrostuo kraniologiskuo (golvyskaus) materiala mierejumu, Vydzemis latgali ir taidi poši. Ti ir vīnaiđi vysūs Vydzemis apbedejumūs laikā nu 7. leidz 14. g.s. Taitod Vydzemis latgali ir genetiski saisteiti ar 5. - 8. g.s. Lītvys vidinis ciļtim, daļa nu kuru īceļuoja Vydzemē 6. i 7. g.s. mejā. Nav pareiza leidzīnejuo prakse, kad par vysu latgaļu antropologiskū tipu sprīde piec Latgolā atrostuo kraniologiskuo materiala!

R. DEŅISOVA PAR LATGOLYS LATGALIM

Tī pīdar cytam antropologiskajam tipam nakai Vydzemis latgali. Jūs golvyskausi nav tik masivi, seja kūpumā ir šauruoka i smolkuoka. R. Deņisova atguodnoj V. Sedova saceitū receņzejā par gruomotu "Nukšu kopulaiks" – latgali. Austrumlatvejā pasaruodūt 8. g.s. beiguos – 9. g.s. Zeimeigs asūt ari tys, ka ituo pūsma apbedejumi suocūtis ar veirišim – karaveirim, kurim kopā kluot ilkti īrūči, bet sīvišu apbedejumi pasaruodūt tikai 10. g.s. Ari poša R. Deņisova ir puorlicynuota, ka latgali Latgolā īguojuši nu austrumu 8. g.s. beiguos i 9. g.s.* Jī asūt tī poši balti, kuri 1. g.t. vydā dzeivuoja Boltkrīvejā, pakuopiniski vierzejuos iz rītumim, leidz īguoja Latgolys dīnvydu daļā i vidinē. Tys nūtyka par 2 godu symtim vāluok, nakai beja īguojuši latgali Vydzemē. Piec sova antropologisko tipa Latgolys latgali asūt leidzeigi cīltim, kurys 11. – 13. g.s. apdzeivuoja tūs Boltkrīvejys piļskolnu apleicīni, kurūs atrosta šveikuotuo keramika.* Latgolys latgali asūt leidzeigi ari Polockys krivičim. Pādeji, īspiejams, asūt slaviziejušis balti.

R. DEŅISOVA PAR LATGALIM KŪPUMĀ

Latgolys i Vydzemis latgali cīlmiss zīpā ir atškireigys austrumbaltu cīts ar dažaidom mītnis zemem, i acimradzūt ari runuojušys tuos ir atškireigys volūdys (dialektus).

*Sovā rokstā R. Deņisova miņ vāluokus godu skaitlus, saleidzinojūt ar vyspuorpijmātajim, par Kiutu i Ūdu kolna kopulauku suokumim - obi suocūtis na 7. g.s., bet 8. g.s. beiguos.

*Šveikuotū keramiku puorstuov trauki ar cišuok voi nacišuok sašveikuotom trauku uorejom (cytureiz ari vyda) sinom. Latvejā taida beja rakstureiga 1. g.t. 1. pusē leidz Kr. - 1. g.t. vydā piec Kr. Izplateita ari Lītvā i Boltkrīvejys zīmējritumu daļā. Cyta veida - tekstiluo keramika - pīdarēja suomugru cītīm.

! Sekojit tuoļuok poši tam, kai antropologis R. Deņisovas uzskotus pijam i cik lelā mārā atbolsta voi nūraida radnieceigūs zynuotņu pietniķi!

*"Sierma" myusu teirumu zuole ir *luočauza*, kuru latgalīši sauc voi nu taipat kai lituviši - par *girsu* (tai izlūksnēs, literarajā volūdā – *dirse*), voi ari taipat kai slavi - par *kasterim* (krīvu *kostepē*).

! Veritēs par luočauzu "Ābecis" 2. d. 85. lpp.!

2. GODU TYUKSTŪŠĀ PIEC KRISTUS

ATTEISTEITUOKA SAIMNĪKUOŠANA

Latvejā suocās ap 10. – 12. g.s., kod sabīdreiba nūasluojoj vairuok, nasūt navinleidzeibu saimnīciskajuos i politiskajuos attīceibuos. Cīšu vacuokī (viersaiši, vāluok t.s. bajari) guodoj par vārys nūstyprynuošonu, zemniki – par racionaluoku saimnikuošonu. Veicās vysim!

Dīvžuburu orklam, vacvacajam austrumeiroņu dorba reikam, teik dataiseiti dzelža lemeši, i niu var zemi padareit vēl ierdonuoku. 11. g.s. siejumūs jau atrūnama zuole, *tys licynoj, ka daļu teirumu latviši pamete popivē. Taitod gon zeme varēja atsapyust, gon vīnu i tū pošu kulturu tipat kotru godu navajadzēja sēt. Kod vairuok maizis, vairuok ir kuo maļt. Kai vairuok vajag maļt, juogudroj, kū likt gryudu beržamūs akmiņu vītā. Tai 11. g.s. Latvejā īsaviš dziernovys.* Pasaruoda jaunys kulturys – kanepis, auzys. Pīaug meistareiba rūtys litu, īrūču i saimnīceibā nūdereigu priķšmatu gatavuošonā. Drēbis taipat kai ogruok taisa nu vylnys, lynu voi uodys. Vierp ar vuorpsti, auž horizontalajūs i vertikalajūs stuovūs (staklēs), kū ap 12. g.s. puorjam nu rītumslavu. Aktīvi tiērgojās gon sovā storpā īkšzemē, gon ar kaiminim, sevišķi Krīvu zemi. Satiksme gon pa zemis, gon iudiņa (jyuru, Daugovu, Gauju i cytom leluokajom upem) celim. Daugovys – Dneprys ceļš* nu Baltejys jyurys iz Malnū jyuru pīmynāts jau 5. g.s. Tys ir vīns zors ceļam "nu varjagu iz grekīm". Nu īkšzemis iz izeju jyurys leicī vede vosku, zvieru uodys, gryudus, lynus, kanepuojos, kūkmaterialus, dagutu (dorvu). Iz austrumim vede suoli, garšvīlys, veinu, duorgmetalu, audaklus.

*Narokstu *rūkys dziernovys*, par tū ka latgalīšim iudīpa voi, rešuok, vieja dziernovu apzeimiešonai beja sovs vuords - *patmalis* (sal. ar lituvišu izlūkšņu vuordu *pātmalos*). *Patmaļi* 'iudiņa dziernovys' nazkod beja pat Vallē (tai ir pirakstejs G. Mancejs pyrmajā latvišu volūdys vuordneicā "Lettus" 1638. g. sūplok litvuordim *sudmalis*, *ūdensdzirnus*). Latvišu literaruos volūdys vuords niule ir vydzemnieku *dzirnavas* (*ūdensdzirnavas*), likūt "pasaraut" kūrzemnieku i zemgališu *sudmalām*, latgalīšu *patmalem*.

! Naaizmierssim par *patmalem* pi "Ābecis" 2. d. 58. lpp.!

*Par Daugovys tierdznieibys ceļu skaiteit LPE 2. siej. 445. - 446. lpp.; par svešzemu naudys atrodumim - LPE 5₂. siej. 142. - 143. lpp.

! Par 9. g.s. nūtykumim pi Daugovys dāņu viesturniķa skatejumā skaiteit A. Zalstera rokstu "Senās ostas Daugavas krastos" "Dabas un vēstures kalendārā 1991. gadam" (1990.).

CAUR LUBUONU IZ MALNU JYRU

! Pareizi ir raksteit tikai i vīneigi **Lubuons** vai **Lubuona azars!** Tei ir myusu toponimikys īpaša pazeime – vītu nūsaukumi veirišu dzīmte.

! Pivēris uzmaneibū azaru nūsaukumu pareizai raksteibai pi burta "z" "Ābecis" 1.d., kai ari toponimu sarakstēpūs pi vysu cytu burtu!

***Bonifacejs Briška** (dz. 1902. g. Varakļauonu pog.) – bejušais Bieržgala sešklaseiguos pamatškolys školuotuojs, Zemkūpeibys ministrejys Latgolys lauksaimniecibys litu puorziņš, diplomāts agronomijs i pazeistams publicists Latvējā. Emigrējā, piec stabilizēšonu ASV, studiejs biblioteku zynuotnis. Ar tom saisteits ari juo tuoluokais dorbs. Suokumā raksteja par politikys vaicuojumim, gruomota "Latgali politiskajuos patmalēs" (1957.). Biblioteku dorbā rodous ispieja ipasazeit ar vacvacim olūtim i senejim dokumentim. Tai pīsavērse Latgolys kulturys viesturis vaicuojumim, par tim gruomota "Latgola – muna Tāvzeme." (1984.).

! Pamieginojot kūpā ar školānim "izbraukt" pa Lubuona "jyrys ceļu" geografejys kartē!

*Leidzeigi ari Daugovys ceļā – kruočainajaus vītuos precis nu laivu i plūstu izkrurove i vede kaidu gobolugar upi pa sauszemis celim. Taiduos preču puorkraušonys vītuos 17. g.s. izauga, pīmāram, Jaunalgova i Jākubpiļs.

*Par Varku var skaiteit, pīmāram, B. Briškys "Latgola – muna Tāvzeme" (1984.).

*Par **Varakļuonim** var skaiteit, pīmāram, J. Škirmanta "Latgolas pīšātas" (1978.) voi juo apceri "Varakļuoni" – "Dzeive" 1972. g. 113. nr.

*Muola trauki vēj ari niule vysur teik atrosti nazkodejuos seņču apmetpu vītuos. Tūmār kai pastuoveiga sātys amatnīceibys nūzare pūdnīceiba atsateisteja vineigi Latgolā.

Daudzus godus taisejuši traukus ikdīnys vajadzeibom – pīna, krieguma, mada, īvuorejuma turiešonai, ēst viršonai (vuoreišonai), ituo g.s. 30. godūs Latgolys pūdnīki suoce taiseit ari dekorativūs dorbus – svečturus, vāzis, puču pūdus, sinys šķeivus, traukus svātku goldim. Izavizerzeja Sylajuoču pūdnīki – vacmeistarī Andrejs Paulāns, Polikarps Vylcāns, bruoli Ryuči, bruoli Kajvys. Pieckara godūs jīm pīsavīnuoja P. Čerņavskis, O. Šmulāns, J. Backāns, A. Kuopustēns, O. Ušpeja saimis veiriši, P. Kālva, M. Reīdzens, E. Vasilevskis i cīti. Niule pūdnīku centrs ir Rēzekne i tuos apleicīne. Ipašs latgališu keramikys veids ir t.s. malnuo keramika.

*Vuords keramika radis nu greku *keramos* 'muols'.

*Traukus nu muola, prūtams, gatavuoja ari kemmīs – bedreišu keramikys kulturys puorstuovi, bet te mes runojam par teišu pīceteceibū.

? Kas ir **vuoravniks**, kas **madavniks** i **svījpavniks?** (Vuoravniks – muola pūds iedīpa viršonai (vuoreišonai); madavniks – muola trauks mada turiešonai; svījpavniks – muola svījpēite (svīpuks), parostī veidouta kai putns voi zīrdzeņš.)

? Kurs latgališu pūdnīks taiseja svījpavnikus kai zīrdzeņus ar vairuokom golvom voi vasalus sižetus par kuozom i tolkom? (Andrejs Paulāns.)

? Kurs latgališu pūdnīks taiseja svījpavnikus kai valnus i valnānus? (Ontuons Šmulāns.)

! Par pūdnīceibu i pūdnīkim naaizmierssim, asūt pi "Ābecis" 2. d. 67., 68. lpp.!

Saistūšu hipotezi par īspiejamu iudiņa ceļu caur Lubuona baseinu izsoka Bonifacejs Briška.* Juo pījāmuma suokums – Daugova lejuok Jersikys kuģuošonai nabeja pateiceiga daudzūs kruoču diej. Par tū ceļš iz Latgolu i puorejū īkšzemi (Polocku i tml.) zīmeļnīkim varēja suoktis na vīn nu Reigys, bet ari nu Suomu jyrys leiča. Tuoluoki pīsmi taidi: Narvys upe – Peipusa azars – Pliskovys azars – (caur Velikaju, Bolupi, Vjadu voi Pededzi) Lubuona "jyura" – Dubna – Daugovys videjuo daļa viers kruocem lejuok Jersikys. Nu tīnīnis – valā vysi celi iz zemis vidīni, īskaitūt pat maršruta turpynuojumu caur Berezinys upi i Dnepru iz Malnu jyru. Atbīldi, kai zīmeļnīki tykuši puori vītom, kur iudiņa ceļā beja puortraukums,* B. Briška taipat atroda ogruok raksteitajūs olūtūs. Laivys vītom varēja tikt puorvylktys iz opolu kūka bluču voi zoru kiuļu (krīviski taidys laivu puorvilkšonys vītys sauktys par *vōlokom*). Pietniķs puorlīcinojūši (diej īryndys laseituoja) ruoda, ka Lubuona ceļā zīdu laiki bejuši ap 8. – 12. g.s. Tymā pošā laikā plaukuse ari **Varka*** – Lubuona "jyrys" ūsta i svareigs tierdzīceibys centrs. Kaidā 1200. g. vuocu kartē Varka pat teikūt uzruodeita kai vīneigo (acimradzūt par tū, ka golvonuo) apdzīvuotuo vīta Lubuona baseinā. Apraksteitais iudina ceļš paneika, vuocišim atejūt. Suoce neikt ari Varka. Nu 17. g.s. teik runuots par divom vītom: Varku i Varakļauonim.* Iz Varkys pamatu izauga Ubogu cīms – vāluoki Kozsalīši. Varakļauoni 1928.g. tyka pīlsātys gūdā.

Otkon myusu prišā ir aplīcīnuojums tam, kai deigst mozūtnē sātuo sākla – Bonifacejs Briška (vēl vīns Latgolys Boņuks) ir bejušais kozsalīts!

PŪDNĪCEIBA*

10. g.s. suocās puoreja iz modernuoku tehnologeju muola trauku gatavuošanā. Pūdnīki suoc lītuot rypu, i niule trauku sīnenis var "izgrīzt" pīteikami leidzonys, pluonyis i gludys. Nūsadorbuošana, kura Latvējā aizasuoce ap 2. g.t. leidz Kr., auklys keramikys* cilšu puorstuovim veidojūt pyrmūs primitīvūs saimnīceibys priķšmatus,* godu gaitā teiši Latgolā sazēle tai, ka 20. g.s. 30. godūs Sylajuoču pūdnīki izapejneja pasauļa īviereibu izstudiodes Helsinkūs, Briselē, Parīzē, Berlinē...

Leidz pūdnīka rypys īsaīšonai ražuošonā trauku vīersmu gludynuoja ar vīnu rūku, ar ūtru bolstūt sīnys nu vydspusis. Muolam lyka kluot smīlts, ar laiku izmeicūt masu ryupeiguok i ryupeiguok. Jēme, prūtams, na kuru kotru muolu.

Kod 15. – 16. g.s. traukus suoce puorkluot ar **glazuru** i apdadzīnuot augstuokā temperaturā, tī palyka vēl iżtureiguoki.

Latvišu pūdnīceibys tradicejys saglobuoja i atteisteja golvonom kuortom Latgolys meistari.

Par vysu saceitū var skaiteit speciali pūdnīceibai veļteitūs pītejumūs. Taidi ir: J. Pujāts ♦ (veritēs 23.lpp.). Latgales keramika (1960.); A. Nodieva. Latviešu keramika (1977.); V. Kučinska. Mākslas keramika Latvijā (1982.).

ZINIS PAR LATVEJYS DZEIVUOTUOJIM

ap 10. – 12. g.s. atrūnamys jau vairuokūs raksteitajūs olūtūs. Vysogruok, 9. g.s., teik pīmynāti kurši. 11. g.s. 2.

pusē kurši ir pazeistami pat kai veiksmeigi jyurys pirati, kurim ir pa spākam īveikt pošus vikingus* – pazeistamus skandinavu jyurys brauciejus i laupeituojus. 13. g.s. Ritumeiropas bazneicuos lygušis: "Kungs, aizstuo vi myusus pret vikingu plūseišonūs!" bet Danejys bazneicuos skaniejs: "Divs, pasorgoj myusus nu kuršu!"*

Vysvacuokais viesturis olūts, kurā teik nūsauktys Latvējā dzeivojūšuos etniskuos vīneibys, ir "Paguojušūs godu viestejums" (Повесть временных лет). Itū olūtu biži sauc ari par **Nestora hroniku**.* Eistineibā tei ir vairuoku vacuoku hroniku apkūpuojums. Tuos Kijevys Pečoru klūstera mūks Nestors sova kņaza iñteresēs ir redigiejs i papydynuojs ap 1113. godu. Nestora hronikys vacuokajā daļā tod ari pyrmūreiz atrūnam pīmynātus zemgalus, kuršus, latgalus* i libišus. Kai atzeimej B. Briška, ipatneji ir tys, ka ūtrā tautu sarokstā (tūs tautu, kurys runoj sovu, na slavu, volūdu, naīt Kijevys Krīvu zemē, bet moksoj jai nūdūkļus) latgalu nav. Voi tys nūzeimēja latgalu leluoku naatkareibu nu krīvu kņazu?

LĒTIGOLA I LOTYGOLA

Nestora hronikā taitod atrūnams vuords *Lētīgola*. Te vuorda pyrmois dalis burts *b* (ять) juoizrunoj kai gars *e* (ē), bet *b* apzeimej eisu *i* (i). Latgaliski pareizi itys vuords ir *Lētigola*. Ar Lētigolu teik dūmuotys **vysys latgalu apdzievuotuos zemis Vydzemē i Latgolā**.

Senejuo Krīvu zeme – austrumslavu cīšu valstiskais veiduojums – beja feodali sadrumstalota. Latgalu austrumu kaimini – Novgorodys, Pliskovys, Polockys knazistis – centēs atsabreivuot nu Kijevys ītekmis, veidojūt sovu atteisteibys gaitu patstuoveigi. Nūtykumi tyka pīraksteiti pošim sovuos hronikuos. Tamuos teik runuots ari par kņazu kara guojinim i Balteju. Dieļ myusu nūzeimeigs ir Novgorodys i Pliskovys hronikuos raksteitais. Tai mes otkon atrūnam Latgolys vuordu, kas tagad teik raksteits nādaudz cytaizī – *Lotygola*. Taitod latgaliski pareizi ir *Lotygola*. Kai tū ir izpietejs E. Mugurevičs, ar Lotygolu teik dūmuota **myusu dīnu centraluo Latgola**.

HENRIKA (INDRIĶA) LIVONEJYS HRONIKA*

ir nuokušais svareiguokais viesturis olūts, kurā daudziņu ari par latgalim i Latgolu. Te atrūnama paboguota informaceja par Latvejys i Igaunejys viesturi 12. g.s. beiguos i 13. g.s. suokumā. Hronika sastuov nu 4 gruomotu, saraksteitu latīnu volūdā. Dieļ myusu nūzeimeiguokuo ir trešuo: tamā stuosteits par svareigim Latvejys viesturis nūtykumim nu 1199. leidz 1208. godam – Vydzemis īkaruošonu i Tuolovys latgalu pīviersšonu kristticeibai. Daudzus nūtykumus hronists atstuosta kai tūs oculiciniks, kai ari atstuosta daudzus dokumentus, kuri leidz myusu dīnom nav sasaglobuojuši. Kaut ari autora raksteitajā jyutamys napuorprūtamys simpatejys* pret "gaismys nesiejim", cytu raksteitūs dokumentus, kai atzeist viesturnīki, jys atstuosta korekti. Latviski hronika tulkuota 2 reizis: etnografs M. Siliņš 1883. g. i viesturis školuotuojs(!) J. Kriķēns 1936. g.

Livonejys hronikys autoru i tamā apraksteitūs nūtykumus pīmiņ na vīn viesturnīki, bet ari dzejneica Vizma

* **Juans Pujats** (1925. g. Nautrānu pog. – 1988. g. Reigā) – latvišu muokslis zynuotnīks. Aktīvs latgališu pūdniceibys aizstuo. Ipaši svareiga taida juo nūstuoja beja 60. godūs, kod suocēs padūmu funkcionalu ceipa pret "individualistim", kuri nagrib dareit kolhozā (sovhozā). Pūdniku ražuojumus tod aplyka ar nasamoksojamim nūdūklīm, i dašēt pi rypys varēja vīn, kod beja aizplāsti līgi. Dāli vairs nagribēja puorjīmt tāvu omota, tautys muokslai draudeja izneiceiba. J. Pujata stujoja i dorbs Juove myusu pūdniceibu tūreiz pasorguot.

***Vikingi** krīvu viesturis olūtūs saukti ari par **varjagim**. Krīvu kara draudzēs 9. – 11. g.s. bejs padaudz olguotu varjagu karaveite. Varjagi plaši pazeistami ari kai tierguotuoji ceļā "nu varjagu iz grekim".

*Tai roksta Z. Zinkevičs gruomotā "Litvišu volūdys cilme" (litvišu vol.; I d. 1984, 344. lpp.) i cytī.

*Myusu viesturnīki olūtam "Повесть временных лет" litoj apzeimiejumu "Paguojušūs godu viesture", bet tulkuojums "viesture" ruodis na cīš precīzs. Poša litoju apzeimiejumu "viestejums". Varbyut tūmār "stuosts", "stuostejums", "hronika"?

*Par **Nestora i cytom vacajom krīvu hronikom** skaiteit Teodora Zeida gruomotā "Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti" (1992.) 15. – 18. lpp.

*B. Briška, vadeidamis piec Nestora hronikys angļu tulkuojuma, roksta, ka latgali kūpā ar cytīm teik pīmynāti tamā nūtykumu daļā, kas atsatic iz laiku leidz 852. godam. Var vērtīs juo rokstu "Latgola i latgali Nestora hronikas gaismā" gruomotā "Latgola – muna Tāvzeme" (1984.).

! Izmontojit itū i zamuok dūtū informaceju, kod puorrunuosit ar sovīm školānim "Ābecis" 1. d. ivodrokstā "Par mums (myusim) i myusu volūdū" daaiztyktuos problemys!

Ivodroksta autore **Anna Stafecka** (dz. 1953. g. Nautrānu pog.) ir volūdneica, Zynuotņu akademējys Volūdys dalis zynuotniķuo leidzstruodneica. Dorbojās pi "Latvišu volūdys dialekta" atlanta karšu sastuodeišonys par latvišu izlūkšķu skāpom, formom i leksiku. Iñteresējās par latgalīnu leksiku, etnografeju, dzymtu pogosta viesturi. Ir aizstuviejujuse pyrmū zynuotniķu dorbu par morfoloģiskajom ipatneibom latgališu rokstu volūdā. Par vysu augšuok pīmynātū roksta i stuosta dažaidim klauseituojim.

*Par hroniku, tuos autoru i viesturnīku pietejuum hronikys sakarā vērtīs T. Zeida gruomotu "Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti" (1992.) 20. – 28. lpp.

*Simpatejys var saprast: hronika sastuodeita veiskupa Alberta uzdavumā kai dokumenti syuteišonai iz Ruomu. Tymā vajadzēja lobvieleigā gaismā ruodeit veiskupa Alberta i cytū vuocišu pyulis nakriškuonu pīviersšonā kristticeibai.

*V. Belševicas poemu var atrast, pīmāram, izlāsē "Ievziedu aukstums" (1988.).

*Par myusu zemis i dzeivuotuoju pyrmajim nūsaukumim vyslobuok skaiteit O. Breidaka recepcējē par "Tāvu zemes kalendaru – 1991" rokstu kruojuma "Olūts" 1992. g. 8. nr.

● Ite "Livonejys hronikys" i slavu lituoti nūsaukumi citāti piec E. Bleses roksta "Latviešu konversācijas vārdnīcas" 10. siej. 20270. slejys. Leidzeigi, kod ari na piņeigi vinaizī, tūs cītej ari puorejī Latgolys viesturis pietniki. Variacejys raksteibā par tū, ka kots autors cītej piec sova tulkuojuma. Vinaideiba acimradzūt isastuos tod, kod vysi cītēsim piec trešuo Livonejys hronikys latviskuo tulkuojuma. Tuo autors ir Abrams Feldhūns, priķšuordu i komentarus sarakstejs Evalds Mugurevičs. Izdūs izdevnīceiba "Zinātne".

! Napalaissim garom trešuo "Livonejys hronikys" tulkuojuma latvišu volūdā!

*Pyrmī dzeivuotuoji, ar kurim sasatyka atraukuši vuocu tierguotuoji i sludynuotuoji, beja *libiši* (*Livones*). Jūs zeme tyka nūsaukta par *Livoneju* (*Livland*; latiniski *Livonia*). Vierzūtis dzīļuok latvišu (suokutnēji latgaļu i sieļu) zemēs, Livonejys jiedzīni vuociši paplašynuoja, tai suokdami saukt ari pīvīnuotūs apvydus.

Latvišu vuorda saknē pareiziuk hytu bejs paturēt leidzskani *v* (kai suomugru volūduos; ari vuocu olūtūs ir *Live*), bet latviši (latgali) itū vuordu suoce runuot ar leidzskani *b* (ari senejī krivi saceja *libi*), i tai *b* palyka ari iz prišku – taitod *libiši*.

*Vērtis Z. Zinkeviča raksteitū "Litvišu volūdys ciļmis" I d. 363. lpp.

? Kaidus "pūjus" dūmoj R. Blaumanis, pīmāram, "Purva brīdējā" (1898.) raksteidams tai:

"Barona vecākais brālis, Edgara klēpja krusttēvs, *pojōs* bija nopircis muižu un paņēmis puspieaugušo jaunekli sev par kučeru lidzi."

"Vēl muižā visi ļaudis nezināja, ar kādiem tikumiem Edgars no *pojēm* atnācis.."

"Margita! Veselu gadu viņam *pojōs* bija bijuse uzticama."

"Tur *pojōs* bija tāds mazs skuķis, ar to man labi satika."

(Latgolu.)

*Tū labi ruoda ari gruomotu nūsaukumi, pīmāram: "Wyssa mocieyba katoliszka .. diel *Łatwisz* pawuycieyszony un abskaydrynoszony.." (1805.); "Grammatyka Inflansko-Łotewska krótko zebrana dla Uczęcych się Języka Łotewskiego" (1817.); "Eisa mociba ap audzieyszonu biszu wysim bitinikim un wysuwayrok Łatwejszym.." (1832.); "Słownik Polsko Łacinsko Łotewski.." (1858.); "Łotysze Inflant Polsczych.." (1895.).

*M. Bukšs, J. Placinskis. Latgaļu gramatika un pareizraksteibas vōrdneica (1973.).

Mikeljs Bukšs (dz. 1912. g. Bajtinovys pog. – 1977. g. Zvidrejā) – filologs, latgalīšu volūdys, literatūrys i kultūrys viesturis rāžeiga pietniki, 17. gruomotu autors. Piec vuiceišonu vairuoko vitezjuos školuos i Rēzeknīs gimnāzējā 1931. g. tyka pi klasikūs volūdu studiešonys Latvejus Universitātes. Struduojus gimnāzējuos Aglyunā, Daugavpili, Rēzeknē, ari Rēzeknīs Školuotuoju institūtā. Emigracejā Zvidrejā, byudams garus godus par arhivaru, gatavuoja pieteju mu piec pieteju par dzymtu Latgolu. Par vysu tū var skaiteit gruomotā "Atmīpas un atziņas" (1964.). Cīti nūzeimeiguokī dorbi: monografejys par N. Rancānu (1938.) i F. Kempu (1970.), "Latgaļu volūdas un tautas izplateibas problemas" (1961.), "Latgaļu literatūras vēsture" (1957.), "Latgaļu atmūda" (1976.).

Jurs Placinskis (1905. g. Preiju pog. – 1971. g. Vuocejā) – bejušais V. Seilis Daugavpīls Vaļsts

Belševica. Paskaitit vīn, kū jei soka par Henriku (voi varbyut tūmār Indriki?) poemā "Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām"! * Te jam par greizajom hronikys lopspusem vaicuot suoc poša sirdsapziņa...

LATGOLA I LATGALI (LATVIŠI) CYTŪS OLŪTŪS

Paguotnē Latgolai i tuos dzeivuotuojiem beja vairuoki "vuordi" * voi, pareiziuk, tūs varianti.

13. g.s. Henrika Livonejys hronikā Latgolys latvišu vuords ir *Letthi* voi *Letthigalli* (ar fonetiskim variantim), bet zeme ir *Letthigallia* (pādejūreiz taidā formā 1209. g.), *Leththia* voi *Lettia*. 1206. g. hronists latgaļus pīmīn kai "*Lethos, qui propriē dicuntur Letthigalli*" * (letus = latvišus, kuri eistineibā saucās latgali). Cytuvit – *Lethi vel Letthigalli* (leti = latviši voi 'jeb' latgali), ari *Letti, Leththi* (leti = latviši). Zeme vēl teik saukta par *terra Letthorum* (letu = latvišu zeme), i tuos dzeivuotuoji bīži teik pīmīnāti sūplok libišim (hronikā pādejī ir *Livones*!).

Kriju hronikuos 13. g.s. 2. pusē ir *Лотыгольская земля*. Pūļu hronista Mehovys Mateuša dorbūs 15. g.s. beiguos – 16. g.s. suokumā mynāta *Lothwa* seu *Lothihola* (Lotva voi 'jeb' Latgola).

Vuociši latiniski raksteja *Livonia* seu *Lettia* (Livoneja voi 'jeb' Latveja), bet vuociski – *Letten* (latviši) i *Lettland* (letu = latvišu zeme).

Litviši raksteja *Latva, Latuva* i *latvis* (izlūksnēs *latuvis*), palikūt pi vacuo etnonima (jo saleidzynojam ar vāluokū atvasynuoju *latvietis*), kuru poši latviši ar laiku suoce liuot vairs tīkai kai vuordu ar svineigu nūskapu.

Kai roksta Z. Zinkevičs, * latvišu tekstūs termins *latvis* pyrmūreiz pasaruodūt 1648. g. Viļnā izdūtajā kruojumā "Ver lukiscanum". Te ilykta ari latvišu četrriinde, kura suocās "Starpan to lele mežē tas *Latvis* dzīvojams".

Latgolys latviši puornūvadnīku "mutēs"

Ar laiku nūsaukumus *Latveja* i *latviši* (vāluok veidiuots etnonims vacuokuo *lets* voi 'jeb' *latvis* vitā) suoce liuot plašuokā nūzeimē. Svešys vārys tai (voi ari par "oruojim", "oruoju tautu", "zemnīkim", "zemnīku ļaudim", "navuocim") sauce vysus latvišus, bet poši latviši 19. g.s. tai suoce saukt vysu cītu nūvodu latvišus (nu 16. g.s. beigu tradicionali runojam na vairs par latvišu ciļtim, bet par *vīnu* latvišu tautu), tīkai na Latgolā dzeivojūšūs. Pādejim tyka atvālāti apzeimiejumi "inflantiši", "vitebskiši" (piec Latgolys administrativuos pīdareibys) voi ari "pūli" (piec nazkodejuos valstiskuos pakļauteibys i palykušuo goreiguo īspaida stypruma).

Pyrmī tautys⁴ atmūdys darbiniki nu Latgolys latvišu vydīs tod suoce sevi saukt par *latgalīšim*, kaut ari Latgolys kultūrys viesturis pietniki – golvonom kuortom pūli – i cīti gruomotu guoduotuoji Latgolys latvišim itinis dzeivuotuoju turpynuoja saukt par *latvišim* * (bīži – Inflantejys, Inflantu latvišim).

NU KURĪNIS LATGOLĀ OTKON PASARUODEJA "LATGALI" ?

Vāluok, seviški emigracejā piec 1944. g., Latgolys kultūrys darbiniki i ari zynuotniki atsuoce Latgolys latvišus saukt par *latgalim*, normativajā gramatikā i vuordneicā *

tū formulejūt itai: **latgalīts** – Latgolys īdzeivuojuojas naatkareigi nu tauteibys, **latgaļs** – nūzeimej etnografisku pīdareibu latgaļu tautai. Leidz ar tū ikdīnys lituojujmā paprišku emigracejā, bet tod ari Latvejā vuordam **latgaļs** pasaruodeja 2 nūzeimis (1. senejuo austrumbaltu ciļts, kura apdzīvuoja Vydzemi i Latgolu, 2. Latgolys latvīts), rodūt jaukumu Latvejys breivvalsts laikā nūsastyprynuojušajā terminologejā. Tūmār kuram kotram reali dūmojušam latvišam bytu pareizi juoizprūt Latgolys latvišu aizvainuojums par jīm nataisneigi atjimtū *latviša* vuordu (nivins cīts kai jī poši tū tautai nazkod beja dāvuši!), terminologiski mekliejumi godu symtu mejā i F. Kempa īteiktūs *latgalīšu* isavīssona i nūsastyprynuošona (*latgalīts* 'Latgolys latvīts', navys kurs kotrs Latgolys dzīvuojuojis!). Na kādi uorejī jaunī spāki iz tū vierzeja, bet gon tys, ka nacionalajā pošapziņā pīsajāmuši tautiši vīni poši gribēja sauktis par latvišim... **Saprassim pareizi Latgolys latvišu tīkšonūs piec vacvacuo etnonima, taipat kai nūvērtēsim beidzūt jūs variešonu pasaceļt puori personiskai aizvainuoteibai kūpejuos lītys lobā garajā i naleidzonajā celā iz vysys Latvejys latvišu apsavinuošonu!**

Voi ir kaida izeja nu terminologejys jaukuma?

Ir gon! Izeja ir ari itamā delikatajā situacejā. **Vysi latviši bytu juosauc par latvišim, naškirojūt, kurs nu jūs ir nu Kūrzemis voi Latgolys, kurs nu Krīvejys voi Amerikys, nadolūt "augšys latvišūs" i "lejys latvišūs", kaut pādejais terminologiski nav naprecizi. Terminam "latgali" zynuotnē jau ir nūsastyprynuojuse sova vīta – tai teik saukta nazkodejuo latvišu ciļts (vieļuok tauteiba) gon Vydzemē, gon Latgolā. Lai tai tys ari palik! Kod rūnās vajadzeiba izdaleit Latgolys latvišus, var, prūtams, lituot nūsaukumu *latgalīši* (latgalīšu tautysdzīsmis, latgalīšu literatura, latgalīšu volūda, latgalīšu ābece). **Vīn nasaceisim nikod latviši i latgalīši!****

Dolūtis "vacuokūs" i "jaunuokūs", "pareizajūs" i "napareizajūs" latvišūs, panuokam vīn tū, ka otkon atdorom valā durovys svešom varom i ideologejai, nu kuo Latvejai i, prūtams, latvišim lobuma nikaida! **Aizdareisim beidzūt sovys sātys durovys!**

KUR PALYKA SUOMUGRI?

Leidz ar baltu puorsaceļšonu tuoļuok iz zīmelim, suomugri ar jīm vysbižuok saplyuda, pamatūt pādus gon vītu nūsaukumūs, gon itīnis dzīvuoju volūdā. Asimiliešonuos nūtyka godu gaitā. Raksteitajūs olūtūs nu 11. g.s. teik runuots par suomugru tauteibu *libīšim*.* Henrika Livonejys hronikā ir ziniš par libīšim (Livones), kuri 12., 13. g.s. mejā atrūnami Daugovys lejystecē, pi Gaujys i Salacys. Kaut ari Kūrzemē libīši pyrmūreiz teik pīmynāti 14. g.s., igauņu īvārojamais volūdniks Pauls Ariste pīruodeja, ka Kūrzemis libīšu volūda ir tyva Salacys libīšu volūdai i ka pamatā tom ir Reigys jyurys leiča senejūs Baltejys suomu volūda. Zynuotniki dūmoj, ka libīši nu cytu Baltejys suomu varēja atsadaleit 1. g.t. leidz Kr. Vydzemis libīši gondreiz pilneigi asimilējuos jau 19. g.s. vydā.

Ap Kūrzemis libīšu viesturi pietnikim dasaguoja "būrtīs" ilguok.* Nazcik atmyntūs meikļu! Suokumā

školuojuo instituta i instituta pamatškolyis latgalīšu volūdys školuojuojs. Itū institutu iprikš beidzis ari pats. Aktīvs, kaut kluß i namoms, sabidriskūs dorbu veicējs dzimtinē i trymdā, garus godus ryupeigs i akurats latgalīšu presis i gruomotu korektors V. Luoča izdevnīceibā.

Kruojs materialus latgalīšu pareizraksteibys vuordneicai daudzus godus, laseidams kūpā ari vacūs voi tikai atsevišķus Latgolys apvīdūs lituotūs vuordus. Daļa niu publicāta.

! Par J. Placinski var daudz kū atrast "Dzeivē" 1964. g. 68. nr.!

! Puorrunuo tu sakarā skaitit "Abecis" 1.d. 6. lpp.! Napaejīt garom ari cytu myusu ābeču nūsaukumim!

*Par libīšim školuojuim vīgli pīejami varātu byut itaidi roksti: L. Vanaga. Pirmie zinātnieki pie Kurzemes libīšiem. – "Dabas un vēstures kalendārs 1993. gadam" (1992.); V. Šuvāne. Libīši Latvijas teritorijā. – Kruojums "LKF gaduraksti" (1991).

*Skaiteit, pīmāram, E. Tenisona rokstu "Senie libīši un Kurzemes libīši" kruojumā "Onomastica Lettica" (1990.). Te ari daudz cytu interesantu litu par Latvejys vītu nūsaukumim.

! Libīšu literaruos volūdys pamats ir austrumu izlūksne, kuru runuoja cīmūs nu Jauncīma leidz Malnsylam. Smolkuok LPE 6. siej. 78. lpp.

! "Latviešu konversācijas vārdnicā" 14. siej. 834. lpp. ziņa, ka 1710. g. Kūrzemē mieri myruši 200 000 cilvāku.

? Voi asat kū dzierdiejuši par Mozierbis miera akminim? Var skaiteit A. Zalsters, A. Viksna. Mēra akmeņi Mazirbē. – "Zinātne un Tehnika" 1985. g. 1. nr., 28. – 30. lpp.

! Kūpā ar zvejnīku cīmim myra ari libīšu volūda, drumstolu veidā laužūtis vairs tikai puor nādaudzu libīšu atlašu lyupom. Lyuk, kū ostoņdasmytūs godu beiguos dzejūli "Tēvam" stuosta dzejnīks **Uldis Krasts!**

"Mans tēvs,
tava dziesma vairs nešūpo zvejnīku laivas,
to aiznesa gadšintu vēji un saplēsa drisks,
un Lūžpās pie sūnaina pakša dzied no plūcīs gailis,
un nedzied vairs vīri, un nedzied vairs sievas
un bērni, kas nezin
šo dziesmu un neprot to uzsākt.

Mans tēvs,
tava dziesma kā saplosīts karogs guļ tautai
pie kājām,
un tauta kā dadžiedē saujiņa pieķeras
latviešu bruncim,
un Lūžpās pie sūnaina pakša dzied no plūcīs
gailis,
un Mazirbē libīšu mazdēli citu dzied dziesmu.

Mans tēvs,
tavai skanīgai koklei sen sarautas stīgas,
un rudeņos dzērves, kliedz dzērves, ka nepārnāks,
nepārnāks,
un viesuļu nolauzti masti kā krusti
no dzelmes māj:
– Min Izamā
Min Izamā..."

*Muna Tāvuzeme (libīšu vol.)

*Par svaraiguokajim nūtykumim i pasuokumim libišu kulturys dzeivē otkon varim skaiteit avizē "Livli" (atsukta izdūt 1992. g.).

*Tei i cyti škuoluotuojojim nūdareigi materiali atrūnami P. Damberga i T. Karmas gruomatepā "Libiešu tautasdziešmas" (1980.).

Kūrzemis libiši "globuojuos" aiz hronistu dūtu nūsaukuma Curones. Jau 11. g.s. tī stypri sasajauce ar atguojušajim kuršim, ka nūsaukums Curones niu attīcynojams iz obim, bet geografiskā nūzeimē - "Kūrzemis dzeivuotuoji". Kūrzemis zvejniki cimi - libišu literaruos volūdys pamats i golvonais volūdys uzturātuojus leidz myusu dīnom - suoce veiduotis vīn 14. g.s. 2. pusē. Kūrzemis pīkrastis intensiva libiskušonuos nūtyka 17. - 19. g.s., dzeivuotuojojim par golvonū nūsadorbuošonys veidu paturūt zvejnīceibu i rūnu medeibys. Kūrzemis libiši ciš cīte 18. g.s. suokuma mierī, vāluok pasapyldynojuj ar puorceļuotuojojim nu Suomsolys. Gruomotys libišim suoktys izdūt 1863. g.

Latvejys breivvalsts laikū libišu tīsiskais stuovūklis palyka karinejūt gaisā. Nikaidi leigumi ar Latvejys valdeibu par vysmož formalu pīsavīnuošonu natyka slāgti, libišu praseibys par atsevišķa administrativuo pogosta dybynuošonu tyka nūraideitys i presis izzūbuotys. Nu Latvejys tyka izraideits libišu folklorys pītniks igaunis Oskars Lōrits. Dzymtuos volūdys stundis nūtyka šod tod i šur tur, pasateicūt vīn vītejūs entuziastu pyulem.

Par taidim pošim pabiernim ar laiku, bet seviški piec 1934. g., tyka nūbeideiti ari Latgolys latviši, kuri suoce libišus izjust par tyveimim liktiņa bīdrim...

Padūmu laiks pīdavom nese Kūrzemis zvejniki cīmim lānu izmieršonu, dorūt niulenejūs libišu kulturys entuziastu dorba lauku napuorradzamu.*

LIBIŠU TAUTYS DZISME*

Sadā, vī'mō, ī'd stund, alā saddō amā pāva!
Sadā, vī'mō, ī'd pāva, alā saddō amā nādi!
Sadā, vī'mō, ī'd nādi, alā saddō amā sō'v!

Lej, leiteņ, vīnu stuņdi, tik nalej vysu dīnu!
Lej, leiteņ, vīnu dinu, nalej vysu nedeleļu!
Lej, leiteņ, nedeleļu, nalej vysu vasareņu!

Dzisme pīraksteita 1923. g. Košrogā (Kūrzemis jyurmālā).

Tekstā lituotī ā i ā juorunoj ploti i gari (kai vuordā vectēus); ū apzeimej taidu ē kai angļu vuordā matter voi vuocu vuordā alle; apostrofs (') ruoda, ka ziļbe juorunoj lauzti; divi d ruoda, ka leidzskāns ir gars; vyss puorejais - kai latvišu volūdā.

KAI LIBIŠI (SUOMUGRI) VĒL ITEKMĒJA LATVIŠU VOLŪDU?

Par latvišu "montuojumim" nu zīmeļu kaimiņu (i ūtraiži) runuojom jau īprīkš. Tūmār pīmynātais vēl nav vyss! Stypra libišu (suomugru) ītekme ari niule vārojama latvišu volūdys t.s. libiskajā dialektā.* Tuo izlūksnēs naškir, pīmāram, gramatiķūs dzimšu (mas sieviš 'moza sīveņa'), trešuos personys formu litoj cytu vitā (es ī; tu ī; viņč//viš ī 'es asmu; tu esi; jys, jei ir'), saeisynoj vuorda beigu garūs patskanus voi divskaņus (darit//dārt 'dareit'; jounes 'jaunais'), bet eisūs vysbižuok nalituoj nikai (vien meitiņ 'vīna meitime'). Litoj atsevišķus nu libišu volūdys puorjimtus vuordus, pīmāram, Dundagys sizlinš ir myusu škierzlots.

Juopīzeimej, ka ari Vydsmaižys, Preiļu i tūs kaimiņu izlūkšņu teišā tyvumā (Varakļauņi, Viļāni, Vuorkovā) gon ogruok, gon pošlaik ir sastūpama eisūs patskaņu nūraušona gola ziļbēs (vac kūk 'vaci kūki, vaca kūka, vacu kūku') i saknis eisūs patskaņu pagarynuošona piec golazīlbis

! Naaizmierstit pastuosteit kū vairuok par libišim pi "Ābecīs" 1. d. 56. lpp. teksta!

*Kūrzemis libiskūs izlūkšņu ipatneibys veiksmeigi ir imyužynuojs Dundagys pusis dzejniks Ernests Dinsbergs (1816. - 1902.). Nalels fragments nu dzejūja "Rudiš":

"Neviens tik pīumpigs nav ka rudiš
No visems četremis gadlaikens:
Liāts līst, kruss krūt..
Ka it ka mālstāķs paliek zēm.

"Tad siens ir koudzēs, labeb sadzīvts,
Rūdz, miež i sabērt apcirk̄es,
Un uags un ābeļ, pupps un zierip,-
Viss malīj pill, kur passkates.

"Tie rāciņ, tiā nu gan vel jajem,
Tas ir tas peides grūtes dārbs:
Tur jaſgūpes, uz celem jālīž,
A zēm tad nosmuſes ka tārps.

"Klō! Mežzuēss klēge; tiems ik rudijs
Uz siltam zemem jaceļe,
Un apakeļ ik pousars janāk,
Pa vasar ar mums jadzīve.

"Rō', kuokem visem lapps ju nobirš,
Un viss zāļ zāl i nosdzelzes;
Viss puķķs i noļukšs louke, dārze,
Viss trūdes gul, kur passkates.

"Tik priāž un egeļ skūjs vel zale,
Tie rād, ka jatur cēreb ciet,
Ka nebūs vis šis rudiš peides,
Bet ka az ziam vel pousars zied."

! Pylnu dzejūli var atrast "Filologu biedribas rakstu" 3. siej. 109. - 111. lpp.

patskaņa zaudiešonys (*lōp* 'lopa'; *dōr* 'doru, dori, dora'). Nu cytu latgaliskū izlūkšņu atšķireigys formys te veidojās ari daudzskaitļa akuzativā: *bruojš* 'bruolus'; *zierņč* 'zierņus'; *akmiņč* 'akmiņus'; *dāls* 'dālus'; *golds* 'goldus'. Nav parosta ari beidzamuo leidzskāņa atkrisšona golaziņbē, kod tamā leidzskāņu ir vairuok: *gōt* 'gods'; *dōc* 'dodzs'.

Pyrmais taidai latgaliskū izlūkšņu īpatneibai kai "vuordu golūtņu nūraušonai" uzmaneibu pīvērse jau Frančs Trasuns,* raksteidams par tū "Školas Dōrzā" (1909. g.). Te jys citej ari vydsmuizišu puosoku "Par vacu naud": ".Tys beja svādinis dīn. Es dūmav, kaid dorb es tagad dareiš? Nikaid! Es pajam sav zyrg i brauč uz bazneic. Dīna bej taida korsta, i es bej druskus pīsnauds. Kod paplēš acs, verūs - ceļa molā dag zaļa guņs. Dūmoj, izkuopš nu rot, paskateiš, kas tur taids ir. Pīgoj kluot - taisneigi guņs, tik tai guņai nikaidys syltumys. Es puorsabeid un puormeš kryst. Tūlaik nauda vīn nūbrazdēja un guņs izgaisa. Redz, tī beja vaca nauda." (Tekstā gon nav paruodeitys vysys izlūksnis fonetiskuos īpatneibys.)

Pastuov uzskots, ka ituos īpatneibys, seviški golūtņu nūraušona, bytu skaidrojamys ar suomugru īspāidu, bet galeigys atbiļdis nivīns tai ari nav devs. Varbyut stuositēs pi tuo jyus, preiliši i vydsmuiziši?

VALSTISKŪS VEIDUOJUMU* SUOKUMI LATVEJĀ

Senejim latvišim – kuršim, zemgalim, latgalim, sielimi libišim, nasaverūt iz kūpumā atteisteitū saimnīkuošonu, kūpeigu feodalu valsti izveiduot nāsadeve. Viesturniki dūmoj, ka galvonais īmeslis beja myusu seņču atkareiba nu cytu kaimiņu zemu. Organiziešonuos suokumi atrūnami vysā Latvejā.

Kuršu galvonuos zemis – Piļsāts, Megova, Duvzare, Ceklis, Pīmare, cytūs olūtūs – ari cytys. Slovonusuokais vītejais valdiniņks – **Lamekins**.

Zemgalu galvonuos zemis – Tiervete, Upmale, Dūbele, Spuornine, Siline, Rakte, Dūbe. Stypruok nūcītynuotuos piļs – Tiervetē* i Mežūtnē.* Slovonusuokais vodūns – **Vistarts** (Visturs), bet 13. g.s. beiguos – **Nameiss** (genitivā – Nameiša).

Rokstu olūtūs pīmynāti ari 4 leluokī **libišu** apdzīvuoči nūvodi – Daugova, Turaida,* Metsepole, Idumeja (kūpā ar latgalim). Stypruok nūcītynuotuos piļs ir Lelvuordē i Aizkrauklē, svareigs tierdzniecībys centrs – Daugmale (Daugovys kreisajā krostā 22 km iz augšu nu Reigys). Slovonusuokī vodūni **Ako** (piļs Solyspili (Salaspili) voi tūreizejā Muortenšolā) i **Kaupo** (piļs Turaidā).

LATGAĻU VALSTENIS

Viesturniki atzeist, ka lobiok organizāti valstiski veiduojumi 10. – 12. g.s. beja latgalim i sielim. Jī gon beja politiski atkareigi nu Novgorodys, Pliskovys i Polockys, bet jūs atkareiba vystišuok izapaude vairuok voi mozuok regularā nūdavu moksuošonā.

Nu sieļu 5 pilim galvonuo beja **Siełpils**.* Par sieļu dzeivi i ceiņom var skaiteit Riharda Ērgla (1881. – 1950.), stuostinika par Zemgalis paguotni – gruomotu "Sēli" (1935.g., atkuortuoti izdūta 1992.).

Latgalim beja vairuok valstēnu. Atzelē (senejūs krīvu olūtūs *Ozēza*), tuos centrs Olyuksna, latgali dzeivuoja jaukti

***Frančs Trasuns** (1864. g. Sakstagolā – 1926. g. Reigā) – īvairojums latvišu kulturys i goreigais darbiniks, vajstsveirs, literats. Vuicejis vitejā pogosta školā, Jaigovys gimnāzējā, Piterpijs goreigajā seminarā i goreigajā akademējā. Vysu muužu aizstuviejs dzymtuos volūdys tīseibys, paprišku izkarojut latvišu (latgalīšu) volūdys stūpīs seminaristim, tod mieginojut iūptesēt "Vitebskys latvišu" liktini tautišus. Vēl godu symta beiguos jys sajam biedeigi slovoni atbiļdi: "Lai vitebskieši palidz paši sev!", bet jau 1901. g. Reigys latvišu bīdreibys Zīnebu komisejās 13. junī vosorys sapuļcē Trasuna runa (vērtis "Baltijas Vēstneša" 1901. g. 133., 134. nr.) teik užjimta ar vajadzeigū sapratni. Nu tuos ari vuordi" **"Mes navarim praseit nu cylvāka, kam saisteitys rūkys i kuojs, lai jys paruoda sovu spāku."** G.s. suokumā aktīva sadarbeiba ar puornūvoda volūdnikim (seviški ar K. Milenbahu). Ir personiski veicynuojs vysu latvišu puorišonu iz latipu burtim, byudams ari pi vaicuojuuma galeigys izlemšonys 1908. g. jūni. 1917. g. viesturiskuo apreja (piec j. st. maja) Rēzeknis kongresa vadeituojs.

1992. g. 11. augustā Sakstagola "Kolnasātā" atkluots F. Trasuna memorialais muzejs.

!
! Napabraucit tam garom !

*Smolkuok par tū var skaiteit LPE 5₂, siej. 142. – 144. lpp., kur ari karte par "valstēnu" izvituojumu.

***Tiervetē** jau 1. g.t. leidz Kr. beja nūcītynuota apmetne i piļskolns. 13. g.s. suokumā – zemgaļu pretuošonuos kusteibys centrs i daudzu dramatisku ceiņu oculicīneica. Vēl 13. g.s. beiguos zemgali Nameiša vadeibā Tierveti spēja atkaruot i vuocišus iz laika puordzeit nu vysys Zemgalis. 1286. g., kod uzvarēt vairs nabeja īspiejams, zemgali pili nūdadzynuoja. 1339. g. vuociši vītā uzcēle myura pili, bet Tiervetis slavys laiki jau beja paguotnē.

Niule Tierveti vairuok pazeistam saisteibā ar A. Brigaderi (1861. – 1933.) – literaruos puosokys žanra kūpieju latvišu literatūrā. Te juos memorialuo sāta "Spreideiši", te – meža ainovu parks ar kūktiejiņka Krišjāņa Kugras (1904. – 1979.) veiduotajim tālim i dendrarejs. Puori Tiervetis upeitei – Tiervetis piļskolns.

!
! Kura latgalīšu autore ari raksteja literaruos puosokys? (Naaizmierstule – eistājā vuordā Rozaleja Tabine.)

Kai roduos R. Tabinis pseidonims i daudz kū cytu var atrast gruomateņā "Naaizmērstulei – 100" (1990.), kai ari "Dzeivē" 1965. g. 71. nr.

!
! Izstuošit par naaizmierstuli i Naaizmierstuli, kod runuosit par pučem "Ābecis" 2. d. 72. lpp.!

***Mežūtnē** Lelupis kreisajā krostā – bejušos Upmalis centrs. Piļskolns apdzīvuočs 9. – 14. g.s. Vacuoki arheologiski atrodumi līcynoj par nazkodējim tierdzniecībys sakarim ar slavim. Mežūtnis tagadejā pili (1797. – 1813.) – selekcejys i izmieginojumu staceja cukrabišu i sātuos zuolis audziešonā.

***Turaidys** piļs kompleksā turpnojās izrokumi arheologa J. Graudoņa vadeibā. Kūka piļs palikys nu 11. – 13. g.s. Atrosti priķšmati līcynoj gon par libišu, gon vāluokūs piļs ipašnīku (1214. g. myura pili te uzcēle Reigys veiskupa veiri) saimnīciskū i kulturys dzeivi. 16. – 17. g.s. par Turaidu karuoja gon zvīdri, gon pūli. 1776. g. piļs nūdadzynuota pavysam. Niule restaurātājā piļs daļā muzejs. Par Turaidys pili nuokūtnē verītēs "Dabas un vēstures kalendāru 1992. gadam" (1991.).

Turaida – īcīneits ekskursantu objekts breineiguos apkaimis diej. Te Turaidys Rūzis kops (par jū J. Dauge gruomateņā "Turaidas jumprava" (1987.; pyrmizdavums 1957. g.), Rainis lugā "Mila stiprāka par nāvi" (1926.) i cytur). Te – nu 1985. g. t.s. Dainu kolns (tiejiņka Induļa Rankas skulpturys nu akmīja).

?

Voi asat kū dzierdiejuši par Aulejys Rūzi? (Tei ir Dagdys kunga Kazimera Buinicka (1788. – 1878.) romana "Bazneickunga Jordana atminis" varUNE – nu pūja Iglonska nūlaupeituo i latvišu Uzuleļu izaudzynuotuo meita, kura aizstuvon latvišu breiveibys olkys i nanūdūd "sovys" tautys nikaidūs apstuokjūs. Ituo romana sižets izmontuots Ontuona Rupaiņa "Baltajos tēvos", Tadeuša Puisāna gruomotā "Akmens un sirds".)

!

Skaitit E. Šnore, A. Zariņa. Senā Sēlpils (1980.).

!

Par latgaju valstedom – LPE 5., siej. 143. – 144. lpp.

!

Par Olyuksnys pili Marienburgu, pošu pijsātu, tuos apleicīni i vysu nūvodu var skaiteit gruomotā "Alūksnei 700" (1985.).

Olyuksnys vuords, piec volūdniku, nūzeimej olūtu voi dzejmi.

*Straupei ir slovona paguotne. Livonejys hronikā pīmynāta jau 1206. g. Tagadejuo slamineica – Lelstraupis pijs – suokta ceļt 1262. g., kod Idumeja ir jau krystnešu ikuota i Straupe atdūta Reigys arhiveiskupam. 14. g.s. vydā pijs jau pastuov nalela nūcītynuota amatniku i tierguotuoju pijsietēja – Hanzys lūcekle. 16. g.s. beiguos te dorbuojuos škola, 18. g.s. – zyrga posta staceja.

*Tuolova hronikā raksteita kai *Tholowa, Tolowa*.

!

Par vīnu tuolovišu ceiņu pret uzbruciejim stuosteits ari R. Blaumaņa poemā "Tālavas taurētājs", bet te autors druskus sagrākoj pret viesturi, vajdiniku nūsaukdams par Miervaldi i tāluodams, kai krytušu taurētuoju juo cijs sadadznoj (11. – 14. g.s. guļskopūs sovus myrušūs parosti globuoja kurši, latgali – nādaudz).

!

Pastuostit kū vairuok par Tuolovu sovim školānim pi burta "t" "Ābecis" 1.d. 78. lpp.!

?

Pasateicūt kuram latvišu dzejnīkam, Beverīnys pijs palyka plašuok pazeistama? (Auseklis uzraksteja dzejūli "Beverīnas dziedonis", kurā izmontuota hronista viestejumu par vajdinika dzidušonu kaujys laikā; Jāzeps Vītols tam komponēja muzyku.)

*Palobs priķstots par veikumu pi myusu veidojās, puorskaitūt, pīmāram, žurnala "Grāmata" 1990. g. 3. nr. rokstus.

!

Skaitit i viertejīt poši! Mieginojot nūskaidruot, par kādom sakralajom (religiskuo kulta) vitom pīmīj yusu apleicīnis vaci ļauds! Skaitit par "Ondrupinis lykuotovu" žurnala "Jaunu Dzeive" 1. nr.!

*Par tādom vērtis, pīmāram, J. Urtāna gruomotā "Ziemeļvidzemes pilskalni" (1991.), 9. – 12., 39. – 41., 48., 51. lpp.

*Ernests Brastiņš (1892. – 1942.) – ivārojams Latvejys paguotni pietnīks, gleznuotuojs, divturu kustebijs pamatlīcījs. Struoduodams par Kara muzeja puorzinī i ari vāluok, mierejis i pieteji Latvejys pijskolpūs, publicādams par tim 4 gruomotys: "Kuršu zeme" (1923.), "Zemgale un Augšzeme" (1926.), "Latgale" (1928.), "Vidzeme" (1930.). Tys ir unikals pietejiuns ar zynuotisku nūzeimi vēl šudiņ. Rakstejs apceris par latvišu ornamentim, roksta kompozīciju u.c. kulturys vaicuojumim. "Beverīnas pilsvieta" mieginoj pīruodeit, ka Beverīna atsaroda Raunys Tanisa kolnā.

Par E. Brastiņu skaiteit "Dabas un vēstures kalendārā 1992. gadam" (1991.) 68. – 73. lpp.; ari J. Urtāna rokstu "Ernests Brastiņš – Latvijas pilskalnu pētnieks" "Latvijas vēstures institūta žurnālā" 1992. g. 4. nr.

*Pēteris Stepiņš (dz. 1914. g. Aulejys pog.) – latvišu arheologs. Piec muoceibu Kruoslovys gimnazējā (skaiteit

ar Baltejys suomim. Atzelis zemis stūpēs ap i storp Olyuksnu i Abrini. Atzele beja atkareiga nu Pliskovys.

Ari Idumejā (pi Cāsu), kai tū aplicynoj Henrika Livonejys hronika, latgali dzeivuoja jaukti ar libišim. Idumejys zemis beja ap Raiskumu, Straupi, Stalbi. Centrs – Straupe.*

Hronikā taipat pīmynāta Imera – nalela latgaļu zeme i upē. Sprīžut piec kauju aprokstu, Imera atsaroda apleicīnē storp Burtniku azaru i Idumeju. Par Imerys upi zynuotniķi vēl streduos – vīnim tei ruodis Gaujys lobuo krosta pītaka Jumera (Jumara), cytīm – Burtniku azarā ītakūšuo Seda. Imerā kaidu laiku par pristeri struoduojas pats hronists Henriks.

TUOLOVYS* VALSTENA,

vuocišim atejūt, aizjēme plašu teritoreju – vysu Gaujys augštecis baseinu, zemis ap tagadejū Guļbini, Valmīru, Smiltini, Valku. Tuolovu puorvaldeja **Tuolivalds** ar dālim leidz 1214. g., kod tei tyka pakļauta veiskupam Albertam. Tuolivalža dāli tod tyka padareiti par veiskupa Alberta vasalim. Pats Tuolivalds nūgalynuots 1215. g., bet Tuolovu vuocu feodali sadaleja galeigi 1224. g.

Vīns nu Tuolovys centrim beja Beverīnys pijs, kura hronikā pyrmūreiz pīmynāta 1208. g. Tod Beverīnu mieginuoja ījimt igauņu karaveiri, atsarībdami par jūs pijs Otepē nūpūsteišonu. (Kari storp kaiminim tod nūtyka biži, nūvuojnojūt vītejūs cilšu spākus i atdorūt vys plotuok i plotuok durovys atguojušajim vuocu krystnešim.) Lai drūsinyuotu latgaļu karaveirus, iz pijs valja dziduota dzīsme muzykys instrumenta pavadejumā. Igaunim ījimt pili nav īsadevs. Hronika ruoda, ka ari Tuolova beja atkareiga nu Pliskovys kņazistis. Beverīnu 1216. g. nūdadzynuota krīvu nūdavu savuocieji, lai nu tīnīs nivīns navarātu ībrukt Pliskovā.

Laikā, kod pasalelynuojojuse baltologu (i ari autodidaktu) īnterese par baltu tautu etniskū kulturu, lela uzmaneiba otkon teik pīvārsta mitologejai. Daudzus preciziejumus i rūsinyuojumus tuoluokam dorbam nas lituviša Norberta Vēļus roksti i gruomotys. Daudz kas baltu mitologejā ir i teik dareits ari pi myusu.● Tuolovys sakarā var skaiteit nāsenā izdūtū Ojāra Ozoliņa gruomotu "Atnācēji no saullēktu puses" (1992.). Tamā stuosteits par senejū Tuolovys zemi kai patstuoveigu pasauli ar nūteiktīm mitologiskajim arealim, vajdiniku Tuolivaldi kai ipašu prīstera pīnuokumu pīldeituoju, Tuolovys svātajim kolnim, sakralajim centrim i seņču pamastajom zeimem. Vēl ogruok izdūta saistūšuo Jāņa Maulīna gruomota "Tālava" (1990.).

PAR BEVERĪNYS PIJS ATSARASŠONYS VĪTU I CYTU KŪ

Par pyrmū vīnuota uzskota tai ari nav. Vairuokums viesturnīku dūmoj, ka pijs atsaroduse Trikātys pijskolnā, bet laiku pa laikam teik publicātys ari cytaiduokys hipotezis.* Jaunuokuo publikaceja Beverīnys sakarā iz itū breidi ir Ernesta Brastiņa* 1927. g. gruomatenis "Beverīnas pilsvieta" puorpublicejums ar J. Graudonu priķšuordu. J. Graudonis Beverīnys meklieju mūs ir Trikātys rūsinyuojuma atbalsteituojis. Taipat dūmoj ari E. Mugurevičs, bet na P. Stepiņš.* Lai veicās maklātuojim!

Ti, kuri dzeivoj tuoluok nu Tuolovys, var nūsadūt ari

cytaida veida mekliejumim. Pīmāram, kaidu muzykys instrumentu i kurs (Auseklam te nav taisneiba!) spēlēja iz valņa? Auseklis beja puorlicynuots, ka kūkli, bet etnografi, kaut ari atzeist kūkli par vacvacu baltu, Baltejys suomu i zimeļritumu krīvu muzykys instrumentu (ar tuo paveidim), par tū tik puorlicynuoti nav. Skaitit etnografis Īrisas Priedites gruomotu "Ko spēlēja sendienās" (1983.)!

Atziņa, ka dzīsmis (plašuokā nūzeimē, īpaši Raina interpretacejā, – dailuma) spāks ir vysuvarons, īstruoduota naskaitomūs latvišu rakstniku dorbus. Padūmojut, kuru Latgolys literatu dorbus tys tai ir! Voi ari jums smitis i rauduot reizē bīži vīn nalik Juoņa Klidzieja muzykanti, kuru dvēselis suokums "pi varaveiksny" dasīts?

Voi varit, pīmāram, īsadūmuot, koids izaskateja siermais Tuolivalds? Jū, taipat kai Jersikys Vysvaldi, ir uzzeimiejs īvārojamais Latvejys breivvalsts laika Nacionaluos operys scenografs i muoksliniks Ludolfs Liberts (1895. – 1959.). Gleznu reprodukcejys atrūnamys 1990. g. izdūtuuo kruojuma "Divpadsmīt mēneši" 56. i 99. lpp.; ari Frida Zāliša "Latvijas vēsturē", kura piec tuos 8. īspīduma izdūta ari 1991. g. L. Liberts, byudams lapns par sovys tautys paguotni taipat kai Auseklis, slavynuoja tū gleznuos i scenografejā.

KŪKNESIS* VALSTĒNĀ

sūplok latgalim i sielim dzeivuoja ari slavu ciļts kriviči. (Nu *kriviču* vuorda latgali laika gaitā izveiduoja kūpnūsaukumu vysim jim zynomajim slavim, nūsaukdami tūs par *krīvīm*.) Centrs beja Kūknesis piļs pi Piersis upis ītakys Daugovā, vītā, kura suokta apdzeivuot jau 1. g.t. leidz Kr. 10., 11. g.s. mejā piļs nūcītynuojumi pastyprynuoti. Spieceiga kriviču itekme 11. g.s., bet na 12. voi 13. g.s.

Livonejys hronikā raksteits, ka 1206. g. piļs valdiniks ir *Vetseka* (ari *Vescke*; krīvu dokumentūs *Vjačko*), kuru viesturnīki ilgi naatzyna par latgali. M. Bukšs gruomotys "Latgaļu volūdas un tautas izplateibas problems" (1961.) 145. lpp. pariņdē miņ, kū varātu nūzeimēt hronikā mynāti valdinika vuordi – vjačuks, večuks? Vacuokais? Viesturnīks Vilnis Pāvulāns gruomotā "Daugavas raksti" (1991.) Kūknesis valdiniku konsekventi sauc par Vesceku i vysai puorlicynojuši runoj par jū kai īspiejamu latgali.

1207. g., canzdamis aizasteigt liktiņam prišķā, Vetseka sūla veiskupam Albertam pusi nu sovys zemis i piļs, bet 1208. g. jū vinolga sajam giustā veiskupa vasaļs Daniels. Albertrs Vetseku "laipni" atbreivoj, atguodynudams par juo apsajimšonu i syuteidams jam leidza 20 sovu veiru. Tymā pošā godā, izavieliejs laiku, kod veiskups Albertrs ir Vuocejā, Vetseka iznycynuja "dzaguzānus", nūdadzynuja pili i devēs iz Novgorodu (na Polocku, kurai leidz šam kūknesei moksuojā nūdavys!). Tai beidze pastuovēt latgaļu Kūknesei.

1209. g. veiskups Albertrs itamā vītā lyka caļt myura pili. Tei kai spieceigs nūcītynuojums turējos leidz pat 1701. g., kod tyka sasprydzynuota. Piļs fragmentus var redzēt vēl myusu dīnuos, kaut Daugovys iudiņs 1965. g. pacalts leidz pošim piļs pamatim.

JERSIKA* – STYPRUOKUO LATGAĻU VALSTĒNA

Taida tei ir 12. i 13. g.s., kod Jersikai pīdar plašys zemis* ar vairuokim piļs nūvodim: Asūti, Alini (Ūlenkolnā), Casvaini, Muorcīnu, Autānu. Valdiniks *Vysvalds* sovys

"Katoļu kalendārs 1992. gadam" 114. – 117. lpp.) i studejom Latvejys Universitatē (skaiteit "Katoļu kalendārs 1991. gadam" 143. – 146. lpp.) struodoja Pīminekļu valdē. Apsekujos daudzus arheologiskūs pīminekļus, pīsādaleidams ari izrokumūs. Par atrodumim i personiskajim pīredzējumim – biži publikacejys presē, priķislasejumi dažaiduos auditorejuos. Tai i naspiej bez savīluojuma izstūosteit, pīmāram, par tū, kai pādejī zemgali pamete Sidrabinis pili... Ir puorlicynuots, ka Beverina atsaroda Vaidovys piļskolnā, par kū beidzamuo publikaceja "Izglītībā" 1992. g. 23. juli i 10. septembrī.

! Par Kūknesi viesturisku romanu asūt uzraktejs boltkrīvs Leanids Daineks. Romans saucās "Kpaza Vjačkys zūbrys". (Zīpa nu "Rakstnieka Vārda" 1992. g. 22. nr.)

*Livonejys hronikā *Kūknesis* vuords raksteits kai *Kukenois*, *Kukenays*, *Kukonoys* (vysbižuok videjā formā) i laikā nu 1208. g. leidz 1225. g. pīmynāts 24 reizis. Formys ar u (t.i., ū) saknē volūdnikam O. Breidakam īuve sacynuot, ka 13. g.s. itys vītvuords runuots kai *Kūknōjs* voi *Kūknōjs* i ka te saknē vārojama suoktnejuo austrumbaltu ō sasašaurynuošona caur divskani, leidz radis ū, kurs vēl vāluok puorsavērts par yu voi iu (tuo vacuoki vitu vuordu pīrokti kai *Asun*, *Ason* = *Osyuna* // *Osyuns*, *Ruszon* = *Rušuns*, *Azute* = *Asūte*, *Kukenojs* = *Kūknōjs* 'Kūknese' vēl nauzruoda).

! Skaiteit O. Breidaka rokstu "Latgaļu, sēļu un žemaišu cilšu valodu senie sakari" – "ZA Vēstis" 1992. g. 8. nr.

*Jersika latipu volūdā raksteita kai *Gerzika*, *Gercike*. Norvegu volūdā – *gerzko*, *gersko* nūzeimiejs vikingu, kurs beja bejs voi vēl dzeivuoja Gardarā (tai leidz 13. g.s. zimeļniki sauce zemis iz austrumim nu Baltejys juruys). Godu gaitā Jersikys vuorda nūzeimi ir skaidrujuši daudzi pītniki, bet vinnūzeimeiga veidūkļa tai ari nav. Vēl Jersikys nūsaukums teik siaisteits ar senejūs krīvu vuordu *jar* 'augsts, stuovs krosts; dzilne, dzeļme; otvors'. Par Jersiku i tuos vuordu plaši "Latvju enciklopēdija" (1950.); ari gruomotā "Daugavas raksti" (1991.) 155. – 156. lpp.

! Niu Jersikys vuordu litojam vairuokuos nūzeimēs – 1. Spieceiga latgaļu valstēpa ar centru Jersikys piļskolnā. 2. Piļskolns ar senejū piļsātu i kopulauku. 3. Apdzīvīota vīta ar dzelzceļa staceju Preiļu rajonā.

! Izstūosit kū vairuok par Jersiku sovim školānim pi "Ābecis" 1.d. 52. lpp.!

*Latgaļu zemis vērtis kartē LPE 5., siej. 143. lpp.

! Par Jersiku meklēt F. Baloža grūomotu "Jersika un tās 1939. gadā izdarītie izrakumi" (1940.)

! Emocionali īdarbeigu i muoksliniciski izstruoduotu dzīduojumu par Jersikys i Vysvalža tragisku liktini ir uzrakstējuse dzejneica Marta Skuja (1915. – 1946.), puordzeivojūt nazinis pīlnū tautys nuokūtni piec 1940. g. vosors nastūs nūtykumu. Skaitit "sonetu oktavu" "Vysvalža gols" dzejūju kruojumā "Nazipā" (1991.; pyrmizdavums 1944. g.)!

*Nūtykumu atstuosteju varim skaiteit Frapča Kempa grūomotā "Latgales likteņi" (1991.; pyrmizdavums 1938. g.) 53. – 58. lpp.

*Citāts piec F. Kempa "Latgales likteņi" 55. lpp.

! Izmontojit kū nu skaiteituo, kod runuosit par pilim "Ābecis" 1.d. 58. lpp.!

● Lyuk, kai itei legenda ištruoduota M. Skujys sonetā "Vysvolda nuove":

"Ai, Jersika, ai, seņču mītne svātuo,
Ai, tāvu montuojums, seņ lantais!
Ai – tautys varūneibys lapnums jūmtais,
Ai – būjā eja, laikus nadziedātuo!

Voi dzimt, voi dzieivuot maņ bej tovā sātā,
Lai rastu, divkuort zamojūtis, jūmtais,
Bez minis aizejūt? Es – nuovei lamtais,
Sveiks niks, kū, jauni smidams, liktiņs mātoj.

Kas dzeive ir, kas dorbe, kas zīduošonuos tautai,
Jo myužs – tīk bultys skrieļiņs straujs, kas
šaipus mierķa kreit!
Tod lobuok nabut, lobuok bultai naizšautai...

– Ai, karaļ Vysavold, vēj ceļsis tī, kas kuajom meiti!
Vērs skotu nuokūtnē! Lyuk – dīzys gaismys skautai,
Aust tautai vinuotai aiz godu symtim reiti."

? Kai sonetā izcaltūs vuordus saprūt jyusu školāni?
Puorrungoj tū klasē!

zemis puorvaldis tīseibys beja **montuojs** i hronikā teik saukts par **rex 'karali, valdiniku'**. Jersika apdzēviuota jau nu 1. g.t. leidz Kr., bet intensivuokī isakuortuošonys i nūsacitynuošonys dorbi te ritēja nu 10. g.s. 11. g.s. 2. pusē te jau beja izaplatejuse pareizticeiba. Jersikā (taipat kai Kūknese) asūt uzaturējuši Polockys lelkpaza karaveiri tierdzniecibys ceļa apsardzei. Ari jersikiši moksuoja nūdovys Polockai, kūpumā saglobuodami naatkareibu.

Veiskups Albersts beja iinteresāts vysa Daugovys tierdzniecibys ceļa puorjimšonā sovā ziņā. 1208. g. piec Kūknesis vuociši dreīz sagruobe ari Siejpiļi. Nuokušais "dodzs aci" beja Jersika. Te gon roduos papyldus problema-jersikiši jau beja kristeti i ībrukšonu jūs zemē ar gaismys nesšonu poguonim motivēt navarēja. Īmeslis tūmār atsaroda (taids pats kai pret sielim) – jersikiši uzturēt par daudz lelu draudzeibū ar lituvišim, bet tī uzbryukūt "naboga" vuocišim, Jersikā vysod sajimdami laipnu patvārumu. Kai gon sovaižuok, jo Vysvalža sīva (Henriks juos vuorda gon nanūsaucē) beja lituvišu dižciļteiguo Daugerūta meita! Latgalim i lituvišim tūlaik pastuovēja vēl leluoka volūdu radnīceiba nakai myusu dinuos. Izaruodeja tūmār, ka radnīceiba var byut nuoveigs grāks...

JERSIKYS GOLS

Vuocu krystneši Jersikā ībruka* 1209. godā. Jī nūdadzynoja pili, izlaupeja i izpūsteja piļsātu, sajēme giustā Vysvalža sīvu kūpā ar cytom piļs sīvitem. Vysvalds, izagluobs, puorbāgūt puori Daugovai, nu ūtra krosta ryugti aprauduoja sovu i tautys liktini. Pat hronists itūreiz nav variejs palikt "sauss" i lik Vysvalžam saceit: "O, Gersika, nūmījuotuo piļsāta! O, muns tāvu montuojums! O, munys tautys nadūmuotuo izkaušona! Bāda maņ! Voi dieļ tuo es asmu dzims, lai radzātu munu piļsātu guni, munys tautys pazusšonu!"*

Nadaudz vāluok veiskups Albersts daļu zemu (ari nūpūsteitū Jersiku i atbreivuotū sīvu) Vysvalžam svineigā ceremonejā Reigā Pitera bazneicys prišā atdūd atpakaļ, bet naatkareigais latgaļu valdiniks niu jau ir padareits par veiskupa vasali (padūtū). Pasadūšonys leiguma teksts ir sasaglobuojs leidz myusu dīnom, bet dimžāl leidz ar piļs nūdadzynuošonu mes nikod vairs nadazynuosim, kas beja īprikšēji Jersikys (i cytu Latgolys vītu) valdiniki, kaidi leigumi, reikuojumi, lykumi, grūomotys beja atrūnamys piļs arhivā...

Vysvalds pili ceļ nu jauna, bet juo dīnys jau ir skaiteitys. Jersiku otkon ījam veiskupa karaveiri, i par valdiniku te teik īcaltis vuocu bruniniks. Kas nūteik ar Vysvaldi, viesturis olūtūs nav saceits, bet tautys saglobuotajā legendā jys mierst. *

VEĻ NAZCIK DOKUMENTU

Ir sasaglobuojs dokuments par Vysvalžam atjimtūs zemu sadaleišonu storp veiskupu Albertru i Zūbynbruolu ordenu 1211. godā.

Livonejys hronikā teik apraksteita 1212. g. Autūnis sasaceļšona, kurā latgali i jūs kaimini libiši protestej pret Autūnis nūvoda teirumu i bišu kūku atjimšonu nu vitejūs dzeivuotuoju. Korstuokūs pruotu nūmirynuošonai iz Autūni atsauce pat Pliskovys kņazu (autūniši tūlaik jau beja

pareizticeigī), i bišu kūkus (vīn tūs!) latgalim atdeve atpakaļ. Vyspuor tei ir pādejuo reize, kod ar libišim i latgalim vē, kaidis runoj...

1212. g. Reigys veiskups nūslēdze tierdznieibys i sovstarpejuos nauzbrukšonys leigumu ar Polockys lelkāznu. Faktiski tei beja formala vīnuošonu: polockiši beja vuoji, i Daugovys tierdznieibys celš jau pīdarēja vuocišim.

IZROKUMI JERSIKA*

suocēs 1937. g., kod Pīminekļu valdis uzdavumā tuos inspektors P. Stepiņš veice pyrmūs aizsardzeibys rokumus Jersikys kopūs. Rūsynuojums tam beja apstuoklis, ka vēl pyrms pyrmuo pasauļa kara Daugovys krostu pi Jersikys izmontuoja dieļ radžu lauzšonys ceļu taiseišonai i jau tod struodniki ziņuoja par atrostajim kaulim, golvys kausim, rūtys lītom, īrūčim. Kopulaiks aizjēme ap 10 – 11 ha lelu plateibu i 50 – 60 m plotā jūslā nu Daugovys krosta stīpēs vydā tiveimajā mežā. Kod mežu izcierta, kopā guļdeitūs bīži vīn atsedze vieji. Cytim uzadyure oruoj: apbedejumi nabeja dzili. Piec puorbaudis rokumim 1937. g. Šoseju i zemiscelu departamentam tyka nūlīgts izmontuot upis krostu i teirumus.

1939. g. suocēs plaši izrokumi profesora F. Baloža* vadeibā gon kopulaukā, gon piļ i piļsātys vītā. Faktiski kopulauka izrokumus vadeja gleznuotuojs Daugavpīls Valsts školuotuoju instituta školuotuojs Oskars Kaliejs, kurs dorbā īsaisteja ari sovus audzieknus. Tyka atsagti 32 kopi i 4 izjauktys kopu vītys. Kopulauka atrodumus F. Balodis nūvērtēja kai tipiskus latgalim vysaiduos tuo izpausmēs.

Izrokumim Jersikā pyrmskara Latvejā beja plašs sabīdriskais skaniejums – tyka atsagtys Latgolai svātys vītys. Nu tyvuma i tuolīnis izrokumu vārtūs guoja i brauce gon leli, gon moži...

LATVEJĀ LEIDZ KRISTTICEIBAI

12. i 13. g.s., kod vysa Eiropa jau beja Kristus ticeiga, Baltejys jyurys krosta tautys vēl turējos pi sovu vacūs īrodumu. Ari Latvejys dzeivuotuoji pilyudze dažaidys dobys dīveibys, par svātim turātūs kūkus, dzeivinikus, uperēja tim, nosuoja pošim saprūtamus amuletus. Piec sovom parašom sagatavuoja myrušūs dzeivei "tymā pasauli", kopā leidza dūdūt īrūčus, dorba reikus, rūtys lītys. Radeja dažaidus senejūs rokstus – iz akminim, olu sīnom, lituotajim priķšmatim, austajom i izšutajom lītom. Tai jau sej leidz "ticeibys nesieju" atišonai myusu seņčim beja izaveidojuši sovi stabili religiski priķšstoti par apleicejū pasauli. Beja atrostys ari naskaitomys īspiejys pošu izprostū voi nūjausmuos pastuovūšū izteikt materializātā veidā. Tū vysu, seviški folklorā atrūnamū, pyrmskara Latvejā pieteja gon zynuotni (K. Straubergs, P. Šmits, L. Adamovičs, J. A. Jansons), gon kulturys darbiniki. Nu jaunuoka laika rūsynuojumu ir juopīmīn Arno Jundzes "Hipotētiskais senlatviešu raksts" "Valodas aktualitātēs – 1991" (1992.) i juo mekliejumi vyspuor.

Ari niule leidz ar tautys atmūdu Latvejys školuos ir plašys īspiejys ipasazeit ar seņču gora pasauli vysdažaiuokajuos tuo izpausmēs. Školuos nūteik "boltuos stūndis", cytys latviskuos dzeiviszinis nūdarbeibys, kuru pozitivuo nūzeime ir nanūlidzama. Interesis atdzimšona par

*Par tim var skaiteit i atrostū apsavērt O. Kalieja rokstā "Jersikas senkapi" žurnalā "Senatne un Māksla" 1940. g. 2. nr., 11. – 19. lpp.

Oskars Kaliejs (dz. 1902. g. Bieržgala pog.) – vēl vīns aizmiersts Latgolys dižveirs. Muoksliniks, pedagogs, viesturis zynuotniks. Studiejs gleznieibu Moskovā i Reigā. Muokslis Akademēju beidzs ar Latgolys ainovu nu Sakstagola, par kuru F. Varslavāns sacejs: "Lyuk, tei ir eistuo Latgola!" Daudz reižu pavadejs Emīli Melngaili Latgolys folklorys ekspedicejuos kai lobs nūvoda zynuotuojs. Nu 1931. g. vuiceja zeimēšonu V. Seilis instituta audzieknim. Izveidoja institūta pastuoveigū tautys muokslis izstudi. Pyrmais Daugavpīls viesturis muzeja puorziņš, narinieigs fondu i ekspoziceju papyldynuotuojs ar jaunim (ari pošu atrostajim Jersikā i Lubuona kluonūs) priķšmatim. Ar O. Kalieja guodeibu pyrmskara Daugavpīls veiduojuos par svareigu viesturis zynuotnis centru. Aktivs 1940. g. Dzišmu (faktiski kulturys) svātku reikuotuojs. Par vysu tū – 11 godi Sibirejā i aizmiersteiba. Prūtams, na nu vysu! J. Klīdziejs jū, pīmāram, imyužynuojs romanā "Sniegi" (1963.; atkuortuoti izdūts dzimtinē 1992. g.).

*Francis Balodis (1882. – 1947.) – Latvejys arheologejs tāvs. Garus godus (1924. – 1940.) vadejs LU Arheologejs katedru i Pīminekļu valdi. Vēl struoduodams Moskovā, veics izrokumus tataru Zalta Ordys arheologiskajūs pīminekļūs. Vadejs izrokumus daudzūs Latgolys kopulaukūs, seviški Ludzys rajonā.

¶ Par F. Baloža atrodumim Ludzys apleicinē var skaiteit juo i E. Brastiņa rokstu kruojumā "Ludzas aprīkis senāk un tagad" (1935.). Tepat atrassim ari daudzus nūstostus, legendys, teikys par nūgrymušajom bazneicom, pazemis ejom, "zalta" voi "naudys kolnim" ar jaunivem (šod tod malna supa pavadeiba). Ari Rūdovu kolnā (vērtis "Ābecis" 1. d. 88.lpp.) nazkod asūt nūgrymuse bazneica.

"Rūdovu kolna dāls" ir ivārojamais latvišu literaturzynuotniks i latvišu literatūrys teoretikis Vitolds Valeīns (dz. 1922. g.), kurs jau vairuok kai 40 godu LU Filologejs fakultatē vuica i audzinoj jaunūs filologus, nikod naaizmiersdams sovu Latgolū.

¶ Pimynātajā rokstu kruojumā (166. – 168. lpp.) atrassit zinis ari par breineigajim dobys veiduojumim Škaunis pogosta Meikšānūs – lads laikmata garonajim kolnim, sauktim par *kausom* voi *kauprem*, kuri vitom stipās pat kilometrim tuoli.

*Daudzi latvišu kulturys darbiniki īsasaisteja divtureibā – kusteibā, kurys mierkis beja īspiejami piļneigi izprast i restaurēt seņču gora pasauli, mieginojūt atdaleit tū nu kristēguos religejys uzsluožuojuma. Par divtureibys oficiālu suokumu Latvejā uzskota 1926. g. (par atjaunošonys godu – 1988.). Divturu idejisks vodūns beja E. Brastiņš. Kusteibā īsakļuove V. Egliņs, J. Veselis, J. Medenis, E. Virza, E. Brastiņa bruļs Arvīds Brastiņš. (Obu Brastiņu dorbu niule turpnoj pādejuo meita Māra Grina kūpā ar veiru Margeru Grinu.)

*I d. (1990.) – roksti, dzeja, folkloris materiali par tāvu zemi, tautu, volūdu, saimi, cīlvāku; II d. (1990.) par dobu, dabasim, diveibom; III d. (1991.) par gūda dinom, sevišķi krustobom, kuzozom, bērem, Latvijas nūvodim, arī praktiski padūmi. Vierteigi ir literatūrūs sarokstī I I d. beiguos, kur par kū var vēj kū atrast. Te arī materiali par Latgolu.

*1991. g. izdūtys "Rudens grāmata" i "Ziemas grāmata", 1992. g. beiguos "Pavasara grāmata", "Vosora" vēj ceļā.

! Puorskaitit vēj reizi "Ābecis" 2. d. 56., 67., 78. lpp. tautysdzīsmis ar Diva piminieju i paminit niu poši, kura laika Divs te teik dūmuots! (Tys, ka latvišu tautysdzīsmis suoktys pīraksteit tikai 19. g.s., nanūzeimej, ka juos navar byut lela vacuma!)

● Taidi, varātu saceit, myužeigi svātumi daudzreiz kūduleigi izsaceiti ari latvišu eisajā folklorā. "Ābecē" – 1. d. nūdaleņā "Teicini": Tāva sāta myužam svāta (19. lpp.); Sovā molā i kūceni runoj (67. lpp.) i cytī.

Leidzeigi izsacejumi atrūnami jau pi senejūs ruošušu: *Natale solum dulce* (Dzermto zeme ir meila); *Patriae solum omnibus carum est* (Tāvu zeme vysim duorga); *Domus propria – domus optima* (Poša sāta ir vyslobuokuo voi, atbylstušuok latvišu saceitajam, nikur nav tik labi kai sāta). Meklejīt Lijas Čerfases gruomotu "Latīnu spārnotie teicieni" (1992.)!

Personisku apstyprynuojumu ituos patiseibys atzeišonai "Ābecis" 1. d. 19. lpp. dūd tuos muoksliniks Juops Gailums ar dālu Kasparu tāva Jezupa sātā.

Juops Gailums (dz. 1961. g. Nautrānu pog.) – muoksliniks, Rēzeknes muokslis koledžs muoceibū spāks. Muokslis Akademēju beidze 1990. g. ar gleznu ciklu "Latgales ainavas" i teoretiskū dorbu "Latgales krucifiksi". Juopa puorlīceiba – tāvu dorba juoturpnoj dālim. Tai dzīejoj jys pats, tū cer sagaideit nu sova dāla. Tū pauž ari zeimiejums "Ābecis" 1. d. 87. lpp. Taipat Kasparu vuica juo babēja ("Ābecis" 1. d. 21. lpp.), tai – juo mama ("Ābecis" 1. d. 51. lpp.). Juopa Gailuma "Ābecis" zeimiejumi – jaunuuo muokslinika eistuo suokuma suokums.

? Kas ir bārola maize? (Taida, kas capta nu navieteitu gryudu – kūpā ar zuolis siekleņom, palovom. Boda godūs sānolys dabārtys speciali.)

! "Ābecis" 2. d. 16. lpp. atrūnīt radnīceigu vuordu ryndu, kuru var papyldynuot ar vuordu bārola! (Pyrmuo.)

*Par Latgolys latvišu svātkim i svynamajom dinom var skaiteit: Э. А. Вольтер. Материалы для этнографии латышского племени Витебской губернии (1890); H. Tichovskis. Svētku un svinamo dienu parašas Latgalē "Ceļi" VI, 1935; P. Šmits. Latviešu mitoloģija (1926.); Latviešu tautas ticējumi (sak. P. Šmits) I – IV (1940. – 1941.).

? Voi*ivāruojot – svieiteja, na svinēja? Ar kaidim vuordim vēj varit papyldynuot "Ābecis" 2. d. 16. lpp. 6. ryndu nu zamūšķys? Atbiļdi atrassit "Ābecis" 1. d. pi burta "v".

*Latiniski "Chronica terrae Prussiae" (pabeigta 1326. g.); lituviski "Prūsijos žemės kronika" (pyrmūreiz publicēta 1985. g. ar plašu viesturniku R. Baturys ivodu, komentariu i karti; L. Valkūna tulkujumā).

sovom saknem i vieliešonuos dazynuotū nūdūt cytīm ir nasuse ari daudzys jaunys gruomotys i gruomatenis. Školuos piejamys varātu byut "Latviešu tautas dzīveszīņa" 3 daļuos* i M. Mellēnas, V. Muktupāvela, E. Spiča atlaseituos folkloris i uzdavumu kruojumeni* nūdarbeibom suokuma školā.

Nazcik puordūmu par "latviskuo atdzymdynuošonu"

Laikā, kod pi litu kuortuošonys teik vysi energiskuok dareituoji (dīmžāl na vysod jī ir ari zynūšuok), mieginuosim tūmār naskrit nu gruova gruovi. Turēsim pruotā tū, ka struoduots teik Latgolā, bet na kaidā abstraktā bezpīsaistis vītā Latvejā!

Ari Latgolā, prūtams, atrūnami naskaitomi seņču ticiejumi i parašys, bet te (stypruok nakai cytur Latvejā) tātvāvu vacuo religeja vejusēs i mejušēs, leidz vysbīžuok naatškatynojami puorsasluoņuojuse ar kristiceibys nastajim priķšstotim i pijāmumim. Najauskim niule ituos vīngobolaineibys, mieginojūt salikt pa plauktenim – itū i itū es vuiceišu "boltajā stuņdē", bet tys lai palik ticeibys muoceibai. Daudzūs gadiņūs vairs navar pasaceit, kas beja primarais, kas kam pīsamāruoja, cik lelā mārā pīsamāruoja. "Plaukteni" lai palik nūzaru specialistim, bet sātys i školy pūsmā, dūmoju, svareiguoks par puordabiskūs (bīžuok – cīlvākam naizprūtamūs) spāku hierarhejys mekliejunim i funkceju sadalejuma nūskaidruošonu ir tys, ka cīlvākā rūnās sapratne par svātumu* vyspuor, ka jys isavuica na vīn jīmt, bet ari dūt, ka jys palik spiejeigs cytam leidza just. Ľausim, lai kotram pošam veidojās puorlīceiba, voi mums ir myusu Divs – kas cāluoks, lobioks, varūšuoks par pošu; tys, kimā atrūn patvārumu satrauktuo dvēsele; kod kas tāids, iz kuo vysod varim pasaļaut; tys, kas dadūd drūsmi i spāku, kod pošam sova vairs nav.

Ūtrom kuortom, na vysus svātkus Latgolā svietej tai, kai tū dora cytur Latvejā (pīmāram, Aizgavieni). Var atsašķiert ari pošys svynamuos dinys (pīmāram, novembris latgališim katuolim suocās ar Vysim Svātajim i Dvēseļu dīnu; Latgolā nasviņ Muorteņu) voi tūs nūsaukumi (pīmāram, t.s. Zvaigznes dienu Latgolā sauc par Treju Kieneņu dīnu voi "atkriškom").

Ari niule navajadzātu grūzelētis ap svešim orūdim, par tū ka kaimiņa (kaut sābra, na svešinika!) aizdūtuo (kaut žīceita, na zogta!) maize (kaut lobu gryudu, na bārola!) nikod nabyus tik gorda kai muotis captuo...

Vuiceisimēs nu jauna svieiteit poši sovus svātkus*

KAIDUS SVĀTKUS SVIETEJA MYUSU SENČI?

Nivins mes tuo eisti nazynom i, dūmoju, nadazynuosis, par tū ka rakstisku līceibu par seņsenejim laikim, kai redzējom, tikpat kai nav. Vāluoku laiku pietniku atzynumi ir leluokā voi mozuokā mārā hipotetiski, baļsteiti golvonom kuortom iz folklorā atrūnamuo materiala voi fragmentarajom (nareši subjektivajom) hronistu ziņom.

Par baltu seņču religeju vysplašuokoos zinis atrūnamys Vuocu ordena bruļa Pitera nu Dusburgys saraksteitajā "Pryušu zemis hronikā".* Tamā daudz unikala materiala (prūtams, stuovūt "gaismys nesieju" aizstuovu pusē) par pryušu i lituvišu ceiņom pret vuocu ibruciejim 13. g.s. – 14. g.s., ritumbaltu saimnikuošonys kuorteibū, kulturu. Te ir ari nūdaleņā "Apie prūsu, stabmeldyste, apeigas ir

paprocius" (Nūdalenis viersrokstu i fragmentu citejam lituvišu tulkojumā.*.) Gruomotys "Prūsijos žemės kronika" 87. lpp. raksteis tai:

"Kadangi jie nepažino dievo, tai, suprantama, klaidingai dievino visokiausius tvarinius, būtent: saulę, ménulį ir žvaigždes, griaustini, sparnuočius ir keturkojus, netgi rupūžes. Jie turėjo šventųjų giraičių, laukų ir vandenų, kur niekas nedrijo nei medžio kirsti, nei žemės dirbtai, nei žuvauti. Šios klastingos tautos [gyvenamą žemę] viduryje, Nadruvoje, buvo vieta, kurią vadino Romove .. o ten gyveno žmogus, vadinamas kriviu, kurį gerbė kaip popiežių .. jo valiai bei potvarkiui paklusno ne tik minėtosios gentys, bet ir lietuviai, ir kitos tautos, gyvenusios Livonijos žemėje."

Zynuotniki, prūtams, na cīš tic tam, ka Romovys* augstajam kreivam varēja byut pakļautys ari tuoleimuos latvišu ciļts. Tūmār jī naapšaub fakta, ka taida Romova ir pastuoviejuse. Vin garus godus nabeja vīnpruoteibys vaicuojumā, kur tei atsaroduse.* Taidu kulta vītu izaruodeja symtim.

Par latvišu kulta vītom vyslobuok skaiteit LPE 5., siej. 559. – 560. lpp., kur ari karte i saroksts ar vītu nūruodem. Ka Latgolā taidu pamoz, skaidrojams ar pagaidom napīteikamu pietnīceibys dorbu. Jura Urtāna* gruomotā "Pēdakmeņi, robežakmeņi, muldakmeņi" (1990.) ziņu jau vairuok.

CYTI HRONISTI PAR LATVIŠU SENČU TICIEJUMIM

Henriks Livonejys hronikā izstuosta, kai tikkū nasaškeire nu dzeiveibys vīns nu pyrmajim sludynuotuojim Latvejā mūks Teodoriks. Turaidys libiši, radzādamis lobū ražu juo teirumūs, nūsprīde sludynuotuoju ziduot sovam Dīvam, lai ari jūs siejumi nastu leluoku ražu i tūs napūsteitu leiti. Teodorika liktiņa liemiejs beja zyrgs, kuram vajadzēja kuopt pāri škāpam. Libiši vēl nūslauceja zyrga muguru, lai iz tuos navarātu nūsēdēt Teodorika ticeibys Dīvs, i vede zyrgu iz prišķu. Sludynuotuojam par laimi, zyrgs spēre sūli ar "dzeiveibys kuoju".*

Cauri Latvejai 15. g.s. suokumā ir izbraucs* ceļuotuojs nu Flandrejys Žilbers de Lanua (Žilbers nu Lanua) (Guillebert de Lannoy; 1386. – 1462.). Latgolā ilguok nav pasakaviejs (nu Kūknasis pa aizsolušu Daugovu braucs iz Daugavpili, nu tīnīnis – iz Vilņu). Spylgtuoki īspaidi (leidz ar tū kruošņuokais aproksts) jam palyka par kuršu bērem. Ti sovus nūmiriejs piec senču parašom vēl 15. g.s. ir dadzynuojuši. Vylkuši mugurā tim vyslobuokuos drēbis, aplikuši ar vysskaistuokajom rūtom, tod tiveimajā bierzī voi mežā guļdejuši iz sataiseituo ūzula (jūs pižāmumūs – dižciļteiguokuo!) kūku gunkura, lai reizē ar tuo līsmem nūmiriejs ītu "tuo pasaūja" dzeivē.

1599. g. jezuits Pīters Kulesejs (Petrus Culesius) par dvēselu pīminis dīnom Latgolā roksta tai: "... jī kluoja goldus, bet nalituoja ni suoļa, ni etiķa, izslauceja kuorteigi sātu teiru, izpuškuoja krāslu i nūlyka tū ustobys vydā, apleik aplika sīnu i tur nūlyka iedīni. Vins vacs pristers ījēme vītu krāslā; nazcik vacu sīvu stuovēja jam aiz mugurys i paleidzēja izsaukt itamā sātā myrušūs dvēselu vuordus. Kod tai beja padareits, jys uzrunuoja myrušūs ānys, kai kod tuos bytu kluot, puormete jom nūlaideibu, sorgojūt sātu pret naražu, nūškirūt pa molom nalaimis nu sātys lūpu i veicynoju tūs. Beidzūt jys mudynuoja tūs nabyut

*Tys pats teksts latgaliski skaņ tai:

"Par pryušu elkdīveiбу, ritualim i trašom

Tai kai jī napazyna diva, tod, saprūtams, kladaini divynuoja vysaiduokys radeibys, teiši; sauli, mienesi i zvaigznis, pārkuni, putnus i dzeivinikus, pat ari rupučus. Jī turēja (jim beja) svātūs mežus, laukus i iūdiņus, kur nikas (nivins) nadreikstēja ni kūka cierst, ni žemis apdareit, ni zvejuot. Šuos viļteiguos tautys [apdzivojamūs zemu] vydā, Nadruvā, beja vita, kuru sauce Romove .. bet tur dzēivuoja cylvāks, saucams par kreivu (poguonu pristeri), kuru gūdynuoja kai [Ruomys] pavestu .. juo vajai, kai ari reikuojumim paklausa ja na tik pīmynātuos ciļts, bet ari lituviši i cytys tautys, dzēivojūjys Livonejys zemē."

*Lituviški *Romuva*. 60. godu beiguos suocēs baltu etnisko viesturis i kulturys apsazynuošonys, atdzievynuošonys i izkūpšonys kustēba ar nūsaukumu *Ramuva* (1971. – 1988. g. darbeiba beja puortraukta).

Pyrmskara Latvejā LU filologejys i filozofejys studenti i muoceibu spāki dorbuojos bidreibā *Ramave*, izdevē rokstu kruojumu "Celi" (1931. – 1939. g., 9 laidiņi), kuru niu turpnoj Zvīdrēja (1991. g. – 19. siejums).

*Romova (Romuva) jau nu 16. g.s. maklāta pryušu zemēs Vārmē, Nātangā, Sembā i cytur. Līcynuoju par senejom kulta vitom atsaroda vairuok i vairuok. Par tū "Pryušu zemis hronikys" 355. – 359. lpp. komentārūs. 1985. g. izdavuma veidiuotuoju pižāmumus: centraluo ritualu vita meklejama senejuos Nadruvys Katinovys apleicīnis viesturiskajūs uzkolnūs (varūt byut ari Katinovys pijskola). Ti atsarūn Mozlituvā pa labi i iz augšu nu niulenejuos Gusevys (ogrūkuos Gumbinis tagadejā Kaliningradys apgobolā).

*Jurs Urtāns (dz. 1952. g. Modūnā) – arheologs, Vajsts kulturys pīminekļu aizsardzeibys inspekcijas darbiniks i taida dorba vajadzēibys aktīvs popularizātuojs mutis vuordim i rokstūs, Arheologejys pīminekļu nūdalīs vadeituojs. Pīmārs tam, kai tāvu dorbu tuojuok dora dāli: Jura tāvs ir arheologs Vladislavs Urtāns.

*Itū epizodi gleznā "Likteņa zirgs" (1887.) ir imyužinojis latvišu muoksliniks *Arturs Baumanis* (1866. – 1904.), kurs itymā godā pabeidze ari ūtru slovonu dorbu – "Senlatviešu karavirs". "Likteņa zirga" reprodukceja radzama J. Stradiņa gruomotys "Trešā atmoda" (1992.). 16. lpp.

A. Baumanis ir pyrmuo latvišu akademiski izgleituo arhitekta Jāņa Baumaņa – daudzu Reigys nomu i sabidrīskūs āku projektu autora – dāls.

*Atstuostejuoms piec V. Bīķina roksta "Gilberta no Lannoas ziņas par senlatvju tautām" – "Ceļa Zīmes", 1955. g. 26. nr.

Vilis Bīķins (1887. – 1974.) – viesturniks, garus godus Reigys pijsatys viesturis arhiva direktors. Emigracejā Vuocejā – školuoju latvišu gimnazējā Minhenē i lektors Baltejys universitatē. Pietejs zemgaļu i kuršu ceinis ar vuocišim, itymā sakarā ari vacūs rokstu pīminekļus.

***Natiklis** – latvišu literarajā volūdā itam vuordam nū primaruo nūzeime ir 'izvirtulis', i tikai kai folklorai rakstureiga paruodeiba teik pimnāta ūtru nūzeime 'cīvēks, kam trūkst kāda, parasti darba, tikuma'. Latgališim vyss pa vacam, skaidri i gaiši: *natiklis* 'tys, kas nagrib dorba dareit'. Lituosim drūši poši sovus vuordus ar jūs vacojom nūzeimem!

! Par vuordu nūzeimu nasakriteibom vērtis ari "Ābecis" 2. d. 61. lpp.!

*Cītās piec K. Strauberga roksta "Latviešu tautas ticejumi par mirušajiem" – "Grāmata", 1990. g. 3. nr.

Kārlis Straubergs (1890. – 1962.) – izcyls latvišu folklorys paziniejs ar ipašu iñteresi par tautys ticejumim, buramajim vuordim, mageju. LU muoceibu spāks nu 1919. g., 1929. – 1944. g. LU profors; 1929. – 1944. g. Latvišu folklorys kruotivis puorzijs. Mirs emigracejā Zvidrejā, bet 1990. g. puorvasts i paglobuots dzymtajā Džūkstē.

*Cītās piec E. Kokares roksta "Latviešu Ziemassvētki citu Eiropas tautu ieražu kontekstā" – "LZA Vēstis", 1992. g. 9. nr.

! Puorrunojit ar školānim itūs "Ābecis" 1. d. "teicīpus": Nasper guptenis ar kujo! (81. lpp.); Nalej iz guņa nateira iudiņa! (65.); Ar nateiru muti naej laudis! Nadori jauna, tod nabuyusi kaunā! (63.) Tod itūs: Kuojys nosoj, rūkys baroj (53.); Maizeite nikur nav bez gorūzys (91.); Nu miga maižis naizcepsi (41.); Kam malns dorbs, tam bolta maize (61.). Ari itū: Pylns vādars iz vuiceišonūs kūrīls (83.).

*Latgolā **kaimiņa** apzeimiešonai litoj 3 vuordus: *kaimiņs, sābris (siebris), suseds*. Pyrmais ir izplateits Latgolys dīnydu i ritumu izlūksnēs, saskaņ ar puorejim latvišim i lituvišim, ir montuots (tuos pošys cījmis kai myusu vuordi *cīms, cīmeņš; braukt* voi *īt cīmā* – imjuota bārnu rūtāja). Nu vysu treju lituošonai vysitecamuokais.

Vuords *sābris* teik lituots (voi vysmoz ir pazeistams) gondreiž vysā Latgola (nalitoj Ritumlatgolā, suocūt ar Leiksnu i iz augšu). Piec cījmis tys ir vacs slavisms. Varim lituot *sābri* ari iz prišku latgališu literarajā volūdā kai vuorda *kaimiņs* sinonimu, bet iztiksim tamā bez mališu – bukmuižišu – nierzuonu apleicinīs *suseda*!

? Kurā skaņu mejys ryndā liksim *kaimiņu – cīmeņu?* (i – ryndā "Ābecis" 2. d. 17. lpp.)

*Katuolu Bazneicys viesture niu ir piejama daudzim – 1992. g. rudini 23 000 eksemplaru lelā metini izdevnīceiba "Avots" ir izdavuse Reigys Metropolējys Ruomys katuolu Goreiguo seminara profesora Henrika Trūpa gruomotu "Katoļu Baznīcas vēsture". Daudzi fakti te i iz prišku puorbaudeiti voi jumti nu tuos.

***Henriks Trūps** (dz. 1908. g. Borkovys pog.) – teologs i viesturniks. Par pristeri isvieteits 1932. g., struoduojis Daugavpili, Reigā, Kurminē, Skaistkalnē, Bebrinē, Jaunborne, Ilyukstē, 1960. – 1979. g. Rēzeknē, nu 1979. g. – Reigys Goreigajā seminarā. Beja izsuteits iz Kazahēju i, prūtams, tyka traucāts dorbā ari cytaizi. (Par tū, cik "soldona" dzeive Latvejys katuolu pristerim beja padūmu laikā, var skaiteit H. Trūpa gruomotā "Latvijas Romas katoļu Baznīca komunisma gados. 1940. – 1990.") H. Trūps beja "Latgolas Võrda" redaktors (1937. – 1940.), aktīvs publicists ari niule.

*Litvišu valdiniks Mindaugs ar dālim, ispiejams, ir paglobuots Aglyunā. Pādejais par itū verseju i rakstejs H. Trūps. Vērtis juo rokstu "Katoļu kalendārā 1990. gadam" 118. lpp.

nātiklim,* lyudze ījimt vītu i ēst."* **Pīters Kulesejs** (? – 1641.), pyrmais Daugavpils jezuitu rezideñcis priķšniks (icalts par taidu ap 1630. g.), kūpā ar cytīm jezuitu misionarim nu Cāsu Latgolu apstaigujo leidz pat Daugavpilei jau 16. g.s. beiguos (iz dzeivi jī te apsamete ap 1630. g.). Jezuiti beja puorsteigt par spieceigū elkdīveibū "apud Rosittenum, Duneburgum, Russnum" (ap Rēzekni, Daugavpili, Rušyunu).

Vuocits, Kürzemis hercogistis superintendants Pauls Einhorns 1636. g. ziņoj, ka latviši kolpojūt bezkauneigim dīvīm, bet Zimyssvātkus sagaidūt, lyuk, kai: ".. myusu Kristus nakti, taipat kai vokoru pyrms tam, jim ir bezkauneigi svātki ar iesšonu, dzeršonu, doncuošonu, laksteišonu i kīgšonu, kod tī ar lelu klaigušonu staigoj nu sātys iz sātu, pi tam Kristus vokoru jī cytaizi nasauc kai par doncuošonys vokoru, par tū ka itū vokoru i vysu nakti jī doncoj, dzid i loksta."*

Lyuk, kaidi tī latviši! Poguoni beja, poguoni i palyka! Ari piec kristeišonys... Leidz pat 19. g.s., bet atsevišķu izpaudumu veidā – leidz šudiņ dinai. Tūmār vēl leluoka daļa nu jūs "poguonisma" bez aizakeršonys īsakjuove kristticeibys nastajūs priķstotūs.

KRISTTICEIBYS SUOKUMI PI LATVIŠU KAIMINŪ*

12. g.s. beigu nastī nūtykumi Latvejā ir dzili lykumsakareigi – voldūšuo religeja Eiropā jau ir kristticeiba i gondreiž vysi latvišu kaimini jau ir nūkristeiti.* (Cik nu jūs eistineibā ir Kristus ticeigūs, tys, prūtams, ir cyts vaicuojums.)

Pūleja kristticeibu beja pījāmuse 10. g.s. (Krakovys apleicinīs dzeivuotuoji – pat 9. g.s.). Nu zīmeļu kaimiņu kristticeibai pyrmi pīsavērse **dāni** – jau 9. g.s. **Suomi** i **norvegi** kristēigū ticeibu pījēme 11. g.s. **Zvīdri** – eisti 12. g.s. 2. pusē, kod kristticeiba Eiropā roda palelu goreigū i materialū rūsmi. Īpaši juoatzeimej školu teikla sazoruošona. Tuos teik dybynuotys i dorbojās pi katedraju i klūsteru. Veidojās pyrmuos augstškolys. Pīaug tūs cylvāku kvalifikaceja, kuri nūsadorboj ar valstu puorvaldi, saimnikuošonys organiziešonu, diplomatiskūs i tierdzniecībys sakaru veiduošonu i paplašynuošonu. Leidz ar tū nav pamata **navardarbeigys** kristēguos ticeibys īvesšonys negativam viertiejumam.

Interesants ir fakts, ka niule ticeibā tik styprī i daudzūs gadejumūs par tū tik vīnuotū **lituviši ir pādejuo tauta Eiropā, kura pījēme kristēigū ticeibu** (gondreiž vysi lituviši ir katuolīticeigi). Oficiali tys nūtyka 1385. g., kod piec Lītuvys kunigajša Jagaiļa lauleibys ar Pūlejys karalini Jadvigu tyka nūslāgtā t.s. Krēvys ūneja – Pūlejys-Lītuvys valstu savīneiba. Jagaiļs tyka pasludynuots ari par Pūlejys karali i apsajēme puorit katuolu ticeibā, pīvīnojūt Pūlejai lituvišus. Tautys kristeišona faktiski īsavylka: kai roksta H. Trūps* sovā gruomotā "Katoļu Baznīcas vēsture", vēl 1400. g. te beja tikai 20 000 kristētūs lituvišu. Ogruok, 1251. g., kristticeibu gon beja pījiems Lītuvys apvīnuotuojs Mindaugs,* bet tys vairuok beja dūmuots "ocu apmuoneišonai", lai Vuocu ordenam nabuytu formaluo īmesļa karuot "pret poguonim". Dzeivis beidzamajūs godūs Mindaugs otkon asūt atsagrīzs seņču ticeibā.

Krīvi ir suotki kristieit Kijevys Krīvu zemē 988. godā kņaza Vladimira Leluo valdeišonys laikā (980. – 1015.). Tod styprajim kijevišim beja labi atteisteiti tierdzniecībys sakari ar Dneprys baseina zemem, Bizanteju, Azeju. Kristticeibu krīvi suoce īpazeit i pījēme caur Bizanteju, ari vāluok palikūt Konstantinopolis pakļautiebā. Kristiešona piec bizantīšu rita veicēs ari par tū, ka greku misionari, priesteri nu Bulgarejys, Krimys lituoja seņslavu volūdu, kura krīvīm beja labi saprūtama. Ticeibys nesieji guoja pi "naticēigūs" vin ar ticeibys sludynuojujumim, na karaspāku i nūkristeitajim ļuove sovys tuoluokuos bazneicys i valsts lītys kuortuot piec jūs īskotu. Kņaza Vladimira Leluo laikā dybynuotys pyrmuos veiskupejys ari Polockā i Novgorodā, i jau nu 11. g.s. suokumā Polockā dorbojās veiskups. Laikā nu 1044. leidz 1055. g. Polockā teik uzcalta sv. Sofejys katedrale. Krīvu zemē, taipat kai Austrumūs, atsateisteja klūsteri,* kurūs kūpe krīvu kulturu, tymā skaitā organizēja školys, saraksteja pyrmuos gruomotys. Atsateisteja sakraluo muoksla, īpaši t.s. ikonu* gleznīceiba.

Leidz pat 12. g.s. beigom krīvu kristticeigajim ir lobys attīceibys i cīši sakari ar Ruomu. Tī sasagloboj ari piec 1054. g., kod, atsasuocūt nasaskaņom storp Rītumim i Austrumim, Kristus Bazneica oficiāli sasadola pareizticeigūs i katuoju Bazneicā.

KRISTTICEIBYS ĪVĒSSĀONA LATVEJĀ

KRISTTICEIBYS SUOKUMI

Kristticeiba mieginuota īvest jau 11. g.s. Pyrmū bazneicu, piec Oduma nu Brieminis* (t.s. Brēmenes Ādama) hronikys, uzcāluši dāni 1048. g. Kūrzemē. Vuocu bazneickunga hronikys "Hamburgas arhiveiskupu viesture" (saraksteita latīniski, ap 1072. – 1076. godu) 4. gruomotā ir zinis par Baltejys jyuru, tuos pīkrasti i tininis ciļtim. Par Kūrzemis dzeivuotuojim jys roks, ka tī asūt ciš nažieleigi i puoruok nūsadavuši elku pīlyugšonai. Sovys bazneicys Kūrzemē dāni cāluši ari ap 1164. g., kod Ruomys pavests Jim pīškeirs īpašys tīseibys Kūrzemē sludynuot evangeleju. Iz eisa laiceņa Piļtinē pat bejuse nūdybynuota veiskupeja.

Juodūmoj, ka natryuka ari cytu, kaut atsevišķu, misionaru mieginuojumu "nest gaismu" pījurys libišim i pareizticeigūs krīvu kaiminim – latgalim.

Par eistu kristticeibys suokumu Latvejā, kai tū pīruoda laicegi i Bazneicys viesturniki, juouzskota tūmār Zēgeburgys kanonika Meinarda īsarasšona pi Daugovys libišu. Paprišķu jys nacīk reižu pi Daugovys greivys dzeivuotuoju atbrauce kūpā ar vuocu tierguotuojim, kuri itamā apliecinē sasarūseja ap 12. g.s. vydu. (1158. g. beja nūdybynuota Libeka, vuocišim pasaplašnuoja tierdzniecība ar gotlandišim i krīvīm. Vajadzēja kaidu stabiluoku atbolsta punktu ari iz austrumu pusī.) Kod Meinards beidzūt beja puorlīcīnuots, ka juo nastais Dīva vuords libišus dasnādz, suoce rūseitīs ari jys. Reiceibys saskaņuošonai misionars devēs pi Polockys kņaza Vladimira, kuram libiši vys vēl moksuoja nūdovys. Kņazs Meinardam atļuove gon Dīva vuordus sludynuot, gon ari apduovnuoja tuoleimū mīsejys dorba entuziastu, lai jys dreīuok varātu uzceļt paradzātū kūka bazneicu.

?

Kas eisti ir poguons? (Vuords isaguojas nu latīņu *pāgānus* 'zemniks; mitpilsūns'. Ap 4. g.s. vydu tū suoce lituot vēl nakristeituos tautys apzeimiešonai. *Lauciniks* niu beja tys pats, kas *nakristeitais*, par tū ka pyrmī Ruomys valsti (ari cytur leidzeīgi) kristiejuos pilsetniki, bet lauciniki turējos pi seņču tīceibys, kur golvonuo nūzeime beja dobys diveibom. Vāluok par *poguonim* katuoju Bazneicys ispāidā suoce saukt tūs, kuri vēl nabeja pījāmuši kristīcību. Niule tautys mutē Latgolā par *poguonim* sauc tūs, kam nav nikuo svāta, kam napastuov nikaidi (biži – Bazneicys lykti) moraliski irūbežuojumi.

!

Sinonims *poguonam* Latgolā ir *nakriškuons*. Vuords atrūnams "Ābecīs" 2. d. 24. lpp. Paskaidrojot obus jiedziņus sovīm školāni!

*Nūzeimeiguokais beja Kijevys Pečeru klūsters (dybynuots 1051. g.), kura mūks nu 1073. g. beja Nestors. Juo sakūpuotajā hronikā tod ari atrūnam pyrmū reizi pīmynātūs latgajus.

Pyrmais katuoju klūsters Latvējā beja Daugavgreivys cistercišu klūsters, kurs izaveiduojā 1205. g. (par tuo interesantū viesturi skaiteit H. Trūpa "Katoļu Baznīcas vēstures" 142. – 144. lpp.).

!

12. g.s. bernardini nav ti poši, kuri nu 1752. g. leidz 1832. g. dorbuojos Viljānū i tūs apliecinē! Par Latgolys klūsteru viesturi skaiteit S. Šķutāna gruomotu "Misionaru darbeiba Latgolā" (1953.).

*Ikony (nu greku *eikōn* 'attāls') – senejuos Austrumu bazneicys i pareizticeigūs svātbīdis. Suokumā svātūs portreti, vāluok – sižeti nu kristticeibys legendu. Tūs gleznīceiba īpaši atteisteita vyduslaiku Bizantejā. Tradicionālim sižetim biži filozofisks dzījums. Tāds ari daudzim 14. g.s. beigu i 15. g.s. suokuma krīvu gleznuotuoja Andreja Rubļova dorbum (pīmāram, glezni "Trīsvienība").

?

Kai svātbīdis sauc Latgolā? (Par *obruozim* voi *obrozm*; nu pūju *obraz* 'glezna').

!

Drūsuok lituosim vuordu *obrozs* ari latgalīšu literarajā volūdā, par tū, ka *bīde* ir germanisms, nu kura mieginoj atsabreivuot ari cyti latviši. *Glezna* latgalīšim ir "gruomotu" vuords (ari cytur Latvējā tīs eisti īvists tikai šīmā godu symtā).

•Oduma nu Brieminis vuords baltim ir nūzeimeigs ari cytā sakarā – nu juo hronikys isaviš nūsaukums *mare Balticum 'Baltejys jyura'*. Leidz tam itū jyuru vysbīuok sauce par Austrumu jyuru (vuociši, dāni, zvidri i, piec zvidru parauga, pat suomi); par Rītumu jyuru – īgauni, varjagu jyuru – krīvi, Lelū jyuru – latviši, Jyuru – libiši. (Reigys jyurys leics latvišim i libišim beja Mozuo jyura.) Kai hronists tīcs pi Baltejys jyurys vuorda, pietniku dūmīs doluos, par tū ka toponimi ar sakni *bal(t)* – atrūnami lelā plateibā nu Baltejys jyurys leidz Balkanu pussollai. Vysvairuok pikritieju i pījāmumam par Baltejys jyurys vuordu nu kaida hidronīma ar sakni *bal(t)* –, kas nūzeimiejs slappu, pūrainu voi cytaizī iudinim boguotu vitu. Hronists vuordu ar taidi sakni varēja izdzierst pi pryušu, kuršu voi ari nu atsagrizušus vuocu tierguotuoju.

Baltu vuordu *baltu volūdu* apzeimiešonai īvise vuocu volūdnika Ferdinands Nesselmanns (Nesselmann) 1845. godā.

!

Apstuokļa vuords *paprīšku* ir latgaliskuoks nakai *vyspyrms*. Lituosim pyrmū!

Paprīšku i cytus jam leidzeigus vuordus atrassit "Ābecīs" 2. d. 7. lpp.!

Ir mums ari vuordu savinuojums *pa prišku*. Tekstā tū atrassit pi burta "p" "Ābecīs" 1. d.

*Ikškile (latīniski *Ykescola*, vuociski *Ūxküll*, libišu volūdā *ikš 'vīns*, *kilā 'cīms*) – seņuok tipisks Daugovys lejstecis libišu cīms. Pastuojejis nu 11. g.s. beigom leidz 15. g.s., vysiņteņsvuok apdzēivuots 12. – 13. g.s. Agreima pyrmūs vuocu tierguotuoju pistuotne tuos nūzeimeiguma dieļ – te svareigs iudiņa i zemis ceļa krystuojuums (puoreju puor Daugovu sovūs karaguojīnūs izmontuoja ari lituviši). Piec arheologu atzynuma, libiši itamā apleicinē dzeivuoja jaukti ar latgalim i zemgalim (Livonejys hronikā pīmynāt vin libiši), kas organizatoriški sovā storpā nabeja vīnuoti.

Apkaimē veikti plaši arheologiski izrokumi (1968. – 1975. g. tūs vadeja J. Graudonis) pyrms Reigys HES zonys applydynuošonys. 1975. – 1976. g. ap senejom piļsdrupom i bazneicu Izveiduota muoksleiga saleja, lai saglobuotu unikalūs objektus – vacuokuos myura ceļtnis na tikai Latvejā, bet vysā Austrumbaltejā – nuokamajom paaudzem.

Par Ikškili vysiteicamuok skaiteit J. Graudopā rokstu "leskats Ikšķiles vēsturē" kruojumā "Daugavas raksti" (1991.).

?) Cytur Latvejā –*kile* vitā atrūnama –*kule*, kas taipat nūzeimej cīmu. Lai jyusu školāni taidus atrūn Latvejys kartē! (Pīmāram, Matkule, Rynkule, Prikule Kūrzemē, Penkule Zemgalē, Patkule Vydzemē.)

?) Kaidi salykti vītu nūsaukumi atrūnami "Latgalīšu ābecis" 1. daļā? Kuri saliktini piec veiduojuma ir Ikškilis "radiniki"? (Egļucīms, Zeļusola, Vuškusola; ari tī, kuru ūtrajā daļā ir –*muīža*; ari Rontorta (Runtorta) – vuocu *Ort* 'vīta').

*Nu tuo 1186. g. niu teik atzeimāts kai Latvejys kristianizacejys suokuma gods. 1986. g. katuoļu Bazneica atzeimēja ituo nūtykuma ostoņsymtgadi gon Latvejā (cik nu tys beja tūlaik ispiejams), gon cytur kristiceigajā pasauli. Itam nūtykumam par gūdu 26. juni Vatikānā pavests Svātais Tāvs Juoqs Puovuls II vadeja ekumeniskū divakolpuojumu i koncelebrēja svineigu svātū Misi. Tamā saceitū varim skaiteit "Katoju Dzeives" 1991. g. 10. nr. 24. i 25. jūni Ruomā nūtyka storpatuiskā konference par kristiceibys suokumim Livonejā. Katuoļu teologs viesturniks Andrejs Brumanis (dz. 1926. g., dorbojās Vatikana radio latvišu sekcejā, roksta par teologiskim vaicuojumim) Ruomā sagatavuoja brošuru "Biskaps Meinards vēstures gaismā" (1986.). Reigys Metropolejys kureja izdeve lyugšonu gruomotu katuolim "Teicit Kungu!" (latgaliski) i "Slavejiet Kungu!" (latvišu literarajā volūdā). "Svātūs Rokstus" A. Broka tulkuojumā nu jauna izdeve A. Jūrdžā fonds.

Par Meinardu kai nasavteigu sludynuotuoju var skaiteit ari H. Trūpa rokstā "Katoju Baznīca latviešu tautas likteņos" "Katoju kalendārā 1990. gadam".

*Par seņču i jaunuos religejys sadzeivuošonys suokumu, par latgāju, mozuok libišu, valdinikim, par ikdīnys dzeivi, saskari ar kaimīnim, par seņču gora pasauli var skaiteit Aidas Niedras (1899. – 1972.) romanu "Vindedze".

?) Kaidus ar iudini saisteitus vītu nūsaukumus atrūnat "Ābecis" 1. daļā?

!) Turpnojās diskusejys vaicuojumā par tū, kas pyrmais Reigu nūsaucs par Reigu. V. Dambe dūmoj, ka tī varātu byut kurši, A. Caune –, ka zemgali, kaut Reigys apleicinē puorsvorā dzeivuoja Daugovys libiši. Par arheologu atrodumim vysloubuok skaiteit arheologa Andra Caunes (dz. 1937. g., vadejs daudzus izrokumus Reigā, iñteresejās par vyduslaiku arheologiskūs pīmīneju meiklem) gruomotys: "Riga zem Rigas" (1985.), "...Pati Rīga ūdeni" (1992.).

1186. g.* Brieminis arhiveiskups Hartvigs II Meinardu īsvieteja par veiskupu, bet ari kai augstuok goreigū darbiniku libiši turpynuoja Meinardu muoneit. Kod jys beja paleidziejs uzceļt myura pili ari Dūlis solys libišim Solyspili, tī taipat atsasaceja nu kristiešonu. Pa storpom gon kristieigū ticeibu beja pījāmuši vairuoki dižciļteigī libiši, tūs skaitā ari Kaupo, bet tys asūt izsaucs lelu kaimīnu ciļšu naapmirynuoteibu. Lelys brīsmys šod tod draudēja ari pošam sludynuotuojam. (Veritēs iprīkš 33. lpp., kai veicēs Meinarda mīsejys bruolam Teodorikam pi Turaidys libišu.) Veiskups Meinards myra 1196. g., tai ari nasagaidejs eista gondarejuma par uzajimtū mīseju, kuru tik teišom jys veics ar poša styprajā ticeibā balsteitū vuordu i dorbiem, kuri sakryta ar sludynuotū. Ar šķāpu i zūbynu Latvejā īsaroda Meinarda piecēči.

Nuokušajam veiskupam Bertoldam pacīteibys tyka nagaram laikam. Radzādams libišu nūskānuojumu, jau ūtrajā reizē jys Latvejā īsaroda ar karaveirim. Pi Reigys krystneši libišus īveice, tī bāga, bet Bertoldu napaklauseiguozyrga dieļ paspēja nūdūrt libīts Imauts (na Imants!). Itamā reizē sevi nūkristeit īuve daudzi nakriškuoni, bet, kod krystneši atsagrīze Vuocejā, libiši otkon uzbruka palykušajim pristerim i tierguotujim.

"Kuorteibu" beidzūt "īvede" 1198. g. par Ikškilis veiskupu īvālātais Brieminis kanoniks Albersts. Jys jau pyrmajā braucīnī Latvejā īsaroda ar krystnešim 23 kuģūs.

VEISKUPA ALBERTA "TICEIBYS" LAIKS

I tuo sludynuotuoja Vuocejā salaseitī "ceļabidri" ar libišim "izarunuojā" dreiž – nūtyka vairuokys kaujys tiulen, piec jūs īsaras šonys. 30 libiši tyka sagiusteiti i nūsyuteiti iz Vuoceju. Kod beja saleigts mīrs, veiskups Albersts ar krystnešim apsamete iz palikšonu tyvuok pi jyurus – napalelā tierdzniecibys vitā pi Reidzinis upis. Te jau tod jaukti dzeivuoja kurši, libiši, latgali, zemgali, cytu zemu tierguotuoji. 1202. g. nu Ikškilis iz Reigu teik puorcals ari veiskupa siedeklis, mainūtis obu apdzēivuotūs vītu nūzeimeigumam.

Veiskups Albersts aceigi izmontuoja vītejūs ciļšu navinpruoteibu, slēdze leigumus ar tom atsevišķi, nūdrūšnuodams sev mīru, bet kuršim, lituvišim, zemgalim-nasadareibu. Saprota, ka atbraukušūs ticeibys nesieju i bazneicu sorguošonai vajag pastuoveigus spākus iz vītys,

i 1202. g. izveiduoja sev pakļautu **Zūbyna bruļu*** ordenu, kuram vīnuojuos atdūt trešū daļu nu vysom ikaruotajom zemem.

Ap itū laiku pasaplašynuoja vuorda *Livoneja nūzeime*.* Nu 1215. g. piec pavesta Inocenta III pasludynuojuma tū suoce saukt par *Terra Mariana* (Muorys zeme) – zemi, kas veļteita Dīva Muotei Jaunovai Marejai.* Iviereibu peļnej ari cyti 1215. g. koncila (augstuokūs goreidzniku apsprīdis) lāmumi, pīmāram, tys, ka **pristerim ir juobyun draudžu volūdu muocātuojim**, lai Dīva vuordu varātu sludynuot dzeivuotuojim saprūtamā veidā.

Ruomys pavests naseņ nūkristeitū Muorys zemi mieginuoja turēt uzmaneibys lūkā ari iz prišķu. 1225. g. Reigā pyrmū reizi īsaroda pavesta syutnis Modenys Vījums, lai apcīmuotu Latvejys vītejūs dzeivuotuojus, izklauseitu tūs, paleidzātu izšķiert streidus ar zūbyna bruolim. Vēl paruodeja gūdu veiskupam Meinardam, apmaklādams juo kopu Ikšķilē, i nūbrauce paceli, bet šejinis zemnīku tīsiskuo stuovukļa raksturuojumam laikam gon vysprecizuokais byus vāluoka krīvu teicīņa do царя далеко, до Еора высоку puorfrazejums – leidz pavestam tuoli, leidz Divam augši... Saleigtī ticeibys aizstuozi – zūbyna bruoli – palyka vys navoldomuoki i veiskupam navoldomuoki. Jūs organizātuojis veiskups Albersts sovu "paleigu" pošvalis zīdu laika tūmār napīdzēivuoja – nūmyra 1229. godā.

KOD RADEITUOJAM GAIŠT PRĪCA PAR RADEITŪ –

tai varātu nūsaukt nazcik* nuokamūs pīzeimu par krystnešu tuoluokū darbeibu Latvejā.

1230. g. Livoneju apceļuoja cyts pavesta syutnis – mūks Balduins, kurs, bolstūt pavesta nuokūtnis īceris, pāraksteja ar kuršim atvīglynouotus jūs pasākļaušonys nūsacejumus. Piec Balduina aizbraukšonys zūbyna bruoli ībruka kuršu zemēs i vysys breiveibys iznycynuoja ar guni i zūbynu.

Tūmār beidzūt atmoksys stundē daguoja ari Zūbyna bruļu ordenam. **1236. g. jūs gondreiz piļneigi iznycynuoja labi organizējušis lituviši i zemgali t.s. Saulis kaujā.*** Dzeivi palikuši krystneši 1237. g. pisavinoja Pryusejys Vuocu ordena* vītejam atzoram – **Livonejys ordenam**.

Vēl juopīmiņ **1260. g. Durbis kauja** – vīna nu leluokajom 13. g.s. ceiņom Austrumeiropā i vīnlaciegi ari vīna nu vuocu leluokajom naveiksmem 13. g.s. Kaujā pret kuršim i zemaišim kryta vairuokys tyukstūšys krystnešu nu apvinuotuo Vuocu ordena i Livonejys ordena karaspāka. Kai tū aproksta viesturniks Vilnis Pāvulāns, svareigu uzvaru **1279. g. izceineja zemgali Nameiša vadeibā; par tū "Dabas un vēstures kalendārā 1979. gadam"** (1978.). Uzvarātuoji šalteņu otkon beja breivi. Vuocišim tūmār īsadeve sovā zemē salaseit jaunus karuotuojus, i tagad sovukuort uzvarātuojis beja jūs zūbrys... Tai 13. g.s. beiguos Livonejys ordens pabeidze latvišu ciļšu ikaruošonu, bet Vuocu ordenis Pryusejā – pryušu pakļaušonu.

Ikaruotajuos latvišu i igauņu zemēs vuociši izveiduoja vairuokys valstenis. Mainejuos proporcejys ikaruotūs zemu sadalejumā – niu divys trešuos dalis teritorejys pīdarēja **Livonejys ordenam**, bet na Reigys arhiveiskupam. Ītekmeigs centēs byut gon vīns, gon ūtrs. Tai leidz pat Livonejys likvidiešonai 1561. godā nasabeidze streidi i ceinis storp Livonejys ordenu i Reigys veiskupim. Nu ar lelom cereibom īdātuos vystys ūlys beja izaškiejs dzaguzāns...

*Oficiāli ordens saucēs "Fratres militiae Christi" (Kristus bruniniku bruoli). Tārs – bolts apmetnis ar sorkonu krystu.

*Par *Livoneju* 13. g.s. sauc na vairs Daugovys i Gaujys libišu zemis, bet vysu vuocu ikaruotū teritoreju Latvejā i Igaunejā.

*Tys ir veiskupa Meinarda, kuru piec nuovis juo bīdri pasludynuojā par svātū, idejys turpynuojums. Jys sovu mīsejys dorbu suoce, gūdynuodams **Jaunovu Mareju** (juos gūdynuotuojī beja ari cyti Zēgebergys klūstera bruoli augustiniši).

! Ivāruojit, ka 3. konjugacejys darbeibys vuordu (t.s. ā – calmu) divdabi beidzās ar -oms (*voldoms, vodoms, syutoms* ari *losoms, rokstoms, syutoms*), bet 1. i 2. konjugacejys darbeibys vuordu divdabi beidzās ar -ams (*nuokamais, ari likams, raunams, cejams; mozgojams, skolojams, kafjejams*)!

*Nazcik ir latgaliskuoks vuords par *dažys*. Ar partikulu *naz-* latgalīši lītoj vēl nazcik cytu vuordu.

! Atrūnit vuordus ar *naz-* "Ābecis" 2. d. 60. lpp. i vuicit tūs lītuot sovīm školānim!

*Par **Saulis kaujys** nūrisis vītu pietniki tai ari nav vīnujušis: vīni dūmoj, ka tei nūtykuse Lituvā pi Šauļu, cyti –, ka natuoli nu Bauskys Vacsaulē.

*Par Vuocu ordena ceiņom pret pryušim var skaiteit J. Endzelina "Darbu izlases" IV siej. 2. d. 380. – 383. lpp.

! Izmontojit klasē V. Ľūdēna dzejuli "Dainava" nu kruojuma "Savās mājās" (1987.)!

! Kaidā Raiņa lugā iz 13. g.s. nūtykuma fona spylgti rysynuota pīnuokuma i milesteibys nasavīnojameibys tema (konkrētā situacejā)? (Lugā "Indulis un Ārija".)

Papieteit, kai te raksturuoti kurši, lituviši, vuociši! Puorrusojat ar školānim itūs Induļa vuordus:

"Es tagad sasniedzis *visaugs tāko*,
Verd simtas dzīves manī, bet – uz vienu;
Vairs mana dzīve nav, bet visas tautas;
Es jūtu dzījāk viņas mūžu bēdas –
Un jaužu liktens, kas vēl nedzīmis,
Iekš manām krūtīm aug."

! Voi ivāruojot, ka "Latgalīšu ābece" vysu laiku teik raksteits – *ordens?* *Ordens* – '1. Mūku apvineiba; 2. Militara i religiska bruniniku apvineiba vyduslaiku Eiropā'. *Ordeņs* – gūda zeime.

*Pryušu zemis vuociši kolonizēja ar sovim zemnīkām i amatnikim, bet sev padeveigūs pryušu dižcīleigūs strauji puorvucuojā. 17. g.s. beiguos nūmyra pādejais pryušu volūdys zynuotuojs. **Gaištūt volūdat, gaist ari tauta.**

Niule pryušu volūdu (t.s. jaunpryušu volūdys variantā) mieginoj atdzīvnuot atsevišķi baltu kultury entuziasti – volūdniki Vladimirs Toporovs i Lets Palmaitis, LKF folklorists kūpa "Rasa" (vēl ogranok – "Tolkemitas" bidreiba Vuocejā). Lituvišu kluba "Prūsa" izdevē kalendaru "Prūsa" 1990. godam. Vairuok informacējys i jaunpryušu volūdys tekstus var atrast Valda Mukupāvela rokstā "Prūšos manas kājas autas" kruojumā "Latvijas Kultūras fonda gaduraksti. 1987.–1988." (1991.).

*Vuordam *sūplok* Latgolys izlūksnēs ir četri fonetiski varianti *sūplok*, *sūpluok*, *supluok*, *suplok*. Literarajā raksteibā paturēt vysus četrus nabytu nūpitni. Forma *sūplok* jau ir apstyprynta M. Bukša i J. Placinska pareizraksteibys vuordneicā, taitod piec "jauna ritiņa" nav nikaidys vajadzeibys.

! Atrūnit vuordu *sūplok* "Ābecis" 2. d. "Synts vuordu vuordneicā" i ivuicit tū sovim školānim!

● Par **bizaņtišu rita viesturi** var skaiteit pristera A. Jermolenko rokstu "Dzeivē" 1959. g. 36. nr.

*Raksteit *Pliskova* ir daudz pareizuok nakai Pleskova (voi Pleskava, kai latvišu literarajā volūdā), par tū ka poši krivi nazkod raksteja *Пльсковъ*, kur saknis ī nūzeimēja eisu i (var saleidzynuot ar vuorda *Lētigola* raksteibu, par kū runuots īpriķš 23. lpp.).

*Tuo navar saceit par vysom Latgolys zemem i vysim latgalim. Par kū gon lai bytu priečuojušis jersikiši?!

Spylgtys latgalu pretuošonuos ainys vuocu bruninikim ruoda, pīmāram, Konstanse Daugule-Kempa stuoštā "Komturs Rodrigs". Skaitit "Mōras Zeme" 1991. g. 16., 23. i 30. septembra numerūs (pyrmū reizi nūdrkurots avīzē "Gaisma" 1906. g.)!

Konstanse Daugule-Kempa (dz. 1891. g. Sakstagola pog. – 1947. g. Zvīergzdinē) piļneibā naizplaucs literarais talants. Gaiša bierneiba iz Garāču kolna sātā i pi dzjadzis – bazneickunga i folklorista Feliksa Laizāna Dyužgolā, saulaini gimnazisti godi Piterpili. Tur Konstanse agri sasateik ar myuža mīlestiebu – namirniķi Frači Kempu, suoc publicēt pyrmūs dorbus. Tim lela īvireiba, ari lugai "Gupsgrāks". Izplaukt tuojuok naļaun vīna piec ūtrys dzeivis īlyktuos nostys, kurys rakstneicu puorroda muotis pošaizlidzeibys i nasalaužameibys simbolā...

Divus K. Daugulis-Kempys tāluojumus, kai ari cytus materialus par jū varim atrast "Katōju Dzeives" 1991. g. 9. i 10. nr.

***Seņslavu volūda** ir rodusēs iz senejūs bulgaru volūdys pamata. Tuos raksteibu izveidoja bruoli Kirils i Metodejs. Rokstu pīminkli jau nu 9. g.s. Volūdā daudz nu greku puorjimtūs vuordu.

Nu baltu tautu sovu breiveibu nūsorguot īsadeve vīneigi lituvišim. 13. i 14. g.s. Lituva pīvinuoja sev daudzys krīvu zemis i beja kai spieceigs vairūgs pret vuocu īplyusonu Latvejā pa sauszemis celim. Leidz ar tū latviši beja pasorguoti nu pryušu liktiņa.*

KRISTTICEIBA PI LATGAĻU

atguoja nu dīnydu i austrumu caur Polockys i Novgorodys zemem, kuruos tūlaik sūplok* krīvim dzeivuoja daudz nāpuorsaslaviziejušu latgalu. Suokumā kristeišona i ar kristticeibu saisteitvos dorbuošonuos nūtyka piec austrumu voi bizantišu rita.*

Nūskaidruojom jau, ka leidz vuocu atīšonai tuoloviši beja atkareigi nu Novgorodys i Pliskovys,* kūknesīši i jersikiši – nu Polockys. Olütūs teik atzeimāts, ka Kūknesē i Jersikā jau bejušys pareizticeigūs bazneicys. Polockā i Novgorodā pyrmuos veiskupejys izveidojotys jau kpaza Vladimira Leluo laikā. Nu 11. g.s. suokuma Polockā dorbuojis veiskups. Ilgstūši kontakti i dzeivuošona kaimiņūs veicynuoja kristticeibys īsavīšonu Latgolā caur krīvim greku rita variantā. Tys acimradzūt beja pagars laiks (teoretiski sprīžūt – vairuok kai pusūtra symta godu). Cytaizuok ir gryuši izskaidruot slaviskuos religiskuos terminologejys nūtureibū, par tū ka vuocīši nese kristticeibu latīnu rita veidā.

Suokumā latgalu zemis, bet **dreižuok gon tūs valđiniki ar jim tyvuokajom apryndom**, tyka "puorkristeitys" voi nūkristeitys vīn senejuos Latgolys zīmeļūs (Idumejā, Imerā), caur kurīni guoja svareigs tierdzniecībys celš iz Pliskovu. Kaidu laiku zīmeļlatgalīši beja pat vuocu sabīdrutī ceiņā pret igaunim. Tuolovys zemu sadaleišona storp Reigys veiskupu i Zūbyna bruolu ordenu nūtyka 1224. godā. Ap itū laiku gondrež vysi īpašumi beja atjimti ari nu Jersikys *Vysvalža*.

Kūpumā hronists Henriks atzeist, ka storp vysim nu jauna kristeitajim latgali asūt bejuši poši eistuokī Dīva bārni – ni jī kaviejuši kristticeibys izaplateišonu, ni turiejuši ļauna pruota* iz ticeibys atnesejim, bet uzjāmuši Dīva vuordu ar priču i nu sirds. Naaizmierssim, ka myusu senču kristeišonu Henriks beja vāruojs savom acim, taitod juo radzātajam, saleidzynuotajam i sacynuotajam varim uzaticēt palelā mārā. Par kū tūmār latgali bejuši vysai lobvieleigi i uzjiemeigi pret vuocu sludynuotuoju nastū ticeibu, varim vairs tikai minēt. Varbyut latgalim beja apnykuši myužeigī kari ar igaunim i libišim, nasaskanis ar olpom tuolus celus staigojūšim lituvišim. Varbyut vuociši jim deve (vysmoz tycamu sūlejumu veidā) kū navīn taidu, kuo latgali nikai navarēja dagaideit nu sovu vacūs saiminīku – nūdovu savuocieju krīvu. Bet, varbyut padzilis saknis te jau beja laiduse greku Bazneica?! Vēl vairuok vadās dūmuot, ka latgalu zemu dzilinē leidz ar vuocu atīšonu nikas byutiski nasamaineja ni dzeivis veida, ni ticeibys ziņā...

AR KRISTTICEIBU SAISTEITUO LEKSIKA

caur latgalim ar laiku īsaguojā vysu cytu latvišu volūdā. Tī, prūtams, leluokajā vairumā gadiņu beja vaci (puorjimti nu seņslavu* volūdys) slavismi. Tūs litojam ari niule, pīmāram, *bazneica*, *dūmuot*, *gavēt*, *grāks*, *gruomota*, *klaneitīs*, *krysts*, *mūceit*, *nedeļa*, *svāts*, *vuiceit* i cytus. Vin

latgalīši paturēja vuordu *vuikt* i tuo atvasynuojumus: *vuiceit*, *vuiceituojs*, *pasavuiceit*, *pavuiceišona*, *vuiceišonuos*. Prūtams, na vysi nūsaukti vuordi ir seņslavu volūdā rodušis, daja nu jūs taipat ir aizajimta, bet lingvisti par olūtu, nu kura vuords puorjimts, tradicionali nūsauc pādejū starpniķvolūdu. Tai senejūs krīvu *грамота 'roksts*; koids dokumenti; muociešona skaiteit i *raksteit* (vēl niule krīvu *учить грамоте нүзеимей 'vuiceit kuru navin skaiteit i raksteit*) ir puorjimta nu greku volūdys, kurā *gramma* nūzeimej 'rokstu zeime, roksts'.

Tai kai na vysus pīmynātūs vuordus vinaiži izrunoj vysā Latgolā, bet cyti "prosuos" piec kaidu kulturviesturisku komentaru, slavismu nūsaukšonys seceibā tim teik pīvinuotys napagarys pīzeimis.

Vuordu cīmis nūsaceišonai teik izmontuoti itaidi olūti: K. Milenbaha "Latviešu valodas vārdnīca" (1923.–1932.) 1.–4. siej. i tuos papyldynuojumi; Z. Zinkeviča "Lietuviai kalbos kilmė" (1984.) I d.; K. Būgys* "Rinktiniai raštai" (1958.–1961.) 1.–3. siej.; tulkojūšuos vuordneicys.

NAZCIK PĪZEIMU PAR NŪSAUKTAJIM SLAVISMIM

BAZNEICA

Par **bazneicom** (krīviski божница, vacūs tekstūs ari бозьница) suokumā sauktys latgalu (ari lituvišu*) seņču divu pīlyugšonys vītys (kūka ceļtnis). Kristišu dīvanomu nūsaukums beja *храм* voi *костёл*. Vāluok vuords *bazneica* suokts attīcnuot ari iz kristticeigūs dīvanomim.

Latgolā ļauds biži dzierd sokom *bazneiceņa* ari neitralā nūzeimē.

DŪMUOT

Tagadnē *dūmoju*, paguotnē *dūmuoju*. Dīnvydlatgolys i Zīmeļlatgolys paguotnis *dūmovu* teik piļauts kai literaruos normys variants. Vīn izlūkšņu liminī (sarunvolūdā, folkloristu dzīsmēs, volūdniku pirokstūs) pamatajams taidys formys kai *dūmavu*, * *dūmāvu*. Literari pareizi ir *dūmys*, *puordūmys*, *aizdūmys*, *dūmeigs*, *izdūmuot*, *aizadūmuot*.

Sūplok vuordam *dūmuot* latgalīši soka ari *guoduot* (*dasaguoduot* 'atcerēties ko aizmirstu', *daguoduot* 'atcerēties'). K. Būga pīruoda, ka *guoduot* ir myusu pošu vuords.

GAVĒT

Tagadnē *gaveju*, paguotnē *gavieju* (cytys formys literarajā raksteibā – *gavieji*, *gavēja*, *gavējom*, *gavējot*). *Aizgavieņs*, *Gavieņs*, *gavieņs*.

Aizgavieņs – pādejuso dīna pyrms Palnu dīnys. Tod vēl ir ļauts pricuotis i ēst da suotam (seitam), tai sokūt, "aizagavēt" dieļ vysa Gavieņa. Latgolā (ari Vydzemē) beja izplateits tīciejums, ka Aizgavieni vajaga daudz vyzynuotis ar ragaveņom nu kolna, lai garuoki lyni augtu. Kū nūbrauciņs garuoks, tū "lobuok dieļ lynn". Vyzynuojuos gon mozi, gon leli. Lelī vēl biži sajyudze zyrgus i brauce vyzynuotūs ar komonom. Izvyzynuoja "sovys" meitys, paruodeja vīns ūtram sova zyrga iztureibu. Pīvakarēs pa sātom turpynuojuos rūtalisi i doncuošona, boguoteiga iesōna. Cytur Latvejā (Latgolā nā!) ari Aizgavieni (Meteni,

*"Latviešu valodas vārdnīca" ir nūzeimeiguokais dorbs latvišu leksikografejā. Leidz šām pilneiguokuo latvišu volūdys vuordneica (ap 120 000 vuordi; ekscerpti nu pyrmūs rokstu latvišu volūdā leidz tekstim vuordneicys pabeigšonys laikā). Tamā ir goni literaruos volūdys, goni izlūkšņu vuordi. Šuri tur pīvinuoti zeimiejumi. Ruodeitys vuordu nūzeimis tūs viesturiskajā seceibā, kai ari pamatu vuordu etimolegejys. Pādejuos, t.i., vuordu cīmis skaidruojumus vuordneicā i tuos papyldynuojumus devs **Jānis Endzelins** (1873.–1961.) – vysu laiku izcyluokais latvišu volūdniks.

***Kazimiers Būga** (1879.–1924.) – izcyls lituvišu volūdniks, baltu i slavu volūdu pītniks. Hipotezis par baltu cīļu ceļu leidz tagadejom dzīvisvītom autors (daudz kas nu tuos vāluok apsastypnuoja cytu zynuotniku pītejumūs). Veiksmeigi skaidruojs vuordu etimolegejys, ari tūs vuordu, kurus balti puorjāmuši nu slavu i germanu. Leluos "Lituvišu volūdys vuordneicys" pamatu līciejs.

*Par lituvišu **bazneicom** leidz kristticeibai var skaiteit K. Būgys dorbu izlasis 1. siej. 349.–350. lpp.

!
I Izstāstot par vuordu **bazneica** sovim školānim pi burta "b" "Ābecis" 1. d.

*"Aulejys sīvū" dzīsmeite (t.s. apdziduošonys dzīsme), jaunivei iejut jaunuovei veira sātā:

Mes dūmavom, mes guodavom,

Kaida putna bārn' atvede:

Voi cilavys, voi žogotys,

Voi vuornenis, škebereitis?

Ka cilavys – saimineica,

Ka žogotys – runuotuoja,

Ka vuornenis, škebereitis,

Vot, byus saimis škuorsteituoja.

!
Saleidzynojoj gavēt ar darbeibys vuordu līceišonu "Ābecis" 2. d. 19. lpp.!

!
Voi jyusu školāni zyna, kas ir Aizgavieņs, Gavieņs, gavieņs? Kurā pādejuso laika latvišu kinofilmā ruodeits Aizgavieņs? ("Cylvāka bārnā") Kai Aizgavieņa sāci cyti latviši? (Metenis.)

!
Stuostīt par itū vysu školānim, kod tiksit "Ābecis" 1. d. pi divskāpa "ai"!

!
Kurā latvišu folkloristu gruomotā var skaiteit goni par Aizgavieni, goni cytom latvišu svātku dinom i tīciejumim, irodumim, kas saisteiti ar tom? (Jaunuokais pītejums ir E. Olupes "Latviešu gadskārtu ieražas" (1992.).

Edite Olupe (dzym. Elfrida Laizāne, 1958. g. Ondrupinis pog.) – jauna folkloriste, kura pītej senejūs latvišu buramūs vuordus i cytys vacvacyς gudreibys. Latvejys ZA zynuotnikuo leidzstruodneica.

!
Kur var atrast zinis par Gavieni, gavieni i cytom Bazneicys atzeimejamom dinom? (Jau pīmynātajā "Teicit Kungul!" (1986.) i cytuos lyugšonu gruomotuosi. Par gaviešonu skaiteit ari H. Trūpa rokstu "Pōrdūmas par gavieni" "Katōju Dzeivē" 1991. g. 2. nr.)

!
Ir apstuokļa vuords "varbyut" i vuordu savinuojuoms "var byut". Pīmāram, "ap stuņdem sešom jys vēl var byut sātā, varbyut ti tu jū nūkersi".

Mieginuosim puordzeit jaunū, bet nakauneigū krīvismu "mož" ar apstuokļa vuordu "varbyut"!

Atrūnit pīmāruotu viteņu vuordam "varbyut" "Ābecis" 2. d. 7. lpp.!

***Vigilleja** – divakolpuojums, kurs turpnojās ari pa nakti (latīnu *vigilare per totam noctem* 'palikt nūmūdā vysu nakti', *vigil* 'mūdrs, tāds, kas vysu īvāro'; *vigilitate* 'spieja sasakoncentrēt jaunim ispaidim').

! Puorbaudit, vai pareizi asat aizpijldejuši tukšu vitu aiz vuorda **grāks** "Ābecis" 2. d. 20. lpp.!

*Par desmit Diva bausleibu viesturi var skaiteit, pīmāram, A. Brumāpa rokstā "Gavēpa trešā svētdiena" – "Mōras Zemē" 1991. g. 2. martā.

! 3. konjugacejys darbeibys vuordus, kuri nanūteiksmē beidzās ar -ēt, tagadnē latgalīši lūka piec vacvaca nūsacejuma – kai t.s. i- calmus (taipat dora lituviši i krivi, bet latvišu literarajā volūdā jau litojam jaunynuotys formys).

! Igaumejit, kai pareizi juolūka i- calma vuordi latgalīšu literarajā volūdā!

dzieržu	stuovu	tycu	grybu	guļu
dzierdi	stuovi	tici	gribi	guli
dzierd	stuovu	tic	grib	guļ
dzierdim	stuovim	ticim	gribim	gulim
dzierdit	stuovit	ticit	gribit	gulit

! Zimejjlatgalīši, esit uzmaneigi ar vuorda **stuovēt** sakni!

! Divi i-calma vuordi dūti "Ābecis" 2. d. 24. lpp. Iviicit sovim školānim pareizu tūs lūceišonu!

! Litojīt pareizu burtu darbeibys vuordā O. Rupaiņa romana "Tauta grib dzeivuot" nūsaukumā!

! Puorrunojoit ar školānim, kai Latgolys latviši raksturoj **klutreibu** ("Ābecis" 1. d. 27. lpp. 1.; 39. – 1.; 41. – 5.; 91. – 1.); **skaudeibu** ("Ābecis" 1. d. 13. lpp. 1.); **naškeisteibu** ("Ābecis" 1. d. 23. lpp. 4.; 65. – 5.)!

! Licit sovim školānim "Ābecis" 1. d. atrast teicīpus par līleibu!

• Vuordu **gruomota** ar nūzeimi 'viestule' pazeist ari lituviši. Niule gon ari jī viestulei davaši cytu vuordu – **laiškas**. **Gruomota** lituvišim ir **knyga** (**knygynas** 'gruomotu veikals').

? Kū Raips ir uzrakstejs latgaliski? (Dzejūli "Munu jaunu dinu zeme", Vitikenis monologus Gerharta Hauptmāpa lugys "Nogrimušais zvans" tulkuojumā; savuocs i publicejs latgalīšu tautys dzismis i cytus folklorys materialus; sovūs dorbus atdzievynuojs daudzus Latgolys vuordus, kai **baime**, **guļs** i tml.)

*Vuordā **paklons** uzsvars ir iz pyrmuos zīlbis. Pūliski **poklon** (ari krivi soka **poklon**). **Paklona** vīta tūmār lobuok saceit **sveicīšs**!

? Voi varit atminēt "Ābecis" 1. d. 15. lpp. meikli **Vacai buobai vysi klonuos?** Kai tū saprūt školāni?

*Par krysta formom var vērtis LPE 5., siej. 523. lpp.

Vastlāvjos) guoja čyguonūs.

Gavieps ir laiks nu Palnu dīnys (trešdīnis) leidz Leldīnei. Bazneica Gavieņa laika 40 dīnys uzskota par simbolisku pīmiņu Jezus Kristus 40 tuksnesī pavadeitajom dinom, bet vyspuor Gavieņa laiks ir septenis nedelis. Gavieni cylvāki ceptēs nareikuot trūkšāinu laiceigūs izprīcu. Sepuok latgalīši styngri gavēja – naēde galis vysu Gavieni, bet trešdīnēs, piktdīnēs i sastdinēs atsaturēja ari nu pīna.

Ticeigī turēja **gavieni** (kai tautā soka, naēde ar gali) vēl ari vysuos piktdīnēs, Palnu trešdīnē, Zīmyssvātku i Leldīnu vigilejā.*

GRĀKS

Grāks – *grieceņš*, *grieziniks*, *grieceigs*. **Grākuot** (*grākoju*, *grākuoju*). *Nūsagrākuošona*, *grāku syudziešona*, *grāku nūzāluošona*, *grāku pidūšona*.

Nu **grāka** nav pasorguots nivīns, i ari sagrākuot var dažaidi – ar dorbum, vuordim, dūmom. Voi mes vysod zynom, kas ir labi i kas nav? Lobuo i jaunuuo skaidruokai apsazynuošonai ticeigūs reiceibā ir jūs "moralis kodekss" – desmit Diva bausleibu.* (Voi jau pamanējot, ka bausleibu leluokājā daļā teik runuots par **cylvāku** reiceibu i attīksmi vīnam pret ūtru?!?) Vēl lobuok, ka poša cylvāka ikšejuo acs (na baime nu īspiejamūs Diva siržu) ir tik mūdra, ka spiej izvadeit jū pa skaidruokajim i teiruokajim celim ari vyspuoreja haosa i dubļu laikā...

Ir formulāti ari ticeigūs septeni **golvonī grāki**: **lepneiba**, **skūpums**, **naškeisteiba** (myusdīneiguok – izvirteiba, latgaliskuok – pasalaisšona), **skaudeiba**, **nasuoteiba** (vysbižuok dzeršonā), **sirdeišonuos** (sirds; pīmāram, *maņ iz tevis sirds nūzeimej 'es dusmojos uz tevi'*), **kiutreiba** (laiskums, natikleiba). Ar tim rūkrūkā it vēl daudzi cyti, pīmāram, **lepneibu** pavoda idūmeiba, līleiba.

GRUOMOTA

Par vuorda ciļmi jau runuots. Latgolā vuordu **gruomota** vēl litoj (seviški vaci ļauds) ar nūzeimi 'viestule', *pīmāram, voi dāls atlāide **gruomotu**, voi vys vēl **gaidot**? Vēl vīnā nūzeimē vuords gruomota lītuots latgalīšu pyrmūs kalendaru nūsaukumā. Tī saucēs "Inflantu zemes **laikagruomota** aba kalenders" (1862. – 1871.).

Juobyun uzmaneigim ar saknis patskaņa raksteibū atvasynuoju mūs (**gruomatneica**, **gruomatnīceiba**, **gruomatnīks**) voi saliktiņūs (**gruomotveds**, **gruomotvedeiba**) nu vuorda **gruomota**.

KLANEITIS

Tagadnē **klohnūs**, paguotnē **klanejūs** (izlūksnēs paguotnis forma nu literaruos raksteibys var atsašķiert, par tū te juobyun uzmaneigim). Vacī ļauds vēl bīži litoj polonismu **paklons**.* *Pasaklaneit da zemīnei, jaunive pasaklaneja tāvam ar muoti, klaneišonuos.*

KRYSTS

1. Ornamenta elements, kurā divys (rešuok – vairuokys) linejys krystoj vīna ūtru;* 2. Kristišu religiskais simbols.

Krysts, īciersts akminī, kūkā, išyuts, īausts, īadeits

audaklūs i cytūs smolkuokūs rūku dorbūs, atrūnams daudzu pasauja tautu īpašuma, rūbežu, rūtuojuma i tml. zeimēs. Krysts ir vacevaca dzeiveibys, veselreibys, kai ari tūs aizsardzeibys zeime. Leidzeigi krysta zeimi saprūt ari kristticeigī, tikai jīm krysts ir ari Kristus cīšonu i cylvāka pesteišonys simbols.

Krysts – Kristus. *Kristeit* (krystu, kristeju), *nūkristeit*, *puorsakristeit*, *puorkristeit*. *Kristeits*, *nakristeits*. Tys, kurs nakristeits, – *nakriškuons*. *Kristus*, *kristticeiba* ('kristietība') voi *kristianisms*.

Krystneši – 1. Krysta karu daleibniki (iz jūs tārpa beja krysta zeime, nu tuo nūsaukums "krystneši"). 2. Ticeibys Kristum nesieji Baltejys zemēs 12. i 13. g.s.

Krysta kari – 1. 11. – 13. g.s. kristticeigūs kari pret musulmanim, lai atbreivuotu Svātū zemi (vītys, kurys saisteitys ar Kristus dzeivi) i styprynuotu katuoļu Bazneicu. 2. 12. – 13. g.s. vuocu brunuoči karaguojini pret poguonim Baltejys zemēs (pīmāram, 1230. g. oficiāli teik pasludynuots krysta kars pret pryušim).

Krystacejš* – katuoļu dīvakolpuojums, veļteits Jezus Kristus cīšonomam zam krysta.

Kristcelis – ceļu krystuojums (puornastā nūzeimē – atbildeigs breids, kod juoizaškir par kū navin; spylgti, pīmāram, Māras Zālītes dzejūli "Mazs bērnīš krustcelēs...").

Leluo skora (skusts) var byut sasīta *krystā* voi *kristiniski*, zori var byut sasvisti *kriš nakriš*. *Krystaine* = galdaīne 'leluo placu skora (skusts), kas austā rokstā ar kvadratenim (galdenim), kuri sasavinojūt veidoj krystus'.

Krystobys, krystamuote, krysttāvs, krystameita, krystdāls, krystavacuoki, krystabārni. Cylvāka dzeivē ir treis svareigi gūdi, nu kuru tikai kuozuos jys pats ir aktīvs... Krystobys i bēris ir pīdareigūs tykumu i rūceibys aplīcnuojums.

Ogruok krysttāvam ar krystamuoti beja svareiga lūma* krystabārna audzynuošonā. Vacuoku nuovis gadejumā jī palyka par bārna vacuokim. Ari cytaiži ceņtēs krystabārnim paleidzēt vysu myužu. Krysttāvs ar krystamuoti beja svareiguokī visi izaugušuo jauniša kuozuos voi izvadeišonā dīnastī. Par krystavacuokim byut praseja tiveimus rodus – jaunpīdzymušuo vacuoku bruolus i muosys (parosti nu pracātūs vyds). Bīži krystavacuoki beja jaunpīdzymušuo pracāti voi naprācāti bruoli voi muosys.

Latgolā bārnus ceņtēs nūkristeit īspiejami dreīz piec jūs pīdzimšonys, acimradzūt leluos bārnu mierstameibys dieļ. Jau ūtrā voi trešā dinā krysttāvs ar krystamuoti vede možu "pi krysta", t.i., iz bazneicu. Jī varēja bārnam pat ilikt pošu (na vacuoku!) izlaseitū vuordu. Tū tod piec bazneicys mieguoja atminēt krystobu vīsi.

Ari Latgolā beja izplateiti vairuoki ticiejumi, kai krystobuos juoizavad krystavacuokim jaunpīdzymušuo lobuokys nuokūtnis vuordā. Pīmāram, beja juosied tyvi vīnam pi ūtra, lai bārnam nabytu rati zūbi.

Nakopēsim niule daudzūs folklorys materialu apkūpuojumu par "latviski pareizom" īrašom! Apsavērsim paprišku, kas tymūs ir dūts **nu Latgolys!** Jo nav, meklēsim cytur! Vēl jau dzeivoj ap mums vaci vīteji lauds, kuri pīmiņ, kai kū dareja myusu molā nazkod. Izvaičuosim jūs, pīraksteisim i padūmuosim garuok, kai tod byutu "pareizi latviski" svinēt (svieiteit) ari krystobys pošu pogostā, sātā.

!
Kai sorguotuojs nu jauna latvišu tautydzīsmēs teik apdzīduotys cārmyuška i paegle. Par kū tys tai, "nūskaidrojīt" kūpā ar školanim, izpieteidami cārmyušks voi paeglis ūgys galepū! Tys labi isaderēs pi "Ābecis" 2. d. 71. lpp.

!
Pievērit uzmanieibū "Ābecis" 1. d. 54. lpp. vuordu *krysts* i *Kristus* saknis patskaļu raksteibai!

!
Par krysta karim i krystnešim skaiteit H. Trūpa gruomotā "Katoju Baznīcas vēsture"!

*Suokumā **krystacejš** beja ceļu Pilata tisys noma leidz Golgotai. Tū, ar lyugšonom, dzīja ikšeja puordzeivuojuma pylni, vysod nūstaiguja Jeruzalemē isaroduši svātceļuotuoji nu Ritumu zemem. Evangelejā itys ceļu nūsauktus par *via dolorosa*, t.i., suopu i mūku ceļu, pa kuru vede Kristu iz sūda vitu Golgotu (greku volūdā *Golgotha*) – nalelu kolnu natuoli nu Jeruzalemis. Iz tuo Jezu Kristu pisita pi krysta.

Niule obus nūsaukumus litoj ari vyspuorynuotā nūzeimē: *Golgota* – mūku vita voi ceļš, *via dolorosa* – suopu i cīšonu ceļš. "Via dolorosa" – tai nūsaukts 1990. g. izdūtais 1941. i 1949. g. izvastūs stalinisma uperu atmiņu kruojums (cytu vydā ari Vladislava Urtāna, Valeriana Viļčuka, Bronislavys Martuževys). Laikā nu 1940. leidz 1949. g. nu Latvejys iz Austrumim izvasts ap 120–160 tyukstūšu cylvāku...

Kod svātceļuotuoji atsagrize sātā, jī puordzeivuotū mieguoja atdarynuot sovuos bazneicuos. Tai roduos ar obozim voi skulpturom nūformātys lyugšonu vītys–stacejys –, kurys latgalīši sauc par **nūstuošonam**. Pyrmū reizi taidys pasaruodeja Spānējā 15. g.s., vāluok ari cytuos zemēs. Suokumā beja 7 nūstuošonys, nu 18. g.s. beigu – 14 (kai niule!).

!
Par **krystaceļu** var skaiteit H. Zuzo Brauna rokstu "Krystacejš" "Katoju Dzeives" 1992. g. 2. nr.; par "stacejom" – F. Pjerini rokstu "Krustaceja īsa vēsture" "Katoju Dzeives" 1989. g. 5. nr.

!
Atrūnit "Ābecis" 1. d. 55. lpp. meikli par lūgu! Kai apstuokļa vuords raksteis ti?

*Pyrmajā latgalīšu tautydzīšmu kruojumā atrūnama itaida četrriņe:

*Krysta tēvs, krysta muote,
Piere maij krysta kumelepu,
Lai es art vuicejūs
Ar tū krysta kumelepu!*

Vyss kruojums (170 dzīšmu) nūdrukuots Latvišu literaruos bīdreibys (1824.–1940.) rokstu kruojumā "Magzin" 14. siejuma 2. daļā) 1869. godā.

!
Šīmā sakarā interesanta ir meikle "Ābecis" 1. d. 15. lpp. – *Kai sauc mežā, tai i sātā. Atminit nu!*

!
Par latvišu **krystobom** plašu Marģera i Māras Grīnu apceriejumu atrassim "Latviešu tautas dzīvesziņas" 3. gruomotā (1991.). Naaizmierssim vīn, ka t.s. "pādes didišana" vysupyrmuom kuortom ir **lejisksūrzemnieku** parodus!

!
Vuords **krystobys** pīdar pi t.s. daudzskaitliniku. Vairumā taidus atrassit "Ābecis" 2. d. 38. lpp. Mieguojoj nūskaidruot, kū kotrs vuords nūzeimej, nu pogosta vacuokūs jaužu!

! Myusu dzejniks Andris Viejāns dūmoj, ka ūtra myusu dzejnika Ontuona Kūkuoja krystobuos varēja byut apmāram tai:

*Kai daudzi lapni rogovkiši veiri –
Nu korstuos piers un boltuo snīga teiri –
Tu pīdzīmi kai reize Saulis grīžūs.
Tāvs rūku dzili laide zalta mīžūs
Un padareju taidu brašu olu,
Ka krystobuos vairs namaneja sola...*

Kai i kas beja tuoļok, skaitoms dzejūlī "Juognazuolis boltūs snīgūs". Atrūnams "Olūtā" 1992. g. nr. 8.

*Par krusta zeimi, kristešonūs, krystobom i cymon ar krustu saisteitom tradicejom plaš izzinis materials atrūnams L. Latkovska rokstā "Krysts latgalu tradicijos" "Dzeivē" 1967. g. 83. nr.

*Divabaleige ir tys pats, kas latvišu literarajā volūdā *dievbižgs*, – obim vuordim ir radnīceiga sakne. Vuordu *baileiba latgalīši* sequok lituoja taidā pošā nūzēimē kai niule nu puornūvadniku puorjimtū *bejeibu*.

! Saleidzynojoj ar "Ābecis" 2. d. 17. lpp. pyrmū radnīceigūs vuordu ryndu!

! Apsaverit, kai tū ruoda muoksliniks "Ābecis" 2. d. 81. lpp.

! Skaitit klasē itū Marejas Andžānes dzejūli!

Solsys krysts

*Es zipu sajiemu:
Tu stuovi vēl tai vūtā,
Kur tūreiz mozeja –
Vēl syltuos drēbēs teita –
Muotis rākuos beju,
Kod Tevi
Pyrmū reizi iraudzeju...
Bej' maja krāsla maiga,
Kod svātuo dzīsme
Glaudēs Tev pi vaiga...
Tei lobu laiku lyudze
Un dryvom svietieibu,
Un jaudim veseleibu...
Lels ūzuls lopuoja,
Un majvabalīs dyuce...
Tev puori daguos
Dzisna – suorti maiga...
Es Tevi raudzejūs
Un meiluos muotis vaigā...
Un klusi vieliejūs:
Lai zemē kuop un staigoj!
Maņ sirdi lyuza
Pinogluojums Tovs!
Tev kluotu nuoce
Kaimipmārga bolta,
Kai zīduobele saplaukuse,
Stolta...
Pi Tovu kuoju
Irys zoru spraude...
Tei acis pacēle
Pret Tovu skumū vaigu...
Tod cejūs nūsleiga
Ar pazemeibu maigu...
Tovs oreols
Caur krāslu storuoja
Par lyudziejim
Un mani...
Un vysam puori dyma
Svātvokora zvoni...*

Mareja Andžāne (dz. 1909. g. Škaunis pog. – 1989.g. Amerikā) – vinkuoršeibys i sirds dzejneica. Jau

Latgolys "sovdabeiba" ir ari tei, ka te krystobys nūtyka gadījūs, kod zemnīka rūceiba atļuove taidys reikuot. Vēl bižuok milasta kaiminim nabeja. Tūmār ari nabadzeigu vacuoku bārns nikod napalyka nanūkristeits. Kai jau tys ir īvāruots – rūkrūkā ar nabadzeibu it atsauceiba, ar boguoteibu – parosti lepneiba. Ruodis, šamā ziņā godu symtūs tai ari nikas nav mainejīs..

Puormest krystu* ticeigajam nūzeimej sajimt drūšynuojumu kaidā baileiguokā breidi – sasatryukstū nu kuo nagaideita, napazeistama voi slyktys radzameibys dieļ, meklejūt styprynuojumu pārķiuņa, polu, viejputiņa laikā, laižūtis tuolā ceļā i atsagrižūt nu tuo, suocūt i beidzūt kaidu svareiguoku voi jaunu dorbu, izdzieržūt bazneicys zvonus. Vēl šudiņ divabaleiguokus* Latgolys sātuos (vysmoz babenis) mat krusta zeimi pyrms i piec iesšonys, suocūt dīnys dorbus, suocūt i beidzūt vokora puotorus. Ogruok – ari piec kūpejuos lyugšonys svātdīņu reitūs, muotei nūlikūt bārnu gulēt.

Krysts teik masts bazneicā, krysts mat bazneickungs, kū īsvietejūt. Krystu mat muotis i krystamuotis, dūmojūt par sovu tyviniku drūšeibu. Na jau veļti tautā ciš populars ir saleidzynuojums – *bāg kai valns nu krysta*. (Na mazuok izplateita ari "nūsapuššona" – *kotram sovs krysts (juonas)*.)

Krysts, kristēš, ari (Dīva) mūka, mūceņa, solys krysts, krucifikss. Tys ir krysts voi kristēš ar krystā systuo Kristus tālu (pi krysta voi izgriztu kūkā pošā krystā).

Seņuok nalels krysts beja atrūnams kotra katuoļticeiga latgalīša sātā gūda vītā – vysbījuok iz nalelys laktenis (parosti storp obrozim) ustobys koktā. Kod kuram ciš navasalam sietinikam vede bazneickungu voi nu kurys sātys izvadeja iz bazneicu leigovu voi leigavaini, krysts stuovēja iz bolti kluota golda storp divejom aizdagtom svecem. Sātys krysts beja ar sātys ļaudim, izvodūt pādejā gaitā nūmirieju.

Solys krysts, kuru daudzi, seviški muokslinīki kūkgrīzieji, modernuok sauc par *krucifiks* (nu latīņu *cruci fixus* 'krystā systais'), parosti atsaroda nazkodejūs Latgolys solu centrūs, tī jys palyka ari piec izadaleišonys iz vīnsātōm. Vēl taidi krysti biži beja pi leluoku ceļu voi kristcelēs, ari bazneicu duorzūs. Tī beja dažaidu veidu – nu vīnkuorša 3 – 4 m augsta zemē irokta kūka krysta leidz nalelam lyugšonu nameņam, kurā bez Pesteituoja tāla beja ari cytu svātūs obrozi.

Krysti uorpus sātys atrūnami ari cytuos katuoļticeigūs zemēs – Lītuvā, Pūlejā, Italejā, Austrejā, Šveicē. Vēl taidi ir Bavarejā – Vuocejys nūvodā, kurā apsamesšonu atroda tik daudzi kara laika biegli nu Latgolys, iskaitūt Vladislavu Luoci ar juo izdevnīceibu.

Solys krysts – vīta, kura celinīkam, kas atsagrīž, viestej pyrmuo – tu esi sātā; vīta, kurā vīntuleibā nu ļaužu ocu atsazeit grākā voi slāptuokajuos dvēselis ilguos; vīta, kurā nūžaluojumā sabrukt piec naatgrīziniski zaudātuo; vīta, kur vysim sasalaseit maja dziduojujūs voi cytā jaukā pīvakarē; vīta nu kurys atsavadeit, aizejūt "saldatūs" (dinasti) voi "burlakūs" (peļnis dorbūs), – tai solys krysts īmyužynuots Latgolys rakstniku dorbūs. Nasabreinēsim, ka tur jys tik biži: tei ir Latgolys lauku naatjamama sastuovdaļa leidz pat šuo g.s. pīcdasmytajim godim!

Pieckara Latvejys organizātuo ateisma apstuoklūs nūtyka napuortraukti vandalisma akti pret kristticeibys atributim, simbolim, katuoļticeigūs školānu uzraudzeišona i

"puoraudzynuošona" (bīžuok ar veiskupa Alberta, na Meinarda metodem!). Solu krystus pi celu i kristceļu masveidā iznycynuoja 50. i 60. godūs. Sasaglobuoja nūmaļoukos vītuos asūši, lai turpynuotu it pūstā dabeigā veidā. Kū tukšuokys palyka solys, tū mozuok krysta vairs kam vajadzēja. Dzelža krysti ryuseja zuolē i kryumūs, kūka – nūpyva i sasaguze. Pasaveice tim, kuru saiminiki – soluoniši – naizkleida pasauli. Pādeji zynuoja vēl nu tāvutāvu, ka 'krysta navar aplaist'.*

Vina piec ūtrys dzysa katuoļu tradicejys. Dūmoju, vēl daudzi šudiņdīnys treisdesmit– i četrdesmitgadniki pīmiņ "sabīdriskuo kaunynuojuma" stundis klasē par atrostū koklā pakuortū kristepu (Dinvydlatgolā tūs sauce par *mataļukim*). Daudzi ituos paaudzis školuotuoji sovukuort pensjonējuos ar sovdabeigu "pīmoksu" – naierteibys sajyutu par pildeitajom "gūda sardzem" pi bazneicu durovu. Dimžāl jūs vydā beja ari "čakli". Kai cytur. Kai vysur. Soka jau, ka nikod naliduos tys, kura pīrads ruopo... Vin navainuosis niule laikā!

Tagad daudz kas atsasuoc. Solu krystus otkon atrūn i meistari, i kūpieji. Krucifiksu atjaunušonai teik sagatavuoti ari profesionali – Rēzeknis muokslīs koledžīs (ogruokuos litiškuos muokslīs vydusškoly)* kūktiejlīceibys nūdalīs audzieknī. Teoretiski i praktiski pi krucifiksu aktīvi struodoj jūs školuotuojs – muokslīniks Ontuons Rancāns. ● Īpašu iviereibu peļnej juo treis krucifiksi Sakstagola pusē: rakstneicai Konstanței Daugulei-Kempai Garančūs, bazneickungam i folkloristam Feliksam Boleslavam Laizānam Somūs (īsvieteiti 1991. g. 7. IX). Trešais – vasals krucifiksa namenš – pastateits pi bazneickunga, valstsveira i literata Fraňča Trasuna sātys-muzeja Sakstagola "Kolnasātā" (īsvieteits 1992. g. 11. VIII). "Katoļu Dzeivē" šod tod pasaruoda zinis par atjaunuotim solu krystim ari cytur.

Krystus atceļsim, bet vēl vairuok laika praseis cylvāku aizlaistuos dvēselis. Prūtams, tuos juopipylda na jau ar krišticeibū vīn!

Križi – na vīnā vīn Latgolys molā ir atrūnams tāds vītys nūsaukums. Tys nūzeimej tū pošu, kū latgalīšu *krysts*, kuru pūliski sauc *krzyż*, lituviski *kryžius*. Taitod tulkuojumā Križi ir tys pats, kas bytu latgalīšu *Krysti* (*Kristcelis*). Latgolā ir ari toponims *Kristcelis*.

Vēl Latgolai tipisks ir vuorda *krysts* izmontuojums naapdzēivuotu vītu nūsaukšonai. Ruodis, kotrā pogostā atrassim pat vairuokus Krysta kolnus (kaļneņus), Krysta liknis i tml. Vuords *krysts* ir izmontuots ari atsevišķu objektu nūsaukumūs – Krysta dūbe, Krysta pīde, bet seviški – Krysta akmiņi. Pādejūs atrassim ari Jura Urtāna gruomotā "Pēdakmeņi, robežakmeņi, muldakmeņi" (1990.).

Krustpīls* (tautā *Krystapiļs*, ari *Krystpiļs*; latiniski *Cruceborch*, vuociski *Kreutzburg*, krīviski *Крыжбург*) – pyrmuo vuocu caltuo piļs Latgolā. Ap 1237. g. (olūtūs atrūnami ari vāluoki goda skaitli) pili ceļ Reigys arhiveiskupa uzdavumā. Veiskupim piļs pīdar ari vāluok, kaut tuos dieļ nasabeidz streidi ar Livonejys ordena bruolim. Nūsaukumu piļs dabuoja nu āku izvītuojuma veida. Ap pili veiduojuos mīsts (nu 1784. g.), vāluok piļsāta (nu 1920. g.). 1561. g. Krustpīls puorit pūļu pakļautieibā. 1577. g. tū ijam Ivens Borgais. 1585. g. Stefans Batorejs pili kūpā ar apleicejom zemem nūdūd valdeišonā baronam Nikolajam Korfam. Korfu dzymta te volda leidz pat 20. g.s. suokumam.

Krustpīls pili, iz tū laiku jau pacīš puorbyuvātu, 1792.g.

piec pyrmuo dzejūļu kruojuma "Reits" (1933.) izišonys nūsaukta par skaneiguok latgalīšu lirikys laksteigolu. Beiguse Rēzeknis Vajts školuotuoju institutu i struodujuse par školuotuoju vairuokos Latgolys vītuos. Nūpīti i apzineigā. Pa vīdu vysam kruojuse folkloru, ispaidus, vāruojums. Tī puorsavērte dzejūļus i stuostus, kurus biži publicēja latgalīšu prese.

Emigracejā izdūti 3 leluoki dorbi. Dzejneicys nūtureigū byuteibū izsoka kruojuma "Caur dvēseles prizmu" (1977.) nūsaukums – dzejūli rūnās vin par tū, kas pošys izdzēivuots, izsappuots, izsuopāts. **Dominante** vysam – tāva sāta i ticeiba. Ka nav svāta pyrmuo, kai var izaugt kas augstuoks, ka nav útru, kai vyspuor var dzelivuot? Daudz autobiogrāfiska materiala stuostu kruojumā "Izejas punkts" (1982.) i napabeigtajā romānā "Nosta" (suokts publicēt žurnālā "Dzeive" 1. – 9. nr.).

?

Skaitit A. Rancānis dzejūli "Marijai Andžānei un vysim tim latvišim, kam beja lamts mērt svešumā" rokstu kruojumā "Olūts" 8. nr. 100. lpp.!

?

Izstuošit školānim kū vairuok par M. Andžāni, kod analizēsīt juos jaukū bārnu dzejūli "Vušķepu saruna" "Ābecis" 2. d. 75. lpp. Tys uzraksteits vēl Latvējā. "Solsys krysts" – svešumā.

*Par Vyšku pogosta Tukišu solys krystu i tuo uzturātuojim varim skaiteit "Katōļu Dzeivē" – 1989. g. 4. nr. i 1991. g. 5. nr.

?

Kurs "teicīns" nu "Ābecis" 1. d. 43. lpp. dar "naliduotuojim"? (4.)

?

Kurā "Ābecis" 1. d. 55. lpp. "teicīni" kas pasaceits par preteja rakstura cylvākim? (1.) Kai tū saprūt jyusu školāni?

*Rēzeknis muokslīs koledžā (ogruok – Rēzeknis litiškuos muokslīs vydusškola) kai patstuveiga muoceibū istuode dorbojās nu 1969. g. Nu 1959. g. leidz 1968. g. beja Reigys litiškuos muokslīs vydusškoly filiale. Te audzieknī var vuceitis 5 specialitatēs, ari muokslīs ausšonu voi keramiku, muokslīniciskū nūformiešonu. Daudzi školy muoceibū spāki – tuos absolventi. Ari, pīmāram, latgaliskūs izdavumu ilustratori Pīters Gleizdāns i Juoņs Gailums.

*Ontuons Rancāns (dz. 1938. g.) – muokslīniks kūktieļnīks, Rēzeknis litiškuos muokslīs vydusškoly beidziejs, niulenejais Rēzeknis muokslīs koledžīs muoceibū spāks i aktivs nacionāluos kultury aizstuvos dzymtajā pusē.

Juo roksti par Latgolys krucifiksim atrūnami, pīmāram, "Katōļu Dzeives" 1989. g. 8. nr. i 1990. g. 18. maja "Mōras Zeme".

?

Licit školānim atrast **Kristcelis** Viljānu apleicinē! Voi pi jyusu ari ir kaidys Kristcelis, Krysta kolns, Krysta akmiņi? Par kū jūs tai sauc?

?

Voi jau kū zynot par **Šauļu Krysta kolnu**? Skaitit "Katōļu Dzeives" 1990. g. 7. nr., 1992. g. 2. nr.!

!

Forma *krysts* ir vacuoka nakai cytur Latvējā lītuotuo *krusts*. Atrūnīt obys "Ābecis" 2. d. 25. lpp., kur ruodeitys ari cytys nasakriteibys ar latvišu literarū volūdu.

?

Kaids ir sabīdriskuo darbināki i rakstnīka **Nautra** eistais vuords? Materiali par jū atrūnami "Tāvu zemes kalendārā 1992. godam". Puorskaitit klasē i puorrūnojīt juo "puosoku" "Susātīvs"!

*Par **Krustpīli** var skaiteit Juoņa Škirmanta rokstu "Dzeivē" 1972. g. 115. nr. voi ari meklēt juo gruomotu "Latgolas piļsātas" (1978.); par Jākubpīli i Jākubpīls rajonu Arvīda Ozoliņa brošūru "Jēkabpīls" (1980).

?

Kurfi zemis styuri Joske nu R. Blaumapa "Skroderdienām Silmačos" sūleja sovai Zārai īreikuot "maza bodite"? (Vuocu Trentelbergā, pūlu Glazmankā, latvišu Gūsteņūs – vītā pi Aivikstis itakys Daugovā, kur jau 18. g.s. beja zyrgu posta staceja i puorcaltive puori Aivikstei, bet 19. g.s. 30. godūs izaveiduoja rūseigys tierguošonuos vita. Ti apsamete ari daudzi ūzidi, kurim paguojušajā godu symtā Vydzemē gubernators beja aizlīdzs dzeivuot Vydzemē. Ūzidi īsakuortuoja aiz rūbežupis i apbraukuoja Vydzemē nu tīnīs. R. Blaumapa Abrams ar Joski – Iergu pogostu. Vāluok Gūsteņus pīvinuoja Pļaveņom.)

***Johans Kristofs Broce (Brotze) (1742. – 1823.)** – čehs, kurs dzims, audzs i izavicejs Vuocejā, myužu nūstruoduojas Latvejā. Reigys Keizariskuo liceja, vāluok gimnazejys, školotuojas 46 godu garumā, kaut nabeidzs sappuot par bazneickunga vītu kaidā Reigys latvišu draudzē. Vuoce, apraksteja, puorzeimēja, zeimēja igauņu i latvišu viesturus i etnografejs materialus vysā Reigys pūsmā, pamasadams vairuok kai 100 siejumu ar zeimējumim i aprokstīm. 1992. g. viesturnīka T. Zeida redakcējā izdūts 1. (nu icarātūs picu) juv zeimējumu i aprokstu siejums nu kruojuma "Sammlung verschiedner liefländischer Monamente.." (nu 1770. leidz 1818. g. kruoti materiali; tymā skaitā ari par Krustpili, Ludzu, Rēzekni).

*Daugovys augštecē aiz Daugavpils taidus plūstu pavadeituoju sauce par *silejnīkīm*, bet pošus plūstus – par *silejōm* (sal. ar lituvišu sielininkas 'plūstinišk' i sielis 'plūsts').

!

Igaumejit! *Kristus – kristificeiba*, bet *krysts – krystneši, krystcelis, krystaceļš.*

● Par Latvejys ticeigūs konfesionalū pidareibu iz 1990. g. 1. oktobri zinis atrūnamys "Katōju Dzeives" 1990. g. 12. nr. Vysvairuok ticeigūs – ap 250 – 300 tyukstūšu – ir Ruomys katuoju Bazneicai. Par tim ari veiskupa Juoņa Cakula rokstā "Cik katoju Latvijā?" "Katoju kalendārā 1992. gadam" (1991).

Ticeigūs uorpus konfesejom, ruodis, nivīns nav mieginuojs saskaiteit.

*Par Kristu vysod ir ispiejams skaiteit jau pīmynātū "Teicit Kungu!" voi rokstus "Katōju Dzeivē" i "Katoju kalendārā".

***Katakombys** – pazemis ejys, olys i telpys. Ruomys kristiši taiduos globuojuos nu vojuošonom i globuoja sovus nūmyrušūs. Leidzeigi ari Kijevys Pečoru klūsteri. Par katakombom var skaiteit H. Trūpa "Katoju Baznicas vēsturē" 36. lpp.

*Par sv. Donatu var skaiteit "Katōju Dzeives" 1991. g. 6. nr. 27. lpp.; "Katoju kalendārā 1991. gadam" (1990.) 113. lpp.

***Relikvejys** – 1. Bazneicys svātūs miersteiguos atlikys voi priķšmati, kuri beja ar jim saisteiti. 2. Priķšmati, ar kurim saisteitys duorgys atminis (pīmāram, jauneibys dinu kartenis, kaidys viestulis).

īmyužynuoja Johans Kristofs Broce.* Vacuokuo leidz myusu dinom sasaglobuojušo pijs daļa ir iz prišku izvierzeitais vuortu tūrns. J. K. Brocis zeimiejumā pi pijs radzama ari 1683. g. caltuo luteraņu bazneica – Krustpijs dzeivuotuoju leluokuo daļa beja luterticeigī (1935. g. – 45%). Korfi ari pūlu laikā napuorguoja katuoļticeibā. Katuoļu bazneica (calta 1769. g.) beja Jākubpili – turpat puori Daugovai (nu 1764. g. storp obom pusem dorbuojus puorcaltive, 1936. g. atkluots tylts). 1879. g. Jākubpijs dekans Krustpijs katuolim jūs pusē beja īreikuojas kapeleicu. Vāluok krustpiliši otkon staiguojas iz Daugovas ūtru pusī.

Krustpijs cukra fabrika calta 1932. g., tuos īspāks 1981. g. – vairuok kai 80 000 t cukra.

1962. g. Krustpili pīvinuoja Jākubpijam.

Daugovys kreisuo krasta kaiminīne **Jākubpijs** suoce veidiutis i atsateisteit daudz vāluok – 16. g.s. 2. pusē pi t.s. Solys muižys krūga. Daugovys iudiņa ceļa svareiguma dieļ jau 17. g.s. vydā te beja plaša apmetne – *sloboda* – ar jaunktu dzeivuotuoju sastuovu – krīvu vacticeibnikim, pūlu uniatim, pūlu – zvīdrū kara bieglim. Slobodiši peļnejuos golvonom kuortom kai plūstu i laivu pavadeituoji* – *korniki* – pa kruočainū Daugovu kaidu gobolu iz leju voi ari kai preču puorvoduotuoji nu Jaunjalgovys leidz Solys krūga apmetnei. Pijsātys tīseibys apmetnei Kūrzemis i Zemgalis hercogs Jākubs pīškeire 1670. g., nūsaukdams tū 'sovā vuordā par Jākubpili (Jakobstadt).

MŪCEIT

Tagadnē *mūku*, paguotnē *mūceju*. *Mūkys*, *mūceišona*, *nūmūceiti*, *mūciniks* (*mūceklis*), *mūceibys*, (*Dīva*) *mūceņa* 'krystā systuo Jezus tāls'.

Cilvēcis viesture, kuru niu otkon datejam ar laiku leidz Kristus dzimšonai i piec Kristus dzimšonys, pīmiņ daudzus mūcekļus gon nu svātūs, gon miersteigūs ļaužu vyda. Vyspyrmom kuortom, prūtams, teik runuot par pošu Jezu Kristu, kurs cīte navaineigs, lai izpierktu cylvāku grākus. Ir naskaitomys reizis gon pīruodeita, gon nūlīgta Jezus Kristus kai viesturiskys personys asameiba. Kristticeigajim i vyspuor ticeigajim* ir vīnkuoršuok – jī nameklej piec papyldus argumentim, jī tic i ticeibā jyutās stypri i apskaidrynuoti. Naaizmierssim, ka ticeibys spāks stuov puori vysom varom. Prūtams, tys, kam mes kotrs ticim, nav bez nūzeimis.

Par mūcekļu mūcekli Jezu stuosteit nasuokšu:*

skaidruot par jū Latgolā byuntu tikpat naivi kai, pīmāram, stuosteit normalam pīagušam latvišam, kas ir Ojārs Vācietis (lai naaizvainoj nivīna niu itys vīnkuoršuotais saleidzynuojums!).

Citieju idejys* vuordā natryukst ari vāluok. Tuids, pīmāram, beja jauneklis Donats, kurs tyka zvieriski nūmūceits ticeibys dieļ senejā Ruomā. Piec nuovis paglobuots sv. Laurencija katakombu*: nišā. Nu juo kopa 1778. godā iz Kruoslovu tyka atvastys sv. Donata* relikvejys* – kauli i trauks ar juo asni. Nu šuo laika sv. Donata dinu plaši atzeimej Kruoslovā i tuos apleicinē. Suokumā atvastuos relikvejys atsaroda grafu Plateru kapleicā, vāluok bazneicys oltorā, bet 1818. g. Kruoslovys bazneicai lobajā pusē pībyuvēja kapleicu ar atsevišķu ieju. Relikvejys nūvītuojā stykla šķierstenā iz paaugstynuojuma storp četrim oltorim. 1790. godā tyka izsludynuotys treju dinu atlaidys sv. Donata

relikveju pagūdynuotuojim. Tys nūzeimēja, ka šamuos dīnuos ticeigī var izalyugt daudzys Dīva žielesteibys. Iz Kruoslovu lelim pulkim guoja svātceļuotuoji. Donata dinu (tautys volūdā – ari "Donitu") svinēja pyrmajā svātdīnē piec svātūs Pītera i Puovula (ari mūcekļu!) dinys, i tod Kruoslovā izavēre gondreiž kai 15. augustā Aglyunā...

Par gūdu sv. Donatam ir sacarāta "Dzīsme ap svātu Donatu nūmūceitu". Tuos autors nav nūskaidruots, bet dūmoj, ka tys varātu byut koids vītejais bazneickungs. Dzīsmis teksts (gon pakrūplā latgalīšu volūdā) i nalels aproksts par sv. Donata dinu atrūnams Eduarda Volteru*1890. godā publicātajūs materialūs.*

NEDEĻA

Mienesi kai pagaru laika spreidi jau nu seņsenejūs laiku pasauļa tautys suoce daleit smolkuok. Dalejums nedēļuos, kur kotrā ir septenis dīnys, paprišķu roduos senejā **Babilonejā**, nu tīnīnis izaplateja pi Vyodusjyurys tautu, bet tod, jau caur kristticeibu, ari cytur pasauli. Dalejuma pamatā beja septeņu tuolaika astronomim pazeistamūs dabas speidekļu – Saulis, Mieneša, Marsa, Merkureja, Jupitera, Venerys, Saturna – vāruotuos stuovūkļa mainis, tūs periodiskums. Dīnys babiloniši sauce dabasu speidekļu vuordā, kuri vīnlaiceigi beja ari babilonišu dīvu vuordi. Nedēļa babilonišim beidzēs ar sastdīni. Vāluok pastuvuvi priķstoti pasaplašynuoa ar pījāmumu par pasauļa radeišonu sešuos dīnuos i septeitū – svietejamū dīnu – kai atsapuyusšonu piec dorba. **Senejī greki**, puorjimdamī mieneša sadalejumu nedēļos, dinu nūsaukumūs babilonišu divu vitā salyka sovu dīvu vuordus, nedēļu taipat beidzūt sastdīnē. Svātdīne tyka saukta par kunga dīnu.

Kristticeibai izaplotūt, senejūs greku dīnu nūsaukumūs pasaruodeja seņbreju pījimtu dīnu **numeraceja** (jim dīvs beja tikai vīns – Jahve). Nedelis beigu dīna sastdīne niu teik saukta par *sabatu* (greku *sabbaton* nu leidzeigi skanūša seņbreju nūsaukuma, kas nūzeimēja 'nedelis septeituo dīna'). Tai tys ir ari Vacajā Dereibā. 4. g.s. suokumā (321. godā) Ruomys imperators Konstantins Lelais* par svietejamū dīnu valstī nūsaceja svātdīni. Leidz ar tū Jaunajā Dereibā jau teik runuots par svātdīnis svietišonu.

1. g.s. greku mienešu sadalejumu nedēļos puorjēme ruomiši, dīnu nūsaukumūs greku dīvu vuordus nūmainūt ar sovejim. Beja rodušis divi modeli **nedelis dīnu nūsaukumu*** veiduošonā: izmontojūt senejūs dīvu vuordus i skaitīt dīnys piec kuortys. Prūtams, cikom kots nu veidu atguoja leidz myusu dīnom, jymā dažaidu tautu volūduos jau beja nūtykušys daudzys variacejys.

Germanu tautys dīnu nūsaukumus puorjēme nu ruomišu, dīnu vuordus otkon pīskaņojūt sovejim divim. Germanu dīvu vuordi vīslobuok sasaglobuojuši dīnu nūsaukumūs angļu volūdā: *Sunday 'Saulis dīna'*, *Monday 'Mieness dīna'*, *Tuesday* – senejūs angļu kara dīva dīna, *Wednesday* – gudreibys dīva dīna, *Thursday* – pārkriūpa dīva dīna, *Friday* – milesteibys dīvītis dīna, *Saturday 'Saturna dīna'*. Vuocišim puorveiduojumu jau ir vairuok: *Sonntag, Montag, Dienstag, Mittwoch, Donnerstag, Freitag, Sonnabend*. Pādejais nūsaukums teik lituots tikai Zīmeļvuocejā, burtiski tulkojams kai 'Saulis vokors', bet byuteibā nūzeimej 'svātdīnis priķšvokors'. Bavarejā, ari Austrejā, Šveicē sastdīne* ir *Samstag* (nu jau pīmynātu-

***Eduards Volters** (1856. – 1941.) – filogs, etnografs, folklorists. Reigys aptekara dāls; kurs izauga par ivārojamu baltu paguotnis pietnū. Piec slavu filologejs studēja Leipcigā i Tārbatā garus godus (1885. – 1918.) nūstruodujo Piterburgā (gon Zynuotpu akademejys bibliotekā, gon kai privatdocents universitatē) i Kauņā (universitatis profesors nu 1922. g. leidz 1933. g.). Nanūgurdams vuoce volūdys, etnografejys, arheolegejys materialus, mudynuodams tū dareit ari cytus. Na veļti jū par sovu školotuoju lituvišu folklorā sauce Raiņi i praseja, pīmāram, paleidzēt ar seikuokim aizruodejumim par Aspazejys lugys "Vaidelote" viesturiskū pusi. E. Volters ir publiciejs daudzus baltu tekstu. Gruomotā "Lietuviška ch restomatija" (1904.) vairuokos lopspusēs nūdrkuoti ari "Osyunys evangelejū" fragmenti.

*1890. g. Piterburgā E. Volters izdevē plašu etnografiskūs materialu kūpuojumu par Latgolys latvišu gora pasauli – "Материалы для этнографии латышского племени Витебской губернии". Apceri par kuozu īrašom Daugavpiļi aprīķi itam kruojumam sagatavuoja Piterburgys universitatis tīslītu students Jānis Pliekšāns. Obi dareituoji beja sasatykuši Piterburgys Zynuotpu akademejys bibliotekā i pīvārsuši vīns utram uzmaneibu šķūrsteitūs gruomotu i manuskriptu diej. Tymā laikā īnteresētis par "aizmierstū nūstyuri" Latgolu beja pavysam namoderni...

***Vaļdiniks Konstantins** ir īpatneja personeiba kristticeibys viesturē. Atbalsteja kristticeigūs sovā zemē, cēle skaistys bazneicīs imperejys leluokajuos pīlsātuos, bet pats turējos pi poguonu tīceibys. Atvīglynusoja viergu stuovūkli vaisti. Golvyspīsātu puorcēle nu Ruomys iz Konstantinopoli (1453. g. tū ikaruoja turki, i iz pīšu pīlsātu sauc par Stambulu), eisā laikā izveidojūt tū par varonu tierdzniecībys i kultury dzeivis centru.

[?] Voi varit "Ābecē" atrast kaidus Latgolys vītu nūsaukumus, kurūs bytu nazkodejūs apleicinis vaļdiniku vuordi? (Borkova 1. d. 20. lpp. nu grafu Borhu uzuorda; Rykova 1. d. 48. lpp. – nu baronu Ryku; Leivuons 1. d. 56. lpp. – nu muižiniku Livenu.)

***Par nedelis i nedelis dīnu nūsaukumim** vīslobuok meklēt L. Latkovska rokstu "Nedeljas dīnu nūsaukumi" "Dzeivē" 1962. g. 52. nr. i fiziķa Eduarda Riekstiņa gruomotu "Naturālo skaitļu nosaukumi pasaules tautu valodās" (1989.). Tī var atrast vēl daudz kū cytu interesantu.

[?] Voi jyusu školāni zyna, kai nedelis dīnu nūsaukumus pareizi roksta latgaliski? Ari itymūs vuordūs izlūksnēs ir daudz fonetisku atšķireibu, bet pogostūs gar Krivejys rūbežu pat litoj rupu leksiskū puorcālumu *catūrgs*.

[!] Verītēs "Ābecis" 1. d. pi burta "n", kur dūti vīsu nedelis dīnu literarī varianti! Ravēsim kūpā navītā isasiejušūs *catūrgs* i *subotys*!

*Ari pyrmskara i vēl ogruočā Latgolā **sastdīnēs** dorbus ceptēs apdareit drejiuk i nikuo jauna nasuoce. Jau piec pušķi nu pierēju šķūrstynu suoce kuopt dyumi. Vysi gatavuojuos svietejamuos dīnys svātdīnis. Solys laikā (t.i., leidz izadaleišonai vīnsātuos) vīnā pierī parosti možguojuos vairuok saimu jauds. Ari vāluok kaimini biži guoja vīns da utram (nabeja sovys pierts; taupeja molku; gribēja pabyut cīmā pi pateikamu jaužu, seviški garajūs zīmīs vokorūs apvīnojūt pierī ar vakariešonu i tml.).

[!] Skaitit, kai ar pierts byušonu kaidā reizē izguoja Boņam – Juoņa Klidzieja stuosta "Boņa sīvites" septeņgadeigajam gudrinikam. "Izdūmojīt" klasē, par kū Boņs nu muotis nadabuoja nūpeļheituo pierīga.

?) Voi zynot kaidu latgalīšu tautysdzīsmi, kurā teik "izdziduota" vysa nedeļa? Ap Stiernini i Atašini dziduota itaida dzīsme:

Sastdīp labi cīmā braukt,
Svātdīp labi cīmuotis.
Pyrmūdīp(i) rūzis sieju,
Ūtardīp(i) maganenis.
Trešdīp tāvs (i) olu dora,
Maņ iudīps (i) juonosoj.
Catūrtīp(i) vysu dīnu
Ar Laiņēpu runuojūs.
Pīktīp agri iz gorodu
Vaiņukam(i) zeju pierkt.
Sastdīp muote pyuru lyka,
Es stuov' kluotu rauduodam'.
Es stuov' kluotu rauduodam',
Slauktiveiti puškuodam'.
Radzu, radzu, prūtu, prūtu,
Na iz gonim mani taisa.
Svātdīp agri iz bazneicu
Ar sovin(i) bruolenim.
Ar sovin(i) bruolenim,
Ar sovin(i) muosepm.
Pyrmūdīp(i) tautēpuos
Ar vysom(i) teleitem.
Ūtardīp(i) bruol' aizbrauc,
Es paliku rauduodama.
Jyuzd, tautit, tiuleit zyrgu,
Vairs es šite napalikšu!
Niu tev ite, niu tev ite,
Niu tev ite juopalik.

!) Lobojit klaudu "Ābecis" 1. d. 64. lpp. Tur ir juobyun raksteitam: **rudiņ - svātdīp - šudiņ!** Igaumejīt dinu nūsaukumi pareizu raksteibū, kod tī atbīd iz vaicuojuma kod? !

!) Saleidzynojit klasē dažaidu tautu i atšķireigu laiku kalendaru!

*"Tāvu zemis kalendars" ir latvišu kalendars ar garuokū myužu (1992. g. izguoja tuo 53. godaguojums). Reizem pluons i pīticeigs, cytureiz bīzs i boguoteigs, tys godu nu goda ir prycnuojs laseituoju sātā i svešumā. Nu 1991. g. tys otkon teik izdūts Latvējā - Rēzeknē. Tymā atrūnams gan tradicionālais kalendarejs ar laika īdalejumu i vuorda dīnom, gan materiali par gaidomajom kulturus darbiniku jubilejom, praktiska satura roksti, dailliteratura. Vysu laiku vysi roksti teik drukuoti latgaliski!

!) Rokstīt kalendaram par sovys pusis kulturus dzeivis aktualitatē! Mudynojit tā dareit ari sovus školānus! Kai soka, - kas tod cīts, ka na mes, kod tod, ka na tagad!

*Par **sastdini** i **svātdini** pyrmskara Latgolys lauku sātā var skaiteit, pīmāram, Juoņa Broka apceri "Latgolas vacū paaudžu ierašas un tykumi" "Katōju Dzeives" 1989. g. 4. nr.

?? Par kū Juoņa Klidzieja Boņukam tik ciš patyka pyrmūdīnis? (Patikšonys cālumi atrūnami gruomotys "Cilvēka bērns" ("Spridiša" 1991. g. izdavumā) 153. - 154. lpp., bet kū par tematu "Muna nedelis dīna" dūmoj jyusu školāni? Pavaicojit!)

Juoņs Klidziejs (dz. 1914. g. Sakstagola pog.) - latvišu rakstnīks ar dzījotmācību cilvēku psihologeju zynuošonom. Veiksmeihs lelu i mozu Latgolys ļaužu dvēselis ilgu i boguoteibys izsaceituojs. Vinu ļuto literarū ūdevenru 1991. g. ekrana tālūs "atdzīvynuoja" režisors Juoņs Streičs, i filma sajēme pasaļa atzineibu. Tūmār tys nav vineigais J. Klidzieja meistardorbs! Kūpā gruomotuojs jau ir nūdruknoti 8 romani: "Jaunieši", "Džanitors", "Cilvēka bērns", "Zilie kalni", "Sniegī", "Dzīvite, dzīvite, šūpojos tevi", "Otrais mūsos", "Dāvātās dvēseles", 13 stuostu i noveju kruojumi: "Gējputnu

sabbaton). Zvidri nedelis dinys sauc tai: *söndag, mandag, tisdag, onsdag, torsdag, fredag, lördag*. *Lördag* burtiski nūzeimej 'suorma dīna', t.i., gaidomuos mozguošnuos, pierts dīna.

Slavim, caur kurim nedelis i dažu nedelis dīnu nūsaukumi atguoja leidz latvišim, nalelu sajukumu ir radejs pats nedelis nūsaukums. *Senšlavu* volūdā (taipat kai bulgarim vēl niule) vuords *nedeļa* tyka lituots ar divejom nūzeimem: 1. nedeļa, septenis dinnakts, 2. svātdīne. *Svātdīnis* apzeimiešonai krīvi vāluok puorjēme greku vuorda *anastasis* 'augšonceļšonuos' tulkuojumu. Ari *воскресение* burtiski nūzeimej 'augšonceļšonuos'. Ka krīvim vuords *nedeļa* tyka lituots ar nūzeimi 'svātdīne', līcynoj jūs pyrmūdīnis vuords - *понедельник* 'dīna piec svātdīnis' (delat 'dareit', ne delat 'nadareit', понедельник 'dīna piec nadareišony', taitod svātdīnis). *Nedelis* vuordu ar nūzeimi 'svātdīne' ari niule litoj pūli, čehi, ukraini, boltkrīvi, bet *nedeļai* jīm ir cīts vuords.

Slavu nedelis dīnu nūsaukumi veiduoti, jaucūt vairuokus paraugus.

Lītuvišim nedelis dīnu nūsaukumi suokti veiduot taipat kai latvišim, tikai ituo godu symta suokumā. Niu tī ir tādi: *sekundienis, pirmādienis, antrādienis, trečiādienis, ketvirtādienis, penktādienis, šeštādienis*. Ogruok jī lituota nādaudz puorveiduotus pūliskūs nūsaukumus. Par tū, ka latvišim i lītuvišim analizejamī laika nūsaukumi veiduojuos na vīnā laikā, līcynoj ari *nedelis* nūsaukums. Lītuvišim tei ir *savaitē* (pruyšim - savayte).

Latviši nedelis vuordu puorjēme nu senejūs krīvu ar nūzeimi 'nedeļa, septenis dinnakts'. Dīnu nūsaukumi vysim latvišim ir kūpeigi. Tī veiduoti, izmontojut kuortys skaitļa vuordus. Vinegi mums, atšķireibā nu, pīmāram, seņebreju, par nedelis pyrmū dīnu teik saukta pyrmūdīne, bet par septeitū - svātdīne.

Vysa krishticeiguo pasauļa kalendarūs dīnu uzskaitējums pa nedeļom suocās ar **svātdīni**. Tai tys beja ari pyrmskara Latvējys kalendarūs. Tai tys niule otkon ir atmūdys laika "Dabas un vēstures kalendārā". Tai tys vysu laiku beja, ir i byus latgalīšu "Tāvu zemes kalendārā"** (izīt nu 1939. goda).

SVĀTS

Svieteit, tagadnē svieteju, paguotnē svieteju. Ogruokajā Latgolā svieteja *svātdīnis* i *svātku dīnis*. **SVĀTDĪNIS** par tū, ka itamā dinā ir augšoncēlis Kungs Jezus Kristus. Vēl pyrmskara Latgolā *svātdīnēs** dareit kaidu leluoku dorbu skaitejuos lels grāks. Tūlaik cylvāki piec sastdīnis mīsys skeisteišony pieriņuokā dīnā nūsadeve gora pasauļam. Nu reita brauce voi guoja iz Bazneicu (kuri natyka, nūsadeve lyugšonom sātā). Atsagrīzuši apdareja vīn napīcišamuokūs sātys dorbus. Atsaplyute, byudami kūpā ar cytīm sātys ļaudim, bārnim, Dīvu, kaiminim, lai ar jaunuos nedelis suokumu otkon varātu "lelūs" dorbus lauzt. Taidu laucinikam natryuka nikod.

Par katuoļticeigūs **svātku dīnom** var skaiteit "Teicit Kungu!" 318. lpp. Ar tom gon nav tik vīnnūzeimegi kai ar svātdīnem.

Leidza ar krishticeibu daudzim nakristeitūs ļaužu pījānumim, tīcījumim, parašom viersā kluojuos jaunuos tīcībys nastais saturs i izpausmis formys. Tys pats nūtyka

ari ar senejūs latvišu **svātkim**. Tūmār golvonī – Zīmyssvātki, Leldīne, Juoņa dīna – ir sasaglobuojuši i atguojuši leidz myusu dinom. Atguojuši cauri godu symtim, atšķireigom varom i kungim ar jum pateikamu sviniešonu. Daudzi kas nu seņču svātumim ir aizmiersts, daudzi kas nu svešiniku nastuo par sovu atzeits.* Šys tys ir puorveidiuots tai, ka vēl var "dadzeit" pyrmsuokumu.* Lai niu vietēj svātku reikuotuoji i poši svynātuoji (svieteituoji), kurus gryodus jī uzskota par vasaluokim, jaunai siejai pamatamim! Golvonais, lai mes muocātu (nu jauna vuiceitūs) atrast, ikvālynuot i paturēt tuos dzierkstenis, kurys dūd syltumu i nadzīst ari druobjūs, viejputiņūs, pārkiuņūs, polūs, leitūs... I lai sātys cepļa dzierksteņa vysod ruodis syltuoka par moldu guni, kura var ruodeitīs nazyn kaida spūžuma!

LATGOLYS LATVIŠU SVĀTKU I SVIETEJAMUOS DĪNYS

Pasakavēsim ilguok pi golvonūs Latgolys latvišu svātku i svietejamūs dinu, kas, sakarā ar lelū katuoļu ticeibys i Bazneicys īspaidu, nu Vydzemis, Zemgalis i Kūrzemis latvišu paciš atsaškir bīži vīn.*

ZĪMYSSVĀTKI, KŪČU VOKORS

Zīmyssvātkus Latgolā sauce ari tikai par **Svātkim**, tī beja goda golvonī svātki. Īvadeja Adventa 4 nedelis, kuroos cylvākim beja juosagatavo prīcrys breižam – Kunga Jezus pīdzimšonai. Advents – nu latīnu *adventus* 'atīšona'. Adventa laikā katuoļu Bazneica beja nūlīguse kod kaidys trūkšānainys izprīcrys i jau taipat garais laiks ar dreizū nakts īsastuošonu lykuos tikpat kai apsastuojs. Niu beidzūt beja gona laika nesteidzeigom puordūmom, gora rūseibai. Laužu vīneiguo izprīca beja garuos vakariešonys, kuo gaideit gaideja bārni. I dagaideja! Pa vudu striču veišonai, spriesonai, adeišonai i gudrai lelūs sprisšonai, kai kū nuokušgod lobuok dareit, tyka mynātys meiklis, stuosteitys puosokys, breineigi i brīsmeigi nūtykumi, gadejumi "nu dzeivis", skaiteiti "goboli" nu gruomotu (vāluokūs laikūs ari kalendari, avīzis). Tymsums atsakuope...

Zīmyssvātkim tyvojūtīs, zemnīka ilguošonuos piec laika, kod saule pasagrīzs iz pavasara pusi, apsavinuoja ar Bazneicys sludynuotuo breinuma – Kristus pīdzimšonys – gadeišonu, i itei gadeišona niu vērtēs svātvineiga. Ari 24. decembris paguoja bez skaļuma, vīn ar pastyprynuotu rūseišonūs.* Vajadzēja dasakūpt ustobā i klāvā, izpuškuot ustobu i egleiti, sagataveit kū gorduoku i lehuokā daudzumā svātku i nuokušuos dīnys goldam, lobuok pabarot lūpus, pošim paspēt nūsamozguot piertī. Kod vysi dorbi beja padareiti, saime puļcējuos iz svātku vakareņom. Tuos suocēs ar kaladu lauzšonu. Pyrms vakareņom zam golda pologa (goldauta) tyka nūlykts nalels sīna kuškeits, pīmynūt Betlemis staleitī dzymušū Kristu. Iz sīna – vīns vīneigais škeivs ar kaladom. Saime, kura Kūču vokorā, taipat kai Zīmyssvātku pyrmajā dinā (vysmoz tuos priķspusdīnā), ceņtēs byut vysa kūpā, skaiteja nagaru lyugšonu, stuovādam ikuojuos voi nūsamatuši celūs. Beja sajyuta, ka kur navin tepat sūplok ir pats Dīvs...* Kai vīna ūzulmuizīte saceja, "breinum mireiga jussōna beja".

Kaladu lauzšona nūtyka dažaidi: kaladys lauze sātys

dzīsme", "Milētāji un niđēji", "Pajumte", "Cilvēki uz tilta", "Grēks uz pusēm", "Dzivite", "Debešu puse", "Tās balsis, tās balsis", "Laidiet, laidiet!", "Satikšanās Rīgā", "Neraudi, ja nepārnākšu", "Septiņi kalni", 2 eseju kruojumi: "Prezidents un Latvijas paaudze", "Ievainotā dzīve". Latgaliski – divi izcalti. Periodikā publicāts ap 100 dzejūļu.

*Zīmyssvātku i Jaunuo goda puškuotuo egleite Latvejā "atsaroda" na ogruok kai ap 19. g.s. vydu (Latgolā, dūmojams, vēl vāluok).

*Zīmyssvātku veceits ir puorjiema atsevišķs čyguonu "vodūņa" funkcejys – jys nese leidza reiksti napaklausoigim bārniim, natiklim piaugušajim i pēre tūs. Ogruok čyguonu "vodūņs" leidzeigi "izpēre" vysus sātys ļauds (gon na struopādams, bet "styprynuodams" pret ispiejamū naveleibu, naveiksmem). Pieršonai pamatā ir vaevacs magisks rituāls. Vēl mazuok nu tuo, prūtams, beja palics padūmu laika Sala veci, kurs nese žogorus nasekmeigajim školānim.

?! Voi ivāruojot, ka nasenejais svātku atributs Salavecā pagādom ir palics **"Ābecis"** 2. d. 45. lpp. fonetiskajā uzdavumā? Vuiceidami tuo vitā, prūtams, varit likt kū cytu!

! Vuorda **druobli** "tulkujums" atrūnams **"Ābecis"** 2. d. 87. lpp., tuo "radiniki" – tipat 65. lpp., bet, kurā skaņu..mejys ryndā tūs likt, atrūnīt poši! Vitu meklēt **"Ābecis"** 2. d. 16. – 18. lpp.!

*Pimāram, Zīmyssvātkus Latgolai sveši ir bluča vokori i tuo volkuošona nu cīma iz cīmu. T.s. kūču vakarenis Latgolā vysod suocēs ar "kaladu lauzšonu". Latgolā guoja čyguonu, *kaļadnikūs, dādūs*, bet naguoja *budējos, ķekatūs, bukos, buzujos, danča bērnis* i tml. (Par tū Latgolys školuos suokt vajadzātu ar seņču "kaladneicom", bet na "budēju dziesmām".) Latgolys lauku sātus napazyna Zīmyssvātku veceiša, nasaceņte vīns utru (kur nu vēl bārnus!) kai īpaši apduovynuot.

! Sareikojit Adventa laikā latgališu meikju vokoru sovā školā! **"Ābecē"** dūtuos 202 meiklis, prūtams, var papyldynuot ar vītejim vuokumim. Tuids var byut ari iprikšejis sātys uzdavums školānim.

! Izstuoštit sovīm školām par **Adventa vaipuku** (par tū var skaiteit "Katōju Dzeives" 1989. g. 12. nr.), bet nauzspīdit jūm tuo – tei ir **vuocu** tradiceja.

! Par lelū gadeišonu ari **"Ābecis"** 1. d. 50. lpp. tekstā.

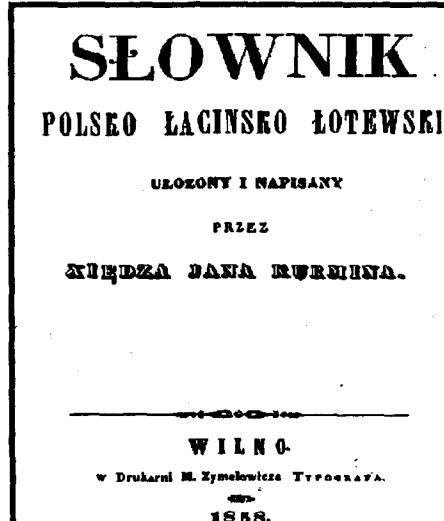
*Par **gatavuošonūs Zīmyssvātkim** var skaiteit J. Cybulska rokstu "Zimassvātki" 1991. g. "Katōju Dzeives" 12. nr. i J. Broka rokstu "Katōju Dzeives" 1989. g. 12. nr.

*Varbyut teiši taidā breidi ari roduos itei tautysdzīsme:

*Lauzit skolu, pyutit guni,
Laidit Dīvu ustobā!
Dīvenš stuov aiz vuorteņu
Nūsveidušu kumieleņu.*

Taidu tū bazneickungs Piters Smejters, nūklauseitu Aulejā, isyuteja "Latvju Dainām".

*Par Juoni Kurminu i juo vuordneicu var skaiteit Bronislava Spūja pietejuma fragmentu "Leišu volūdas elementi bazneickunga Jöpa Kurmina vördeicā" rokstu kruojuma "Olüts" 6. nr.; L. Leikumys rokstu "Ko atrodam 135 gadus vecajā J. Kurmina vārdnicā?" "Dabas un vēstures kalendārā 1993. godam" (1992.). J. Kurmina vuordneica – pyrmuo publicātu latgalīšu vuordneica.

J. Kurmina vuordneicys titullopa.

Z. *Praepositio, aequivalens ex, cum, ut ex caelo. Z. nieba. Nu dabas. Z. Bogiem. Cum Deo. Ar Diwu. Sæpe si additur litera e. ut. Ze zlota. Ex aura. Nu zalta.*

ZA.

ZAB. *Dens. Zuba.*
ZABEK. *Benticulus. Zubenz.*
ZABA. *Ranu. Wardiwa n. wargle.*
ZABA wielka kreftawa. *Rupicis.*

Fragments nu vuordneicys 256. lpp.

*Tautydzīsmis publicātys rokstu kruojuma "Magazin" 14. siej. 2. d. 162. – 206. lpp.; nadaudz par tom L. Leikuma rokstā "Lai slaveņa loba sliv..." "Tāvū zemes kalendārā 1992. godam" (1992.). Raksteiba naatsašķir nu leidzšinējūs latgalīšu tekstu, šod tod pasaruodut pa kaidai izlūkšķu izeimei. Pimāri nu 175. lpp.:

Kad es byutum zynawusie,
Kajda tautu dziejwoszona,
Byut' akmini iwatusie
Na kajeni isparusie!
Na elksniām tajdy goldy
Kajdy goldy uzołam,
Na tautōs tajdi wiejry
Kajdi muni brolelan!

! Par *kaladō* ari "Ābecis" 2. d. 41. lpp.

***Kūčys** ari litviši sauc par *kūčom* (*Kūčios* "Zīmyssvātku priķšvokors", *kūčios* "Zīmyssvātku priķšvokora vakarenis"). Krīvim ir *kytva*, boltkrīvim *kytua*. Kūču i putruomu dasu gatavuošonys tehnoloģeja atrūnama E. Olupes "Latviešu gadskārtu ieražās" (1992.), bet kotrai saimineicai, prūtams, ir zynomi daudzi cīti nūslāpumi.

?! Kai kūčys (kiučys, kiukys) i putruomu dasys taiseja (taisa) pi jyusu? Puorrusoj tū, kod byusit tykuši pi "Ābecis" 2. d. 84. lpp.!

saiminiks (tāvs) i daleja sīvai ar bārnim; kaladu lauze divi cylvāki reizē, saleidzynuodami, kuram nūsalauzuse leluoka puse; piec tāva lauztūs kaladu izdaleišonys deve vīns ūtram nūsalauzt nu sova gabaleņa. Cytuvit Latgolā kaladys lauze i ēde pyrmūs Zīmyssvātku reitā, tys ir, 25. decembrī.

NAZCIK PLAŠUOKU PĪZEIMU PAR KALADOM

Kaladys (daudzuos vituos ari *kalādys*) ir pasvieteitys divamaizeitis, gatavuotys nu naraudzātys kvišu myltu meiklis. Vēl Latgolā tuos sauce par *oblatem* (tautys volūdā *aplatkom*), nu latiņu *oblata* 'duovona'. Pūļu volūdā, nu kurinis kaladu nūsaukums īsagojis Latgolā, divamaizeite ir *kolēda*. Lītuvišim divamaizeitei ir sovs nūsaukums – *komunijos paplotēlis*, bet *kalēdos* jīm ir poši Zīmyssvātki. Utra nūzeime lituvišu vuordam *kalēdos* ir 'duovony bazneicai'. Te atrūnams vēl vīns obom katuoļticeigajom kaimipu tautom kūpeigs kulturviesturisks fakts. Vēl pyrmskara Latvejā Adventa laikā kaladys pa zemnīku sātom biži izvoduja bazneicu varganisti voi poši draudžu bazneickungi. Zemnīki jīm deve pretim sovs duovonis. Juoņa Kurmina 1858. g. vuordneicā* atrūnams itaids pūļu vuorda *kolēduje skaidruojums – es kaladavoju, kaladys prosu braukalādams*. Te ar kaladom, prūtams, teik dūmuotys duovony bazneicai, bet na divamaizeitis. Kaladys ar duovonom saistuos vēl vīnā veidā – čyguoni, dzīduodami Zīmyssvātku dzīsmis, dadziduoja "kaladū" voi "kaladō". Ari jīm sietiniki deve duovonis. Celinis Plateris 1869. g. tautydzīšmu kruojumā pīdzīduojuma vuords *kolada* tai ari skaidruots – *Neujahrs* – oder *Weihnachts geschenk* 'Jau-nuogoda voi Zīmyssvātku duovona'. Vina taida Zīmyssvātku dzīme nu C. Plateris kruojuma* atrūnama ari "Ābecis" 2. d. 14. lpp. Tamā čyguoni it kai mīrynoj ļauds, ka vysam ir sovs laiks – niu jau sastygums dobā mazynojās. Cik tod tuo! – i pavasars ar vosoru kluot! Vuords *kolāda* ir ari krīvu volūdā, bet ar nūzeimem '1. staiguošona nu sātys iz sātu Zīmyssvātku naktī dzižūt; 2. itamā staiguošonā dzižamuos dzīsmis'. Boltkrīvu *kalāda* 'iraša, dzīme'. Zīmyssvātkūs *kaladō* (ar garū o) latgalīši dadzid Zvierzdzinē, Nierzā, Pyldā, Cyblā i cytur Austrumlatgalā.

Atsagrīzsim vēl pi **Kūču vokora**: čyguoni suoc staiguot na ogruok kai pyrmūs Zīmyssvātku vokorā!

Kūču vokorā iz golda vajadzēja byut pošom **kūčom** – iedīnam (cytur saceja – putrai) nu pīstā sagryustu mīžu (cytuvit – kvišu) putruomu. Vēl svātkim cepe malnū i boltū maizi, pluociņus, peirāgus, vyra pupus, zierpus, kuopustus, buļbis, auzu voi dzērvīnu keiseli – kū kura rūceiba atļuove. Pyrms pošu Zīmyssvātku parosti kuove cyuku, taiseja golvys gali, putruomu dāsys, vyra smeceri, bet galis iedīnus katuoļticeigajuos sātus goldā lyka vīn 25. decembri piec atsagrīšonys nu bazneicys. Vēl vairuok – gavēja vysu Kūču dinu, t.i., atsaturēja vysmoz nu galis i pīna iedīnu. Var īsadūmuot, cik breinum gordī tod beja ari vīnkuorši zemnīku ikdīnys iedīni (na jau vysim tyka naudys dieļ kvišu myltu, par konfektem i cytim pierktajim soldonumim nimoz narunojūt). Golvonais, ka vysi beja vasali, vysi kūpā i ka tyvuojus taids breinums kai Kristus dzimšona.

Piec pavakareņuošonys saime vēl naizstaiguojā – vysi vylka sovu laimi nu īnastuo sīna. Kuram tyka garuoka smylga, nūzeimēja, ka tys ilguok dzeivuos. (Puori palykušū sīnu nu reita izdaleja lūpim.) Parunuojā, padzīduoja "svātuos

dzīsmis" i ī guoja gulātu. Beja ari tuids ticiejums: kurs Zīmyssvātkūs pyrmais pīsaceļ, tys vysu godu ir pyrmais ar dorbum. (Cytī nikai naguoja gulātu i jau naktī devēs iz bazneicu.)

Pyrmī pasamūda, prūtams, tāvs ar muoti, ari kurs nu vacuokajim bārnim. Padeve lūpim i jyudze zyrgu voi laidēs ceļā kuojom, lai paspātu iz t.s. ganeņu misi. Šod tod leidza jēme ari bārnus, kuri vāluok nabeidze stuosteit sietinikim par bazneicā radzātajim breinumim: Betlemis staleiti ar pīdzymušū Jezu, spūžajom sveceitem egleitēs pi oltora (pyrmskara Latgolā egleiti dadzynuoja tikai atsevišķuos tureiguokajuos sātuos).

Latgolys sātuos atsaroda laika kaviekli ari bez egleitis i duovonu maisa. Pīvakarē jaunī taisejuos čyguonūs, bet vacī gaideja čyguonus atejam da jīm. **Čyguonus** – masku os puorsataisejušūs kaimiņus voi pat pošu sātys ļauds – Latgolā sauce par *kaladnikim*, *kaļadnikim*, *kaļadom* (nu dzīšmu pīdzīduojuma), *dādim* (tai Aulejā).* Jī dzīduoja, doncuoja, dancynuoja *cytus*, *zeilēja*, "zoga" i cytaizi izavede atbyilstūši tālam, par kuru beja puorsataisejuši. Lels gūds čyguonam beja palikt napazeitam. Vēl pyrmskara Latvejā čyguoni beja naatjamama Zīmyssvātku sastuovdaļa, par tū jī beja gaideiti vīsi. Čiguonus piec "izaruodeišony" labi pabarujoja i vēl sadeve daudz kū leidza.

Zīmyssvātku vokorūs bīži **zeilēja**.* Seviški miniejumim nūsadeve napracātuos meitys. Ari niule, taipat kai Adventa vakariešonu os, minēja meiklis, stuosteja raibraibu os "nūtikšony". Dzēre olu, doncuoja, **guoja rūtaļuos**. Izplateituoku os Zīmyssvātku rūtal is beja "visteņu giušona (keršona)", "vylks ar kozu", "rutku ceļšona". Lyuk, kai pādejū rūtaļuoja Izvoltā!

"**Rutku ceļšona**". Vysi sasastuoj rotā (riņķi). Vi ns ar vāzu (Izvoltā saceja – vāzdu) it apleik "kopuodams" – kop, kop, kop! Cytī jū aptur – tyrrr! I vaicoj: "Kur tu brauksi?" – "Rutku caltu." – "Kur tovi bārni beja?" – "Pakaļ skrēja." – "Kai tu jūs naizpieri?" – "Pieru, pieru, i reikste nūlyuza." – "Kai tu cytys nanūgrizi?" – "Grīžu, grīžu, i nazs nūlyuza." – "Kai tu nanūvedi da kuznicam?" – "Nūvežu da kuznicam. Kuznics paēde brāgys putrys i patyka brāgys kotlā." Tūlaik tys, kurs "kopuoja", suoc ar vāzu tyvuokū "rutku" "ceļt" – guož nu vīna suona, nu ūtra, gryuž ar vāzu cac kuojys (Izvoltā – kuojis), cac gūrni. Mieginoj vīnu "rutku", ūtru. Kuru īsadūd "izceļt", mainuos vītom. Tod it tys "kopuodams" i vysu nu gola runuodamēs.

Zīmyssvātku trešajā dīnā (27. decembrī) cylvāki jau struodujo. Leidz ar Svātkim aizguoja paceli ari meikļu miniešona i puosoku stuostešona. "Par tū ka", palikū garuokai dīnai, garuoka augūt ari mēle...

Zīmyssvātki kai goda golvonī svātki, prūtams, nav aizmiersti ari latgalīšu literaturā. Teiši voi nateišuok (vīn kai darbeibys nūtikšony laiks) tī ir īguojuši vysu Latgolys lobuokūs stuostniku i dzejniku dorbus. 1943. godā Vladislava Luoča izdevnīceiba Daugavpilī nūdrukoja Zīmyssvātku stuostu kruojumu bārnim ar nūsaukumu "Mozais brōleits". Daudz stuostu, dzejūlu, ludzeņu par Zīmyssvātku tematiku vysod beja "Olūtūs" (pīmāram, "Olūta" 1. nr. beja Augusta Egluoja dzejūls "Mōtes aicynōjums Zīmassvātkūs", Aleksandra Garaņča dzejūls "Zīmas svātku nakti", "Olūta" 2. nr. Madsolys Juoņa ludzeņa "Bōrīneiši" i tml.), autoru atsevišķi izdūtajūs stuostu kruojumūs (pīmāram,

?) Skaitit tekstu "Ābecis" 1. d. 32. lpp.! Kura Zīmyssvātku dīna tur teik dūmuota?

?) Kurs Zīmyssvātku laiks teik dūmuots Augusta Egluoja dzejūli "Zīmyssvātku vokorā" (divriņde nu tuo – turpat "Ābecis" 1. d. 32 lpp.)?

Šudiņ, bārns, sev egleiti dedz spūžu,
Veris, kai aiz lūga snīdzepš kreit.
Navaicaj, diej kuo nav zīmā rūžu,
Breinums leluokais tik atnuoks reit.
Šudiņ, bārns, ver vajā sātys vuortus,
Durvu prišķā nūmet skujēju:
Nuoks pi tevis, apskaidruodams pruotu,
Dīva Dāls pa bolu celepu.
Nasabeist, jo nakts ir kaidreiz baiga,
Zīmīs soltums puoruok stundzynūšs,
Vysu uzvar mīlestība maiga,
Saulis smādis ir vīnmār spierdzynūšs.
Šudiņ, bārns, sev egleiti dedz spūžu,
Gaismu, gaismu sovā sīrdi tver,
Naproši, diej kuo nav zīmā rūžu,
Tova ticeiba tom zīdus vajā ver.

Augsts Egluojs (ei. v. Ciprijans Pokrotniks; dz. 1904. g. Bieržpils pog.) – latvišu dzejniks i školotuotojs. Piec Rēzeknis pedagogisku os školy beigšonys struodujo vairuokos školu os (Liparūs, Aizupē, Bieržpili, Kolnazarūs) dzymtajā pusē. Nu 1946/47. m.g. turpynuojs pedagogisku dorbu Reigys rajonā i paraleli vuicejīs LVU Filologejys fakultatē (beidzs tū 54 g. vacumā).

A. Egluojs agri atzeits par spylgtuok latgalīšu liriki. Jam nūdrukuoti divi dzejūju kruojumi: "Dzīmas rūdiņa saulei" (1936.) i "Vakara dūmakā zīlgā" (1983.). Juo dzejys domināntis – gleznainuo Latgolys doba (seviški rudiņs) i dzymtuos zemis ļauds (daudz veitejuma dzejūju). Kuortuoj izdūšonai vairuok cytu Latgolys autoru dorbus.

Dzeivoj Salaspili, sātā ar skaisti kūptu duorzu. Doba gon dzejnīku spierdzynoj, bet mīra nadūd sīrds – Latgolys školu os vēl **naskap latgalīšu volūda...**

*Par čyguonu nūsaukumim dažaiduos Latvejys moluos var vērtis E. Olupes "Latviešu gadskārtu ieražas" (1992.) 15. – 17. lpp.

*Par **zeiliešonu** i ticiejumim Latgolā zinis atrūnamys Heronima Tihovska apcerē "Svētku un svinamo dienu parašas Latgalē" 1935. g. rokstu kruojumā "Ceļi" (VI laidiņa 140. – 141. lpp.); E. Olupes "Latviešu gadskārtu ieražas" 25. – 32. lpp., kur padaudz materiaла ari nu Latgolys.

Heronims Tihovskis (dz. 1907. g. Pyldys pog. – 1991. g. Kanadā) – pazeistams latvišu filologs, folklorists. Piec Ludzys gimnazejys beigšonys studēja baltu volūdys Reigā, tod struodujo Rēzeknis Vaļsts komercškolā, Ludzys gimnazejā. 1939. g. izdevē gruomotu "Kāzu paražas Latgalē". Emigracejā studēja germanistiku Bonnā, Kanadā struodujo par tulku, gruomotu sastuodeituoju i redaktoru sīvys Annys izdevnīceibā "Astra". Divuos Amerikys universitatēs vuiceja krīvu i vuocu volūdu kai profesors. Sastuodeja 2 gruomotys par veiskupu Jezupu Rancānu (izguoja 1973., 1977.), dzejys antologeju par gūdu Jaunovai Marejai, rokstu kruojumu, veiteitū Zentai Mauripi.

Paradoksalys ir H. Tihovska (taipat kai L. Latkovska) nūstudiūnai vaicuoju mā par latgalisku pastuoviešonu – Latvejys breivvaļsts laikā latgalīšu aizstuvēja, vuocu laikā Daugavpili i emigracejā – nūlidze (ar L. Latkovsku beja ūtraiži – suokumā nūlidze, vāluok aizstuvēja dedzeigi i pat puorspeilati).

?) Voi jyusu pusē ir pazeistami "Ābecis" 1. d. 14., 28., 44., 56., 66., 86. lpp. tekstūs ikjautī jauži ticiejumi i priķsstoti par dobā nūteikus?

! *Ticēt* ir vacs baltu vuords, i tys ir juosorgoj! Austrumlatgolā, ari centralajā i dīnvydu Latgolā *ticēt* vīta biži isasprauc slavisms *vireit* (šur tur – *vireit*). Tys atrūnams ari latgalīšim raksteitajos cyttautišu gruomotuos. Nu latgalīšu literaruos volūdys slavisms ir *ravejams*!

*Stūđiniks – Latgolā izaveiduojs vuords *pulksteņa* apzīmiesonai. Stūđiniku atrūnam jau J. Kurmina 1858. g. vuordneicā, bet tys nanūzeimej, ka tod Latgolys zemnikam jau pīdarēja tads monte kai mehaniska laika ruodeituoj. Juo stūđinika dinā beja saule, nakti gaijs. Prūtamā, ari poša biologiski ritmi. Vyspuor Latvejā pyrmais stūđiniks pasaruodeja tikai 14. g.s. vydā (Pitera bazneicys tūrnī Reigā). Rūkys stūđiniki pat Ritumeirope pasaruodeja vīn 19. g.s. beiguos. Ogruoki par jīm beja sīnys stūđinikī (parostī taiseiti iz atsvoru principē, ar uzvākamom vuolem i mūdrū stūđu žiņuotuoju dzaguzeiti) i kabatys voi kuldys stūđiniki.

! Atrūnīt "Ābecē" meiklis par stūđiniku! "Izdūmojīt" klasē ari tū, kurs stūđiniks jamuos dūmuots!

? Kuram latvišu dzejnikam ir dzejūju kruojums "Stūđinieks vestes kabatā"? (Andram Viejānam.) Izmontoj klasē ari tū!

*Vasaluotis, sasavasaluot 'sasveicināties, sasveicināties sarokojoties'. Latgalīšu parostuokas sasasveicynuošonys pājiemiņs ir rūkys dūšona ūtram, sōkūt: "Vasals, Juoņ (bruoleit, kaimiņi i tml.)!" voi "Vasala, Broneit (muoseņi, kaimiņi i tml.)!" (Sevišķi pagūdynuots par taidu sasasveicynuošonu jutās bārns.) Atbijde ir: "Vasals!" voi "Vasala!" Tū iraudzeisit ari "Ābecis" 1. d. 88. lpp. Sveicynuojuma vuords "vasals" itver sevī plašu izjyutu kompleksu. Vuordu var nāņsēt, pyrmū zījbi pastipūt garuļi voi vuordu atkuortojūt, var nagrībeigi voi ar nauzaticiešonu nūjūrdēt: "Nu, vasals." Var aizsukt vuordu spēli, atjamūt tai: "Vasals, ka namāloj!"

Veseleibū vēlej vīns ūtram, dzerūt olu: "Byusi vasals!" i atjamūt: "Iz veseleibys!" voi "Dzer vasals!"

Ipaši ogruok, kod medicinisko paleidzeiba laukūs beja gryuši piejama, veseleiba tyka turāta par duorgu montu. Tuos ciš vajadzēja sekmeigai lauku dorbu veikšonai, dzymtys turpynuošonai. Ari preceibuos svareigs priķsnūsacejums beja pušā voi meitys veseleiba. Preteja rakstura informacea, kaidu laseit i papuškuot patyka solys (sābru) slūtom (par ļaužu apzīmiejumim verītes "Ābecis" 2. d. 83. lpp.), biži izjaucē daudzys sekmeigi ivadeitys preceibys.

Naveseleibys apzīmiesonai vuords *slimeiba* plašuok isavise vīn paguojušajā godu symtā. Kaida beja latvišu medicinisko terminoloģija i kai tei veiduojuos, vyslobuok skaiteit 1991. g. nu jauna izdūtu "Latviešu Ārsti". Tys ir pyrmais latvišu periodisks izdavums, drukuoti 1768. i 1769. g. Tū tulkuojs Jākubs Lange (Jakov Lange; 1711. – 1777.), bet sarakstejs vyspuseigi izgleituotiās vorsts i publicists Pīters Ernsts Vilde (1732. – 1785.). "Latviešu Ārstē" vuords *slims* lietuots ar nūzeimi 'jauns, nalobs', bet jiedziņa *naveseleiba* izsaceišonai izmontuoti daudzi simonimi: *vaina*, *vājiba*, *vājums*, *liga*, *slimiba*, *slimums*, *sērga*, *guļa* i cytī (par tū izdavuma lingvistikajuos pizeimēs roksta bieržpilite *Kornēlija Pokrotniece*). Ari Latgolā godūs vacuoki lauku ļauds vēl šudij soka na *slimeiba*, bet *vaine*, *vuojums*, *sluobums*, *naveseleiba*, *siergšona*, *kaite*, *soka* na *slyms*, bet *navasals*, *vuojis*, *sluobs*, *sluobons*. Taipat jūs pīdarēgi i kaimini na *slymoj*, bet *vaid*, *siergst*.

Plašuok isavīšūt *slimineicom*, pasalejlynuoja ari publiski zynomūs *navasalūs*, *sauktu par slimintkim*, skaits, i leidz ar tū zaļuo guņteja isaslēdze ari vuordim *slyms* i *slymuot*. Bet poša myusu volūda vīs vēl licynoj, ka bez germanisma *slyms* latviši vigli varēja iztikt.

Konstantina Plencinīka stuosti 1943. g. "Atmūdā" – "Čigōni", "Pōvulu vysta"). Taidu natryuka ari svešumā izdūtajūs "Tāvu zemes kalendārūs", pīmāram, Marijas Eglājas tāluojums "Mozō Zīmyssvātku egleite" kalendārā 1975. godam voi ludzeņa "Kūču vokors" kalendārā 1969. godam. Školai nūdereigu materialu par Zīmyssvātkim natryukst ari "Katōlu Dzeivēs".

Tai skaiteit varātu ilgi, bet var pasaceit ari eisuo – latgalīšu literatura nav idūmojama bez Zīmyssvātku tamā. Tī myusu seņčim beja goda centralais nūtykums, ar tim faktiski ari suocēs jauns gods. (Vacuo goda vokors nikai ipaši naizacēle: ļauds puļcējuos pi kura kaimiņa, kam leluokys ustobys, pazeileja, parunujoja, sagaideja nūdzīzam pyrmūs gaiļus (stūđiniks* tod pīdarēja ratajam), kas nūzeimēja, ka niu ir pusnakts i leidz ar tū jauns gods, apsveice vīns ūtru sasavasaluodami* i izkleida pa sātom.) Zīmyssvātkus varēja saukt (i sauce) vīn par Svātkim, i vīsim beja skaidrs, par kurim svātkim ir runa.

Nūskaidruojom ari, ka atšķireibu nu puornūvadniku natryukst. Tūmār parostī tys, ka latviši Zīmyssvātkus svinēja (svieteja) navīnaiži, reši kod (dīmžāj) ari folkloristu dorbus teik skaidri i gaiši pasaceits. Voi otkon beišonuos nu sova susātīva? Literarūs kruojumūs, kurūs bytu pilneigi logiski gaideit sūplok cytīm latvišim ari pa kaidam Latgolys latviša saceriejumam, pādejūs nav. Kaidys varys aizlīdz, pīmāram, 1943. g. religiskuos dzejys antologejys "Mūžiba" sastuodeituojam i apceris autoram Arnoldam Lūsim ilikt tamā ari kaidu latgalīšu dzejūli? (Mieginuot saprast, prūtams, var – A. Lūsis beja luterticeigūs bazneickungs.) Naz kaida cenzura ravēja 1991. g. Māras Misīnas sastuodeitū izlaseiti "Ziemassvātku roze"? Par kū taidā bytu juoikļau fragmenti tikai nu luterticeigūs Dzīšmu gruomotys? Zynom tok, ka, pīmāram, katuoļticeigūs Latvejā ir na mazuok! Kas mums pat atmūdys laikā līdz boltū saukt par boltū, bet malnū par malnū? Dieļ kuo vajag, lai vīns ir bolts, bet ūtrs malns, kaut obi varbyut ir vinaiži palāki?! Tai otkon vaicuojums stuojās aiz vaicuojuma, i na jau Latgolys latvišim niule juoskaidroj, ka latgalīšu literatura nav nikaids eislaiceigs jaunūs laiku darynuojums voi spali, maiseiti ar sānolom, vīn...

Optimalū rysynuojumu kai kruojuma sastuodeituoja, ruodīs, ir atroduse Anna Rancāne, veiduodama latvišu dzejniku veļtejumu sātai (mājām) izlaseiti "Māju svētība" (1991).

Sāta (mājas) ir klasiskais latviša pamatu pamats, stabiluokais izejys punkts juo gaitai pasauli. Tys vuordūs naizsokomais, kas, laisdams kuortejū cylvāka bārnu "lelajā dzeivē", patur zalta komuleiša pavedīja golu sovūs pierstūs. Latvišu dzejūli sātāi vairumā gadejumu ir tik dzilis ilguošonuos piec naatgrīziniskūs bierneibys svātumu pīpīldeiti, ka, ruodīs, niupat, niupat jims i nūleis kai koids leidz pādejai īspiejai pīmiercs leita muokūns. Naasam (i nabyusim!) tauta, kurai "ubi bene, ibi patria" kur maņ labi, tur muna tāvuzeme!. Tuo gondrež nav īspiejams saprast nalatvišam, ipaši kosmopolitiska dzeivisveida voi dūmuošonys pīkritiejam (taidu skaits strauji auga padūmu godūs). Bet mes poši? Voi mes varim atsaļaut škiruot, kurys Latvejys pusis latvišam juo sāta ir duorguoka, svātuoka, i puormest milesteibys tryukumu tam, kurs nadzeivoj dzymtajā pogostā? Kruojuma "Māju svētība" sastuodeituoja

Anna Rancāne* tuo, prūtams, nadora, jei sādinoj latvišus pi vīna golda i aplicynoj leidz ar tū myusus vysus – Kūrzemē, Zemgalē, Vydzemē, Latgolā dzeivojūšūs. Ari Reigā dzeivojūšūs, kurus vēl šuo godu symta suokumā truopeigi definēja Kārlis Milenbahs – "sajaukta tauta"! Aplicynoj ari svešumā izkleidynuotūs.

Skaitūt dzejūlus, napaliks napamaneits, ka latgališu veļejumūs ir daudz patriarchalisma, bet tys ir vīgli viesturiski skaidrojams. Ūtra atšķireiba ir lingvistiska. Vuordam sāta kūpnacionalajā latvišu literarajā volūdā primaruo nūzeimei ir 'žugs', bet latgališim sāta* ir ustoba ar kuormim – vyss saimnīceibys āku komplekss. Vuords vyspuorynuotuokā nūzeimē, prūtams, ītver sevī vēl daudz kū cytu. Ari puorejim latvišim mājas, dabiski, nanūzeimej tikai ustobu vīn.

Taitod – sāta ir sāta, eistynam latvišam tei ir svāta, bet svātuma nivīns nadola. Dola i sajam (voi nasajam) svieteibū. (Par tū tyvuok – pi Leldīnīs.)

Zīmyssvātku klusumā labi īsadarēja daudzys "svātuos", "Diva", * "bazneicys" (kai nu kurā vītā tūs sauce) dzīsmis, kurom vysi zynuoja vuordus. Niule vuordus varim atrast i vuiceitīs nu gruomotys "Teicit Kungu!" 279. – 406. lpp. Vina tūs vydā ir taida, kurai vuordus, ruodis, muokam jau niule. Nui, tei ir "Klusa nakts, svāta nakts", kuru dažaiduos volūduos dzīd tyukstūšys ticeigūs: Zīmyssvātkus svīt vysmoz vīna trešuo dāļa cilvēcīs. Voi zynom, kai tei roduos?

Beja tai! 1818. g. Zīmyssvātkūs Austrejys pijsātā Oberndorfā Jezupa Mora (1792. – 1848.) draudzis bazneicā sasamaituoja varganis i pusnakts mīsei tryuka muzykaluo pavadejuma. Tod bazneickungs J. Mors pats sacerēja nagaru dzīsmeiti i. praseja sovys bazneicys varganistam – vītejuo cīma školuotuojam **Frančam Grüberam** (1787. – 1863.) komponēt tai muzyku dieļ gitarys pavadejuma. Puordūmuos grymušam ejut iz bazneicu, Grüberam iguoja pruotā niule vysim zynomuo melodeja. Pa obim i koram pīpaleidzūt, jī dzīsmi nūdzīduoja tai, ka tei īpasatyka vysim bazneicuonim.

Izaruodeja, ka vacūs vargaņu salobuot vairs navar, i tūlaik Tirolē pazeistams vargaņu taiseituojs Maurahers apsajēme tūs vītā sataiseit jaunys. Tuos beja gotovys 1825. godā. Kaidā reizē Grubers Mauraheram izstuosteja par nazkodejū Zīmyssvātku dīvakolpuojumu i atskā quoja tūrejējū dzīsmi. Maurahers izpraseja tuos nuots dieļ sevis. Grubers nalidze, i tai Maurahers pa Zīmyssvātkim īpasatykušū dzīsmi "ilaide" na vīnā vīn bazneicā. Nu juo dzīsmi nūraksteja divu ceļojūšūs dzīduotuoju – Štrāseru i Reineru – saimis i izplateja vēl tuoļuok Eiropā. Dzīsme cytuvit patyka tai, ka, pīmāram, Pryusejys valdiniks 1831. g. tū pavēlēja Berlinis katedralis koram dzīduot kotrūs Zīmyssvātkūs. Reineri dzīsmi aiznese ari iz Ameriku. Vāluok Grubers jau ar gryuteibom pīruodeja sovys autora tīseibys.

Señ vairs nav dzeivajūs dzīsmis autoru. Señ nūjaukta ari vacuo Oberndorfys sv. Nikolaja bazneica. Tuos vītā niu ceļuotuojos sagaida 1937. g. īsvieiteituo Mora – Grubera kapela, bet Grubera školā Arnsdorfa niu īkuortuots muzejs.

Plašuok par "Klusū nakti, svātū nakti" var skaiteit prīstera Alberta Budžis rokstā "Klusa nakts" "Katōlu Dzeivē" 1991. g. 1. nr.

SVYNAMEOOS DĪNYS STORP ZĪMYSSVĀTKIM I LEVDĪNI

Jaunu goda pyrmuo dīna piec Bazneicys kalendara ir Vysusvātuokuos Jaunovys Marejys – **Dīva Muotis**

■ Par aizajimtajim vuordim *slims* i *slikts* skaiteit Alises Lauas gruomotā "Latviešu leksikoloģija" (1969.) 145. – 146. lpp. Izdūta ari atkuortuoti.

■ Napalaudit garom A. Lauas sagatavuotuos latvišu frazeologismu vuordneicys! Vuocit Latgolys latvišu kūduleigūs izsacejumus! Taidu daudz ari "Ābecis", pīm., "Ābecis" 1. d. 27. lpp., 2. d. 81. – 83. lpp. i cytur.

*Anna Rancāne (dz. 1959. g. Nautrānu pog.) – talanteiga latvišu jaunuos paaudzis dzejneica, roksta obuos latvišu rokstu volūduos. Dūmojūt par svareigim myusu tautys svātumim – sātu, muoti, Latveju (tikai i vinegi ar Latgolu tamā!), ari par mīlestību, dvesli, Bazneicu, dobu, izaveidojuši jau 3 dzejūlu kruojumi ar zeimeigim nūsaukumim – "Lūgšana mājai" (1982.), "Piektdiena" (1986.), "Advente" (1992.). Apbreinojama ir dzejneicys spieja personiskoos suopis puorradeit muoksls breinumā. Tai, ka, izasokūt ar frazeologismu, skaiteituojam skudrenis skraida par muguru...

■ Skaitit A. Rancānis dzejūli "Nedzimušam bērnām Ziemassvētku vakarā" "Adventes" 153. lpp.!

*Sātys vuorda vitā latgališim nikaidā ziņā navajadzātu lituot "tyvynuojujumu" cytym latvišim, sokūt *muoja* voi *muojys*? *Māja* nav baltu, bet drežuok suomugru cīlmis vuordis (tai daudzi volūdniki).

■ Izstuostit tū sovim školāniem "Ābecis" 1. d. pi burta "ā"! Izmontojit te ari dzejūlus nu "Māju svētības"!

■ Voi jyusu školāni zyna, kuru ustobys augu latviši sauc par "mājas svētību"? Kaidi nūsaukumi tam ir jyusu pusē? Naaizmierstīt par "mājas svētību", kod byusit tykuši pi "Ābecis" 2. d. 72. lpp.!

*Leidz ar katuoļtiecībys nūsastyprynuošonu i "Diva dzīsmu" isaišonu ikdinā, Latgolā tautysdzīsmis suoce turēt par mozuok nūzeimeigom. Latgolys ritumūs i vidinē tuos pat isauce par "kuorklineicom". I te juoatguodynoj vēl vīns myusu kulturys dzeivis paradokss – "kuorklineicys" cīle sauleitē nīvīns cyts kai bazneickungi – Juoņs Višnevskis, Frauds Trasuns, Kazimers Skrynda, Puovuls Tukišs. Īpaši juorunoj par Pitera Smeļteru i Feliksa Boleslava Laizāna veikumu. Pasateicūt golvonot kuortom jīm, "Latvju Dainās" Latgola puorstuvāta ar 13 144 dzīsmem (nu Dvīns apriņķa – 3830, Rēzeknis – 1977, Ludzys – 1068, Vitebskys gubernis bez apriņķa nūruodis – 322). "LD" turpynuojujumā "Tautas dziesmās" (te vysvairuok tautysdzīsmu ir nu Latgolys) – ar 12 512 dzīsmem (Daugavpiļs apriņķa – 4274, Rēzeknis – 3644, Ludzys – 2564, Abrinis – 2035).

Piters Smeļters (dz. 1868. g. Varakļauonu pog. – 1949. g. Sventē) – gaiss i kritns bazneickungs i folklorists. Isuocs dzīsmis kruot dzymtaī pogostā gimnazista godūs, turpynuoja tū dareit puorejū myužu. Kruoja vysur, kur vīn kaidu laiku uzatureja ilguok, – Aulejā, Leivuonā, Dagdā, Ondrupinē, Raipole, Skaistā, ari cytur. Izstruoduoja latgališu raksteibys principus "LD" publicātajom tautysdzīsmem. Izdeve nalelu latgališu folklorys kruojumeņu "Tautas dzīmu, pōsoku, meikļu un parunu vōceleite" (1899. g.), kod Latgolā vēl pastuovēja drukys aizligums. Nadaudz raksteja ari pats.

Par P. Smeļteri skaiteit V. Skujys rokstu "Tautas dzīsmes un Piters Smeļters" "Zīduni" 1938. g. 12. nr.

II. Ruta 28.

13. *Orojs ar kalnieniāz
Orots tāk lejieniā:*
Vi orejam mai rīks tryvaa,
Vi vītām iedzīvīne.

P. Smeļtera rūkroks i tuo laika raksteibys paraugs (dzīsmi sacejuse Veiguļu Tekļa nu Krūgeru).

! "Ābecē" nūdrukotūs tautysdzišmu leluokuo daja ari ir nu obu pīmynātūs kruojumu – "Latvju Dainām" i "Tautas dziesmām".

? Voi jyusu školai (klasei) ari ir "sova" dzīsme? Kod i kai tei roduos? Varbyut jyusu školāni ar lobu pruotu raksteitu dūmrakstu par tematu "Myusu sainis dzīsme" ("Munys babenis dzīsme", "Mamys dzīsme", "Mozuos muosenis dzīsme")? Pavaicojit!

! Skaitit K. Plečinika stuostu "Vējputiņs" kruojumā "Atmūda"!

Konstantins Plečiniks (ei. v. Konstantins Strods; dz. 1908. g. Varakļauku pog.) – latvišu rakstnīks ar labi ivyngrynuotu spolvu i zynuošnom par Jaužu ikšēju pasauli. Snuoce kai dzejnīks ar nailelim kruojumim "Sevi" i "Sirds", vāluok pīsavērse prozai i publicistikai. Latvejā izguoja kruojumi "Sādžu jaudis" (1936.) i "Atmūda" (1943.), emigracējā ASV – 4 atmiņu gruomotys: "Es, mazais cilvēks", "Kungs", "Nedrikst raudāt, nevar smiet", "Viss sākās Varakļānos" (beidzamuo 1988. g.). Vairuok par jū M. Bukša "Latgalu literatūras vēsturē" i V. Luča rokstā "Dzeive" 1976. g. 130. nr. Vairuokus stuostus nu kruojuma "Kungs" H. Tihovskis nūsauce par pērlem myus bārnu literatūrā.

*Litūps 'lietuvēns' – Jaužu ticiejuņiņi kas naktis mūka cylvākus, nūstyn nu Jaužu ocu asušus lūpus. Cīš populars jauna dareituojs vēl nasenejā paguotnē.

! Skaidrojīt, kas ir *litūps* sovīm školāniem, kod byusit pi "Ābecis" 2. d. 24. lpp.! Útrs ispiejamais mozuok pazeistamais vuords nu ituos atvasynuojuumu grupys *naramūjs* skaidruots "Symts vuordu vuordneicā". Tuo "rodi" – *rimt, remēt, rymdynuot, rondons* (nu *romdons*, kam pamatā *rimt*), *ruoms, ramaja 'mirs, mirynuojums'*. Papyldynojīt ar tim ryndu "Ābecis" 2. d. 16. lpp.!

! Ir tautys ticiejums: ka Zvaigznis dinys vokorā pi dabasu daudz zvaigžņu, labi pasadūs seiklūpi (vušķys, cyuķys, kozyz).

*Taidys nūskanis ir Madsolys Juoņa dzejūli "Zvaigzne":

"Tu sovai zvaigznei nalic nūrūtē,
Jo tīmsā vīnam ceļš ir gryuši mynams,
Kū ness tev kots sūjs, tys nava zynoms.
Ai, myužam laimeigs, kas piec zvaigznis it!"

Skaitit teiku "Valna eņģeli", vērtīs "Katoļu Dzeives" 1991. g. 11. nr.

! "Atkrišķys" literarā lituošonā nabytu īteicamys!

*Obi nūsaukumi atrūnami ari J. Kurmina vuordneicā, bet *Svacaine* ir vacuoka par *Grabneicu*. Kurminam pūļu *gromuica* skaidruota tai: 'Svacaine, grabneicys svātdine; svece'. Leidzeigi ari lituvišim: *Grabnýčios* 'Sveču dīna', *grabnýčiā* 'pasvieteita voska svece' (parostuo svece lituvišim ir *žvāķe*).

! Literarajai raksteibai der vysys 3 formys, bet lobuok gon iztikt ar vīnu neutraluokuo – *Sveču dīna*.

*Sveči Latgolā varēja (i var) nūpierkt pi bazneicu voi bazneicuos, bet cytī tuos muoka izlīt ari poši. Tai, pīmāram, dora "Baibys babeņa Buorbola" pareizi "Ābecis" 1. d. pi burta "b"... Kai tū dareit, var izvaičot sovys babenis, bet var ari puorskaiteit Osvalda Lideka gruomotys "Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas" (1991. g. obys izdūtys atkuortuoti vinā gruomotā) 107. – 108. lpp.; ari E. Olupes "Latviešu gadskārtu ieražās" 64. – 66. lpp.

Osvalds Lideks (1906. – 1952.) – Latvišu folklorys kruotivis daudzgadeigs darbiniks, sekruotūs materialu apkūpu tuojs. Jys sakuortuojā ari ogranok pīmynātu "Latvju Dainu" papyldynuojuumu 4 siejuņus ar nūsaukumu "Tautas dziesmas" (redaktors – profesors Pēteris Šmits). Vēl O. Lideks 1937. g. izdevē izklaī "Jāju dziesmas".

dīna. Tamā Latgolys ļauds nu reita guoja iz bazneicu. Sauce itū dīnu ari par **Mīra dīnu**: vacgoda vokorā vāruoja, cik mīreigs ir uorā laiks. Ka beja leli snigi ar viejim – drubli, viejputiņs, tys nūzeimēja, ka mīra nabyus ari cylvāku pasauli. 1. janvarī cylvāki bazneicā lyudzēs par mīru pasauli.

Nuokušuo svynamuo dīna – **Treju Kieneņu dīna** 6. janvari – tyka atzeimāta ari ar uoriškeiguokom izdareibom. Ar bazneicā pasvieteitu kreita gabaleņu zemniķi vylka iz sovu kuormu durovom (ari cytur) treis burtus: K + M + B, tycādam, ka tod byus pasorguoti nu jaunys acs, litūņa, * pārkiņa. Vāruoja ari, kāds tūdin ir laiks, golā nūsprīsdami, voi tys ir iz vaidim voi mīru. Vylkti treis burti, piec Bazneicys legendys, nūzeimēja tūs treju Austrumu gudrūs kieneņu vuordus (Kaspars + Melhors + Baltazars), kuri pyrmī (bez ganeņu) īsaroda apraudzeit jaunpīdzymušū Kristu. Jī īsaroda nu tuolinis, vaicuodami, kur ir pīdzymušais Kieneņš. Tū padzierds, Jeruzalemis valđiniks Herods paveleja izkaut vysus nāseņ dzymušūs bārnus, carādams, ka storp tim byus ari Kristus. Kai zynom, Kristu nu Heroda kolpu i karaveiru īsadeve pagluobt i jys atsagrize jaudis piec 30 godu kai breinumu dareituojs.

Tamā reizē ceļu Austrumu kienenim ruodeja spūža zvaigzne, kura īsadedze augši dabasūs viers klieveņa breidi, kod pīdzyma Pesteituojs. Nu tuo Treju Kieneņu dīnai ir ari ūtrs nūsaukums – **Zvaigznis dīna**. Vuojynojučēs saiknei ar bazneicu, legenda par īsadagušu zvaigzni niu dorbojās ari daudz vyspuorynuotuokā veidā. Nu vīnys zvaigznis bīži ir izguojušs daudzys. Cylvāki simboliski tic, ka kotram pi dabasu ir sova zvaigzne.* Tei kreit i izdzīst leidz ar cylvāka nuovi. Kotra spākūs tūmār ir panuokt, lai juo zvaigzne dzeivis laikā ir pīteikami spūža, lai tei nanūrīt pyrms Diva atvālātuo laika...

Šur tur Latgolā (pīmāram, Mērdzinē) Treju Kieneņu dīnu voi Zvaigznis dīnu sauc par "atkriškom".

Svātdīnē piec Treju Kieneņu dīnys Bazneica pīmīn Jezus kristeišonu Jordanā. Ar tū tod ari beidzās Zīmyssvātku laiks.

Sveču dīna (2. februāri) Latgolā teik saukta ari par *Svacaini** voi *Grabneicu*.* Tei ir 40. dīna piec Kristus pīdzimšonys, i jamā Jezups ar Mareju nese bārnu iz dīvanomu. Bazneicys kalendārā itū dīnu sauc par Kunga prezentaceju svietneicā. Jaužu apzeimiejums ir vīnkuoršuoks, tys ir saisteits ar parodumu šamā dīnā dīvakolpuojuma laikā bazneicā svieteit svecis.* Tuos Bazneica sauc par Kristus gaismys simbolu. Svieteitulos svecis tīceigī piečuok lituoja vysu godu (krystūt bārnu, īdadzynojujūt pi mierstūša cylvāka voi aizlyudzūt par nūmyrušājim i tml.).

Bazneicuos leidz pat Sveču dīnai teik saglobuota Zīmyssvātku nūskaņa – skaņ dzīsmis, dag sveceitis, bazneicuoni atsavoda nu Jezus Betlemis staleitī.

Atskanis par pyrmskrīstticeibys laika Sveču dīnys priķštotim sasaglobuojušys latvišu laika vāruojumū i ticiejuņi. Svacainē sevišķi daudz paredzējumu gaidomajam pavasaram i vosorai. Ka Sveču dīnā viejs sanas lelys sniga kupony, byus loba i augleiga vosora. Ka viejs valk snigu puori ceļam, byus vāleims pavasars: bareiba jau byus apāsta ("izvolkuota"), bet lūpu dzeit gonūs vēl navarēs. Sveču dīna beja svareiga bitinīkim: ka itamā dīnā snyga, beja gaidoms daudz mada i tml. Pastuvovēja ari dažaidi

ticiejumi. Tai Pyldā dūmuojas, ka Sveču dinā saimineica nadreikst golvys sukuot, cytaižuok vosorā vystys kuopustus kass.

Agatys dīnys (5. februārī) īpaši naatzeimēja, kod tei naikryta svātdinē. Itamā dinā bazneicā nūtyka lyugšonys i svieiteja ticeigūs sanastū iudini, maizi, suoli.

Agatys dinu atzeimej daudzuos Eiropys valstis par gūdu jaunovai Agatai, kura nūmūceita 3. g.s. Sicilejā par ticeibu Kristum. Sv. Agata teik uzskateita par sorguotuoju pret stihiskom nalaimem, seviški guņsgrāku. Latgolā ticēja, ka izacāluša guņsgrāka* gadejumā guni var apturēt, aplejut ar Agatys dinā pasvieteitu iudini voi īsvīžut guni pasvieteitu maizi (suoli), kas 3 reizis apnasta ap dagūšu vītu.

Agatys dinā svieiteitū maizi lītuoja ari kai zuolis, pīmāram, pret kokla suopem.

Cytur Latvejā Agatys dīnys naatzeimej. Latgolā tai nūsaturēt paleidz ari kaimini Krīvejā.

Vēl pieckara Latvejā beja gadejumi, kod nūdagušais saiminiks (*apdagejs* voi *apdagiejs*) voi koids juo vuordā apbraukuoja solys, nasdams ziņu par sovu nalaimi i laseidams žielesteibys duovony. Nivīns tuo nauzskateja par nagūdu i paleidzēja, cik varēja, par tū ka saprota: nu nalaimis nav pasorguots nivīns. Prūtams, jo vīn cylvāks varēja, jys iztyka bez taidu braucīnu. Ogruok dzeivs beja ari naraksteitais lykums: nalaimē juopaleidz, i guņsgrākā cītušajai saimei kaimini paleidzēja, cik varēja, ari bez praseišonys.

Par Aizgavieni jau runuojom. Par Gavieni – sasagatavuošonu Kristus augšonceļšonuos dinai Leldinei – ari. Gaviena garajā pūsmā ir vairuokys kristticeigajim svareigys dīnys.

Gavieni īvoda **Palnu dīna**. Tei vysod ir trešdine, bet datums, taipat kai Leldinei, ir maineigs.* Palnu dīna ir 46. dīna pyrms Leldinis. Itamā dinā dīvakolpuojuma laikā bazneickungs kaisa palnus viers ticeigūs golvom, saceidams: "Pimini, cylvāk, ka puteklis tu esi i par putekli paliksi." Itūs vuordus asūt sacejs Dīvs Odumam ar īvu, izraideidams jūs nu paradizis.

Daudzvīt Latgolā Palnu dīnā iz bazneicu nese pasvieteishonai palnus. Tūs tod bazneicuoni, atsagrīzuši sātā, pa druskai pakaiseja iz sietiniku golvu, lai tūs vosorā pārkiuņs nanūspartu. Ar Palnu dīnu saisteits ari padaudz ticejumu. Pīmāram, Palnu dīnā duorzā vajag kaiseit palnus, lai spradzis dāstu namaituotu. Palnu dīnā taipat nūsaceja gaidomū laiku. Pīmāram, ka Palnu dīnā lobs laiks, byus loba vosora, ka snīgs snīg, – byus leitaina vosora.

19. martā teik atzeimēta sv. **Jezupa dīna**, kaut ari bez īpašu svineibu. Ari te bytu kas pibylstams.

Latgolā, saleidzynojuč ar cytīm Latvejys nūvodim, seņuok nabeja izplateita dzimšonys dīnu sviniešona. Atzeimēja (ka pašauruo rūceiba tū ļuove) kaut cik vuordadinys.* Tai kai vysi vuordi, bārnu krystūt, tyka pīraksteiti "bazneicys gruomotā", cylvāku krystomī vuordi Latgolā beja taidi poši kai Bazneicys svātajim (voi ari saskanēja ar cytaižuok Bazneicys kalendārā īsagujošim vuordim). Itei tradiceja beja tik stypra, ka vēl niule piļsietničiskūs (bīži vīn – jau "kauneigūs") dālus i meitys "nūdūd" jūs tāvu vuordi: Aloizs, Antons, Broņislavs, Izidors, Kazimirs, Nikodemis, Stanislavs i tml. Ari Jezups – Jaunovys Marejys vysupyrmais atbolsts pi Kristus dzimšonys – Latgolā

***Guņsgrāks** ir nalaime kod kurā gadini, bet seviška nalaime tei beja pyrmiskara Latgolys soluos dzeivojūšajim zemnīkim. Kūka kuormi (prūtams, ar cysu jumtim) beja ciersti tyvi cys pi cyta, i ari kaimipi sātys beja tepat sūplok. Par tū guņsgrākā cīte voi vysa sola.

Lelu pūstu gunsgrāki nūdareja ari piļsātuos. Tai Latgolys viesturē īgojuse 1938. g. nalaime Ludzā, kod izdaga lela daja piļsātys (ap 370 āku) i nūdaga ari 1738. g. caltuo vacuo Ludzys bazneica.

1968. g. nūdaga 1770. g. caltuo Stolerovys bazneica, nūsūt lelu zaudieju Latvejys muokslys viesturei i ticeigajim. Sadaga sinu i oltora gleznuojumi ar Svātūs Rokstu sižetim i Kristus kūka figura.

! **Guņs** nav žieleiga ni pret vīnu! Tūmār itys nagonātis spāks, kod jys ir apvaldeits i ruoms, reizē ir ari seņsenejas zīmeju tautu svātums. Pīminēsim myus seņču gryuteibys tikšonā pi guņs i tuos sorguošonu, seņču guņskopus, uperiešonys vītys i tradicejys, simboliskū saimis puortu 'pavardu'. Zīmyssvātku sveču nastū mīru, sījdeišonūs pi kūpeigys sveceitis Dvēseju dinā... Par vysu tū – "Ābecis" 1. d. 65. lpp. 3. teicīps!

*Nuokušajūs 10 godūs tys byus tai:

Aizgaviejs	Palnu dīna	Leldine
1993. 23.II	24.II	11.IV
1994. 15.II	16.II	3.IV
1995. 28.II	1.III	16.IV
1996. 20.II	21.II	7.IV
1997. 11.II	12.II	30.III
1998. 24.II	25.II	12.IV
1999. 16.II	17.II	4.IV
2000. 7.III	8.III	23.IV
2001. 27.II	28.II	15.IV
2002. 12.II	13.II	31.III

Zinis nu "Teicit Kungu!" i cytīm olūtim.

*Pīversit uzmaniebu "Ābecē" izmontuotajim cylvāku vuordim! Autori tekstūs mieginuojā ikjaut taidus krystomūs vuordus (sadzīvē lituotā formā, prūtams), kuri atbyilstu vuicomajam burtam i nabuytu puornūvoda latvišu monts. Prūtams, beja juosariekinj ari ar laika nastajom korekcejom: niulenejā Latgolā rati ir tī vacuoki, kuri dūd sovom atlasei Dominika voi Magdaleny vuordu (kaut obim itim i daudzom cytīm ogruok lituotu vuordu desmitem nav **ni mozuokuos vānis** ari niule). Tūmār ari par Laimnešim voi Jautreitem saukt sovus "varūpus" nabuytu bejis nūpītni. Tai, bāgdamī nu vylka i mieginuodami naizskrit iz luoča, "Ābecis" 1. d. asam pamatuši itaidus Latgolā ogruok lituotus i niule litojamus vuordus (ikovuos teik dūta tūs oficialuo rokstu forma):

20. lpp. Baiba (atvasymojuums nu Buorbola ⇔ Barbara)
20. lpp. Buorbola (⇨ Barbara; taitod itymā gadejumā obu – vacuosmuotis i mozmeitys – vuordi ir vīnys cilmiss)
26. lpp. Dadaušs (⇨ Tādeušs)
26. lpp. Dops (⇨ Donats)
30. lpp. Andžs (⇨ Andrejs)
36. lpp. Evalds (pareizuok – Evalds, ar eisu e)
38. lpp. Ignats (⇨ Ignacejs)
38. lpp. Geņuks, Geņs (⇨ Eugenejs)
38. lpp. Agne (⇨ Agnese)
40. lpp. Vijs (⇨ Vilhelms)
52. lpp. Juoņs
- 70., 71. lpp. Piters
70. lpp. Puovuls (⇨ Pauls)

74. lpp. Stass (↔ Stanislavs)
 80. lpp. Jule (↔ Juleja)
 80. lpp. Luce (↔ Luceja)
 88. lpp. Vepa (↔ Veneranda)
 88. lpp. Vile (↔ Vilhelmine)
 88. lpp. Vaja (↔ Valentina)
 88. lpp. Vaļuks (↔ Valentins voi Valerians, Valerejs)
 89. lpp. Viņcs (↔ Vincents ↔ Vincentejs)
 94. lpp. Alfreds
 94. lpp. Francs (↔ Francisks)
 94. lpp. Felikss
 95. lpp. Henrihs (↔ Heinrihs)
 95. lpp. Vilhelms
 95. lpp. Heronims

*Latvišim varēja byut *zeile* i *Zeile*, *žube* i *Žube*, *īva* i *Īva*. Atrūnit meikli par īvu i īvu "Ābecis" 1. d. 15. lpp.!

?

Par kaidim Muorys ryupu laukim runuotis itamuos tautysdzismēs? (Tuos nu Kruoslovys apkaimis, par tū raksteibā – tīnīnis ipatneibys.)

*Kas buorinei kuojis ava?
Kas gaļveju sasukava?
Svāta Muora kuojis ava,
Lāime golvu sasukava.*

*Ravejīt, ravātuojīs,
Svīdit zuolis malepā!
Lai sacejā svāta Muora:
"Te ir bejuš ravātuojis!"*

!

Svātuo Muora kūpā ar Divu dora teirumā "Ābecis"
2. d. 67. lpp. Školuotuoji, prūtams, zyna, kū nūzeimej izcalti vuordi. Bet, nabudami filologi, jī var nazynuot kuo cyta. Taidys formys kai *sātu i pabieržuotu* ir vacvacs myusu volūdys montuojums, i sauc tū par *supinu*. Taidu formu pazyna pryuši, seneji slavi, taida iz myužim palykuse latīnu volūdā, taidu litoj lituviši. Latvejā bez Latgolys taidu niu pazeist tikai Ziemeļvydzemē. Nazkod supinu Latgolā litujoa vēj boguoteiguok. Aiz kota kustiebys darbeibys vuorda ūtram darbeibys vuordam beja golūtne –tu voi –tūs (navys –t), pīmāram, skrēja *mauduotūs; kuops iz sīna gulātu; sejuok i buobys, i puīši guoja vakarātu; sabrauc mīškuoni pīna dzartu, na dorba dareitu* i tml. Druskus par tū var skaiteit ari L. Leikumovs rokstā "Iesim siena pļautu, siena pļaut vai sienu pļaut?" 1988. g. "Latviešu valodas kultūras jautājumos" (24. laidips). Lītuosim sovu seņenejū formu runā i rokstūs!

!

Andas Līces izjyutys par Muoru ir taidys:

*Viss ir viens –
Elku liepa savus zarus
Gotiskā velvē sien
Un Māra ar Mariju
Pārmaijus pārstaigā dzīvi.
Tik gaiši viņu drānas
Svecu un zvaigžņu aurā plīvo,
Ka tumsa ceļu vairs nepārskrien.*

?

25. marta Marejys dina ikreit vēj Gavieni. Kas Gavieni vēj teik svynāts voi atzeimāts?

beja plaši izplateits krystomais vuords.

Piec cīlmis *Jezups* ir seņebreju vuords, kur *Jōsēf* nūzeimēja 'jys (Divs) pavairynuos, papyldynuos'. Tai tys ir ar leluokū daļu tradicionālus katuoļu krystomūs vuordu – tī ir voi nu seņebreju, voi greku, latīnu, seņslavu cīlmis. Vuordu cīlmi var nūskaidruot Klāva Siliņa gruomotā "Latviešu personvārdu vārdnīca" (1990.). Viesturis līceibu par tū, kaidus vuordus nazkod litujoja seneji latgali, tryukst. Iz romantiskajim Burtniku voi cyta azara teistūklīm moza cereiba, ar vaļdiniku Tuolivalža i Vysvalža vuordim vīn, kai tautā soka, tuoļ nanūskrisi. Tod nu izmontuosim tikkū pīmynātū vuordneicu, nasabeidami, ka tamā vīna ūtra vuorda kalendārā pasaruodeišonys gods ir relativi jauns. Ogruok golvonais myusu personu vuordu olūts, vystycamuok, beja četrys augšuok pīmynātūs volūdys (vysmoz tur, kur tauta tyka nūkristeita). Prūtams, juotur pruotā ari tei rezerve, kuru pīduovoj K. Silipa vuordneicys redaktors – volūdniks Ojārs Bušs sarokstā "Krustāmie vārdi" "Latviešu tautas dzīvesziņas" 3. gruomotā (1991.). Ari latgali varēja sovus bārnus saukt, pīmāram, par Dari voi Īvu,*(bet nikaidā gadejumā par Klāvu!).

25. martā katuoļticeigī atzeimej sv. **Marejys (Muorys)** **pasludynuošonys** dīnu. Tei, taipat kai cytys ar Mareju saisteitouos dīnys (jau runuojom par 1. janvari; 2. jūli ir Marejys Diva Muotis pīmekliešonys (apmekliešonys) dīna; 15. augustā sv. Jaunovys Marejys dabasūs uzjimšonys dīna; 8. decembrī – Vysusvātuoķos Jaunovys Marejys Bezvaineiguos ījimšonys svātki), beja bazneicā svietejamuos dīnā. Te juopasoka, ka par 8. decembrī svietejamuos dīnys cālūni zynuotnikim pasauli naticeiba napuorit. Naseņ Londonā ir izdūta gruomota "Son of Joseph: The Parentage of Jesus" (1992.). Tamā Londonys Karaliskuos koledžys profesors Džefrejs Parinders (Geoffrey Parrinder) kuortejū reizi kritizej Bazneicys sludynuotūs uzskotus par Jezus navaineigū ījimšonu. Profesors pastreipoj, ka, sludynuodama Marejys navaineibu pat dzemdeibu laikā, Bazneica patīseibā apšaubūt tū, ka jei ir bejuse muote.

Sv. Marejys pasludynuošonys dīnu tautā sauce ari par "blauščenū" (nu krīvu *благовещение 'pasludynuošona'*). Ari itai dīnai divejaids sluoņuojums. Sv. Marejā (Muorā) pietniķi saskota gon tū, kas saisteibā ar Muoru atrūnams myusu seņu mitologiskajūs priķštotūs (Muora – saimineica sātā i klāvā, Muora – Zemis muote, Muora – dzemdeibu sorguotuoja i tml.), gon kristticeigajai Marejai (Muorai) pīdareigū. Tys ari ir piļneigi lykumsakareigi, ka obys Muorys (Marejys) dzeivi puorstaigoj rūkrūkā.

Marejys (Muorys) kults Latvejā pasastypyrynuoja leidz ar kristticeibys atnesšonu – jau 13. g.s. suokumā. Kai nakai – nu 1215. g. "Terra Mariana"! Muorys zeme par Muorys zemi ari palyka gon pi vuocu, gon pūļu, gon krīvu, gon dzeivojūt beidzūt vysim latvišim kūpā, gon padūmu laikā. Muorys zeme tei ir ari niule, kod otkon, jū sorgojūt i svietejūt reizē, krystu pacāluse "Latgolys Muora" Rēzeknē (nu 1992. g. augusta). Kas nu kurys Marejys (Muorys) tai tics, lai šķiroj otkon nūzaru specialisti! Sovs priķšstots par Mareju (Muorū) vīnuotā voi daleitā veidā var byut kotram. Kai zynom, 80. godu suokumā sovu literarū versēju par saturā daudzveideigū Muoru ir davuse, pīmāram, dzejneica Māra Zālīte dramatiskajā poemā "Pilna Māras istabīna" (izdūta kūpā ar poemu "Tiesa" 1987. g.).

Pādejū Gavieņa nedeļu sauc par Lelū, Klusū voi Svātū nedeļu. Tei suocās ar Pyupūlu svātdīni, tautā biži sauktu par Pyupūlneicu. Bazneicā tei ir pyupūlu* svietešona, pīmynūt, kai nazcik dinu pyrms nuovis Kristus īsaroda Jeruzalemē i tyka svineigi sagaideits ar palmu zorim. (Myusu klimatiskajā jūslā palmu vītā ir pyupūli.) Tai jau pošā Leldīnu prikšvokorā sasateikam ar seņču ticeibys i kristticeibys pījāmumu saplyudumu: kotrs ar pyupūlim saprūt kū cytu. Tautys ticieju mūs pyupūlim ir dzīdnīcīskys spiejys. Ar tim tod ari suocēs Pyupūlneica. Ituos dīnys reitā muote, kura parosti nu saimis pasamūda pyrmuo, ar pyupūlim pēre bārnus, skaiteidama: "Vierbu, vierbu, veselība vydā, naveseleiba uorā!" Pēre vīns ūtru, saceitajam tycādam, ari pasamūduši bārni, "vierbuoja" tāvs ar muoti ari lūpus. Niu vysim vajadzēja byut vasalim i opolim kai pyupūlim. Vyspuor pādejā Gavieņa nedeļā beja daudz vysaidu ticiejumu. Pa tū laiku bazneicā jau nūtyka Leluos caturtdīnis i Leluos piktdīnis pasuokumi.*

Ari Leldinis gaideidami, cylvāki cīš pūsēs – slauseja pogolmu, mozguoja ustobys, sastdīnis vokorā nūsamozguoja pierti poši. *

Cikom zemniki dasakūpe, bazneicā jau vyss beja sagatavuots Kunga Jezus augšonceļsonuos svātkim. **Lelajā sastdīnē** suocēs Leldīnu vigileja. Tamā paprīšku teik aizdadzynuota svieteita svece, nu kurys bazneicuoni aizdadzynoj sovejuos. Itamā dīnā atsuoc skanēt iz laiku apklusynuoti zvoni i varganis. Misis laikā teik svieteits iudiņs, kuru ticeigī vāluok nas iz sātu, lai dūtu tuo paraudzeit sovai saimei, kai ari pasvieteitu teirumus, oku. Iz sātu teik nastys ari pasvieteitys ūglis – simboliska svātuo guņs, ar kuru juoaizkur ceplis, tod vosor ustobā naspers pārkiuņs. Vēl itamā dīnā (voi nuokušuos dīnys reitā) nu bazneicys sietinīkim teik atnasta *svieteiba*, t.i., Leldinis iediņs: vuoreitys (vyrtys) ūlys, gabaleņš galis, pa riceņai malnuos i boltuos maizis, ka beja, ari sīrs, svists i pikstineits suoļa. Svieteiba, nūlykta moluok, gaideja svātdīnis reita.

Leldinis reitā ceņtēs ilgi nagulēt, bet pīsaceļt, pyrms saule nav lākuse. Tys tod nūzeimēja mūžumu vysam godam. Vēl nu reita beja cīš vālama nūsamozguošona takūšā iudinī, ari tys nūzeimēja goreigu i fizisku mūžumu tyvuokajā nuokūtnē.

Bazneicā Leldinis reitā nūtyka specials dīvakolpuojums ar svineigu proceseju ap bazneicu. Nūsaslēdze tys ar sv. Misi pi golvonuo oltora.

Saime gaideja atsagrižam bazneicuonus i tod tikai sāduos pi svātku golda piec nūskaiteitys lyugšonys. "Atsagaviešona" suocēs ar svieteibys iesšonu. Niu otkon varēja ēst da suotam* ari galis i pīna iediņus. Golvonais, kuo vajadzēja apēst daudz, beja ūlys. Tuos – jaunuos dzeiveibys, augleibys suokums i nūsacejums. Seņču uztverē ūla beja saulis simbols.

Leldinē ūlys vuoreja (vyra) lelūs daudzumūs i kruosuoja ar tū, kas beja dreīzuok piejams, – seipūlu (cybuļu) myzom, pierts slūtu lopom, jaunajim bārzu i eīķšņu dzynumenim i pumpureišim, sīna smeļti. Par ūlu **kruosuošonys** pajiemīnim var skaiteit jau pīmynātajuos gruomotuos: O. Lideks "Latviešu svētki.." 34. – 35. lpp., E. Olupe "Latviešu gadskārtu ieražas" 146. lpp. Ūlys duovynuoja – krystavacuoki krystabārnim, leli kaimini

*Latgolys izlūksnēs teik lituoti ari cyti ituo vuorda fonetiski varianti: *pyupuli*, *pyupolys*, *pyupuly*. Piec vysu literārajā raksteibā, prūtams, nav vajadzeibys.

!**Lituosim** jau pasen par normativajim atzeitūs *pyupūlus* i *Pyupūlneicu*!

!**Lituvišim** Pyupūlu svātdine ir *verbū sekmedienis*, taitod taipat kai mums.

!**Latgolā** (ari cytur Latvejā) ir nalets terminologisks jaukums ar pyupūlveitūla – veitūlu dzymtys kūka (kryuma) – nūsaukšonu. Pareizi ir – *pyupūlveitūls* voi *bleigzna*. Cyti itū kūku (kryumu) sauc par *veitūlu* (nu juo pīdareibys i leidzeibys cytim veitūlu dzymtys kūkum voi kryumim), cyti par *pyupūlu* (piec zīdu pumpuru augleiša). Sauc ari ar slavu vuordu – par *verbū* voi *vierbu* (cytuvit ari *Pyupūlneicu* sauc par *Vierbineicu*), par tū ka krīvīm bleigzna ir *verbā*, pūlim – *wierzba*.

Ilicit pyupūlveitūlu (bleigznu) eistā vitā "**Ābecis**" 2. d. 71. lpp., ipriķ klasē nūskaidruojuši augšuok saceitū!

*Par pādejū Gavieņa nedeļu Bazneicā var skaiteit gruomotā "Teicit Kungu!" i atkuortuoti pīmynātajā H. Tihovska rokstā kruojumā "Ceļi" 6. siej.

*Ka ir piejams, skaiteit K. Stroda (tys pats K. Plepciniks!) stuostu "Svešiniks" "Dzeives" 1976. g. 130. nr., kur ari par Leldinis gaideišonu.

!**Voi** jau asat pīvārsuši uzmaneibu tam, ka latgalīšim nav vīnolga, kū saukt par *cepli*, kū par *kruosni*? Par tū ari "**Ābecis**" 2. d. 58. lpp. Te ir vēl vīns interesants kulturviesturis faktis. Vuordu *kruosne* Latgolys latviši lītoj divuos nūzeimēs: '1. akmīpu kaudze; 2. rejys, pierts kruosne'. Kai nūruoda J. Endzelins, ar pyrmū nūzeimi vuords ir radiniks darbeibys vuordam *kruot* 'sammeln' (taitod – pošu monts!).

Lituosim drūši vuordu *kruosne* obuos tuo nūzeimēs!

!**Kai** jyusu školāni saprūt "**Ābecis**" 1. d. 15. lpp. teicini "Gaida kai kaidys Leldinis"? Par kū cylvāki tai gaideja i niule gaida Leldinis?

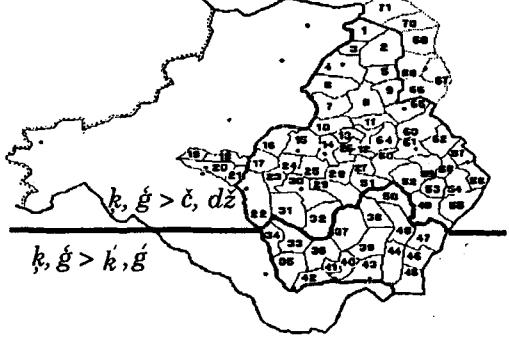
!**Skaitit** par Leldini pi burta "T" "**Ābecis**" 1. d. i naazmierstit, ka ti par veitūlim ir vajadzeiga pībilde!

***Suots** 'suotnuma sajyuta, kas nūzeimej, ka cylvāks ir labi paieds'. Cytuvit (pīmāram, ap Varakļuonim) taidā pošā nūzeimē lītoj vuordu *seits* (*paieds da seita*). *Seits* ir jaunuoku laiku aizajāmums nu krīvu *cilt*, i, kaut tys ir radnīceigs myusu vuordam, tuo literārajā raksteibā lituot navajadzātu. Pareizi ir: *suots, da suotam, suotns 'suoteigs', suotnumis, suoteiba*. Byut *nasuoteigam* jau nūzeimej grākuot. Gon sātys, gon Bazneicys, gon škols atiksmē te ir vīnnūzeimega, i kotrs latvis labi zyna, ka vīn nūžāl ir peļnejs taidas cylvāks, kurs, kai tautā soka, "dūmoj tik par sovu vādaru". Imants Ziedonis nasuoteibu ir nūsaucs par *kupību*. Juo originalais apzeimējums tūmār ir tikai "gruomotu vuords", par tū ka pi myusu *kuņģis* ir *muoga*.

Muogys sakarā sovukuort izit vasals ceļojums vuordu viesturē, par tū ka Latgolā *muogu* par *muogu* sauc tikai niule (školu itekmē, prūtams, sokom ari *kuņģis*). Vēl J. Kurmins 19. g.s. vīdā kuņģi skaidroj tai: *pasirds, vādars*. Krīviski tys pats ir *želudok*, plūlski *žolādek*, lituviski *skrandis*, vuociski *Magen*. Ari šudīj Latgolā par kuņģa darbeibys trauciejemum dzierdēsim: *pasirdē (pisirdē) mīdz* voi *nazkas ar vādaru*. Soka jau ari – *muogys vase*, bet sequok par *muogu* Latgolā sauce tikai putna kuņģi. Gūvei beja *gruomatniks*, kaut eistineibā *gruomatniks* ir tikai vīna kuņģa sastuovdaja. Vēl atgramuotuojam dzeivinikim ir specials atgramuotuojs, kuru latviši sauc par *gramūkli*.

! Atkuope par *k* // *kundži* isadarēs, kod runuosit par *k*, *g* pareizu lituojumu "Ābecis" 2. d. 48. – 51. lpp. Izlūksnēs, kur soka *zuodžs*, byus tiksme saceit ari *kundžs*, kaut pyrmais vuords Latgolā teik lituots ilguoč. Kaut ari *k*, *g* > *č*, *dž* areals ir plašuoks par *k*, *g* > *k*, *g*. latgalīšu raksteibā leidz pat P. Stroda "Pareizraksteibas vōrdneicai" *k*, *g* vitā raksteit izlūkšķu *č*, *dž* nabeja pījimts. 1933. g. *kakis* // *kačs*, *geibt* // *dzeibt* beidzūt pasaruodeja kai paralelys formys. Paraleli litojamys tuos paliks ari iz prišķu, kaut "Ābecis" 1. daļā, kai tu ruoda burti "č", "dž", vinkuoršeibys diej asam izmontuojuši vīnu – plašuok lituotū formu. "Ābecis" 2. daļā tys tai vairs nav.

! Veritēs karti!

k, g > č, dž voi *k*, *g* latgalīšu rokstu volūdys apvydā (vērtēs "Ābecis" 2. d. vuoka karti!) piec O. Breidaka.

*Ontuons Kūkuojs (dz. 1940. g. Nautrānu pog.) – dzejniks, kurs roksta obuos latvišu volūdys rokstu formuos, muoksliniks. Garus godus dareidams Rēzeknis Tautys teatris, vede latgalīšus tautuos ar lugom "Kōzas Latgolā" i "Troks voi ni Rogovkas". Juo lykts pamats ir Juosmuīžys muzeja keramikys ekspozīcijai. Piec dzējūlu kruojumu: "Māla vezums" (1979.) i "Vāraunieks" (1982.) trešū sagaideja izdūtu, kai saraksteits, latgaliski. Par "Sovā saimē" (1990.) izsmejuša Vitolda Valeipa recepcēja "Olūta" 1992. g. 8. nr.

*Otkon tī garī līni! Voi asat ar sovim školānim runuojuši, par kū tys beja tik byutiski? Daleja atbilde – "Ābecis" 1. d. 50. lpp. tekstā!

! Vosoryssvātki pīmynāti "Ābecis" 1. d. pi burta "v". Izstuošit školānim, kas tī taidi beja, uzdūdīt jīm izvaiuot par itū pošu tematu kaidu vacuoku vītejū dzēivuotuoju, i tod jau var kertis pi dūmraksta "Kū es dūmoju par Vosoryssvātkim" voi "Vosoryssvātki munys babenis dzimtinā", voi kai tam leidzeigi.

*Gonu (pigulniku) voi sātys saimineicu "iz dreizys rūkys" pagatavojamajam iediņam ir vairuoki nūsaukumi. Ti dūti "Ābecis" 2. d. 90. lpp. Iediņa sastuovdalis varēja atsašķiert: kuļtīns varēja byut ar iudini voi piņu, varēja byut ar myltīm voi bez tūs, ūla varēja byut dasysta pi galis šķelis voi ari izlita viersā, byudama sakulta. Vins gon beja kūpeigs vysā Latgolā: *pontuogs*, *ūliniks*, *ūluoknis* vysgorduokais beja uorā pi gunkura i kūpā ar cytīm. Izcepit taidu kaidā klasis puorguojini i paraugit!

! Naaizmierstit ituo iediņa, kod byusit tykuši pi "Ābecis" 2. d. 84. lpp.!

mozajim, diejeigu vystu saiminīki tim, kurim iz Leldīnis ūlu vēl nabeja. Ar ūlom *sytuos* gon bārni, gon pīauguši. Latgolys vidēnē sisšonūs sauce par *kāčuošonūs*, bet Latgolys dīnvydūs – par *kauliešonūs*. Baltu volūdu viesturei nūzeimeigs ir pādejais vuords. Niu gondreiž vysi latviši par primarū nūzeimi vuordam *kaulēties* uztver itū – 'naatladeigi, pat uzbuozeigi mieginuot pīrunuot ūtru kū nūpierkt voi puordūt', bet tei ir daudz jaunuoka par nūzeimi '(Leldīnē) sistis ar ūlom'. (Tū gruomotā "Donum Balticum" (1970.) pīruoda volūdniks i bibliografs Benjamiņš Jēgers, baltu filologejs doktors i cytu volūdu lobs zynuotuojs, kurs apbreinojami daudz ir paspiejs izdareit latvišu lobā, dzeivuodams svešumā nu 1944. goda. B. Jēgers ir dzims 1915. g.; zinis par jū meklēt ruodeituojā "Latviešu rakstniecība biogrāfijās".) Tai kai sisšonuos zaudātuojam ūla beja juoatdūd tam, kuram tei izaruodeitu stypruoka, bīži tyka izmontotys vyltus ūlys. Tuos taiseja nu kūka (zeimeigs nūtykums apraksteits K. Plēncinika stuostā "Kūka ūla" "Olūtā" 1943. g. 2. nr.), ūlys saturā vitā ipilēja parafinu. Leldīnis gaidūt, vīns ūtrs lelais palyka "kai bārns" – baruoja vystys ar cukra iudini mārcātu maizi i tml. Ūlom vajadzēja byut styprom, na kaidom meikstčaulem, i ari sistis vajadzēja güdeigi. Vāruotuoju, vārtātuoju i grybātuoju sistis pyrmskara Latgolā natryuka. Rešuok ar ūlom *sytuos*, *rypynoju* tuos pa sleipu galdeņu i gaidūt, kura kuru sasiss sasasytūt. Mērdzinis pusē taidu *rypynuošonu* sauce par *lunkuošonūs*, Ontuons Kūkuojs* pyrmajā latgaliski nūdrkuotajā pieckara dzējūlu kruojumā "Sovā saimē" – par *lunkuošonu*, itverūt uoreji navaineigajā *rypynuošonuos* procesā dzīluoku, vacvacū i myužeigū dzeiveibys turpynuošonuo, jāgu.

Naiztryukstūša Leldīnu sastuošdaļa beja šyupēlis (leigačys, airis). Ari *šyupuošonuos* pamatā vacvacs magiskais rituāls. Šyupuojuos augši, lai augtu garuoki līni, * lai vosorā naāstu ūdi i mosolys. Visi izšyupuoja sātys saiminikus, puiši – sovys īcarātuos meitys. Par *šyupuošonu* moksuoja ar ūlom voi cymdim, saiminīks cīnuoja ar olu. Šyupuošonuos nasabeidze vēl vysu nedeļu piec Leldīnis. Tod t.s. atsvietē *šyupēlis* nūjauce voi pat nūjauktys sadadzynuoja.

VOSORYSSVĀTKI

Piec Bazneicys kalendara Leldīnu laiks pīlneigi beidzēs vīn ar *Vosoryssvātkim* (piec Leldīnu 50. dinā; 1993. g. Vosoryssvātki īkreit 30. majā). Šamā dīnā ari guoja iz bazneicu, nese iz tīnīni iudini pasvieteit, puškuoja ar zaļumim i pučem solu krystus, nadaudz ari sātu. Vosoryssvātkūs leļa prīca breivā dobā beja gonim i cytīm bārnim. Tī, staiguodomi pa solu, pilaseja pīna, galis, ūlu i taiseja pontuogu. Z Ituo pavasara iediņa, kod suoce lūpus laist gonūs, Mareja Andžāne naaizmiersa, pat Amerikā dzeivuodāma. Par tū stuostā "Ūliniks" atmiņu stuostu kruojumā "Izejas punkts" (1982.). Taidu ganeņu iedīni, dūmoju, pīmiņ voi kotrs vacuoks cylvāks: pyrmskara Latgolys byuteiba beja pylnoš lauku sātys i sadzeivuošona ar ļaudim. Voi tys nabeja breineigi, ka pat tryuceigā sātā, kurā nabeja, pīmāram, vystu, "atsaroda" pa ūlai "diej cylvāka"? Tai beja... Voi tai byus kod navīn otkon? Kū sokot, školuotuoji?

JURA DINA

Oficiala "sezonys atkluošona" lūpu goniū tūmār beja ogranok (apmāram mienesi pyrms Vosoryssvātkim) – Jura dīnā voi Jurginē (23. apreli). Folkloristi dūmoj, ka aiz Bazneicys sv. Jura – karaveira, kurs īveics pyuki (obrožūs – stolts jauneklis iz bolta zyrga), – globojās (voi ir aizglobuoti) vacuoks seņču dijs Iuseņš – zyrgu aizguodnis. Kotrā ziņā saiminiki Jura dīnā lyka zyrgim mīru – ni ar jīm kū dareja, ni kur tuoļuok brauce.

Piec vacu parašu Jurginē pyrmū reizi vajadzēja izdzēit lūpus goniū. Kod iz nagara laiceņa (apreļa beiguos vēl bīži beja solts i moz zuolis), bet vajadzēja. Par gūdu pyrmajai goni dinai ceņtēs aplīt ganeņus, i ari jī napalyka poruodā. Jura dīnā pyrmū reizi izjuoja pīguļā leli puiši, leidza jīmdami ādamū i dzeramū. Tur tod ari pyrmū reizi tūgod tyka cāpts ūliniks. Ka beja lobs laiks, iz pīguļu taipat devēs vacuoki cīlvāki, pracātuos sīvys.

Goni dinu suokumam i pīguļai Latgolā uzmaneibū ir pīvārsuši ari 19. g.s. 2. pusis folklorys vuocieji. Jau pīminējom Celini Plateri i Eduardu Volteri. Garu pīgulis dzīsmi ir pīrakstējuse Stefaneja Uļanovska Vilānu apleicinē. Te jī vuoce folklorys materialus Krakovys Zynuotnū akademējys uzdavumā i vāluok (1891., 1892., 1895.) publicēja 3 gruomotys ar etnografiskim i folklorys materialim. Ilustracejai nales fragments (myusdīniskuotā raksteibā, volūdys īpatnieibys paturūt) nu pīgulis dzīsmis, kurā veirs steidzinoj palānū sīvu:

*"Un tuo ilgi nazaverīs, Aiz kažuka sova čerīs,
Aba apsavejēcīs sveitā, Kab nabiytu solts da reita.
Pajam myltu riškaveņu, Patver un kaidu līteņu,
Kimā byus ūluokni taiseit,
Aba svīkstu, sīru kausēt, Aba ar kū byus dzert olu.
Zyn, kad es jū vysod dolu, Nu jau dreižuok apsametīs,
Ar kū vineit apsaplētīs,
Dreižuok lādis, nazakavej, Jau pīguli sābri slavej,
Jau pi pūra sabraukuši, Lādis, sīva, kruši, kruši."*

Te juopasoka ari, ka Stefaneja Uļanovska ir īgojuse Latvejys kulturys viesturē ar **pyrmū plašuokū latgališu puosoku kruojumu** (75 vīneibys), kurs publicāts 1895. g. Juos gruomotā (taipat kai E. Volteram) materiali pūļu i latgališu volūdā dūti paraleli. Skaitūt nu teicēju pīraksteitū, napamat sajyuta, ka S. Uļanovska vysus stuostejuimus paprišku ir īrakstējuse magnetofonā* i tod precizi puorrakstējuse: tik dzeiva i namuoksluota ir izguojuse katra stuosteituo puosoka. Ilustracejai vīns nales jūku gabaleņš, kuru šudiņ sauktu par anekdotu.

III. Fraszki.

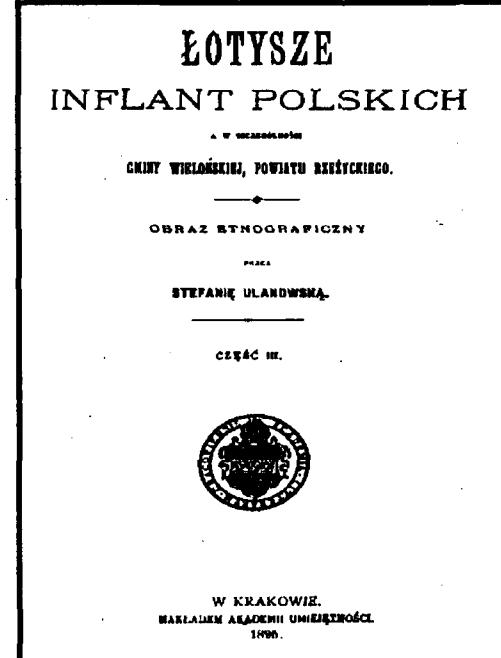
1. Przychodzi cygan do gospodarza i mówi: „Panie gospodarza, dajcie mi chleba, pojedziemy rybkę jeśli będzie twój chleb, a moja ryba.” Wziął gospodarz chleba, dał cyganiowi i poszedł z nim. — przyszali do jegiora. A cygan mówił tak: „No, panie gospodarzu, zjedzony półcię, a na spodzie będą rybki?” I rezultat gospodarza! — gospodarz powiedział: „Ach ty oszustwie! Jakes się urodził cygancem oszustem, tak oszustem i zdechniesz!” — I poszedł do domu.

2. At-it cīygons iz sajmījuiku i soka: „Panie sajmījuiks, ididit manā majzī, isin zītītieciu ast! toluua majzī, a inuns zīla.” Pa-jāmīsa sajmījuiks majzī, diewia cīygonaū i nu-goja ar ju. — da-goja pi azara, a cīygons soka taj: „Nu, panie sajmījuiks, cīsin suleniu, a dībynā byū zītītieciū!” I ap-monejā sajmījuiku — sajmījuiks pašcieja: „Ak, tu mōns! Kaj tu cīygona mōhs pi-dīzini. Lij tu mōns! i nu-sprogsi!” I nu-goja iz sato.

■ "Ābecis" 1. d. Jura dīna ir pi burta "j", bet vēl vīns Jurs ir aizaglobuojs tipat natuoli juopazuolēs. Jura Cybujs (dz. 1951. g. Šķilbānu pog.), beidzs Rekovys vydusškolu, īsastuoja LU Sēvēsolūdu fakultātē, kuru beidze kai filologs, angļu volūdys pasnēdziejs. Nu mozu dinu patyka uzzyntuot vysu, kuo vēl nazynuoja, par tū agri isuoce kruot tū, kas lykuos interesants. Pīmāram, ābeču, kurys J. Cybujs sauc par tautys gora atspulgū, jam ir jau vairuok par tyukstūšu. Nu tyveimu i tuolu zemu, spylgtuos kruosuos i pavysam nūbrūžuotys, lelys i mozys, bizys i pluonys.

Bejušais Tižys vydusškolyā angļu volūdys školotuojs ir niulenejais AP deputats.

■ "Ābecis" 2. d. 78. – 79. lpp. atrūnamys "uzrunys" cilovai i žogotai. Obys tuos ir nu C. Plateris publicātūs goni dzīsmēju.

S. Uļanovskys savuoktūs teiku i puosoku gruomotys titullopa.

*Dūmuot tai varātu, vīneigi tymā laikā, kod S. Uļanovska izvaičuoja vijānišus, nabeja vēl pat magnetofona vacuotāva...

Varbyut beja kuids vītejais paleigs? Iz tū vadynoj O. Rupaiņs "Māra mostas" lopyspusēs (218. – 234.), tod otkon apraun. Bet varbyut S. Uļanovska voi kurs nu juos paleigim labi muocēja stenografi i tod kurs nu vītejūs paleidzēja atšifrātū redigēt? Vaicujums pagaidom palik naatbyldāts.

Ontuons Rupaiņs (dz. 1906. g. Bieržgaļa pog. – 1976. g. Amerikā, 1991. g. urna ar palnim puorvasta i paglobuota Bieržgalī) – latvišu romanists ar kulturiesturisku i viesturisku nūslīci, iz kū, vēl Latvejā dzeivojūt, jū pamudynuojs Nikodemus Rancāns. Isuone jaunuais školotuojs (beja beidz Rēzeknis Školotuojo institutu) ar "Baltajiem tēviem" žurnālā "Atpūta" 1937. g. Turpynuoja ar "Māra mostas", kurā apkūpuoti vysi jam piejami materiali par Piteri Migliniku, dūdūt autora verseju par legendaru i pretruneigū personeibu. Spylgs romans "Tauta grib dzeivōt" par godu symtu mejys latgališu kulturys darbinikim Piterburgā. Garais stuots "Jaunā skūlōtōja" piejams niu kotram pošam. Divu katuoļu jaunuotnis dzīšmu svātku organizātuojs i viersdirigents Aglyunā, bet, ruodis, vysispadeiguokū O. Rupaiņa koncertu i aprakstējs J. Klīdziejs "Tāvū zemes kalendāri 1977. godam" (1976.).

! Apsaverit, kas raksteits "Ābecis" 2. d. 9. lpp. 11. punktā, i naaizmierstīt, ka taidys formys kai *dagoja* S. Uļjanovskys pīraksteitajā anekdotā pīlnā mārā isadar latgalīšu literarajā volūdā. Pridieklis *dapišķir* vuordām svareigu nūzeimis nūkruosu. Nav, pīmāram, *dabraise* tys pats, kas *pibrauce* (saleidzynojit: *dabraise pi ustobys i pibrauce pylna ustoba*). Nabēgsmiņu nu sova *da-*, kurs ir *radnīceīgs* slavim (cytaīžuok jau ari nu *golvys* i rīku bytu juoatsasoka!). Pridiekli *da-* 16. i 17. g.s. lituoja Zemgalē, bet Vydzemē – vēl šuo godu symta suokumā. Ari R. Blaumaņa dorbus ir *datikt*, *dalikt*, *damest*, i nīvinam tys nasaļik trauciejūši.

! Pareizi ir *Juopa* (na *Juopu*) *dīna!*

*Zinis par sv. Juoni i juo dorbitm ir H. Trūpa "Katoju Baznicas vēstures" 24. lpp.

! Stuosteju par *Juopa* dinu papyldynojit pi "j" burta "Ābecis" 1. d.

*Par *Juopa* dinu ir izdūta V. Rūķes-Dravīpa sastuodeituo antologeja "Jāpi latviešu literatūrā" (pyrmizdavums Stokholmā 1978. g.). Te ir ari fragments nu O. Rupaiņa "Māra mostas", izvilkums nu H. Tihovska apceris ("Jāpi") "Svētku un svinamo dienu parašas Latgalē".

Velta Rūķe-Dravīpa (dz. 1917. g.) pasaulli plaši pazeistama latvišu volūdys i folklorys pietneica. Studijuse LU Baltu filologejys nūdaļā, struodujuse Volūdys kruotivē i Latvejys Universitatē. Pyrmais pieejums "Dažas piezīmes par kāzām Višķu un Jāsmuižas pagastā" publicāts 1937. g. rokstu kruojumā "Ceļi". 1939. g. "Ceļus" (9. siej.) publicāts "Višķu izloksnes apraksts". Nu vosoru Latgolā par soveju zynuotneica tur ari myusu tautysdzīsmi "Zidi, zidi, rudzu vuorpa". Emigracejā garus godus nūstruodoja Lundys, tod Stokholmys universitatē, braukdama skaiteit lekcejys ari iz Sūmeju, Ameriku, Eiropys valstu universitatēm. Daudzu gruomotu i vairuok kai 300 rokstu autore.

*Atšķireibys pīdzīduojumūs ruodeitys ari "Ābecis" 1. d. 52. lpp. tekstā. Izstuostit školānim, par kū tys tai!

! Par *Juopa* dinu daudz rokstu "Dabas un vēstures kalendāros". Pīmāram, Viktora Grāviša roksti 1988. i 1989. g. kalendarūs "Sējas laiku aizvadot, sienā laiku sagaidot".

? Skaitit "Ābecis" 2. d. 39. lpp. tautysdzīsmi par *Juopa* muotis sitū siru! Par kū jei tū sīn "devenim styureišim"? (3 ir populārs skaitlis indeiroplišu tautu – ari baltu, slavu, germanu – folklorā. 3 varēja tikt izmontuots priķismatu voi objektu skaiteišanai, grupejut tūs pa 3. Nu 3 tuoļuok izguoja kombinacejys: $3 \times 3 = 9$; $3+3+3=12$. Folkloristi tū sauc par "trejskaitja lykumu".)

Atrūnit kaidu latgalīšu puosoku, kurā bytu izmontuots skaitlis 3 (3 dinys i naktis; 3 tāva dāli, 3 meiklis, kurys vajag minēt, i tml.)!

! Augšuok pīmynātuo tautysdzīsme par *Juopa* muotis sitū siru "Ābece" ir tykuse nu Rēzeknis Tīrdzeibys školys audziekļu vuokuma "Latvišu tautas dzīsmes" (1914. g.). Sakuortuojas – Stanislavs Cunskis.

"Ābece" ceptemēs likt *tikai* originalvuokumus, bet na *puorčālumus*, kaidu, pīmāram, ir 1921. g. publicātajā K. Barona "Latvišu dainu izlasē", kurys puorčēšonu veikuse Agnese Garijuone (i vitom pat ar atzeistamu veiksmi!).

? Kai sīn *Juopa* sīru pi jyusu? Saleidzynojit, skaitit "Ābecis" 1. d. 74. lpp.!

? Kurys juopazuolis losa jyusu pusē? Kai tūs sauc pi jyusu? Voi školāni pazeist kuodeilys, naktineicys? Papyldynojit augu sarokstu "Ābecis" 2. d. 85. lpp.!

Pi Jurginis kluot juopasoka vēl tys, ka pīguļniki sovu jaunruošonūs (vysbižuok vysys naks garumā) suoce ar sv. Jura litanejys skaiteišonu. Taitod otkon! Otkon vyss kūpā, i vyss it kai saskaņ. Vacais i jaunais pa vīnu vītu. Kūpā i natraucejūt...

JUONA DĪNA

Leidzeigi ir ari ar nuokušajim svātkim – *Juopa* dīnu (24. jūnī). Bazneicai tī ir sv. Juona Kristeituoja svātki, kaut ari *Juops* Kristeituojs nav vīneigais *Juops*, kuru pīmīn Bazneicys viesture. Storp Jezus 12 apostolim ari beja bruoli *Juops** i Jākubs. Sv. *Juops* Kristeituojs ir Jezus priķguojojies taisneibys sludynuošonā, ļaužu i ari Jezus kristeituojs Jordāns upē.

Tautai *Juopa* dīna* (vēl vairuok *Juopa* dīnys vokors i naktis) ir leli svātki jau nu pyrmskrītīceibys laiku. Tys ir laiks, kod vyseisuokuo naks ar vysgaruokū dīnu, bet saule dabas lūkā pasakuop vysaugstuok, lai it kai īspeidātu vystymsuokajā kaktepā pi vysvīntuleiguokuo *cylvāka*, vyspamastuokajā nūstyuri pi vysseikuokuo stuodeņa. Tys ir dobys augleibys i zīdu laika uzvarys guojuņs. Par tu *Juopa* dīnu (i nakti) latviši apdzīduojuši naskaitomuos tautysdzīsmēs, izdūmuojuši daudz ticiejumu.

Kai *Juopa* dīna saukta ogruok, precizu ziņu nav. Varbyut par *Zuoļu* dīnu, varbyut *Zidu* dīnu, varbyut *Saulis* svātkim, kas tū lai zyna. Ari, nūsaucūt *Juonu* par *Leigū* dīnu, atrysnuojums vēl nabytu rosts. Vysmoz Latgolā nā, par tu ka *Austrumlatgolā* *Juopa* dzišmu pīdzīduojums* ir "rūtō", "rūtō". "Leigoj" taitod Latgolys dīnvydūs i rītumūs, bet, pīmāram, ap *Ludzu* jau "rūtoj".

Lai nu kai, bet *Juopa* dīna ir skaistuoki latvišu svātki. Tymūs nadoloms vasalums ir doba i *cylvāks*. Izaveiduojs daudz skaistu tradiceju. *Leiguošona* (*rūtuošona*) i natikļu voi ar dorbitm aizakaviejušūs apdzīduošona suocās leidz ar mikriesli i turpnojās leidz saulis lāktam. Madsami dzierkstelis voi leidz kūku golūtnem, dag *gunkuri*. Tim vajadzēja kai na tuoļuok apspeidēt teirumus i pļovys. *Leiguotuoji* teik gaideiti i laipni puorjimti – jī ir *Juopa* bārni. Jūs vyspyrmom kuortom cīnoj ar *olu* (svieteiba jaunajai maizei) i *sīru* (svieteiba klāva īmitnikim). *Vainukus* nu ūzula zoru sajam leli i mozi *Juoni*, tūs, kod svātki beidzās, pakar i tur klietī leidz nuokušajai vosorai. Lauku sāta kuortejū reizi ir kūpta i spūdrynuota, niu vēl izpuškuota ar zālumim – bārza, ūzula, cārmyuškys zorim. Traukūs i leiguotuoju rūkuos pučis. Gūda vitā skaļbi, peipinis, sorkonais i boltais duobūlenš, dažaidys smylgys, papardis, viejgrīzis, rudzu pučis (naktineicys), pi kura ir, ari peonejys. Kaut ari dzīsmēs dzid, ka "vysa loba *Juopa* zuole", vīna tūmār ir "eistuoka" par cytom. Tū Latgolys vidinē i austrumūs sauc par *kuodeiļu*, cytur – par *zylgaļveiti* (zynuotniskuok – *Melampyrum 'nārbuļi'*). Zīds ir zylgonviolets ar dzaltonu videņu.

Juops ir populārs krystomas vuords ari Latgolā. Pamieginuosim paskaiteit! *Juops* Lukaševičs, *Juops* Kurmins, tod *Juops* Višnevskis, *Juops* Turkopuļs, *Juops* Ratniks, Madsolys *Juops*, *Juops* Sylkāns, *Juops* Cybulskis, *Juops* Klīdziejs, *Juops* Pujats i vēl vīns *Juops* Pujats, *Juops* Trūps, *Juops* Škirmants, *Juops* Pakluons, *Juops* Dimants, *Juops* Streičs, *Juops* Gailums. Varbyut vēl kaidis? *Juops* Ryučāns? Nui! Bet vēl?

*Ari Jākuba dinā vāruoja laiku. Vērtis "Laužu kalendari" "Ābecis" 2. d. 66. lpp.!

*Sūplok latviskajam *tupiņam* par literaru variantu asam iteikuši ari slaviskū formu *buļbe* (vērtis "Ābecis" 2. d. 70. lpp. i cyturi). Teiši tajā slaviskajā formā buļbis pazeist gom Latgolys dīnydūs, gom austrumū. Vyspuor buļbu nūsaukšonai Latgolā ir ap 15 slaviskūs variantu. Vysus par vinu pajimt nu nikai nav īspiejams! Raksteisim par tū nassatīpdami – *buļbe* voi *tupiņš*!

*Par tū, pīmāram, O. Lideks "Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas" (1991.) 201. – 202. lpp.

*Lurda palyka slovona 19. g.s. vydā sakarā ar Divamuotis pasaruodeišonu Bernadetai Subirū. Pret tū kai fanatisma kūpšonys vītu 1894. g. Emils Zolā romanā "Lurda".

*Lituviski *aušra* ir 'ausma. reita bluoźme'.

*Seņuok saceja ari Aglyune. Nasabreinuosim, radzādam Aglyunys vuordu raksteitu kai Aglyuni vēl pyrmskara Latvejā!

**Ceists, ceisteiba, ceisteišonuos* – jaunuoku laiku veiduojumi nu pūļu *czysty* 'teirs', Latgolā plaši liuoti Bazneicys terminologejā.

*Nu pādejju laika Latgolys prozaiku dorbiem tys uzkotomi ruodeits Dianys Varslavānis romanā "Timseņa ausa" (vērtis "Olūta" 1992. g. 8. nr., 64. – 70. lpp.).

*"Terra Mariana" ir viņs nu ivārojamuo Latgolys latvišu drauga i apgaismuotuoja Drycānu barona Gustava Manteifeļa (1832. – 1916.) dorbiem. 1888. g. monumentaluo gruomota tyka pasnāgtā Ruomys tāvam Leonam XIII sakarā ar juo pristereibys 50 godu svineibom. Duovnuotuoji – Muorys zemis katuołticeigī muižiniki.

*16. g.s. suokumā klūsters tyka atjaunuots, nūcītytuots cīšuok, i niu tū sauce jau par pili. Livonejys kara laikā pili nūpūsteja, pūļu laikūs atjaunuojā. Ar 1582. g. Viļaka kaidu laiku ir pat pijs nūvoda – starastejys centrā, bet Pitera I laikā (1710. g.) tei otkon tyka nūpūsteita i vairs natyka atjaunuota.

Par Viļakys, pijs i bazneicys viesturi ir raksteis Viļakys dekans Piters Vylcāns (vērtis "Katoļu Dzeives" 1991. g. 10. nr.).

[!] Par Viļaku ari "Ābecis" 1. d. tekstā pi burta "J"!

*Skaiteit šymā sakarā Jura Urtāna rokstu "Aglonas senvēsture" "Mōras Zemes" 1991. g. 9., 16., 23., 30. marta numerūs!

! Stuosit sovīm školānim ari par Aglyunys viesturi leidz Aglyunys bazneicai! Taida īspieja ir jau pi pyrmuo burta "a" "Ābecis" 1. d.

*Ražoni myuži nagaist! Par tradicionālim niu veidojās arheologa Vladislava Urtāna pīminis vokori Madalānu piļskolnā pīrms 15. augusta. Zynuotnika vadeibā izrokumūs ir pīsādalejuši daudzi školāni, gaideiti i sagādeiti cīmeni te vysod beja folklorists Andris Kapusta ar sovejim, cyti Latgolys kultury darbinikis.

Skaitit Ontuona Kūkuoja refleksējys par muotis i bārnu divvīneibū, dūmuos atsarūnūt bazilikys "pakuojā" Madalānu pi atsagta latgalu kopa, kurā "sivite bierneņu mozu beja sirsneigi apkāruse..."! Dzejūls "Gūds Mōtei Augstōkajai" atrūnams "Katōlu Dzeives" 1990. g. 8. nr.

*Latgolys "brižu" sakarā vērtis pīzeimi "Ābecis" 2. d. 76. lpp.!

*Latgaliski pareizuok ir saceit *upers* (na *upurs*), par tū ka vuords ir aizajimts nu vuocu *Opfer* (ari *opfern* 'uperēt'). Taitod – pīdieklis ir *-er-* (na *-ur-*)!

*Priors (nu latīnu *prior* 'pyrmais, svareiguokais') ir katuoju klūsterā priķšniks.

! Par A. Juškeviču kai dzismis "Jaunova svāta Aglyunys bazneicā" autoru vērtis "Katōlu Dzeivē" 1991. g. 9. nr.!

! Lai školāni sareikinoj poši, cik sver leluokais i grytuokais nu 4 Aglyunys tūrpu zvonu. 1 puds = 40 muorceņu = 16,3805 kg; 1 muorceņa = 0,4095 kg.

*Skaitit Antoninys Čiulis-Latgalītis stuostu "Ūdensroze" "Katoju kalendārā" 1992. godam, kur zvons "Juškevičs" kuortējū reizi ir leidzdaleigs cylvāku liktiņūs.

*Dominikani – goreiguo ordena (tū 13. g.s. suokumā Spānejā dybynuoja sv. Dominiks) mūki, kurus nu Lituvys 1694. g. ataicynuoja Livonejys veiskups Nikolajs Poplavskis, lai jī paleidzātu nadaudzajim Ludzys apleicinīs dvēseju gomim. Par dominikanu darbeibys galvonajim centrim izaveiduoja Pasīne i Aglyuna. Obuos vituos jī uzceļe skaistys baroka stila bazneicys i klūsterus. Nu Pasīnis puordzeiti 1832. g., Aglyunā jīm tyka Jauts izmiert dabeigā nuovē 19. g.s. beiguos. Staiguoja boltūs tārpūs, par tū tautā isaukti par "boltajim tāvīm". Dominikanus imyužynuojs O. Rupainis divdaleigajā romanā "Baltie tēvi" (izguoja emigracējā 1963. – 1964. g.).

*Par Aglyunys Divamuotis breinum dareituojojys spieju ari A. Čiulis-Latgalītis stuosts "Anneņas mōte" "Olūta" 1943. g. 4. nr.

! Par Aglyunys viesturi 1929. g. ir izdūts bazneickunga Aleksandra Novicka materialu sakūpojums ar nūsaukumu "Aglyuna". 1992. g. vosorā tīs izdūts atkuortuoti. Tymā ari par Aglyunys sāra olūtim, kopīm, biblioteku, školu.

vuordu sasatiksim daudzuos Latvejys (na vīn Latgolys!) katuoju bazneicuos ari šudiņ. Atguodynuso ari, ka tod, kod Vydzeme jau lobu laiku atsaroda zvidru pakļauteibā, luterānu bazneickungim te vēl ilgi dasaguojā ceineitis ar izplateitū sv. Marejys gūdynuošonu.

Aglyuna kai sv. Jaunovys Marejys pīlyugšonys vīta ir daudz jaunuoka par sv. Marejys (Muorys) kultu.

Ari Aglyuna kai ļaužu bleiva pīplyuduma vīta ticeigūs svātkūs ir pajauta realitate. Patīseibā par Aglyunu stuosteit bytu juosuoc nu pavysam seneju laiku.

Kai tū pīruoda arheologiski izrokumi,* Aglyunys apleicīne bejuse apdzīvuota jau vysmoz nu I g.t. leidz Kr. dzimšonai. Nūvods bleivi puorkluots ar piļskolnīm, nanūcītynuotom apmetnem i kopulaukim. Daļa nu tūs ir jau izpieteita (pīmāram, 1977. – 1988. g. Vladislava Urtāna* vadeibā Madalānu piļskolns i kopulauks; Krystapeņu kopulaiks Ināras Kunigas-Briedes vadeibā vairuoku sezonu laikā, Cireiša azara Uperu sola Jura Urtāna vadeibā i cyti). Izrokumi asūt apstyprynuojuši pījāmumu, ka Aglyunys nūvodā var runuot par labi atteisteitu i samārā boguotu vītejū kulturu bez teišys vuocu īsajaukšonys 13. g.s. Acimradzūt tik tuolai Jersikys valsts provīncei vuociši eisti kluot tai ari nav tykuši. Pieteitūs apmetņu atrodumi līcynojuši par idzeivuotuoju puoreju nu mednīceibys i zvejnīceibys iz zemkūpeibu i lūpkūpeibu. Madalānu piļskolnā atrosti akmiņa gryudberži, bet daudzī brižu* i babru kauli līcynojuši par sasaglobuojušū intēnsivū mednīceibu sūplok lūpkūpeibai. Uperu* solā apsastyprynuojuse vacys latgalu kulta vītys asameiba, bet tei itamā apleicīnē nav vīneiguo.

Kristīceibys nesieji turpynuoja vītejūs dzeivuotuoju aizsuoktuos tradicejys, ilikūt tamuos jaunu saturu. Tai tīs nūtyka ari Aglyunā.

Pyrmuo bazneica storp Eglis i Cireiša azaru calta 17. g.s. vydā, īsvieteita 1751. g. 1768. g. tāvi dominikani kūka bazneicys vītā suoce ceļt myura bazneicu, i jau 1780. g. tei beja gondreiž gotova; īsvieteita 1800. g. Nu uorpusis i ikšpusis bazneica pīnuoceigi dakūpta vēl vāluok – priora* Andreja Juškeviča darbeibys laikā (1820. – 1840.) (mirs 1846. g. 80. g. vacumā). Juo pīmiņu vītejī dzeivuotuoji imyužynuoja leluokuo zvona (58 pudi 38 muorcenis; izlits Viļnā, tūrnī calts 1839. g.) nūsaukumā. Dziedādam i zvonus kur nu tuolinis, jī sacejuši: "Juškevičs iz puotorim sauc!"*

Īspieja dominikanim* ceļt Aglyunys bazneicu rodouos 1700. g., kod Vyškovys muižys ipašneica Īva Justyna Šostovicka (dzymuse Selicka), vīnuojusēs ar veiru Dadziborgu Šostovicku, duovynuoja muižu ar apleicejim cīmim tāvīm dominikanim dieļ klūsterā i bazneicys ceļšonys. Tīs, kai augšuok redzējom, tyka izdareits. Duovynuojusi tyka imyužynuoči portretūs, kurus niule bazneicys apmaklātuojī var apsavērt pi vargaņu.

Bazneicys ceļšonu vadeja i klūsteri dybynuoja tāvs Remigejs Mosokovskis. Jys nu Lītuvys īsarads 1698. g. i jau tod muociejs latvišu volūdu. Bazneicu nūsprīde ceļt tamā vītā, kur tāvs Remigejs beja redzējus vizeju – boltu bazneicu ar augstīm tūrnīm. Vizeju – Divamuoti* ar mozū Jezu iz lobuos rūkys – 1698. g. 15. augusta vokora lyugšonys laikā beja redzējuse ari vītejū meitine Anna. Tai jaunuzcaltuo bazneica tyka veļteita Jaunovai Marejai – Diva Muotei. Jodūmoj, ka pi nūsaukuma vainojams ari ūtrs īmeslis.

Aglyunys bazneica nu poša tuos suokuma ir slovona ar Aglyunys Dīvamuotis svātbildi. Piec nūstuostu, tei ir gleznuota Bizantējā, vāluok dtovynuota Lītuvys valdinikam Vitautam sakarā ar tū, ka jys 1380. g. ir pījiems kristiceibu. Glezna tykuse nūvītuota Traku bazneicā. Dominikani bejuši pasyutejuši gleznyss kopeju. Tei izguojuse tik leidzeiga, ka sajauktā ar originalu, i iz Aglyunu atvasts pādejais. Svātbildei ir breinumdareitujos spiejys, par tū licynoj tai veļteiti duovynuojumi. Niule glezna atsarūn bazneicys galvonajā oltorā i tū atsadz lelu svātku reizēs. Taidi leli svātki vysod ir 15. augusts.

1980. g. Ruomys pavests Juoņs Puovuls II Aglyunys bazneicai piškeire **bazilikys*** titulu. Niu Baltejā taidys ir treis: vēl divys ir Lītuvā – Kaunā i Šylvā.

Ar Mareju (Muoru) saisteitūs dīnu nūzeimeigumu Latgolā ruoda ari tūs izmontuošona kalendara laiku apzeimiešonā. Tū, kai jau tys augšuok tyka saceits par Zīmyssvātku cikla dīnom, labi aplīcynoj latgališu dailliteratura. Tamā itei tradiceja ir dzeiva vysmoz nu 19. g.s. suokuma (par ogranikim laikim **laiceiga** saturu rokstu pīminekļu tryukst). Pīmāram, 1832. godā izdūtajā Jezupa Akeleviča* gruomotā "Eisa mōciba ap audzeišonu bišu vysim bitinikim un vysuvairōk latveišim nu vina jū drauga Leiksnas bazneic–kunga strupai un skaidri saraksteita un da drukam padūta" (iz prišku, tū pīmynādami, saceisim eisti "strupai" – "Eisa muoceiba") atrūnam ari taidys nūruodis bitinikim (citatu raksteiba dūta "Ābecis" ortografejā): "Myusu molom īrodums voi ījaukšona (te klaida; autors ir dūmuojs – ījukšona 'dajukšona') ir ap Aglyunis Muorys dīnu, tys ir, ap vydu labeibys mienesi bitis kuopt" (57. lpp.); "Piec dīnys pīdzimšonyys Jumprovys Marejys, kod jau bitis puorstuoj it dorbā, otkon vajag vysys bitis apsavērt.." (55. – 56. lpp.)

worstieys, un cyti sakulos; eš tam najemisz par lsunu, kas ūboku lītu ap Bitem izdus pa ūtwyskam; bet kas wordus worstieys del na patykszonas jo runay, ūay zyna, kad es nass; brennigs Apostols, Kotrya ar winu melu ru nodams, wysym patykłum, un nu wysu leydzi hyutum saprasts; ūay zyna etkon, kad d szxu ūaykam ni wins Rakstniks ūtwyski grometu wysym ūtwieyszym wol napatyka tysto zynoms ir: kad kas moła, un ko naka. Parapia cytaysz ūtwieyszy pa ūtwyskam runoy. Kāžie tagad wins Rakstitoys un we na dzymts ūtwieys, ar wysu mołu melon war paſtawyskam rakstieyt? Kas moka ūbok ūay tys roksta ūbok, un eš ju patiekyszu kas na moka, ūay cztiey szu gromatinin be apamiklu, kolsz napasyrodes ūboka, un gor byus pažytkā, katra wysym ūasitoim suleju.

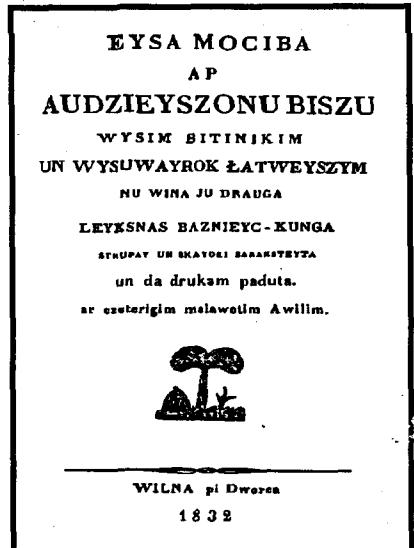
Teksta paraugs nu Jezupa Akeleviča gruomotys 65. lpp.

Aplīcynoju t sovu cīnu **pyrmajai latgalīšu popularzynuotnyskajai gruomotai** i tuos guoduotuojim diej "latveišu" tautys, vēl nazcik citatu ar Latgolai tipiskom laika nūruodem: "Kai tik saule iz pavasara pusis grīžas (ap Aizgavieni), tiulei bitis izsoka (klaida; dūmuots – īsuoka) kustynuotis un it uorā.." (22. lpp.); "Svacainis mienesi dori

! Par 15. augustu skaiteit "Ābecis" 1. d. 20. lpp.!

*Par bazilikom var skaiteit Alberta Pleiša rokstu "Trejs bazilikas" "Katōlu Dzeives" 1990. g. 8. nr. Vyoduslaikus *baziliķa* (nu greku *basilice* 'valdinika pijs') nūzeimēja nūteiktu bazneicys tipu. "Ābecē" vuords lituots utrā tuo nūzeimē 'pavesta pišķierte gūda tituls'.

*Originalā (pūju volūdā) raksteits Józef Akelewiec, par tū latgaliski pareizi ir Jezups Akelevičs.

Gruomotys "Eisa muoceiba .." titullopa.

! Par itū gruomotu var skaiteit L. Leikumys rokstu "J. Akeleviča grōmotai par bišu audzēšonu – 160" "Tāvu zemes kalendari 1992. godam" (1992.).

! Par vuordim ar k // č (<k>) i g // dž (<g>) vērtis augšuok! Obi varianti ir literari pareizi. Obi sūplok i ari "Ābecis" 2. dajā. Puorsalicynoj par tū 68., 70., 76., 77. lpp.! Bet 78. lpp. ir juoloboj klaida – ari iz prišku vīnaiži pareizi byus čwīte // kwīte i ari čwīste // kwīste gon runā, gon raksteibā. Cytaižuok ir ar, pīmāram, bezdeleigu voi kikutu. Ari strodū pazeist vysim Latgolā, ūspogus – tikai Dīnvydlatgolā, ūskūsvornu vysur, kieku – Zīmeļlatgolā i tml. Prutams, par sovom izlūksnem bytu juozyna īspiejami daudz, lai napagaisynuot sovys boguoteibys latvišu volūdys viesturei i dzeivam lituojujam, lai saprostu drežuok sovu rakstniku apvydvuordus (taidus litoj vysa pasaula tautu literati, i ari Latgolys latvišim tys ir tikpat pošsārētami).

Ka M. Andžānei ir dabisks "ryuceits sudobruots" ("Ābecis" 2. d. 75. lpp.), lai jei apdzid tū, bet na strautēpu voi upeiti! Myusu prikšteči apvydvuordus ir muociejuši breineigi izmontuot. Pasaverit vēl reizi, pīmāram, "Ābecis" 2. d. 66. lpp. par laiku: Kod junī solts i saule mož spaitoj, tys wysu zemniki cereibu maitoj (raksteits 1917. godā!). Vasala glezna, kuru suokumā na vysai labi saprass dinvydlatgalits: pi juo saule mat storus, lejās, laistuos, staigoj, brūn, puorskrīn, apsamuoc, aptymst, bet na spaitoj. Tūmār par kū lai mes jam ligtu dazynuot, kai taidūs gadiņūs soka vijacuons, baļtinavīts, varakjuonīts? "Ābeci" skaitūt, jys nasaprassonā napaliks, par tū jau ir padūmuots "Ābecis" 2. d. 89. lpp.

Ari volūdniki nu Latgolys nav pret leksiski atšķireigim vuordim (kod tī nav jauni krivismi voi navajadzeigi autoru jaundarynuojumi) voi morfoloġiski saglobojamom formom (kai skolouv sūplok skoluoju). Jī, prutams, vēršas pret fonetiskajim dialektismim, par tū ka nivina literaruo raksteiba nadreikst byut saraibynuota leidz bezgaleibai (tod gaist jāga literarai raksteibai kai taidai).

► Voi jau pamanejot, ka dzaguze "Ābecis" 2. d. 78. lpp. stuov P. Stroda apstyprnuotajā formā, kaut ari tai izlūksnēs ir dzeivi gan aiz streipenis dūti varianti, gan vēj cyti (pīmāram, kuorsovišu zegiuze). Ar pogostu patriotismu smikleigim nav juopalik – taisd ir ari "Ābecis" veiduotuoju veidūklis. Byusim navināidi, bet na raibi kai bārns mosolu laikā!

! Vuordu *lokta* Latgolā litoj 3 nūzeimēs: '1. vystys lokta, 2. kalieja lokta, 3. plaukts'. *Lakteņa*, prūtams, var byut ari *plauktenš*, bet tai tys ir golvonom kuortom tikai pi myusu.

! Izmontojit vuordu *lokta* "Ābecis" 2. d. 63. lpp.!

! Pasavērsim iz latvišu *lakteņu* vēj nu vīnys pusis! Dažaidu Latvejys pušu saimineicu *vāsteibā* acesīguoks skaiteituoj "Gruomotys školuočujim" 49. lpp. jau byus pamanejs navālam *krivismu kuznis*. Tūmār pīlneige baltu rysyvnuojums sakārā ar kājšonu ir vineigi lituvišim: *kalti* 'kalt', *kalvē* 'kalve', *kalvis* 'kalvs, kaliejs'. Kūpnacionalajā latvišu volūdā ir tai: *kaļi* – montuots vuords, *smēde* – aizajimts vuords nu vīdslejysvuocu *smede*; *kalējs* – montuota vuorda atvasynuojums. Latgalīšim ir: *kaļi*, *kalve*, *kalvis*, *kaliejs* – poš monts; *kuzne* voi *kuzņa* – pavaca aizajāmums nu slavu (pūju volūdā *kuznia*, boltkrīvu volūdā i krīvu izlūksnēs *kuznja*); *kuznics* voi *kuznecs* – jauns krīvisms (saleidzynojet: krīvu *kuzneč* bet pūju *kowal*).

! Ravēsim uorā *kuznicu* ar *kuznecu* i pi reizis ari mozuok brīsmēigū *kuzni* voi *kuzņu*! (Mums tūs vīta ir *sovi* vuordi, kuri nav nikaidi puorcāumi nu puornūvdniku (kai *vīnmār* latgalīšu *vysod* vītā), bet goni vaci montuojumi, kuri sakreit ar lituvišim.

! Tū, ka ari ogruok Latgolā beja izplateita *kalve*, na *kuzne*, *kuzņa* (kur nu vēj *kuznics*, *kuznecs*!) aplicyno Latgolys vitu nūsaukumi. Atrūnīt taidus "Ābecis" 1. d. 18. lpp. (*Kaļvāni*), 16. lpp. (*Kaļvine*), 58. lpp. (*Kaļveiši*, *Kaļvi*)! Ari pīmynātājā Izvoltā dzierdēsim goni par *Kaļveišim*, goni *Kaļvusolu* (navys kaidom *Kuzneitem*).

? Voi jyusu pusē ari ir (beja) koids slovens *kalvs* – izcyls sova omota meistars? Skaitīt šymā sakārā Juoņa Budžiā stuostu "Vacaīs kalvs" "Tāvu zemes kalendārim 1974. godam" (1973.)!

! Izmontojit vuordu *dareit* ar juo nūzeimem "Ābecis" 2. d. 63. lpp.!

! Daudzim slavismim Latgolys latvišu volūdā nūsastypnuot paleidzēja pūjs J. Macilevičs.

Jezups Macilevičs (dz. ap 1806. g., dūmojams, Prezmu pusē – 1872. g. Ludzā) – gaišs bazneickunga nu Latgolys pūju vīda, vītejūs ļaužu izgleitutojus caur popularzynuotniskiem rokstiem i drūši vīn ari runom. 1820. g. beidzs Izvulta jezuitu kolegeju, ap 1835./36. g. isastuojs Kruoslovys goreigajā seminarā, 1838. g. isvieteits par pīsteri. Struodojois daudzus Latgolys vītuos (pyrmū 6 godus Osyunā; nu turīnis juo golvonais literarais tāls – pruoteigais saiminiks Puovuls Zeiza), golvonom kuortom par bazneickunga paleigu voi kaida aizstuojeju. Varbyut na ciš stypyruos veselreibys, bet var byut, ka ari pabreviūs uzskotu diej ("Pavuiceišonā" autors skaidri i gaiši pasoka, ka na vysi bazneickungi ir güdegi i gudri i vēj šū tū ...)

"Pavuiceišonā" daudz vierteigu ziņu par 19. g.s. 1. pusis Latgoly zemniķu ikdīnu, saimniķošonu i gora pasauli, pamuoceibys, kai kū dareit lobuok. Par tū, kai deigst pyrmū Latgolys školu sātuo sākla. Lyuk, kaidys atbijdis sajam Feimānu bazneickungs iz vaicuojuma, par kū bārnus syuta školā. Puovulepš: "Kab es *nasa-kautum* ar munu možu muosu." Jurepš: "Kab es *sātā natrokuotum* i *naklaiguotum*." Bet Jezups atbijd tai: "Kab mes *izavuiceitum* vīsā, kab *byutumem* apskaidrynuoti ..." Izcaltuos formys ir lela myusu volūdys vierteiba. Nazkod ari pi myusu vieliejuma

tū pošu.." (63. lpp.). Latgališu vācūs tekstu skaiteit i dreīzuok uztvert paleidzēs ari vairuokys cytys "Gruomotys školuočujim" saturā ikļautuos kulturviesturiskuos lītys: taisd jau ari ir gruomotys nūlyuks – **byut par paleigu!**

Myusu laiceigajā literatūrā atrūnamuos zinis sovukuort apstyprynoj tū, ka nikaidūs apstuokļūs Latvejys kulturys viesture navar tikt sabuoza **iz vīna plauktena** (i na jau vītys tryukuma diej)! Sīna, pi kurys plaukteni dalykti, prūtams, ir vīna (i taidai tai ari juopalik!), ari atsarūn laktenis (verūtis ar obom acim, navys vīnu damīgtu!) biži vīn vīnā augstumā, bet atstarpei storp laktenom (plauktenim) tūmār ir juobyun. Lai saimineicai najuk i cukra vītā napasajam, pīmāram, suojs. Lobi ir obi, ari vajadzeigi ir obi, bet kotram ir sova Dīva i ļaužu nūlyktuo vīta ... Niule taitod vajadzātu byut (nasašaubūt nicik par tū, ka daudzim taida jau beja) leluokai skaidreibai, par kū Latgolā ap Aizgavieni (voi vyspuor) nav juovojoj blukis (blučs), par kū kruoslavīši slavynoj Donatu dreīzi piec Petrinis, kod latvišu kalendarūs malns iz bolta Donātam atvālāts 17. februars, i tml. Vaicuosit, kū dareit tim, kuru saimē ir Donats (Doņs, Done)?! Ruodis, te lelys problemys nav. Var svinēt vuorda dīnys piec vīsu kalendaru, kaidi vin ir pi rūkys, bet var ari, pīmāram, pacīst leidz sovai dzimšonys dīnai i tod (vīnam voi kūpā ar sovejim) pasaceit paļdis muotei, kura ir golvonuo "vaineiguo" pi myusu pasaruodeišonys iz pasauļa ... Vierteibu vierteiba tok ir i palik pats cylvāks, navys jam dūtais vuords. Poši seņ zynom, ka napeļneitu duovonu vierteiba ir moza, bet veidu, kai iprücynuot cylvāku, – daudz ... I nasabreinēsim, ka cyti svīņ cytus svātkus voi dora tū *cytaižuok*, – **vīnaidim** mums nav juobyun!

BEIDZAMUOS PĪZEIMIS PAR AIZAJIMTAJIM VUORDIM MYUSU VOLŪDĀ

VEĻ NAZCIK SLAVISMU

Ar kristticeibu saisteituo slavisko leksika, taipat kai cytys slavisko leksikys grupys (pīmāri uzskaitēti pyrms kulturviesturiskuos atkuopeitis saisteibā ar *bazneicu*), kai redzim, labi īsaguojuse na vīn Latgolā. Taisd, pīmāram, ir darbeibys vuords *strādāt*, kuru tautysdzīsmēs biži atrūnam kai vuorda *dzīvot* sinonimu. Latgolā ituo slavisma vītā litoj montuotū vuordu *dareit* (ari lituviši soka *daryti darba* voi *dirbtī*). Vuordam *dareit* Latgolā ir vairuok nūzeimu: '1. dareit, pīmāram, olu; 2. dareit kaidu dorbu; 3. dareit sorkonu (tys pats, kas – nūkruosuot sorkonu); 4. atdareit, aizdareit līgus, durovys, vuortus'. *Apsadareit* padareit naatlīkamuokūs dorbus. Interesanti, ka krīvim vuords *strādāt* nūzeimej vīspyrmom kuortom 'cīst'. Ari 'nūsapulēt, kū dorūt'. *Страда* ir '(rudzu) pļuovis laiks', taitod korstuokais dorba laiks, kurs prosa vīsvairuok cylvāka pyulu i svīdrū. Krīvu literatu dorbus biži pasaruoda *страдная попа*, i na jau taidā nūzeimē kai latvišu "Ai, darbēn(i), ai, darbēn(i), Bez darbēna navarieju."

Latgolā *dareit* vītā šod tod izdzierssim pūju vuordu *prācavuot* (taipat kai vuordus *prāca* 'dorbs, pyulis', *prācavnīks* 'tys, kurs dora, nažāluodams pyulu'). Tuo īsavīšonu veicynuoja Latgolys atšķireigo

kulturiesturiskuo situaceja i tys, ka pyrmūs latgališu gruomotu autori biži beja pūli. Daudz taidu lingvistisku meklejumu ir, pīmāram, 19. g.s. lobiukos latgališu popularzynuotniskuos gruomotys lopspusēs. Tei ir Jezupa Macileviča "Pavuiceišona un vysaidi sposobi deļ zemnīku latvišu" (1850.). Beidz gruomotys autors sovu priķšuordu tai: "...pījamit, latviši, munu **prācu** ar taidu sirdi, ar kaidu es jums jū upereju." I nasaceļ vairs rūka puormest autoram vīna ūtra slavisma lītuošonu tur, kur tautai jau beja sovs vuords, kur nu vēl par tū, ka jys, napīkiusegi maklādams, kai kū lobiuk izsaceit latviski, na vysod atrūn taisnuokū ceļu... Taisneiguok ir vērtēt J. Macileviča gruomotu piec tamā īlyktuos prācys daudzuma, "mierejumus" suocūt ar **īsadavušajom** vītom!

Vuords **prāca** atrūnams ari latgališu folklorā, pīmāram, meiklē: *Mozs putnenš skrīn par augstu kolnu i klīdz: "Dīvs, muna prāca dag!" (Bite lidoj par bazneicu, kurā dag svečis.)*

Latviši (taipat kai litviši) nasaglobuoja vacuo, baltim kūpeiguo vuorda jiedziņa **kruosa*** apzeimiešonai (pryšim **kruosa** ir *woapis*), kaut paturēja vairuokus vacus kruosu nūsaukumus piec leidzeibys ar dzeiviniku spolvys nūkruosu: *sierms, bārs, lauks, palāks*. Cytys kruosys daguojušys kluot vāluok. Slavisma **kraca** primaruo nūzeime ir 'skaistums, izskateigums (kas saisteits ar sorkonumu)'. Sorkonim vaigim, taitod skaists. **Krasna** deviža, kai apdzīduota krīv tautumeita, ir pavysam kas cyts nakai latvišu tautumeita, kaut ari latviši reizem taipat apdzīd jaunivu sorkonūs vaidzeņus (byudeņus).

CYTU VOLŪDU VUORDI KRISTTICEIBYS TERMINOLOGEJĀ

Lykumsakareigi ir dūmuot, ka taidi latvišu volūdā varātu byut ari germanu tautu īnasti. Nu rītumu iz Latveju atguoja vuordi **kungs** i **mūks**, kuri leidz tam varēja pīdarēt na tikai vuocišim: tā suokti lītuo jau vikingu laikū. Par cytu ituos grupys aizajimtūs vuordu olūtu vīnpruoteiba leluoka – Latvejā tā īsagujuši caur t.s. **vydslejys** vuocu volūdu, tū volūdu, kuru runuoja Vuocejys zīmeļu daļā. (Prūtams, na vysi jī vuocu volūdā rodušis, daļu ari vuociši jau beja puorjāmuši nu greku voi latīnu volūdys.) Vaci germanismi latvišu volūdā taitod ir: *apostols, ejne, eņģeļs, oltors, uperēt, upers*.

Vinu kristticeibys terminu i tuo atvasynuojumus latvišim ir davuši ari libiši. Libišu **pāst** nūzeimej 'dareit breivu', nu tuo – myusu **pestiteit**, **atpesteišona**, **Pesteituojs**.*

LATVIŠI LIVONEJYS VARĀ

Tai latvišu cīts beja īkaruotys, sadaleitys, nūkristeitys. Goreiguo viersvadeiba realizējos gon teišā Svātuo Krāsla (pavesta) pakļautieibā, gon ari atļaunūt dybynuot vītejuos veiskupejys. 1255. godā par metropolejys siedekli tyka apstyprynuota Reiga, tuos pakļautieibai nūdūtys vītejuos veiskupejys (ari t.s. Krīvejys, t.i., Polockys).* Administrativu kuorteiba (kuru biži ari par nakuorteibu var saukt) ir taida, ka Livonejā 13. – 16. g.s. nasabeidz kari par varu, kurūs nūsastypynoj Livonejys ordens. Tā voi cyti jauni saiminīki Latvejys zemu valdejumūs puoruok drūši nasajyut, par tū svareiguokajūs punktūs teik caltys myura pilis. Tuos biži

izteiksmē kotrai personai beja sova forma. Kur taidys ir sasaglobuojušys (Latgolys ritumūs i dīnvydūs), tuos var lītuo ari niule.

!
Ir literari pareizi raksteit: **es bytu** // **byutum**; **tu bytu** // **byutim**; **jys, jei, jī , juos bytu;** **mes byutumem** // **bytu;** **jyus byutumet** // **bytu.** Lītuo ari vacuokos formys!

*Suokumā myusu seņču drēbis beja **boltys**, **palākys** voi **malnys** – kaidys nu kuram vušķys voi kaidi kuram izabalnuoja līni. Tūmār jau leidz vuocu atīšonai latviši muoceja kruosys dabuot nu augu. 7. – 13. g.s. latgalu kopulaukus ir astrostys kruosu audaklu šķīnis **zylā**, **sorkonā** i **dzaltonā** kruosā. Ari **zajū** kruosu latviši pazyna dizgon agri. Nu germanu tautu apgierba gatavuošonā purjimta **bryvuno** kruosa kūpā ar nūseukumu **braun**. Latviši tū suoce lītuo ap 15. g.s. Kimiskuos kruosvilyis Latvejā suoce vairuok izmontuot tikai ap 19. g.s. vydu.

Par kruosom i tūs nūsaukumim var skaiteit P. Šmita rokstu "Par seno latviešu apgērba krāsu" "Filologu biedrības rakstu" 3. siejumā (1927. g.); A. Zariņa. Seno latgalu apgērbs 7. – 13. gs. (1970.).

Par kruosuošonu – I. Madre. Krāsošana ar augu krāsvielām (1990.).

!
Voi jyusu školāni saprūt, kaidys kruosys puču ituo baļtinaviša pjovā ir vysvairuok?

*Kas pazyna uoru pjovu,
Ka voskona nazūdēja?*

(Atbīdēt paleidzēs "Symts vuordu vuordneica" "Ābecis" 2. d. 90. lpp.)

!
Voi vuordu **kungs** pareizi runojam latvišu literarajā volūdā? Skaitit par tū "Ābecis" 2. d. 32. – 33. lpp.!

!
Izstuošit par vuordu **eņģeļs** (< vuocu *engel*) i **eļpe** (< vuocu *helle*) ciņji "Ābecis" 1. d. 32. lpp.!

Latvisks te nav ari **vargāpu** vuords. Tys isaguja nu vuocu **ōrgel** caur pūlu **organy** (ari kriviski ir *opran*).

!
Voi zynot, kur atsarūn vysleluokos varganis Latvejā? (Lipuojys Treisvīneibys bazneicā, taiseitīs 1885. g.)

!
Voi zynot, kur atsarūn vysvacuokos varganis Latvejā? (Ugālis bazneicā, taiseitīs 1701. g.; vyspuor varganis Latvejā suoktys taiseit nu 14. g.s.)

!
Cik vacys ir jyusu bazneicys varganis? Kas tuos ir taisejīs?

*Izpierkdams grākus par nazeiša nagrybātū zagšonu, solys Pesteituojam nas pučis septeņu godu vacs puika, i jys tur nav vīns. Pesteituojs teik puškuots ar zajumim, Pesteituojam soluoņi dzid dzīsmis. Tai tys ir J. Klidzieja romanā i J. Streiča filmā "Cylvāka bārns".

Juopas Streičs (dz. 1936. g. Preiļu pog.) – Reigys kinostudejus režisors nu 1963. g., reizem ari aktīrs. Latvišu rakstura i ikšejuo pasauja atkluojejis vairuokos naaizmierstamuos filmuos – "Mans draugs – nenopietns cilvēks" (1975.), "Limuzins Jāņu nakts krāsā" (1981.), "Svešās kaislibas" (1983.) i.c.

!
Izstuošit kū nu saceituo pi burta "f" "Ābecis" 1. d. !

*Par tū i tuoluokajim Latvejys katuoļu Bazneicai nūzeimeigim nūtykumim leidz pat myusu dinom skaitit veiskupa Juopas Cakula rokstu "Atjaunota Baznīcas province Latvijā" "Katoļu Dzeives" 1991. g. 6. nr.

*Par tū vysu i daudz kū cytu interesantu var skaiteit: G. Erdmanis. Kurzemes viduslaiku pilis (1989.).

*Tai roksta jau K. Būga (vērtīs juo "Rinktiniai raštai" 3. siejuma 570. lpp.), baļstiedamis iz pijs nūsaukumu *Nowenene*, koids atrūnams ap 1259. – 1261. godu.

! Izstuoſit kū nu Daugavpijs viesturis pi burtu "d", "v" i "l" "Ābecis" 1. d.!

● Par Daugavpijs i cytu Latgolys pijsātu (Bolvu, Kuorsovs, Kruoslovs, Krustpijs, Leivuona, Ludzys, Preiju, Rēzeknis, Zylupis, Varakļauonu, Viļānu) viesturi vyslobuok skaiteit B. Brežgo raksteitū K. Apīja gruomotā "Latvijas pilsētu vēsture" (1931.) voi juo publicātu kur cytur.

Boleslavs Brežgo (dz. 1887. g. Drycānu pog. – 1957. g. Reigā) – vysu laiku izcyluokais viesturniks nu Latgolys latvišu vyda. Piec vuociešonuos Rēzeknis pijsātys školā i Vitebskys klasiskajā gimnazējā B. Brežgo studēja Moskovys Arheoloģejo institūtā. Tū beidze 1918. g. ar arheologa, arheografa i muokslys viesturnika kvalifikaceju. Dareja gon turpat institūtā, gon Vitebskā, gon vāluok vairuokuos vituos Latvejā (te gon juo dorbs i kvalifikaceja nikod natyka piteikami nūvārtāti). Latgolys viesturis pietnīceibai veļteja 40 sova myuža godu. Juo pietnīceibys vierzīni – Latgolys zemniecībys viesture, Latgolys pijsātu viesture, Latgolys kulturus i izgleiteibys viesture, materialu par Latgolu apzynuošona i publiciešona – ir taidi, kuru gona bytu daudzim myužim, bet kurūs golvonūs calmus profesors paspēja izlauzt vīns pats. Lela daļa B. Brežgo savuoktū materialu par Latgolys viesturi sadaga guņgrākā Daugavpili kara laikā, daļa dorbu vēl stuvu nanūdrukuota. Par izpīeteitū publiciejs daudz rokstus i gruomotys, pīmāram, "Latgolas zemniķi krīvu dzymbyušonas laikūs" (1940.), "Latgolas inventari un generalmērešonas zem'u aproktsti 1695. – 1784." (1943.), "Latgolas vēstures materiali. I." (1944.), "Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas. 1861. – 1914." (1954.). Par vysu tū – nacik riņdeņu LPE 2. siejumā! Daudz reižu (biži ari pamatuoti) nūnicynuotuo LPE i vīneigais latvišu ēnciklopēdiskais izdavums, kurs kod nacik eileju atsaļuove ziduot nūpitnuokajam leidzšinejuos "bez viesturis teritoriejys i tautys" – Latgolys i Latgolys latvišu – pietnīceibys profesionajam.

! Par B. Brežgo i juo dorbitm zinis meklēt Heinriha Stroda sastuodeitajā gruomateņā "Profesors Boleslavs Brežgo" (1990.)!

! Izstuoſit teiku par vysom trejom pijsātom pi burta "l", "ē" voi "v" "Ābecis" 1. d. !

*Gustavs Manteifejs (1832. g. Drycānu muižā – 1916. g. Bonifacovā) – ivārojams paguojušuo g.s. latvišu apgaismuotuoju nu vacys puorsapūļuojus vīcu dzymtys (juo seņči Latgolā īceļuoja nu Lejys Saksejys jau 14. g.s.). Studādams Tārbatā tīsličys, pīsavērse latvišu gora dzeivis, kulturus, viesturis, geografejys pietnīceibai atbyilstūsi tuo laika Eiropys voldūšajom nūskanom. Par vysu tū – regulari roksti gon vītejā presē, gon pūju i vīcu žurnalūs, atseviškys gruomotys. Sastuodeja i izdevē pyrmū latgalīšu kalendari "Inflantu zemes laikagrōmota aba kalenders" (1862. – 1871.), izdevē pyrmū latgalīšu rieklinuošonyys gruomotu, sastuodeja pyrmū latgalīšu izdavumu bibliografiskū ruodeituoju.

Par G. Manteifeļa dorbitm plaša informaceja Pitera Puđuļa apcerē kruojumā "Acta Latgalica" I (1965.).

*Teikys par Volkenbergys pili i arheologa skatējumu iz pijs paguotni atrassim J. Urtāna rokstā "Tāvu zemes kalendari 1992. godam" (1992.).

Tepat ari šys tys par G. Manteifeļa kalendārim.

vīn atjaunoj i nūstyprynoj iz bejušūs latvišu ciļšu kūka pijs pamatu. Tradicionali pijs celtnīceibā izmontoj dobys radeitūs šķieršlus, kurus vēl muoksleigi pastyprynoj. Pijs planuojums ir vīnkuorš i racionals: tūs golvonais uzdavums ir kolpuot aizsardzeibai i, vajadzeibys gadejumā, iz kaida laika byut par patvārumu. Kai līcinoj viesturniki, 13. – 14. g.s. vuociši, izmontuodami vītejūs dzeivuotuoju kai dorbastpāku, saceļ ap 100 myura pijs. Pijs nūzeime aizsardzeibā sasamazynoj leidz ar šaunamūs īrūču atteisteibu i plašuoku izmontuošonu 14. g.s. 2. pusē.*

Te iz reizis juopivērš uzmaneiba tai paradoksalajai situacejai, ka vuociši vīsa plašajā Latgolā (bez Krustpijs'i vacuos Daugavpijs) izceļ tikai četrys pijs!

Par Krustpili – pyrmū vuocu caltū pili Latgolā – jau runuojom augšuok (vērtīs 43. lpp.).

Nadaudz ogruok calta Daugavpijs pijs (viesturis olūtūs 1275. g. kai *Duneborch*) – nadaudz iz augšu gar Daugovu nu tagadejuos Daugavpijs. Latiniski raksteita kai *Novum castrum*, lituiski vysbižuok – *Naujinis*, vītejūs dzeivuotuoju izrunā *Naujine* – ari tai saukta itei pijs. Nūsaukums *Naujine* cēlis nu lituvišu *naujas 'jauns'*. Varbyut par tū lituvišu olūtūs* atrūnamys zinis, ka tei ir lituvišu pijs. Tūmār pyrms *Jaunpijs* ir logiski meklēt *Vacpili*, i ari *Vacpijs* tymā pošā apvydā ir. Kotrā ziņā tū, ka vuocu caltuo Dynaborga* lituvišim beja kai dodzs acī, aplicyno jūs daudzuorēji uzbrukumi pilei 13. g.s. beiguos – 15. g.s. suokumā, seviški Treidena i Vitauta Dižuo vadeibā. Ari ordenam pijs beja na mozuok svareiga kai tierdzniecībys centrs i rūbežpunkts, par tū piec kuortejos pijs nūpūsteišonys tei regulari tyka atjaunuota. Tikai Stefana Batoreja laikā 1582. g. Dynaborgu vairs naatjaunoj, bet puorceļ iz tuos tagadejū atsarashonys vītu, kurā jau 1577. g. iz laika beja apsamets Ivans Borgais ar sovu karaspāku.

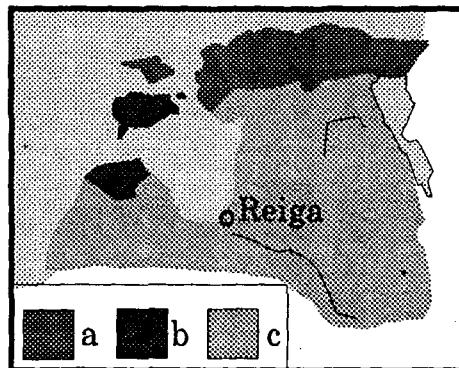
Vēl ogruok – 1263. g. – pyrmū reizi dokumentūs teik pīmynāta Volkenbergys pijs, kura varātu byut vacuokuo ordena caltuo Latgolys myura pijs. Tuids pījāmums sasaglobuojs tautys folklorā, pret tū naibylst ari viesturniki. Kū ļauds stuosta par Volkenbergu 19. g.s. 1. pusē, atstuosta jau J. Macilevičs "Pavuiceišonā" (citats nu gruomotys 202. – 203. lpp.): "Runoj, kod zam tuo kolna ir pokoji, šklepi un pogrobi. Tymūs pokojūs sēd jumprova, nūluodeita nu sova tāva, skaista ļuti. Tymūs pogrobūs daudz ir naudys un vysaidys boguoteibys, sorgoj tuos boguoteibys div leli suni. Runoj, kod nazkod iz tū kolnu skraideja naktim treis raganis, dzeivojamys natuoļ nu tuo azara, kai juos lēce par azaru Rāznu, tei iz slūtys, cyta iz luopstys, a treša iz pīstys. Kai iz tuo kolna raksteja iz uodys vierša nazkaidys luodeitys gruomotys. Kai komova nazkaidu navaineigu bārnu.." I beiguos: "Kod azars cīš vaid un ryuc nakti, runoj, kod raganis ar valnim doncoj pa tū kolnu."

Nūstuostu par tū, kai boguotuo Volkenbergys apleicīnis valdīnika atraitne, naturādama dālu, sadaleja vīsus īpašumus trejom meitom, kotrys daļu ar pili nūsaucūt jaunuos īpašneicys vuordā, pyrmais publicēja Gustavs Manteifejs.* Vacuokajai meitai (Rozalejai) tykuse Rēzekne (*Rositen*), videjai (Lucejai) – Ludza (*Lutzen*), jaunuokajai (Marejai) – Viļaka (*Marienhausen*). Muotis pijs Volkenbergā* piec vacuos valdīneicys nuovis palykuse naapdzeivuota.

Theoretiski "izdaleitūs" Latgolys pijs vacumi atbyilst teikā saceitajam. Viesturis olūtūs Rēzekne pyrmū reizi teik

pīmīnāta 1285. g. (nūcītynuota latgaļu pīls i apmetne Rēzeknis upis krostā pastuoveja jau obruok – nu 9. leidz 13. g.s.; ordena myura pīls, prūtams, calta vāluok). **Ludzys pīls** suokta ceļt 1399. g. **Vīlakā**, kai jau runuojom, 1293. g. uzcalti klūsters, kurs puorbyuvāts par pili 16. g.s. suokumā. Ari panikt Volkenbergys pīls varēja par tū, ka cytys tuos leidzineicys atsaroda geografiski izdeveiguokuos vītuos. Leluoku skaidreibu par Volkenbergu varātu dabuot arheologiskūs izrokumūs, bet leidz šam tur golvonī racieji ir bejuši monta maklātuoji...

Cik tuoļ Livonejys ordens nūsastyprynuoja latgaļu zemēs iz austrumim, tai ari nav precizi zynoms. Kai informeja B. Briška gruomotys "Latgola – muna Tāvzeme" 19. lpp., 1573. g. Antverpinē izdūtajā Livonejys kartē tuos rūbežs* ruodeits 10 – 20 km iz austrumim nu Vīlakys i tikpat tuoli iz austrumim nu Opočkys. Daugovys lobajā krostā Livonejys rūbežs beidzis ar Druju (Drysa, Polocka, Vitebska bejušys jau Lītuvys teritorejā). Tūmār ari itei karte, cik var sprīst, naparuoda eistuo latgaļu etniskuo rūbeža, vīn apstyprynoj, ka Livonejys valsts rūbežs nasasnēdze latgaļu etniskuos izplateibys galejūs punktu (vītom tūs drūši vīn navarēja nūsaceit dzeivuotuoju jauktuo sastuova diej), kai ari tū, ka pīmīnātajā kartē ruodeitais Livonejys valsts rūbežs nav tys pats, kuru redzim ruodeitu kartēs, kas attāloj nūtykumus

Livonejys sadaleišona 1561. godā (piec LPE 6. siej. 219. lpp.).

Teritorejys, kas puorguoja īpašumā:

a – Zvidrejai, b – Danejai, c – Pūlejai-Lītuvai.

1561. godā. Ordens acim radzami naspēja īkaruot vysu latgaļu zemu (taipat kai eisti nanūsastyprynuoja ījimtajūs apgobolūs: ar Ludzys pīls ceļšonu vuocu nūsacītynuosa beidzēs), i latgaļu etniskais rūbežs austrumūs turpynuoja gaist, eisti nanūskaidruots.* Bet Livonejys austrumu vuorti stuovēja valā, i Latgolys dzeivuotuoju nacionālais sastuovs vērtēs raibuoks, likūt pamatu lelajam slavu skaitam, kai ari kulturu i volūdu jaukumam Latgolys austrumu rajonūs.

Vaicuojumu par Latvejys aizrūbežā palykušajim ciļstsbruolim pyrmais bolsā pacēle **Fraņcs Kemps**.* Juo gruomotā "Latgales likteņi" ir speciala nūdaļa "Pazudušā Latgales daļa", par valstei zudušajim latvišim jys runoj ari cytuos lopyspusēs. F. Kemps pastreipoj, ka vuocu īkaruotuoji pat sovus teišūs nūlyukus nav nūvaduši leidz logiskom beigom: nav ījāmuši i pakļuovuši pat tuos latgaļu zemis, kurys vēl nabeja kristeitys i ari krīvim napīdarēja.

Pi vaicuojuma par "apklausynotajim latgalim" naskaitomys reizis atsagrise Latgolys viesturis pietniķi emigracejā.*

*Jau drūši vīn pamanejot, ka ari "Ābecē" vīns ūtrs litvuordus nu latvišu literaruos volūdys atsaškir tikai ar dzimti. Tuids ir **rūbežs**, kurs veirišu dzimtē puorjimts nu krīva jau **sep**, **sep**, i taidi litvuordi nav vēlreiz "juoāzajam" nu puorejūs latvišu.

Veirišu dzimtis litvuordi latgališim ar ari **cīns**, **monts**, **pasaujs**, sovukuort **desmite**, **tyukstūša** – sīvišu dzimtis litvuordi.

! Ivārojīt, kaida dzimte ir "Ābecē" 1. d. 28. lpp. litvuordam **dzeſzs** (tys); **70. lpp. pāds** (tys). Litvuords **siegs** "Ābecē" 1. d. meikļu atminiejumūs gon ir sīvišu dzimtis, bet tys juolūka taipat kai **pierts**, navys upe (tai tū lūceis cytī latviši).

*Par tū, pīmāram, ari M. Bukša dorbā "Latgaļu volūdas un tautas izplateibas problemas" (1961.) 157. lpp. i cytur.

***Fraņcs Kemps** (dz. 1876. g. Makašānu pog. – 1952. g. Tomsky apgabola Mihailovskā kai izvastais; atvasts da sātai i paglobuoti Zviergzdinē 1991. g.) – vīns nu izcyluokajim Latgolys atmūdys darbinikim. Kaut "izslovynuots" kai Latgolys "separatists", itys namīrniks byuteibā beja tuo redzeijs i oss sabūdreibys atteisteibys nūtykumu vārtātuojas i paradzātuojas. Niu kotram interesētam ir piejama juo gruomota "Latgales likteņi" (1938. g. izdavums atkuortuots 1991. godā), kurā F. Kemps sovu "separatismu" izlik i papeira skaidri, teiši i emocionali (taipat kai vysuos cytuos runuos i rokstus leidz tam). **Pyrmuos latgališu avizis "Gaisma"** (26 numeri 1905. – 1906. g.), **pyrmuo latgališu žurnala** (naskaitūt poša Kempa 1903. g. mieginuojumu – hektografiātū "Zvaigzni") "Austra" (1908.), kalendara "Daugawa" (10 godaguojumu nu 1904. leidz 1914. g.) izdeviejs (ari redaktors i autors), vīns nu avizis "Jaunas Zinias" (1912. – 1914.) veiduotuoim. Jaunūs (puļceņš "Gunkurs" 1902. g.) i vacūs ("Piterpiļs latvišu muzykaliskō bidreiba", pastuoveja nu 1903. leidz 1912. g.) dorbuošonuos organizātuojas i latviskuos apzinis uzturātuojos jīmūs. Izstudēja par civilinženeri – arhitektu (pyrmas tam izastuoja nu Piterpiļs goreiguo seminara pādejou kursa), bet varu maiņu i taisnuso rakstura diej mox varēja dareit sovā profesejā. Myužu beidze kai mūciniks Sibirejā (juo viestulis nu tīninis niu varim skaiteit "Olūtā" 1992. g. 8. nr.).

! Par F. Kempi M. Bukša monografeja, izdūta 1969. g.; par Piterpiļs periodu – O. Rupaiņa romans "Tauta grib dzeivot" (1963.; ari atkuortuots).

*Pīmāram, L. Latkovsks "Dzeives" 1958. g. 33. nr.; B. Briška "Dzeives" 1959. g. 35. nr.

*"Ābecis" 1. d. 95. lpp. sūplok *Kuhvai* dūts ūtrs vītejūs dzeivuotuoju lituots nūsaukums *Kūkova*. Tymā nikaida dzījuo **arhaiskuma nav**. Nūsaukums ruoda, kai latvišu volūda pretojās svešom skaņom, šīm gadini "h" (ar "f" ir tās pats). "Osyunys evangelejūs" (1753.) gora raksteits par **farizejim**, bet tai tās ir roktūs. Tautā Felicianovys vīta ir pat *Piçine*, Feimaņu vīta *Peimani* voi vacūs jaužu lituotais *Vīnmyns*, Kuharu vīta *Kukari*. Literarajā raksteibā "f" i "h" tūmār paturēsim!

Verītēs vysu "Ābecis" 1. d. 94. – 95. lpp. materialu!

*Tim, kuri piroduši pi t.s. Stroda ortografejys, varātu liktis naparosta tāds genitiva lituojums. P. Stroda "Pareizraksteibas vōrdneicās" (1933.) 42. lpp. ir pat nūruode, ka daudzskaitli te vajadzeigs dativs. Tūmār aiz "pi" lituot dativu navajag vuiceit. Ka P. Strods bytu bejs volūdniks, jys nabytu isacejs vacuoku formu aizstut ar jaunuoku. Tod, kod latgališi aiz "nu" voi "pi" soka daudzskaitja genitivu, jī naapzynuoti dora pareizuok nakai cyti latviši, kurim te dabisks ir dativs.

Taitod saceit *stuovēt pi vuortu, izceļt nu rogovu*, kai tū dora myusu vaci jauds, ir pareizi!

Piters Strods (1892. g. Varakjuonu pog. – 1960. g. Jurmāla) – filozofejas doktors, veiskups, kuram leli nūpalni ari volūdniceibā. 20. godu suokumā, byudams školu kapelans i latgališu raksteibys vuiceituojs školuotuoju kursūs Rēzeknē, sasaskuore ar nanūkuortuotajim latgališu raksteibys vaicuojumim i kērēs pi tūs rysynuošonys. Uzskotūs progresēja. 1927. g. 10. februāri IM īcēle speciaļu komiseju vysim pijamamys latgališu ortografejys izstruduošonai. Vadeja P. Strods (lūcekli – V. Seile, J. Turkopuls, F. Kemps, F. Zeps, sekretars – B. Spūjs). Komiseja gon nūspride, ka raksteibai jnobiyun **vinķuorķai** i **teiri latgaliskai** gon vuoru, gon formu ziņā, bet beja spīta riekinuotis ar sabidreibas gataveibu reformys piņim i daudz kur palyka pusceļā. Par tū raksteja gon P. Strods, gon F. Zeps. 1933. g. vuordneicā iklāuts vēl mozuok, nakai IM oficiāli atļuove 1929. g. Sabidreiba beja tipeigi "pret"...

Niule turpynojam P. Stroda i juo kolegu suoktū (ari "uo" jīm beja paradzāts!), bet šaubys ir taidys pošys – kai uzlobuojumus piņims raksteibys lituotuoji? Tipšu skaita nav guojs mozumā...

! Par P. Strodu 1992. g. ir izdūta Juopa Broka gruomota "Skaists myužs". Meklejīt tū i puorsalicynuosit poši, ka P. Stroda myužs beja eistyn skaists – tik daudz paspāts padareit...

***Seims** – nu pūju sejm 'kuortu puorstuovnīceibys organs Pūlejys–Lituvys vajsti'.

***Prezidiats** 'administratīvi teritoriala vīneiba Puordaugovys hercogistē nu 1582. leidz 1598. g.'

! Pastuosit sovīm školānim kū navin par Puordaugovys hercogisti pi burta "h" "Ābecis" 1. d.!

?? Voi jau ivāruojot "Ābecē" vysu laiku lituotū izskapu – eja? Ari niule – *Zvīdreja*, *Igauneja*, *Livoneja*, *Latveja*, *starasteja*. Ari izskapa – eja ir raksteibys tyvynuojums tautys runuotajai volūdai!

Livonejys valsts pastuoviešonys videjā pūsmā spākā pīsajēme tuos kaimini. 14. g.s. spīceiguoki palyka lītiviši (nu 1307. g. Lītuvys valsts sastuovdaļa ari Polockys kņaziste), godu symta beiguos cišuok saisteidamīs ar Pūleju. Nu mongoļu–tataru jyuga (1243. – 1480.) valā beidzūt beja tykuši krīvi. (Nu jyuga beja pasagliuboši latgaļu kaimini polockiši i novgorodiši ar pliskavišim.) Jau 15. g.s. 2. pusē Pliskovys krīvi jutuos tik drūši, ka atkaruoja nu Reigys arhiveiskupejys senejuos Tuolovys daļu – Purnovys nūvoduci icēle tur 1476. g. Vyšgorodys (Augšpils) cītūksni. Zynomis veiskupa pretguojuņs beja tikai Viļakys pīls nūcitynuošona, lai varātu aizstuvēt iz Kuhvys* pusi "pastumtū" rūbežu. "Vuorti" tūmār beja valā. (Par daudzim piļskolnīm Ludzys pusē stuosta E. Brastiņš gruomotā "Ludzas aprīnkis senāk un tagad" (1935.). Iti piļskolni tūmār nav līceibys par ordena pyulem nūstyprynuot austrumu rūbežu.)

Krīvi suoce guoduot par "lūgu iz Eiropu" caur Balteju. Beja nūbrīduse vajadzeiba piec tierdzniecībys sakaru ar Rītumim, bet priškā vysod beja Narvys, Tallinys, Reigys tierguotuoji. Ari iz leigumim, nūslāgtim ar Livonejys valsteņu valdinikim, vairs gondreiz navarēja pasaļaut. Lītua ar Pūleju kara gadejumā ar krīvīm niu sūleja ordenam paleidzēt. Kod ceinis suočēs, varēja redzēt, cik navareigi ir Livonejys veiskupu i ordena spāki. Lobuokī jūs pulki vīgli tyka sakauti 1560. g. kaujā pi Lugažu.* Rysynuojuos t.s. **Livonejys kars** (1558. – 1583.), kura suokumā tyka likvidāta feodalūs valsteņu savīneiba Livoneja.

PŪLU VALDEIŠONYS LAIKĀ

LATGOLA KŪPĀ AR VYDZEMI – PŪLEJAI-LĪTUVAI

Livonejys kara gaitā lela Livonejys daļa (zemis pa labi iz zīmelim nu Daugovys) piec 1561. g. leiguma Viļnā puorguoja Lītuvys dižkunigaiša i vinlaiceigi Pūlejys karaļa Sigismunda II Augusta pakļautieibā. Īkaruotuo Livonejys daļa (Vydzeme, Latgola i Dīnvydigāuneja) 1566. g. tyka nūsaukta par **Puordaugovys** (zemis atsaroda "puori Daugovai", verūtis nu Pūlejys i Lītuvys) **hercogisti** i ītylpynuota Lītuvys vajsti. Pūleja i Lītuvā styprynuoja sovu savīneibu, 1569. g. Ļublinys seimā* apsavīnojūt Pūlejys–Lītuvys lelvalstī i pījamūt kūpeigu nūsaukumu **Žečpospolita** (*Rzecz pospolita*).

Kari storp kaiminim naryma. 1577. godā lelu pūstu Latgolai i Vydzemei nese Ivana Borguo karapulkus ibrukums. Suokumā Žečpospolita krīvīm ļuove breivu vāļu, bet ar Stefana Batoreja īceļšonu par valdiniku 1579. g. puorguoja pretuzbrukumā, vīnu piec ūtrīs atkarojūt krīvu ījimtuos plateibys. 1582. g. Zapoljē (Zapoljskijamā) natuoli nu Pliskovys tyka nūslāgts pamīrs storp Pūlejys–Lītuvys vajsti i Kriveju ar nūsacejumu, ka sasagloboj pastuovūši rūbeži i Kriveja atdūd atpakaļ Žečpospolitai suokūtnejuos Puordaugovys hercogistis zemis. Godu vāluok krīvi atdeve Zvīdrejai ari Zīmeļigauneju, i Livonejys kars beja beidzīs.

Puordaugovys hercogiste suokumā tyka īdaleita 4 **aprīnkūs**: Reigys, Cāsu, Turaidys i Daugavpils, bet, Livonejys karam beidzūtis, – trejūs prezidiatūs*: Cāsu,

Tārbatys i Pārnovys. Cāsu prezidiatā itylpa zemis storp Gauju i Daugovu, Latgolu īskaitūt, tuo vaļdiniks dzeivuoja Siguldys pili.

Prezidiati beja sadaleiti piļs nūvodūs, kurus Puordaugovys hercogistē sauce par **starastejom** (pūļu *starostwo*), bet starastejys – muižu nūvodūs i pogostūs. Ar Varšavys seima 1599. g. lāmumu Puordaugovys hercogistē izveiduoja 26 starastejys (18 nu tūs – Latvējā). 1598. g. prezidiatus suoce saukt par **vaivadistem** (pūļu *wojewodztwo*).

Vaivadisti puorvaldeja vaivods (vojevoda), starasteju – starosta, kuri parosti beja pūli voi litviši.

Tai tys ir leidz 1629. g. **Latgola i Vydzeme atsarūn teišā Pūlejys-Lituvys pakļautieibā**, bet Kurzemē i Zemgalē izaveidoj nu Pūlejys-Lituvys atkareiga Kürzemis hercogiste (Pīltinis nūvods palik Dānejai, vāluok Pryusejai, Grūbenis nūvods – Pryusejai). Puordaugovys hercogistis zemnikus nūmūka muižiniki* i napuortrauktī kari, bet Kürzemis hercogistē, kaut kūpumā dzymtzemnika stuovūklis nav vigls, atsateista amatnīceiba, jyurnīceiba. Eistu plaukumu Kürzemis hercogiste pīdzeivoj hercoga Jākuba valdeišonys laikā (1642. – 1682.)

LEIDZ REFORMACEJAI UN REFORMACEJYS LAIKĀ

Kai vysai vīnpruoteigi atzeist folkloristi i literaturviesturniki, latvišu tautys dzišmu leluokuo daja ir rodusēs vuocu valdeišonys laikūs leidz 16. g.s. Tod latvišu gora pasauļs nu vuocišu īpaši daudz ispaiduots natyka. Kotri turējuos pa sevimi. Muižinikim svareiguokys par cytu beja izprīcys atbylstūši montuotajai dižciļteibai i īspiejom. Latvišu zemnīki guoja ikdīnys dorbus, pildeja klaušys, kod beja svātki, svieteja tūs i pakuopiniski pīroda pi atnastuos kristticeibys. Taipat tys, prūtams, beja ari Latgolā, kura beja tykuse **ordena** puorvaldeišonā, izjamūt zemis ap Viļaku i teritoreju viers Dubnys upis iz Lubaona i Aivikstis pusi leidz pat Daugovai (karte atrūnama, pīmāram, "Latvijas PSR vēstures" 1. siej. (1986.) kruosainajā īleimē). Tautys dzīmēs pasaruoda (voi uzasluoņoj viersā seņču ticeibys dīvam) kristticeibys nastais Dīvs, pasaruoda jaunys nūskanis, jauna leksika* – krysts, puotori, svātuo Muora.

Tūmār tai tys nav ilgi. Kai izasaceja P. Šmits, leidz ar Lutera ticeibu tautai atguoja gryuti viergu laiki, kuri nīvinā vītā iz pasauļa nav dereigi dzišmu saceriešonai. Eista dzīmbyušona Latvējā faktiski suocēs vīn 16. g.s.

Vēl 16. g.s. ir zeimeigs ar vinuotys latvišu tautēibys izaveiduošonu, dzeivojūt leidzeigu gora dzeivi i vīnuotuokom palikūt vītejom ciļtim.

16. g.s. suokumā Vuocejā suocēs kustieba par katuoļu Bazneicys puorkuortuošonu – **reformaceja** (nu latīnu *reformatio* 'puorveiduošona'). Tuos suociejs – mūks **Muorteņš Luters**, par tū jaunū muoceibu par puorveiduojumim nūsauce par *luteranismu*.*

Sludynuotuoji dreīž īsaroda Reigā, i suocēs katuoļticeigūs apspīšona.* Jaunūs ideju lobuokai izplateišonai Latvējā pasaruodeja **gruomotys latvišu volūdā** (pyrmuo latvišu lyugšonu gruomota nūdrukuota 1525. g., bet nav sasaglobuojuse). Pyrmuo latvišu gruomotys (teksti) tyka drukuotys Viļnā, Karaļaučūs, bet ar Nikolaua Mollina* darbeibu – nu 1588. g. ari Reigā. 1524. g. Reigā

*Ari "Ābecis" 1. d. 82. lpp. ir raksteits *muižiniks*, bet *maiņniks*. Par kū tai – obi vuordi tok nav latvišu?! Tūs rakstejom atbylstūši obu vuordu lituošonys tradicejom. "Ābecis" meikļu atminiejums ir gora *juotnīks*, gora *stupdnīks* – tai, kai tautā soka. Myusu atvasynuojuumi ar *-iniks* šod tod nasakreit ar kūpnacionalū latvišu literāru volūdu, pīmāram, bez *muižinika* Latgola vējrunoj i roksta *saiminiks*, *saimineica*, *myuriniks* i tml.

*Šīmā sakarā gribis pizeimēt, ka latviši navar skaiteit pi vaca aizajimtūs vuordu sluoņa *zvonu*. Tuids myusu tautysdzīsmēs tikpat kai nateik pīmynāts, i ari vuordu savīnuojuma *kriūv zvoni* izmontuojuns nalicynoj ni par priķšmata, ni vuorda pidareibu latvišum.

Taitod – kurs atrysynuos vēj vinu meikli – kai latviši **nazkod** sauce *zvonus*? Realeju myusu seņči pazyna seņči pyrms kristticeibys (pat vacvācūs izrokumūs zvaneni i astroti kai rūtyslīti) i ari bazneicys, lai kod juos ari bytu calty, ir gryuši issadūmuot bez kaut vīna zvona.

Par zvonom interesants roksts ir "Katōju Dzeivē" 1989. g. 7. nr.

! Garajūs 300 godūs latviši aizajēme nu vuocu daudzus vuordus, cytus pat taidus, piec kurim nabeja nikaidys vajadzeibys. Pīmāram, *vydslejysvuocu meit* izstume latviškū *mergu* voi *dukti*, i niu pat isadūmuot navarim, ka nazkod meitu latviši nasauce vys par *meitu*.

! "Ābecis" 1. d. atrassim izmontuotus vēj itaidus aizajimtūs vuordus: *omots* (pi "o"), *ēvele* (pi "ē"), *kryuze* (pi "k"), *spēlet* (pi "ē"), *zuodžs*, *epdžis* (pi "dž"), ari vinu ūtru cytu.

! Latgališi kūpnacionaluos volūdys germanismu vītā biži litoj sovus montuotūs vuordus, saceidami na *slyms*, bet *navasals*; na *slykts*, bet *nalobs*; na *smērēt*, bet *zist*; na *smiekēt*, bet *peipēt*; na *ryba*, bet *suonkauļs*; na *diejs*, bet *golds*; na *bywēt*, bet *ciersi* (jaunu ustobu) i tml. Sakarā ar sovu tuoluokū kulturviesturiskū atteisteibu jīm daudzu germanismu vītā isavise slavismi, pīmāram, na *dikis*, bet *prūds*; na *dvījs*, bet *rūčiniks*; na *seipūls*, bet *cybuļs* (Latgolys vidinē gon soka pyrmū); na *styure*, bet *rujs*; na *bumbirs*, bet *gruša*; na *kirss*, bet *vīšne*; na *kartupejs*, bet *buļbe* (kaut ir īspieja saceit *tupips*; "Ābecē" pīduvuoti obi); na *kaļķi* // *kaļķi*, bet *vapna* i tml.

Par slavismim Latgolā ari L. Leikuma "Katōju Dzeivē" 1990. g. 10. nr.

*Tautā – *lutericeiba*, ari *lutaru ticeiba*; tuos pikritieji – *luterani*, ari *lutari*.

? Voi jau īvāruojot, ka litvuordu ar *-šona* raksteišona latgališim atsaširk nu puorejūs latvišu? Par tū ari "Ābecis" 2. d. 11. lpp.!

*Par pyrmajom Reigā nūdrukuotajom gruomotom var skaiteit Ojāra Zandera gruomotu "Tipogrāfs Mollins un viņa laiks" (1988.).

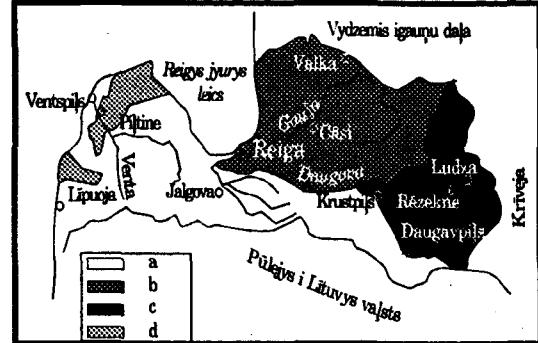
Saleidzynuojumam juopasoka, ka ari latgališu pyrmuo gruomotys, drukuota golvonam kuortom Viļpā, Polockā, vāluok Reigā, Pīterburgā, Rēzeknē, Viļānūs, Viļākā. Ar V. Luoča izdevnieibys nūsadybynūšonu latgališu literatūras izdūšona nūteik Daugavpili, pieckara godūs Vuocejā, niule otkon Rēzeknē (ari Preiļūs, Daugavpili).

Vladislavs Luocs (1912. g. Drycānu pog. – 1984. g. Vuocejā; 1992. g. puorvasts i paglobuots Piļcinis kopūs) – izcyluokais latgališu gruomotu izdevējs dzīmtinē i uorzemēs. Cylvāks, kuram dorbs pi latgališu izdavumu veiduošonys palyka par vineigū dzeivis saturu i gluobini nu dūmīs, ka Latgolai i tuos volūdai nabyus byut. 40 trymdys godus napikiuseigi dareja vysu, kas vajadzeigs, lai izitu drukys dorbi, – vuoce rokstus, raksteja pats, skubynuoja, aicynuoja, piapraseja potencialajim raksteituojim, lobuoja korekturys, izpīdeja burtliča pinuokumus, kuortuoja saimniciskus lītys, lai Latgola, kurā piec kara vyss latgaliskais oficiāla

līmīni beja nūsluopāts, atsagrīztu boguoteigys bibliotekys. Nabeidze ticēt, ka tai nūtiks. Niu tai ari nūteik. Daudzi tagad dzeram i naatsadzeram nu V. Luoča atbreivuotuo olūta...

Par V. Luoci var skaiteit S. Sauša rokstus "Olūta" 8. nr. i "Tāvu zemes kalendarī 1991. godam".

*Kartē tys izaskota tai:

Latvejys teritorija piec 1629. g. Altmarkys pamira.
a – Kürzemis i Zemgalis hercogiste, b – Zvidzeme, c – Pūlejys Vydzeme, d – Piltinis apgobols.

? Voi jau ivāruojot, ka vuordu *skaiteit "Ābecē"* litojam tuo vacvacajā nūzeimē 'lasit'? Taipat dora ari lituviši. Par tū var puorsaliciņuot "Ābečis" 2. d. 59. lpp.

*Jezuiti – t.s. Jezus bīdreibys (*Societas Jesu*) – katuoju goreiguo ordena lūcekli. Ordena dybynuotuojs – Ignacejs nu Lojolys (Spanejā). Suokums – 1534. g. Golvonais mierkis – katuoju ticeibys izplateišona i nūstyprynuošona.

*Tei vēj nav izcyialis Latgolys baroka muokslis pīmineklis, kuru cēle nu 1746. leidz 1769. g., bet sasprydznuoja pādejā karā. Pyrmuo jezuitu bazneica beja nu kūka.

*Juops Lukaševičs (dz. 1699. g. Lītvā – 1779. g. Izvoltā) – nanūgurdynojams misionars apmāram 50 godu garumā. Dorbuojis Varakļauņu, Preiļu, Pušā, Izvoltā. Saguodoja (voi paleidzēja tū izdareit cytīm) vairuokys goreiga satura gruomotys Latgolys latvišim. Juo autoreibys apstyprynuojuumi palelā mārā ir hipotetiski, bet tai tūs ir ar jezuitu nūdrukuotus gruomotu leluokū daļu. Jūs dorbi nav uzskaitēti ari nekrologūs. J. Lukaševiča vuords šod tod ir tics slavynuots 1730. g. dzišmu kruojuma sakarā, bet par drūšuoku juo veikumu tūmār uzskota 1753. g. evangeleju tulkuošonys vadeišonu.

*Joannes Lukashewicz
Societatis Jesu manus.*

J. Lukaševiča autografs.

1 Par J. Lukaševiču teik runuots "Ābečis" obu daļu ivodrokstūs!

nūsadybynuoja pyrmuo latvīšu draudze. Ar reformaceju suocēs latvīšu tautys šķešona, kurys sakys radzamys i jyutamys vēl šudin.

Latgolā luteranisms naissakņuoja. Pīdavom Livonejys karā apmāram divys trešuos dalis dzeivuotuoju tyka izkleidynuotys voi iznycynuotys. Dzeivi palykuši turējos pi senču ticiejumu, saguodojūt napuorradzamu dorba lauku jezuitim, kuri te īsaroda nu Cāsu.

ZVĪDRU VYDZEME I PŪLŪ VYDZEME

Ari 17. g.s. nasabeidze lelvalstu ceinis par kūndzeibu Baltejys jyurā i Baltejā. Nu 1600. leidz 1629. g. turpynuojuos pūļu – zvīdru kars, kura darbeiba ar maineigom sekmem nūsarysynuoja golvonom kuortom Vydzemē i Igaunējā. Piec pamira nūsliegšonys* 1629. g. Altmarkā (Pryusejā) Dīnvydigauneju, Reigu i Vydzemi leidz Aivikstei paturēja Zvīdreja, bet Pūlejai-Lītvai palyka vairs tikai Latgola. Tai tyka likvidāta Puordaugovys hercogiste, bet rodouos zvīdru Vydzeme i pūļu Vydzeme. Pādejuo pūliski tyka raksteita kai *Inflanty Polskie*, bet sauce tū ari par *Inflanteju* (voi *Inflanteju*), kas ir krūpluota forma nu vuocu *Livland*. Piec pamira lauzšonys atsasuokušais pūļu – zvīdru kars beidzēs 1660. g. ar Olivys (klūsters pi Gdānskys Pūlejā) mīra leigumu, piec kura Latgolu galeigi pīvīnuoja Pūlejai-Lītvai. 1667. g. Varšavys seims Latgolai pišķeire Inflantejys kūndzistis (*Księstwo Inflanckie*) nūsaukumu i par administratīvū centru nūteice Daugavpili. Latgolu sadaleja 4 aprīnkūs voi starastejuos: Daugavpils, Ludzys, Rēzeknis i Viļakys (Marienhauzenys), kotram apriņkam icēle starostu.

Zvidru valdeiba atbalsteja luterānu Bazneicys ītekmis augšonu, guodujo par draudzis školu īreikušonu Vydzemis laukūs. Zemnīku bārnim vuiceja skaiteit i riekinuot, bazneicā dzižamuos dzismis i lyugšonys. Olyuksnys bazneickungs Ernests Glikss tulkuoja i izdevē Beibeli (1689. godā). Tyka caltyς jaunys bazneicys. Nu tuo vysa veidojuos priķstots par gaišajim zvīdru laikim Vydzemē. Bet ari Latgolā leidz ar tuos palikšonu Žečpospolitys pakļauteibā nikaida tmysuo nakts naīsastuoja.

JEZUITU* DARBEIBA LATGOLA

Piec pūlim nalobvieleiguo pūļu – zvīdru kara iznuokuma iz Latgolu puorsacēle jezuiti. Par jīm: "Latvijas vēstures avoti Jezuitu ordeņa archivos. I d." Holaņdis viesturnika, ari jezuīta, Jezupa Kleijntjensa sakuortuojumā; S. Šķutāna "Misionaru darbeiba Latgolā" (1953.); ari divi izvārstī J. Broka roksti "Katōlu Dzeivē" 1990. g. 12. nr. i 1991. g. 11. nr. Jezuiti apsamete Daugavpili, 1620. g. te suokdamī taiseit skaistu bazneicu.* Daugavpils izavērte par golvonū jezuitu īlītri Latgolā i palyka par taidu leidz pat 1809. g., kod jūs nu pošu caltūs āku suoce dzeit uorā krīvu valdeiba (jezuitu dzeivisvītu beja nūlamts puortaiseit par citūksni, kas ari tyka izdareits 19. g.s. 1. pusē). Daudzuos cytuos vītuos ar vītejūs muižiniku (niule jūs latvīši saukt "teiri latviski" – par sponsorim) atbolstu dybynuojuos jezuitu mīseju punkti. Tūs parostī sauce atbalsteituoju vuordā, i tai Latgolys slovonuokuos mīsejys beja: Livonejys (pyrmuo Daugavpils jezuitu mīseja vysys Livonejys goreigai apkūpšonai; 1718. g. itim jezuitim pišķierta Vuorkova); Borhu (Borhu ipašumūs Varakļauņu i Preiļu, vysmoz nu 1706. g.; te dorbuojuos ari Juoņs Lukaševičs*); Hilzenu (atsaroda

Dagdā i Kaunotā, dybynuoja Viļakys starosta Jurs Konstantins Hilzens 1727. g., pastuvēja leidz 1820. g.; te dorbuojos ari Mikejs Rots); Plateru (dybynuojs Jurs Volfs 1676. g., vāluok atbalsteja Plateri; suokumā Kruoslovā, piešuok – piec lacaristu īsarašonys 1756. g. Kruoslovys goreiguo seminara dorba vadeišonai – Indrycā, kur dorbuojos leidz 1780. g.); Šadursku (dybynuojs 1743. g. Juoņs Šadurskis, atsaroda Pušā, pastuvēja leidz 1820. g.). Vēl viesturis olūtūs ir zinis par Smolenskys, Laucesys, Subatis, Rēzeknis, Īlyukstis misionarim.

Jezuiti nasavteigi veice uzajimtūs vītejūs ļaužu **goreiguos apryupis** pīnuokumu. Ar muižiniku atbolstu cēle bazneicys i sludynuoja Dīva vuordu tamuos vītejūs ļaužu volūdā. Dzymtbyušonys nūspīstajam zemnīkam bazneica bīži vīn beja vīneiguo vīta, kur rast mīrynuojumu, kur pasasmeļt spāka. Te jam najēme nūst muotis volūdys ni pūļu, ni krīvu laikūs, jo vīn pasalaimēja ar "draudzis gonu". Jezuitu tāvus attīksmi pret uzajimtū miseju atlik tikai apbreinuot. Tuoluokūs dīvalyudziejus jī apmeklēja poši, paleidzēja sasiergušajim zemnīkim, vuiceja jūs bārnus. Mikeli Rotu* Dagdys apleicinē sauce par "latvišu apostolu", napikusdamī struodujo ari cyti. Faktiski jezuitu tāvi aizsuoce tū, kū vāluok turpynuoja atsevišķi laiceigī prīsteri i tautys atmūdys darbiniki. Dorbs, pyulis (prāca) cytu lobā (nažālojūt ni laika, ni personiskūs leidzekļu, aizmierstūt par poša veseliebu) – dzeivis golvonais saturs!

Pi jezuitu veikuma nūteikti ir juopīskaita **pyrmūš školu organiziešona Latgolā**. Piec B. Brežgo ziņu,* taida pyrmūreiz dybynuota Daugavpili laikā nu 1625. leidz 1628. godam. 1683. g. suokts guoduot par bazneicys i školys ceļšonu Viļakā. Ap 1748. g. škola pastuvoviejuse Pustynā. 18. g.s. vydā sovūs ipašumūs – Dagdys apleicinīs soluos – školys dieļ zemnīku bārnu reikuojā gaišais muižinīks Juoņs Augsts Hilzens. (1750. g. jys publicēja gruomotu "Inflanty", kurā raksteja par myusu molys latvišu dīvīm, karalim i geografeju. Juo dāls Jezups Jurs 18. g.s. 2. pusē tyka slavynuots par drūsmeigajim zemnīku breivlaisšonys projektim.) Itymā pošā laikā škola tyka dybynuota Feimaņūs. Kai parosti, ari tei beja pi bazneicys.

Slovoni Latgolys jezuiti ir ari ar **poguonu ticeibys apkarošonu**. Īsarošdami Latgolā, jī te atroda augleigu, popivē aizlaistu, bet vītom vyspuor ogruok nikod napuostu leidumu. Bez nikaidys ticeibys atrostī ļauds tūmār nabeja – jī tīcēja dobys dīveibom, pīlyudze sovus "svātūs" objektus, nese tim zīduojumus. Tū vysu niu jezuiti centeigi jēmēs ravēt. Daugavpils jezuitu rezideņcis dokumentūs ir sasaglobuojs latgalīšu teksts – zīduojuma formula – , kuru volūdnīki atzeist par **pyrmū eisti latgaliskū rokstu līceibu** (ogruokūs – 1688. i 1692. g. – īrokstus tīsu aktūs par taidom saukt navar). Tys publicāts augšuok pīmynātajā J. Kleijntjensa materialu apkūpuojumā 1725. godā i skan itai: "Lab rytt Lipiņ, ko klajas? ci dyžān spey? sze as atneszu tew gascincu. na aystyc tu monus barnus, na aystyc tu monus lupus, cywkus, na aystyc tu muwsu weselieybū y nikodu nalaymu nador." Tipat atrūnamys ari zinis par "svātūs" kūku izciersšonu. Pīmynātajā 1725. g. vīns jezuits taidu ir izcierts 37, bet cytā vītā cīts sludynuojuoj – vasalu "svātū" bierzi. 1728. g. jezuiti nūciertuši 10 svātūs ūzulus, 1740. g.– 40, 1742. g. – pat vasalus 231.

***Mikejs (Mihaels) Rots** (dz. 1721. g. Kūrzemē – 1785. g. Dagdā) – jezuits ar legendaru ceļteibū, pat fanatismu, uzajimtūs pīnuokumu veikšonā. Darejs par školuotuoju jezuitu školā Daugavpili, tod – (piec filozofejys studeju Viļnā) Kaunotā (kaidus 16 – 17 godus), 1 godu – Varakjuonūs i vysu puorejū myužu Dagdā i tuos apleicinē. 36 godu vacumā jau labi muocēja latvišu volūdu i kērēs pi vītejūs bārnu vuiceišonys, ceineidamis ar jūs vacuoku aizspīdumim, ka zemnīkam škola nav vajadzeiga. Varātu byut 4 gruomotu autors (tulkuojujs). Saraksteja latgaliski **pyrmū laiceigū dzējūli**, kurs atrūnams vairuokūs olūtūs, ari M. Bukša "Latgāju literatūras vēsturē" 156. lpp.

Dagdā 1783. i 25. Sept. Mihail Rots a.s.c. 1682.

M. Rota autografs.

! Skaitit Andra Viejāna dzējuli "Dagdas apostols" "Mōras Zemē" 1992. g. 5. nr.!

*Par školu suokumim **Latgolā** vyslобuok skaiteit B. Brežgo dorbus, pīmāram, rokstu "Katōlu klūsteru un bazneicu skūlas Latgolā. 1625. – 1919." "Olītā" 1943. g. 4. nr. Par tom vairuoki juo roksti žurnālā "Latgolas škola".

"**Latgolas škola**" – Latgolys školuotuoim dūmuots i uzturāts pedagogiskais žurnals. Izgwoja nu 1921. leidz 1939. g. Tū izdeve Latgalīšu školuotuoju savīneiba (nu 1925. g. – Latgalīšu školuotuoju centraluo bidreiba). Tuo dorbu suokumā vadeja redakcijes kolegeja (V. Seile, A. Laurinoviča, A. Garijuone, F. Zeps), 1928. g. J. Turkopujs, nu 1929. g. – M. Apejs. Tyka drukuota vysa školuotuoim aktualuo informaceja, puorskoti par LSS (LŠCB) darbeibu, roksti par školu viesturi, cytys kulturviesturisks apceris, materiali par vuiceišonys metodiku i psihologeju.

Materialus par žurnalu, bīdreibu, i dorba golvonū organizātuju Valereju Seili apkūpuojuse Eleonora Vaivode gruomotā "Valerijai Seilei – 100" (1991.).

Zurnala "Latgolas škola" 1. nr. titullopys fragments.

! Školuos navajadzātu bēgt nu vuorda **škola** tikai par tū, ka latvišu literarajā volūdā soka **skuola**, bet Latgolys ritumu izlūksnēs i vīnā ūtrā raksteibys pīmīekli atrūnams **skūla**. Gon **školu**, gon **skuolu** (nu tuo ari **skūla**) suokums meklejams latīpu volūdā (tamā ir **schola**). Tikai vīnim latvišim starpniķi beja vuociši, ūtrīm – pūli i krīvi.

? Kas teik dūmuots ar vuordu **Lipiņ?** (Lipa, šymā gadīnī lipepa, kurai ir atnasts zīduojums, i niu atnesieju nūskaita, kuo jam vysvaruok vajadzātu.)

Kas ir zīduojuma nesiejs – veirīts voi sīvīte? (Sīvīte. Par tū, ka zīduots teik lipai, na ūzulam. Par tū, ka vajadzeibu ryndu suoc ar bārnum. Par tū, ka vysys vajadzeibys saisteitys ar sātu i saimi.)

! Saleidzynojit sūplok apraksteitūs ciertiejus ar ciertieju pi burta "c" "Ābecis" 1. d.! Kas jīm kūpeigs, kas atškireigs?

! Lai tyktu pi jauna teiruma, Latgolā *leidumus leida, plāsumus plēse, ceinaklus ceineja*. Kai tū dareja jyusu pusē?

*Dvēsele pīdar pi tūs vuordu, kuru saknis patskani izlūksnēs runoj gon kai ie, gon kai plotu i meikstu ē (fonetiskajā raksteibā ā). Literari pareizi te ir raksteit burtu ē.

! Atrūnit *dvēselis "radinikus" "Ābecis"* 2. d. 16. lpp.!

*Nūsaukums teik dūts piec G. Manteifeļa bibliografiskuo ruodeituoja "Magazin" 14. siejuma 2. daļā. Tepat ir ari pizeime, ka itei gruomota varātu byut Jura Elgera "Cantiones spirituales" puorstruodujums.

Itymā ruodeituoja ir zinis ari par cytym tuoluokajim (prūtams, ari jezuitu) latgalīšu izdavumim. Izdūšonys vita parosti ir Viļņa voi Polacka. Poligrafiski kvalitatīvuoki ir pādeji.

*Par "Osyunys evāngelejim" tūs sauc piec atļuojivs dūšonys vītys gruomotys drukušonai. Kaidu laiku Osyuna beja starasteja, i te atsaroda Livonejys veiskupa vitinika Ježupa Mloževska siedeklis.

"Osyunys evāngelejus" i tūs volūdu kritizej Ernests Blese "Ceļa Zīmēs" 1953. g. 14. i 15. nr., bet kritiku atspākoj Stanislavs Šķutāns "Acta Latgalica" III (1970.).

! Par "Osyunys evāngelejim" cytu volūdys problemu lūkā runoj ari Ontuons Breidaks "Olūtā" 1992. g. 8. nr. Skaitit juo rokstu! Te atrassit ari gruomotys pylnu latiniskū nūsaukumu i tuo tulkuojumu.

Zemnīkim naizprūtamais ciertieju spāks (cārt, bet palik nasūdeiti, taitod jūs "vuordi" ir vēl stypruoki!) i cīteigu lauciniku dvēselu* apryupiešona dareja sovu – *Latgolā* beidzūt suoce nūsastypyrynuot katuoļu ticeiba.

PYRMOUS GRUOMOTYS LATGOLYS LATVIŠIM

taipat saguodoja jezuiti. Jī tuos tulkuoja, sacerēja poši, drukuoja i izplateja. Niu beja nu kuo vuiceitīs skaiteit.

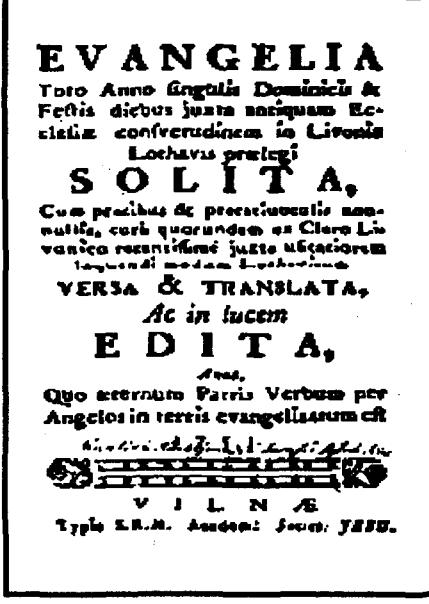
Pyrmuo latgalīšu gruomota tyka nūdrukuota 1730. godā. Tuos nūsaukums* tradicionali gars: "Kataliszka Dzismiu gromota Diwam wyssuwyarygam por gūdu un Łatwisyym por izmociejszonu sarakstita un izdrukowota Wilniē pi Baznickungu Jezuitu 1730. godā". Ni itys izdavums, ni tuo atkuortuojumi leidz myusu dinom nav sasaglobuojuši.

Sasaglobuojuši ir t.s. "Osyunys evāngeleji"** voi "Evangelia Toto Anno..", kuri nav originalsaceriejums, bet tulkuojums nu latīnu i pa daļai pūļu volūdys. Atzeimejama Evāngeleju lobuo volūda i konsekventuo raksteiba, kas licynoj, ka jezuitu reiceibā varēja byut kaidi normativi raksteibys nūsacejumi, kurus ivāruja ari cyti goreiga satura dorbu autori (tulkuotuojī). Jaunu izdavumu laikā leidz 19. g.s. 2. pusei nav daudz (ap 20), bet agruokī izdavumi piec vajadzeibys tyka atkuortuoti. Tūs volūdys i raksteibys kvalitate navīnāida.

1768. g. Viļņa teik izdūta **pyrmuo latgalīšu ābece** "Elementarz łotewski z abecadłem, krótkim katechizmem ejssa mociba i modlitewkami ejssas łyugszonas"** (saturā taitod burtu muoceiba i katehisms ar lyugšonom kai skaitomī teksti).

Kai ruoda G. Manteifeļa "Bibliographische Notiz" i V. Seilis* gruomotu ruodeituoji, 18. g.s. 2. pusē i 19. g.s. 1. pusē Latgolā dominej goreiga satura literatura – tulkuojumi, lokaliziejumi, ari originalsaceriejumi. (Taipat ir ari cytūs Latvejys nūvodūs, vineigi tur laiceigūs zineibu populariziešona suocēs ogruok – jau 18. g.s. vydā.) "Dzišmu svātu", katehismu, lyugšonu apkūpuojumi voi atseviški izdavumi teik drukuoti atkuortuoti, parosti bez autoru (tulkuotuojū) nūruožu. Par tū vysbižuok nav īspiegams pasaceit, kurs autors pi kurys gruomotys dorbuojis, – jezuiti par svareiguoku turēja veikumu kūpumā, navys kota atsevišķūs nūpalnus. Ari A. Apīnis (vērtis juo "Latviešu grāmatniecības" 114. – 116. lpp.) roksta, ka laikā nu 1755. leidz 1835. g. izdūts ap 40 – 50 latgalīšu gruomotu (prūtams, na vysu autori beja jezuiti). Tuos drukuotys Viļņa voi Polackā, parosti napalobā poligrafiskajā izpildejumā.

Ar lobu volūdu, vēl tyvuoku tautys runuotajai nakai "Osyunys evāngelejūs", izaceļ 1805. g. Polockā izdūtu "Wyssa mocieyba katolizska" ► (vērtis 71. lpp.), par kurys autoru garus godus turēja Mikeli Rotu – slovonū jezuitu misionaru. Itymā katehismā boguoteigi atrūnamys, pīmāram, leluokuos dalis latgalīšu runuotuos golūtnis –ys i –is (kaydys ziemis) sūplok normativajom –as i –es (nokuszas litas). Ari daudzi cytī 19. g.s. goreigī i laiceigī teksti ruoda, ka autorim nalatvišim beja gryuši nūsaturēt paraugu rūbežūs, vysapleik dzieržūt golūtnis –ys i –is. Tuos skanēja sīvīšu dzimtis litvuordu vīnskaitļa genitivā, daudzskaitļa nominativā i akuzativā. Sovaižuok tys, prūtams, byutu bejs, jo latgaliskuo raksteiba veiduotūs iz Zīmeļlatgolys izlūkšņu bazis. Tūmār latgalīšu literaruo (rokstu) volūda dzyma, auga i pīsajēme spākā iz Dīnvydlatgolā runuotūs

1753. g. Evāngeleju titulopa.

*Tai "Ābecis" nūsaukums dūts **pyrmajā latgalīšu gruomotu bibliografiskajā ruodeituojā** "Bibliographische Notiz über lettische Schriften" (par laiku nu 1604. leidz 1871. g., kurs nūdrukuots rokstu kruojumā "Magazin" 1885. g. 17. siejuma 2. daļā (sastuodeituojs – barons Gustavs Manteifejs)).

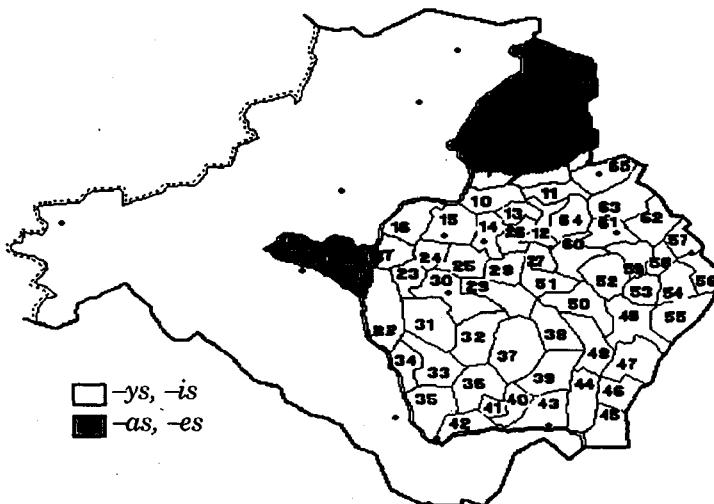
! Par cytym latgalīšu ābecem vērtis "Ābecis" 2. d. 91. – 93. lpp.

*Valereja Seile (dz. 1891. g. Makašānu pog. – 1970. g. Reigā, paglobuota Daugavpili) – izyla pedagoge nu Latgolys latvišu vyds (školuotuoja Rēzeknis Tīrdzeibys škola, Daugavpils Vajsts školuotuoju instituta latgalīšu

izlūkšņu pamata. Sovukuort Mikeļam Rotam* nūpalnu Latvejys kulturys viesturē gona ari bez 1805. g. katehisma: jys ir vairuoku cytu (vysmoz 4) goreiga satura gruomotu sastuodeituojs* i **pyrmuo latgališu laiceiguo dzejūla** "Putneñ, laikā soltuos zīmīs" autors. Religiski didaktiskajā manīrē sacarātajā 3 pantu dzejūli ir ari filozofiskuokys alienis:

"Putneñ, kod jau sausi zori,
Kur tod tova dzīsmeña?
Īkš sirds dzīluma, īkš sirds dzīluma."

Taisneiba vin ir: ka putneņa (cylvāka) kryutis ir dzidūša sirds, dzīsmeņa (dzīsmeite) naizgaiss nu tīnīnis ni rudinī, ni zīmā ...

Vuordu golūtņu **-as, -es** voi **-ys, -is** izplateiba Latgolā.

CYTU GOREIGŪS ORDENU DARBEIBA LATGOLĀ

Par dominikanim* i jezuitim* jau nādaudzi runuojom. Papyldus vyslobuok bytu izmontuot Stanislava Šķutāna gruomotu "Misionaru darbeiba Latgolā" (1953.).

Vel juopīni bernardini,* kuri dorbuojuos nu 1752. leidz 1848. g. Viljānūs i tūs apleicinē – Gaigalovā, Strūžānūs, Drycānūs, Piļcinē, kur uzcēle vairuokys skaistys bazneicys (ari stoltū niulenejū Viljānu bazneicu i klūsteri).

Svareiga lūma intēligenčis audzynuošonā Latgolai beja lacaristu voi misionaru ordenam, kura puorstuovus iz Latgolu 18. g.s. vydā ataicynuoja Plateri* – Kruoslovys (viesturis olūtūs nu 14. g.s. kai nūcītynuota Livonejys ordena preču nūlyktova) i tuos apleicinīs īpašniki daudzu godu garumā (1729. g. Kruoslovu nūpierk Juoñs Lūdviks Platers, lobikuortoj juo dāls Konstantins Lūdviks (juo dzeivis guojums ir nu 1722. leidz 1778. g.); te Plateri dzeivoj leidz pyrmuos Latvejys breivvaļsts laikam). Lacaristim kai goreigūs seminaru vadeituojim jau beja loba slave Pūlejā (18. g.s. beiguos jī dorbujušis 20 seminarūs). Tai kai storp Platerim i jezuitim (jūs misejys punkts Kruoslovā jau nu 1680. g.) 18. g.s. vydā beja rodušuos nasaskanis īpašumu dieļ, 1756. g. jezuiti puorguoja iz Indrycu (Nidreicu) – cytu Plateru īpašumu iz augšu pa Daugovys lobū krostu (Indrycys katuoļu bazneica ir vacuokuo katuoļu kūka bazneica Latvejā, calta jau 1550. g., 17. g.s. beiguos puorcalta lejuok iz Daugovys krostu, puorbyuvāta i nu jauna īsvieteita). Par

volūdys, pedagoģejys, didaktikys, logikys, viesturis, tiseibu zynuotnis stuņu pasnēdzieja i direktrise nu 1923. leidz 1940. g., školuojuja kara laikā Rēzeknē i Reigys 2. vydusškola piec kara); aktīva sabidrisku i vajsts darbineica (Latgališu školuoju savineibys, nu 1925. g. Latgališu školuoju centraluos bidreibys, organizātuja i vadeituoja; Tautys padūmis lūcekle par škuo vaicuojumim; Satversmis sapujcis lūcekle i Izgleiteibys ministrejys bidre); ryupeiga bibliografe (izdavuse 2 gruomotu ruodeituojos, pādejais – "Grāmatas Latgales latviešiem" – 1936. g.); plaša mārūga publiciste (roksti "Latgolas školā", 1944. g. kruojumā "Latgāju drukas aizlīguma atceļšanas 40 godu atcerēi" i cetur); muoceibu gruomotu ("Latvišu volūdas sintakse", 1921.; "Pädagogikas vēsture" 1. d., 1943.) i metodiskūs izstruodpu autore. Par V. Seili vyslobuok skaiteit DPI 1991. g. izdavumu "Valerijai Seilei – 100!"

*Skaitit Andra Viejāna veļtejumu M. Rotam "Mōras Zemē" 1992. g. 8. februāri (nūsaukums – "Dagdas apostols")!

¶ Par M. Rotu ari "Ābecis" 1. d. 7. lpp.! Raksteisim pareizi (ar eisu o saknē) juo uzvuordu ari iz prišķu!

*Par M. Rota gruomotom vyslobuok skaiteit A. Stafeckys rokstu "Tris posmi latgaliešu rakstu valodas vēsturē" "Zinātņu Akadēmijas Vēstis" 1991. g. 1. nr. Tipat ari iprikšejūs pietniku rokstu nūruodis.

*Par dominikanim ari "Katōju Dzeivē" 1991. g. 9. nr.; par jezuitim "Katōju Dzeivē" jau nazcik reižu – 1990. g. 12. nr., daudzi roksti 1991. g. 7. nr., 1991. g. 11. nr.; par bernardinim i Viljānu bazneicu "Katōju Dzeivē" 1991. g. 2. nr.

**W Y F S M
MO CIE Y BA
KA TOLISZKA**

Ceor wayczerzom un aracieyzonom sa-
lyka, ar mocieybam, swatū kļūsti wor-
dim, un motkēzenom nu vīm pāzīmē Swi-
etim Rekitim hāmīom iekšaydrynote. Diei
Lāteižu pāwueyzysonya un sbskedy-
noscouyt, nu vīas Bazaleycunga pīsk-
stieyta.

ADDALEYSZONA UTRA

W O L D

P O Z O C K A

pi Bazaleycungū Jesuū iedrukowota
Goda 1805.

► 1805. g. katehisma titulopa.

*Latgolys kulturys viesturē "iz palikšonu" īgujušys ari vairuokys Plateru dzymtys sīvitis – 1831. g. pūļu sasacešony varūne Emileja Platere (1806. – 1831.; par jū H. Strods "Katōju Dzeivē" 1992. g. 6./7. nr.); latgališu tautysdzišmu kruojeja Kruoslovys apleicinē

Celine Platere (juos vuokums, kurs publicāts 1869. g. rokstu kruojuma "Magazin" 14. siejuma 2. daļā, ir **pyrmais latgalīšu tautysdzīšmu kruojums**); Kruoslovys "Džuljeta" – Jadviga Platere, kurys dieļ 1838. g. nūsašuove Jezups Karnickis – "Romeo" nu Eversmuižys (vacuoki nagribēja dūt sovys meitys napaboguotajam viersinikam), kuram lyktū čuguna krustu pīkājnē redz vēl niule (pa kreisajai rūkai lejuok pijskolnā, nūsalaižūt (ibraucūt) Kruoslovā nu Daugavpīls pusis).

Par Kombuļa pādejim Platerim roksta S. Šķutāns "Tāvu zemes kalendari 1987. godam" (1986).

! Izstūstot kū vairuok par Kruoslovu "Ābecis" 1. d. pi burta "k"! Vuicit školānim, ka Kruoslova i Kuorsova ir 2 pavysam atšķireigys vitys! Paruodit kartē "Ābecis" 2. d. 95. lpp., kur kota pijsāta atsarūn!

! Par Indrycys katuoļu bazneicu var skaiteit "Katōju Dzeivē" 1989. g. 5. nr.

*Par Kruoslovys goreigū seminaru var skaiteit: B. Brežgo "Školas Latgolā XVII – XX g.s." "Latgolas školas" 1928. g. 7. nr. i 1929. g. 8. nr.; N. Ķaunes "Krāslavas garīgais seminārs" "Izglītības Ministrijas Mēnešraksts" 1934. g. 5./6. nr.; S. Šķutāna "Misionaru darbeiba Latgolā" (1953.); L. Leikumys "Pirmā augstskola Latvijā – Krāslavā" "Dabas un vēstures kalendārā 1993. gadam" (1992.).

*Te varātu rastis kaidi vaicuojumi par gruomotu autoru vuordu raksteibū. Atveidojūt sveštautišu vuordus, mes īvārojam sovys volūdys fonetiskūs, morfoloģiskūs i konvencionalūs (pijimtuos nūrunys) nūsacejumus. Golā Kruoslovys goreiguo seminarā pādejais rektors – pūļu raksteibā *Józef Jelowiecki* – "puorsavērš" par latgalīšu *Jezupu Jelowiecki*, i tikai tai ir pareizi. Tai teik dareits leluokajā daļā volūdu, zynuotniskim nūlyukim īkovuos pīvinojūt pīmynātuo cylvāka vuordu originalvolūdys raksteibā (tai, kai tys dareits ari "Ābecis" 1. d. 7. lpp.). Mainūtis ortografejys nūsacejumim, mums ir tīseibys maineit ari personu vuordu raksteibū (*Madsolys Juojs* ogruokuo *Madsolys Jōja* vitā i tml.).

*Savinuojums *-ier-* vuorda saknē ir vīns nu myusu raksteibys tvyvnuojumim tautys runai (par tū "Ābecis" 1. d. 8. lpp.). Ari iz prišku raksteisim *miert, pierkt, siergt, (at)spiergt, žiergt* i tml.

! Saleidzynojit "Ābecis" 2. d. 23. lpp. stuļpeņus ar *-er-, -ir-, -ier-, -yr-*! Papyldynojit tūs!

! Ari Latgolā vitu nūsaukumi biži ir saisteiti ar cylvāku vuordim. Jau pīminējom Viļaku i Jākubpili. Cyti atrūnami "Ābecis" 1. d. toponimu saraksteiņus gan "atkhvatā" veidā (Muorteni, Seimani 60. lpp.), gan mozuok poi vairuok "nūsaglobuojuši" (Ludvikova nu *Ludviks* 58. lpp.; Piļcine 58. lpp. i Felicijanova 94. lpp. nu *Felicijans*; Andžāni, Sylapdži 30. lpp., Ancāni 12. lpp., Garapči 64. lpp. – nu *Aps* 'Ansīs', kas sovukuort nu vuocu *Hans*.)

Lehuokom apdzievuotom vitom nūsaukumi var byut mainejušis. Tai Daugavpili 1656. g. krīvi beja puorsaukuši par Borisoglebsku (par gūdu svātajim Borisam i Glebam, kuru dinā pijsātu ijjēme). Cytis pastuo tikai "tautys mutē", pīmāram, "Ābecis" 1. d. 62. lpp. Naujinī vīteji sauc ari par Jezupovu (muižys pādejuo iplašnīku Jezupa Šahno vuordā).

? Kaidi ar cylvāku vuordim saisteiti vitu nūsaukumi ir jyusu apliecinē? Voi par tim ir ari kaidi nūstuosti?

***Pyrmuo augstškola Baltejā** tūmār ir Viñis universitate, kura izaveidoj 1579. godā iz jezuitu kolegejys pamata. Suokumā tai ir 2 fakultatis: Filozofejys (vysys tuo laika humanitaruos i dobys zynuotnis) i Teologejys (uzjēme piec Filozofejys fakultatis beigšonys nuokušūs bazneickungus).

Platerim i jūs īpašumim Kruoslovys pusē stuosta ari G. Man-teifeļs gruomateņā "Krasław" (1901.). Kruoslovā nūdybynuotū seminaru nūdeve lacaristu guodeibā.

Kruoslovys goreigais seminars byuteibā ir sova laika pyrmuo augstuokuo muoceibu īstuode Latvejys teritorejā.* Te vuicejušis ari pyrmūs laiceigūs latgalīšu gruomotu autori.

PAZEISTAMUOKI AUTORI* NU SEMINARIJU VYDS

ir Jezups Akelevičs, Tomašs Kosovskis, Jezups Macilevičs, Juoņs Kurmins, Mikeļs Jackevičs, Jezups Kerkilo, Stepuons Baginskis, Ontuons Beļskis. Vairuokim jūs veikumim varim likt kluot vuordu "pyrmais": izdūta pyrmuo eisti latgaliskuo gramatika (1817.) i popularzynuotniskuo gruomota (1832.) (obu guoduotuojs J. Akelevičs), pyrmuo vuordneica (1858.) (sastuodeituojs J. Kurmins, īspiejams, izmontojūt omota bruolu vuokumus) i tml. Myusu cīna aplicynosuma pyrmuo pakuope varātu byut darbeigūs sveštautišu uzvuordu pareiza raksteiba (*Akielewicz* ir atveidojams kai *Akelevičs, Kossowski* – kai *Kosovskis, Macilewicz* – kai *Macilevičs*).

KRĪVU PAKĻAUTEIBĀ

17. I 18. GODU SYMTĀ LATVEJĀ

VYDZEMĒ

Piec Altmarkys pamira 1629. g. Vydzemis latviši pamozom atspiergst, * atsarūnūt Zvīdrejys karaļu pakļauteibā. Zvītri riekinoj, cik nu zemnīka var atsaļaut praseit (tai sokūt, lai vylks byutu paieds i koza vēl dzeiva), i jyutās te kai pilneigi saiminiki. Tai, pīmāram, 17. g.s. suokumā Īriku muižu (tuos suokūtnejais nūsaukums ir *Ramot*) ar vysim zemnīkim karaļs Gustavs II Adolfs duovynoj Valmirys sardzis priķšnikam Eriham Jansonam (Hansonam), i Ramota puorsavērš par Īrikim (Ierikiem) piec jaunu muižys īpašnīka vuorda. Kūpumā karaļs Gustavs II Adolfs viesturē ir īguojs ar "lobuo kunga" slavi. Jys guodoj par tautys izgleiteibys ceļšonu i sovys dzeivis pādejā godā (1632.) dūd reikuojumu dybynuot augstškolu* Tārbatā.

Zimeļu kara (1700. – 1721.) iznuokumā Vydzemī sev pīvīoj Krīveja. Tys ir pyrmais sūls storp dažādom valstīm sadaleituos Latvejys apvīnuošonā (Vydzeme pīvīnuota 1721. g., Latgola – 1772. g., Kürzeme i Zemgale – 1795. g., vērtīs karti LPE 5₂, siej. 161. lpp.). Kara pavodūns miers (mara) pajam tyukstūšys zemnīku dzeiveibu (Ikškile, Aizkraukle, Suntaži, Straupe, Umurga, Lipupe, Aloja zaudej ap 80 – 90% dzeivuotuoju).

18. g.s. suokumā Vydzemis zemnīkim sova veida mirynuojumu nas nu Vuocejys īsaroduši **hernhūtiši** – vīnleidzeibys sludynuotuoji t.s. bruolu draudzēs. Saceituoji ("tieteni") rūnās ari latvišu vydā, i tīceiba kuortejū reizi aplicynoj sevi par lelu vinojūšū spāku.

Dzymtbyušonys nataisneibys kūpumā vairojās, i 18. – 19. g.s. mejā Eiropys gaišuokūs pruotus satrycynoj vuocu apgaismuotuoja Garliba Merkeļa (1769. – 1850.) dorbs "Die Letten" (Latviši). Gruomotu nūdrukojoj Leipzigā (Vuocejā)

1795. godā (latviski – 1905. g., kaut nūrokstūs tautā pazeistama ari ogruok). Tamā apraksteitais izaruoda brīsmēiga patīseiba.

Dzymtbyušonu Vydzemē atceļ 1819. godā. Suocās uzvuoordu dūšona šejinis zemnīkim. Saleidzynojumam: Kūrzemē uzvuoordi latvišu zemnīkim pasaruoda ap itū pošu laiku, bet Latgolā taidi ir jau nu 16. godu symta.*

KŪRZEMĒ I ZEMGALE

Kūrzemi i Zemgali piec Livonejys ordena sabrukšonyss puorjam Pūlejys-Lītvys lelvalsts, bet tikai kai vasali (pakļautū). Valdinīki nūmaina vīns ūtru, leidz daīt hercoga Jākuba laiks. Juo valdeišonys godūs (1642.–1682.) Kūrzemis hercogistē atsateista zemkūpeiba (nu 1673. g. aizvastys buļbis), lūpkūpeiba (suoc audzēt Holāndis gūvis i cytus šķirnis lūpus), ryupnīceiba (īsavuica nu pūra ryudys izlīt čugunu, īkuortoj dorvys tacynuotovys, stykla i audumu fabrikys, kīgelneicys, īreikoj iudiņa i vieja patmalis), tierdznīceiba (sekmeigi konkurej ar holāndišim i anglim). Hercogs pat īmontoj 2 kolonejys* – Andreja solu Gambejā (Afrikā) i Tobago solu Dīnvydamerikā. Vyspuorejuos rūseibys apstuoklūs sovys spiejys atteista ari vīns ūtrs dzymtzemniks. 1670. g. Prīkulis muižys kaliejs veic Latvejā pyrmū liduojumu ar poša taiseitim sruornim nu Prīkulis bazneicys tūrņa (par tū Grūbeņā tics sadadzynuots dzeivs – navajagūt Dīva izasmīt).

18. g.s. teik caltyss kruošņuos pilis* Rundālē (suokta 1736. g.) i Jalgovā (suokta 1738. g.) piec slovonuo itališa Bartolomeo Frančesko Rastrelli (1700.–1771.) projekta (juo dorbi ir ari Zīmīs pijs, Smoļeja klūsters, Voroncova pijs, Stroganova pijs Sanktpeterburgā, Leluo pijs Petrodvorecā, Katrīnys pijs Puškinā, sv. Andreja bazneica Kijevā i citi. Nacik seņ pūlu muokslys viesturniks Kazimers Glovackis ir izvierzejs verseju par tū, ka slovonajai **Daugavpiļs** jezuitu bazneicai – jezuitu baroka pērlei (suokta ceļt 1737. g., īsvieteita 1746. g., atjaunuota piec guņsgrāka 1768. g., puortaiseita par pareizticeigūs bazneicu 19. g.s. suokumā, izpūsteita vuocu bombardiešonā 1944. g., nūjaukta pavysam 1951. g.) – projektu taipat ir izstruodojojs **B. F. Rastrelli**, kurs tuolaika dokumentūs pasaruoda kai "architectus italus Rondalensis". Projektu pasyuteit variejs bazneicys fundators (materialais atbalsteituojs) Juoņs Odums Borhs.* Par jezuitu bazneicu **Daugavpili** skaiteit K. Glovacka rokstu kruojumā "Materiāli feodālisma pošma Latvijas mākslas vēsturei" (1989. g. 4. laid.).!

Kūrzemis hercogistē, taipat kai zvīdrū puorvaldeitajā Vydzemē, nūsastyprynoj **luteranism**, leidz 16. g.s. beiguos hercogine Anna (aktivuo luteranisma atbalsteituoja Gotharda Ketlera meita!) aicynoj iz Kūrzemī jezuitus **katuolu** ticeibys nūstyprynuošonai. Nu 1617. g. katuolim Kūrzemē otkon ir ticeibys breiveiba. 17. g.s. vydā katuolu bazneicys teik caltyss Kuldīgā, Jalgovā, Skaistkalnē.* Pādejā nu 1666. g. izaveidoj pastuoveiga jezuitu mītne. Ari te jezuitu mīsejys dorbs ir sekmeigs. Par **katuolim** i jūs kulturu Kūrzemē skaiteit muokslys viesturnika O. Spāriša rokstu "Katōju Dzeivē" 1989. g. 9. nr.

17. g.s., muižinīka Johana Ulriha von Šverina atbalsteita, katuolu ticeiba dreizā laikā nūsastyprynoj ari pījuriā – Alsungā, Jyurkalnē, Gudinikūs, Basūs. Šejinis dzeivuotuojujus jūs sovdabeiguos nūvoda kulturys dieļ īsauc

! Par Tārbatys (Tartu) universitati var skaiteit: J. Stradiņš. Etides par Latvijas zinātņu pagātni (1982.); A. Viksna. Tērbatas universitāte (1986.). Suokumā tū sauce par "Gustava akademēju" (Academia Gustaviana) – dybynuotuoja vuordā. Te nu 1852. leidz 1856. g. Juridiskajā fakultatē studēja Gustavs Manteifejs, beigdam tū ar uzslavi (par ceļteibū i zynuošonom) i pylns entuziasma pieteit latvišu goramontu.

? Kurā latvišu rakstniku romanā ruodeita bruļu draudžu puļciešonuos Pibolgyss pusē? (Braļu Kaudzišu "Mērnieku laikos").

! Par hernhūtismu vērtis G. Straubes "Vidzemē sāk darboties brāju draudzes" "Dabas un vēstures kalendārā 1992. gadam" (1991.)! Par hernhūtišu rokstū – A. Apīnis. Neprasot atjaunu (1987.).

*Taidi teik nūsaukti, pīmāram, B. Brežgo rokstūs: par 1654. g. "Pīscovuju knīgu" ("Filologu bīdreibys rokstu" 7. siejums); par bazneicu gruomotom Latgolyss katuoju bazneicuos ("Olūts" 1943. g. 2. nr.).

*Par Kūrzemis hercogistis kolonejom var skaiteit: Ž. Bundurs. Senās latvju kolonijas Gambija Tobago (1992.); M. Jakovjeva. Kurzemes–Zemgales hercogiste. 1. daļa (1992.) i cytur.

? Voi ari jyusu pusē nav kuids cylvāks ar "zalta rūkom"? Kū par jū zyna jyusu školāni?

! Par būrim i būršonu Latgolā plāsi J. Macilevičs. Pavuiceišona (1850.); P. Kašs. "Dzeivē" 1972. g. 111. nr. i daudzi cytī.

! Vērtis "Ābecis" 2. d. 23. lpp., kuri vēl latgalīšu vuordi rokstomi ar -ūr- saknē!

*Par obom pilim I. Lancmanis gruomotuos "Rundāles pils" (1981.), "Jelgavas pils" (1986.).

*J. O. Borhs sovā dzymtā nav vīneigais gaišais cylvāks. Pasauli pazeistams dobyszynuotniks, mineralogejs specialists, 16 (cytur 18) akademēju i zynuotniskūs bīdreibu lūcekļis ir **Mikeļs Juoņs Borhs** (1753. – 1810.). Varakjuonu pijs i duorzs (parks) ireikuoti juo uzdzavumā. Par tim jys 1795. g. frajē volūdā izdevē elegisku tāluojumu "Jardin sentimental du chateau de Warkland" (Sentimentalais duorzs Varakjuonūs). Juo vuordā (*bicarinatina borchii*) ir nūsauktā vīna jyrys bezmugurkauliniku suga. Piec juo nuovis paluka plaša biblioteka, mineralu i senejus litu kolekcjys, kurys pakuopiniski izputynuotys (biblioteks gruomotys par dobys zineibom 1870. g. uzuovynuotys Kūrzemis arheologiskajam muzejam Jalgovā).

Par **Borhim**, **Varakjuonim** i **Preilim** var skaiteit rokstus "Dzeivē": 1965. g. 85. nr., 1972. g. 113. nr., 1973. g. 119. nr.; "Katōju Dzeivē" 1990. g. 4. i 8. nr., 1991. g. 10. i 11. nr., fragmentus gruomotuos: I. Janele. Vecie lauku parki (1981.); J. Tāīvau. Po Jāttalaini (1988.).

! Par Latgolys piļu piļsdrupom vērtis "Ābecis" 1. d. pi burta "j". Sasaglobuojušys leidz myusu dinom ir **pilis Krustpili** (nu 13. g.s.); Varakjuonūs (kūpā ar pilu nu 1783. leidz 1789. g. arhitekta Vinčenco Mazotto (Macoti) vadeibā izveiduots parks, par kura atseviškom vitom daudz romāptisku nūstuostu); **Preiļūs** (calta nu 1806. leidz 1865. g., arhitektoniski pīvīceiga na vīn ar opolū tūrni; izdaguse 1978. g. i niu vēl nasakūpta); **Kruoslovā** (pyrmuo pijs – vāluokuo Plateru biblioteka – uzaicīta pi Jūnopeitīs 1759. g.; jaunuo pijs kolnā pabeigta ceļt 18. g.s.b. (1784. g., cytur – 1791. g.), puorbyuvāta 18. g.s.b. – 19. g.s.s., **unikala ar sinu gleznuojumim**, kuri atrosti restauracejys dorbus 1984.–1985. g.).

*Par **Skaistkalni** daudz vierteigu ziņu atrūnams "Katōju Dzeivē" 1989. g. 3. nr.

*Zinis par **suitim**, kai ari cyti pījāmumi par ituo vuorda cilmi atrūnami A. Celmiņa gruomotā "Kuldīgas rajons" (1990.), nu 52. lpp.

! Izstūostit kū vairuok par suitim sovim školānim pi divskāpa "ui" "Ābecis" 1. d. 83. lpp.!

*Interesants ir **Georga Manceļa** myužs i karjera. Piec studeju Vuocejys augstskoluos (1611. – 1615.) jys dora par draudzis bazneickungu Vallē (1615. – 1620.), Sieļpili (1620. – 1625.), tod bazneicys omotūs i nasej nūdybynuotajā universitatē Tārbatā (nu 1632. g. teologejys profesors, nu 1636. g. pat tuos **rektors**), beidzūt 17 dorba godi labvieleigūs apstuokjūs Kürzemis hercoga galmā.

***Benita Laumane** (dz. 1937. g. Daugavpili) – volūdnikim i etnografim labi pazeistama latvišu izlūkšņu leksikys pietneica. Nūsadorboj ar tū jau vairuok kai 30 godu, regulari pisadola konferencēs i publicējās. Gruomotys "Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē" (1987.) autore. Ar lobu pruotu kavejās ari pi latgališu volūdys.

! Izmontojit B. Laumanes rokstu par slavismim Latgolā kruojumā "Контакты латышского языка" (1977.). Ipaš aicynoju tūs, kurim ari niule ruodis, ka slavismu "Ābecē" ir puoruok daudz.

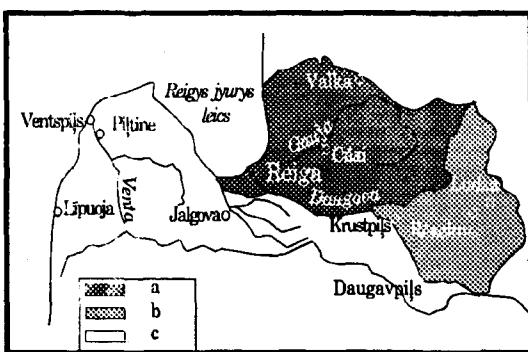
! Ciš nūdereigu kruojumu latgališu leksikys miņutuojoj ir sagatavuojuse kolupite **Antonīna Reķēna** (dz. 1928. g.) – Lipuojs Pedagogiskuo instituta muoceibū spāks nu 1953. g. Meklejīt juos gruomotu "Amatniecības leksika.." (1975.), tamā apraksteiti kolupiši, vuorkavīši, leiksniši, neicgališi, kai ari cyti latgališi! Sagatavuojuse izdušonai Kolupa izlūksnis vuordneicu.

*Latgolā dzeivoj legenda par E. Glikā audžumeitu **Martu Skavronsku** (1684. – 1727.) – Pītera I sīvu, vāluok Krīvejys carini Katerinu I (nu 1725. g.) – kai dzymtu vyškuoniti. K. Jonāna literarū verseju par tū varim skaiteit "Tāvu zemes kalendāri 1988" (1987.).

! Par latvišu (diņķiā) otkon bez Latgolys latvišu) vacuokajom gruomotom (nu 16. g.s. leidz 19. g.s. vydam) i jūs autorim vyslobuok skaiteit Artura Ozola pietejuumi "Veclatviešu rakstu valoda" (1965).!

*Par sakstagališu pušķynu naparostū "guojini pasaull" skaiteit M. Bukšs. Latgaļu atmūda (1976.), nu 102. lpp.

! Par školu suokurīpm Vydzemē i Kürzemē var skaiteit S. Cimermaņa rokstu "Bija ari tā" "Lauku Dzīvē" 1992. g. 9/10. nr.; A. Viča gruomotu "Iz latviešu skolu vēstures" (1923., atkuortuots izd. 1992. g.)!

Latviejs pīvinuošona Krīvejai 18. godu symta.

- a - Vydzemis pīvinuošona 1710. g.
- b - Latgolys pīvinuošona 1772. g.
- c - Kürzemis i Zemgalis pīvinuošona 1795. g.

par **suitim**.* Katuoļu Bazneicys darbinīki (vērtīs, pīmāram, H. Trūpa "Katoļu Baznīcas vēstures" (1992.) 234. lpp.) dūmoj, ka vuords "suti" ir radīs nu "jezuitu". Volūdniku skaidruojums (apvydruoords *suitums* nūzeimej 'puorpiļneiba, boguoteiba', ir saistoms ar litvišu *suitis* 'boguots', senejūs pryušu *zuit* 'gona', krīvu *сътый* 'paieds' i tml.) atrūnams-LPE 9. siej. 341. lpp., bet taiſneiba varātu byut ari pyrmajim.

17. g.s. beiguos katuoļu ticeiba sovu uzvarys guojini suoc ari Īlyukstis apleicinē.

1638. g. izīt pyrmuo latvišu vuordneica ("Lettus") ar teicīnu i sarunu fragmentu papyldynuojumu "Phraseologia Lettica". Tūs, kai ari vāluok (1654. g.) izdūtuos muoceibū (spredīku) gruomotys i nazcik cytu dorbu autors ir Latvejā izaugušais vuocu tauteibys bazneickungs **Georgs Manceļs*** (1593. – 1654.). Jys, labi pazeidams vairuok Latvejys nūvodu volūdu, vysvairuok bolstuos iz Jalgovys apleicinē runuotūs izlūkšņu, nūstyprynuodams tuos par latvišu raksteibys pamatu. Nu Latgolys Manceļs regulari pīmīn Daugavpili i Rēzekni, nu juo pyrmuo "Lettus" īvoda dazynojam, ka daugavpiliši i riezeknīši (taipat kai olyuksnīši, guļbinīši) sokūt *tī kungi, tūs kungus*, bet ne *tie kungi, tuos kungus*. Manceļam pateik latvišu volūdys kuplums, par tū jys atzeimej ari daudzus Latvejys austrumu pusē lituotus vuordus (par *guņs, klāvs, paiseit, pyune, tymss, patmalis* izplateibu Manceļa laikā i niule vērtīs karti i komentarus B. Laumanes* rokstā "Latviešu valodas kultūras jautājumu" 1982. g. 18. laidīnī). G. Manceļa izveidoutū raksteibu izmontoj daudzi juo dorba turpynuotuoji, īskaitūt Olyuksnys bazneickungu, pyrmūs latvišu školu dybynuotuoju Vydzemē, Beibelis tulkuotuoju latvišu volūdā **Ernestu Gliku*** (1652. – 1705.), kurs vysgaruok (1683. – 1702.; Latvejā īsaroda 1673. g.) dorbuojuos **latgaliskā** vidē. Ari Beibelis tulkuojumā (nūdrukuota laikā nu 1685. leidz 1694. g.) īvāruota Manceļa raksteiba.

1775. g. Jalgovā dorbu suoc Kürzemis hercoga Pītera Birona dybynuotuo Academia Petrina, kurā ir īspiejams vuiceitis 2 divgadeigajuos klasēs – literaturys i zynuotņu. Školānu vairums, prūtams, na jau latvišu zemniku bārni. 1783. g. pi akademējys nūdybynuota astronomisko observatoreja – pyrmuo Latvejā. 1806. g. Pītera akademēja puorveidouta par Kürzemis gubernis gimnazeju. (1851. g. jamā īsastuoj Juris Alunāns, 1852. g. Krišjānis Barons. Naīsastuoj (ari piec Jalgovys katuoļu bazneicys školy beigšonys) Frāns Trasuns i cyti sakstagališi,* kuri ar bazneickunga Dominika Andrekusa guodeibu te sabrauc 1875. g., – nagona zynuošonu vuocu i latiņu volūdā. "Īgrīž" Latgolys školu kuorteiba, kuruos jau nu 1824. g. vyss nūteik tikai **kriviski**.)

Dzymbyušona Kürzemē i Zemgalē teik atcalta 1817. godā. Zemniku breivlaissōns lykumi nūsaceja, ka dieļ zemniku bārnu ir juoreikoj **školys**. Taidu tūmār moz leidz pat 19. g.s. vydam. Tuos dorbojās golvonom kuortom rejuos.

ŠKOLYS LATGOLĀ 19. GODU SYMTĀ

Piec Latgolys pīvinuošonys Krīvejai 1772. g. te suocās latviskuma pastyprynuota iznycynuošona. 1773. g. Krīvejys katuolim par veiskupu teik īcalts Stanislavs Sestžencevičs (1731. – 1826.), kurs kerās pi goreiguo seminara veiduošonys

jaunās Kruoslovijas Mogilevys arhidiecezē,* pakuopiniski puorjamūt tam ari Kruoslovys seminarām parādātūs naudys leidzekļus, leidz ap godu symtu meju kruoslavīši nasajam vairs nikaidys paleidzeibys nu Ruomys. Ir beiguse pastuovoēt Livonejys veiskupeja, ierst Latvejys katuoļu kūpeiba: Latgola 1783. g. īdāleita Mogilevys arhidiecezē, Kūrzeme 1798. g. – Viļnis diecezē. Vinam piec ūtra darbeiba ir juoizbeidz Latgolys goreigajim ordenim. Latgolys draudzēs vairs nanūteik veiskupa vizitacejys (draudžu puorbaudis). Kruoslovys goreigais* seminars – svareigs 18. g.s. 2. pusis i 19. g.s. 1. pusis goreiguos dzeivjs centrs – teik slāgts 1844. godā, paspiejs sagatavuot 253 bazneickungus. Nu jūs vyds – vairuoki latgalīšu goreigūs i laiceigūs gruomotu autori, augstu goreigūs omotu pildeituojī Bazneicā, daudzi draudžu goni ar korektu attīksmi pret vītejūs bazneicuonu volūdu. Iz Minsku puorcaltuo seminara audzieknim jau ir cyta orientaceja. (Stuovūklis mainuos 1879. g., kod katuoļim atļauj dybynuot goreigū seminaru Pīterburgā, gon ar nūsacejumu, ka vysa vuiceišonuos tur nūtiks krīvu volūdā.) Tai Latgola teik pamasta bez nīvīns augstškoly laikā, kod pi puornūvoda latvišu vīns piec ūtra dorbu suoc školuotuoju seminari: Cirovā – Dzērvē 1833. g., 1839. g. Valmīrā, 1840. g. Irlovā, Baltejys školuotuoju seminars 1870. g. Reigā (1886. g. puorcalti iz Kuldigu).

Lobuoks stuovūklis Latgolā nav ari ar zamukys pakuopis školum. 19. g.s. suokumā teik izputynuota Latgolys vacuokuo škola – Daugavpiļs jezuitu škola, kura nu 1803. g. dorbojās kai tautys škola, nu 1809. g. kai aprīķa škola, bet byuteibā ir tei poša vacuo jezuitu gimnazeja. 1811. g. tai atļauts puorsaceļt iz Kruoslovu (tod tamā ir 30 školānu, bet 1813./1814. g. – jau 58).

1817. g. dorbu suoc jezuitu gimnazeja Izvoltā (jau 1812. g. jezuiti te beja suokuši ceļā kādu dieļ kolegejys i školy i dorbojās 5 klašu sastuovā, 1820. g. vuicūt jau 110 školānu. 33 (cytur – 32) školānu uztur Hilzeni. Daja audziekņu nadzeivoj školā, bet apmeklej tū nu cyturīnis (nalela cereiba, ka jūs vydā varēja byut na vīn muižiniku bārni). Školā gon ar mozm izjāmumim vyss nūtīcs pūlu volūdā.

1820. g. teik izsludynuota Krīvejys cara Aleksandra I (volda nu 1801. leidz 1825. g.) pavēle par jezuitu izdzēišonu nu Krīvejys, par Polockys jezuitu akademējys i tai pakļautūs īstuožu sliegšonu. Jezuiti lelā steigā pamat ari Izvolti.* Ir sasaglobuojušys liceibys, ka 1820. g. Izvolta jezuitu gimnazeju vēl paspēja pabeigt, pīmāram, J. Macilevičs, 1850. g. "Pavuiceišonys" autors.

19. g.s. teik izputynuoti ari vysi cyti Latgolā leidz šam sekmeigi dorbuojušis goreigī ordeni (par tim jau runuojom augšuok).

Navīnāda ir šuo laika Latvejys školu pastuooviešonys kuorteiba kūpumā. Jau nu 1802. g., kod Krīvejys Tautys apgaismuošonys ministreja nūdybynuoj t.s. muoceibu apgabolus, Vydzeme i Kūrzeme teik pakļauta Tārbatys, bet Latgola – Viļnis universitatis muoceibu apgabolam. Kod Krīvejai suoc ruodeitīs, ka Latgolys školuos (bez augstuokys pakuopis školu 19. g.s.s. Latgolā dorbu sekmeigi turpnoj ari daudzys draudzis* školy) ir puoruok lels katuolicisma īspāids, myusu molu 1824. g. iklaun Pīterpiļs universitatis muoceibu apgabolā, par muoceibu volūdu nūsokūt krīvu volūdu. 1826. g. Dinaburgys aprīķa školu puorziņs Odums Platers ziņuojuā školu direkcejai atzeimej, ka Dinaburgys

*Arhidieceze – bazneicys administratiivi teritoriala vineiba, kuru puorvoda arhīveiskups, dieceze – mozuoka administratiivi teritoriala vineiba, kurā līt vairuokys draudzis i kuru puorvoda veiskups.

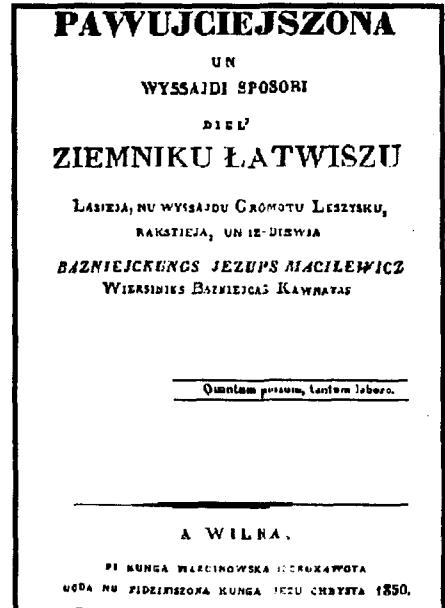
[!] Nalela Bazneicys terminu vuordneica atrūnama H. Trūpa "Katoju Baznicas vēsturē".

*Ipašeibys vuordi "Ābecē" konsekventi teik raksteiti ar golūtni – *ais* (tai ari Stroda "Pareizraksteibas vōrdneicā"). Austrumlatgalīšim dabiski ir *goreigis, literāts, vacuokis*. Latgalīšu literarāj raksteibā *nikod* nav bejuse lykumiska golūtne – *is* (šod tod pasaruoda daijorbūs). Neteik par paraleli litojamam atzeitys formys ar – *is* ari niule. Pyraus imeslis jau pasaceits. Utrom kuortom, *viesturiski vacuokys* ir formys ar – *ais*. Treškuort, otkon rostūs navajadzeigs formu rai-bums, par tū ka Latgolā, kai tū ir izpietejs O. Breidaks, ipašeibys vuordus lūka *trejaiži: lobais, lobajam, lobajā; lobis, lobejam, lobejā; lobis, lobijam, lobijā* (i vēl ar variantim).

Literaruo norma ir **pyrmais ipašeibys vuordu lūceišonys veids!** Tys pats ari ar *kuortys skaitļa vuordim* (*trešais, na trešis*), lūkomajim divdabim (*nasamais, na nasamis; nastais, na nastis*), atsevišķim vitnikvuordim (*munejais, na munejis*).

*Izvolts – "Gruomotys školuotuojim" autoris dzymtu puse, juos *sāta*. Na bezpersonisko Reiga (kaut ar pīvičegom dorba ispiejom), bet "Geģereciši" (oficiāli – "Mozi Geģerī") i Izvolts. Apleicīne, kurā lītoj teicini "vēl nu jezavīt", runojuā par kod kū vacvacu.

Jezuiti nu Izvolta nūguoja paceli 1820. godā, bet kai vītejuos "gaismys pijs" pamats palyka jūs caltuos ākys. Škola (jezuitu bejušuo gimnazeja) puorhyuvāta jau nacik reižu, bet leidz šudiņdīnai sasaglobuojušys jezuitu myurātuos ejys i telpys ar bizumbizom sinom. Pi tūs dažādūs laikūs ir kavējis na vīna vīn izvāltiša pruots. Ari Leikumi nabeja izjāmums.

19. g.s. lobuokuos latgalīšu popularzynuotniskiems gruomotis J. Macilevičs "Pavuiceišona .." titullopā

*B. Brežgo rokstā ar vairuokim turpynuojujm (vērtīs "Latgolas školas" 1928. g. 7., 9./10., 12., 13. nr. roketu "Školas Latgolā XVII – XX g.s.") atrūnam, ka 1826. g. Latgolys draudzis školy apmeklej ari vīna ūtra zemniķu atlase: Viļānus taudi ir 5, Rēzeknē – 4.

[!] Katehisms (nu greku *katechēsis* 'pamuoceiba') – eiss tīcībys muoceibys vīcīvujumu izkluests vīcīvujumu i atbīžu formā.

*Par "ceļojūšajom školuotuojom", sauktom arī par "direktorkom" (sal. ar "Ābecis" 1. d. 8. lpp.), vērtis M. Andžānis stuost "Darakterka" kruojumā "Izejas punkts" (1982.)!

*Par **tautškolom Latgolā** laikā nu 19. g.s. 60. leidz 80. godim lobu puorskotu dūd B. Brežgo "Latgolas škola" 1926. g. 6. nr. 4. – 17. lpp.

Par vēl vācuoku školu teik raksteits "Latgolas škola" 1930. g. 11/12. nr. Tei ir **privata škola Strūžānūs**, kuru uzturiejs Strūžānu muižiniks Benislavskis kūpā ar vītejū bazneickungu. Itei t.s. katuolu bazneicys škola dybynuota ap 1840. g., par školuotuoju tamā darejuse Zofeja Preptneica (Prentnik), kurys školuotuojs pyrā bejs vin sātā isavuiceitais. (Tuids pats "pyurs" beja arī "direktorkom".)

Leidz 1865. g. strūžāni vuiceiti katuolu bazneicys gorā. Tod škola puorguoja luterticeiguo vuocu muižinika Dalvica rūkuos, tyka nūsauktā par draudzis školu.

Škola bejs pabreivs latvišu volūdys pasniegšonys režims ari puokrīvuošonys laikus. Lujals šāmā zīpā bejs Dalvica īcaltais školuotuojs – kesters Eduards Braslings.

*Par tū M. Bukšs gruomotā "Francis Kemps" (1969.) 59. – 62. lpp. Ari pats F. Kemps (ar pseudonimu Skomba) "Latgolas škola" 1938. g. 3. nr. 50. – 53. lpp.

*Par **drukys aizligumu** Latgolys latvišim vērtis "Rokstu krōjumu drukas aizliguma atceļšanas 40 godu atcerēi" (redaktori B. Brežgo, N. Trepša, V. Luocs; 1944. g.), kai ari vēl piec 10 godu izdūtū ūtrū kruojumu "Kulturvēsturiski materiali" (redakcijas kolegeja; 1955. g.).

! Par drukys aizligumu ari "Ābecis" 1. d. 7. lpp.!

*Par tū, pīmāram, A. Apinis "Latviešu grāmatniecībā" 200. lpp.

Aleksejs Apinis (dz. 1926. g.) – išvārojams latvišu literatūrys viesturniks. Pa garajim dorba godim Nacionālos (ogrūok – Valsts) bibliotekys Ratus gruomotu i rūkrokstū nūdāļ sagatavuojs vairuokus pietejuums par Latvejys grāmatnīceibys viesturi: "Latviešu grāmatniecība" (1977.), "Nerasot atļauju" (1987.), "Rakstītājs no Nautrēniem" (par A. Jūrdžu, kūpā ar I. Klekeri, L. Limani; 1989.), "Grāmata un latviešu sabiedrība lidz 19. gadsimta vidum" (1991.). Sagatavuojs izdūšonai "Ķikuļa Jēkaba dziesmas" (1982.). Vysod korekts ari pret Latgolys kulturus viesturi. Jaunūs biblioteku darbiniku īcineits audzynuotuojs.

*Par 1863. g. pūļu sasaceļšonu skaiteit, pīmāram, H. Stroda rokstu "Zemnieku nemieri Austrumlatvijā 1863. gadā" – "LPSR ZA Vēstis" 1963. g. 6. (191.) nr.

Heinrihs Strods (dz. 1925. g.) – Latvējā labi pazeistams viesturniks, profesors LU Latvejys viesturis katedrā, zynomā mārā B. Brežgo dorba turpynuotuojs. Pieteji Latvejys agraruos viesturis i cytus vaicuojumus, biži publicējās. Latgolys školuotuojm labi nūdarātu juo "Latgales etniskās vēstures pētījumi un avoti" (1989.), "Profesors Boleslavvs Brežgo" (1990.).

*Cenzātu muoceibu ivesšona vuojynuoja sveštautišu latvišu volūdys prasmi (naprosa lelys muoksls gotova teksta skaiteišona prišķa). Nu ūtrys pusis, nūdrūšynuoja ispieju sprist par ituos prasmis pakuoji ari niule. Nūdrukuotys gruomotys palykušs, pīmāram, Tomašam Kosovskam ("Mōceibas", 1852. g.), Juoņam Kurminam ("Jaunas Mōcibas", 1859. g.).

aprīņki bez draudžu školu ir ari daudz lauku školu (pīmāram, Kreicburgā 'Krustpili', Livenmuīžā 'Leivuonā', Leiksna i cytur). Bez tuo zīmīs laikā pa Latgolys solom vēl staigojūt sīvītis (latvīški),* kurys vuicūt puiškynam i meitinem latvišu volūdu, skaiteišonu, bazneicys dziduošonu, katehismu.

Ap godu symta vydu suoc dorbuotis Latgolys pyrmuos **tautškolyš**:* 1845. g. Vuorkovā, 1854. g. Leivuonā, 1860. g. Ondrupinē i Zviergzdinē. 1866. g. taidu jau ir 28 (Rēzeknis aprīņki 10, Ludzys – 5, Daugavpils – 13). Lela daļa školuotuoju tamuos ir Polockys školuotuoju seminaras absolventi. Kai Latgolys latvišu bārnim veicās krīviskajuos tautškoluos, spylgtu liceibu ir pamets F. Kemps par sovu izagleituošonu Nautrānu tautškolā 1887. godā.*

Nu 1865. g. **katuolim** teik aizligts byut par školuotuojim.

DRUKYS AIZLĪGUMS* LATGOLYS LATVIŠIM

puorejūs latvišu nacionālos atmūdys plaukumā beja sūds par cyta grākim. Nataisneigs i gars sūds: nu 1865. leidz 1904. godam. Suoce tū izpilđeit Viļnis generalgubernators Nikolajs Muravjovs, turpynuoja juo piecēcs Konstantins fon Kaufmans. Nūteicūšais beja Kaufmana apleikroksts (balsteits iz Krīvejys īkšlitu ministra Valujeva reikuojuma), kuru Latgolā pildeit paleidzēja Daugavpils školu direkcejys kurators Ievans Kornilovs i cyti burta kolpi. 1866. g. teik pījimts i eistynuots lāmums iznycynuot latiņu burtus tipografejuos. Gustavam Mantiefejam, kurs turpynuoja izdūt sovus kalendarus Reīgā i Tārbatā, 1870. godā vajadzēja apsajimt iz prišku nadrukuot nivinys gruomotys ar latiņu burtim.*

Kaufmaņa apleikrokstā gon saceits, ka teik aizligta vysaida veida izdavumu drukuošona, ivesšona, puordūšona, lituošona latiņu – pūļu burtim **lituvišu i žemaišu izlūksnē**, bet nalaimeigā kuortā nu 1865. goda Latgola otkoņ beja īskaitēta Viļnis muoceibu apgobolā (tuo sastuovdaļa beja ari Daugavpils školu direkceja). Vyspuor aizligums beja spākā t.s. **Zīmelritumu apgobolā** (Vitebskys, Viļnis, Kaunys, Grodnis, Minskys, Mogilevys gubernuos). Aizliguma attīcynuošona iz Latgolys latvišim juovērtej kai **apzynuotys rusifikacejys izpaudums**, pastuovūt ārtam formalajam īmesjām – Latgola beja "pisadalejuse" pūļu dumpi.*

Sūda priķšviesture ir vīkuorša. Pūļus navarēja apmīrynuot ipriķšjejuo ītekmeiguma zaudiešona leidza ar "jūs zemu" pīvinuošonu Krīvejai 1772. godā. Naapmīrynuoteiba laiku pa laikam izapaude bruņuotys ceinis veidā. Latgolys latvišus vysteišuok ītekmejā divys pūļu sasaceļšonys: 1830. – 1831. godā (piec tuos Latgolā suocēs bazneicys školu likvidiešona, **cenzātu** muoceibu 'spredīku' ivesšona* bazneicuos i tml.) i 1863. godā (atnese drukys aizligumu).

Viesturis paradoxs ir tys, ka pošus pūļus drukys aizligums praktiski naskuore (vīn nalelu Galicejys styuri). Naskuore tys ari puornūvoda latvišus, par tū ka, vysim Latvejys viesturiskajim nūvodim teikūt krīvu paklauteibā 18. g.s., Vydzeme i Kūrzieme palyka Krīvejys sastuovā kai patstuoveigys gubernis, bet Latgola tyka iklauta tamā kai t.s. Daugovys province (Pliskovys gubernā, nu 1778. g. Polockys vītniceibā, nu 1796. g. Boltkrīvejys gubernā, nu 1802. g. Vitebskys gubernā). Vyspuor puornūvoda latvišim

atteiceibys ar "jaunajim saiminikim" jau nu poša suokuma veiduojuos "meikstuojys": jī krīvūs redzēja gluobīni nu vuocu pošvalis i sovys simpatejys aplycynuja darbeibā.*

Dīmžāl vysu 19. g.s. (ari tautiskuos atmūdys pūsmā nā!) puornūvoda latvišus nabeja tikpat kai nikaidys interesis* par tautysbruolim – "vitebskišim", diej jūs Latveja beidzēs leidza ar Aivīksti. Lyuk, kai tuo laika latvišu presi raksturoj F. Trasuns: ".. myusu prese raksteja gondreiz vineigi par Kūrzemi un Vydzemi, pōrrunōja, aizstōvēja un gōdōja tikai par Kūrzemes un Vydzemes vajadzeibom. Nu Latgolas, jo kaidu reizi šāmā voi cytā avīzē ari pasarōdeja .. kaida eisōka korespondence, tod tys beja taids ratuma putns kai bezdeleiga zīmas laikā.♦

Lītiviši drukys aizligumu puorvarēja sekmeigi – jīm beja Mozlituva ar Tīlzeiti, nu kurinīs gotovuos gruomotys i avīzis kontrabandys ceļā, tyka nūguoduotys puori rūbežam (kaut stygri sorguotam) iz vysom Lītuvys pusem. Latgolys latviši, dzeivojūt sūplok drukys aizliguma naskuortajim puornūvadnīkīm, izpratnis i paleidzeibys nu tautysbruolu nasagaideja. Jāņa Sproga sagatavuotais kalendars tautā naisagujoa: Latgolys latviši beja pīroduši pi antikvys – latīnu burtu ar pūliskajom raksteibys īpatneibom – i pi tuos ari turējos. Jī sorguojā sovu latviskumu caur Bazneicu, muotis školu pi rateņa, rūkroksta literaturu, uzjiemeigim gruomotu tierguotuojim (Dagdys ūzīd Zeliku Garnecu G. Manteifeļs pat īmyužynuoja sovā "Polnisch – Livland"; 1869.). Latgolys Prometeju Prometejs ir Andryvs Jūrdzs.*

Laikā leidz godu symta beigom latgaliski izīt vīn uorvalstu zynuotniku savuoktī folklorys i etnografiskūs materialu paraugi. Tūs veiduojuji – Celine Platere, Eduards Volters, Stefaneja Uļanovska – jau pīmynāti. Vēl palels vuokums beja Vladislavam Verihu nu Ludzys apriņķa Styglavys (32 puosokys). Kulturys viesturē sova yīta ir ari Augusta Bīlensteina i Adalberta Becenbergera fragmentarajom zinom par Latgolys latvišu folkloru. Pyrmī bezdeleidzāni nu latvišu vyds – Andryvs Jūrdzs, Jānis Pliekšāns, Pīters Smeļters. Pādejam isadūd nūdrukuot nalelu folklorys izlaseiti ("Tautas dzīšmū, pōsoku, meikļu un parunu vōceleite") vēl pyrms drukys aizliguma atceļšonys – 1899. godā, formulejūt, ka "Vōceleite" sagatavuota zynuotniskim nūlyukim. (Nu P. Smeļtera "Vōceleites" "Ābecē" izmontuotys daudzys meiklis i vairuoki teicini.)

19. g.s. beiguos vairuokim Latgolys zemnīku dālim laimejās isastuot Pīterpiļs goreigajā seminarā (vineigais eisti realais ceļš, kai jaunīts nu Latgolys varēja tikt pi augstuokuoos izgleiteibys). Ari Latgolā beidzūt beja suokusēs nacionaluо atmūda. Tautys gora montu laseja kūpā Juoņs Višnevskis, Frāns Trasuns, Felikss Laizāns, Puovuls Tukišs. P. Smeļteram i F. Laizānam itys dorbs izavērte par myuža mīlestiebu. P. Smeļters bez vysa tuo vēl paleidzēja izstruodut latgalīšu tautys dzīšmu rūkroksta principus K. Barona "Latvju Dainām" i beja tūs korektors.

DZEIVUOTUOJU SASTUOVA MAINIS LATGOLĀ

Latgola – daudznacionala zeme

Latgola tradicionali teik saukta par zemi ar navindabeigu idzeivuotuoju nacionalū sastuovu (leidz ar tū ari paraību kulturu). Tys mozuok intēligenča latviša uztverē

*Pīmāram, 19. g.s. vydā, cerūt sajīt zemi, tyukstūšys Vydzemis zemnīku puorguoja pareizticībā; jaunlatviši aktīvi meklēja i atroda sadarbeibys īspiejys ar krīv inteligeipci, saceidami, ka "krīvu kulāks" latvišum nav beikstams; Jānis Sprogs izdevē diej latgalīšu kalendaru vydēdialektā ar kīrilīcys burtīm i tml.

*Šāmā ziņā preteji puornūvoda latvišum reikuojuos latviskuos presis veiduojuji i izdevēji vuociši – jīm beja piļneigi vinolga, par kurys molys "navuocim" runuot: jī vysi diej jūs beja "arāju tanta". Par tū daudz interesantu līceibu Latgolys paguotnis pietnikim sasaglobuojs, pīmāram, "Latviešu Avīzes" (pyrmuo avīze latvišu volūdā, izgūoja nu 1822. leidz 1915. g.), "Tai Latviešu Ļaužu Draugā" (1832. – 1846.). Aktīvs raksteituojs par gruomotom Latgolys latvišum beja Fridrihs Viljums Vāgners, kura "Rēkinōšonu pamōceišonu" (1863. g. G. Manteifeļa tulkuotū pyrmū arīmetikys gruomotu latgalīšim) izmontuoja Latgolys školuos laikā leidz drukys aizligumam.

*Par tū avīzē "Zemkopis", 1907. g. 7. novembrī.

¶ Voi īvāruojot, ka "Ābecē" atvasynojumi ar -isk- vysur teik raksteiti vinaiži (na vīn *barbarisks, politisks*, bet ari *pūlisks, latvisks, krīvisks*). Pīdieklis -isk- latvišu volūdā ir jauns, par tū tradicionālajim latgalīšu puorskanis lykumim (kai *sylts – sijtejs*) pasakjaun na vysod. Taidūs gadiņūs vyspruoteiguok izvālēt vīnkuoršuokū ceju – vysur raksteit -isks-, -iska.

¶ Par rūkroksta literatūru vysīteicamuok skaiteit nūdaļu "Zemnieku Prometeji" A. Apīpa gruomotā "Neprasot atļauju".

¶ Skaitit i puorrusojīt itū A. Rancānis "Latgales laikagrāmatas" lopspuseiti dzejūlu kruojumā "Advente":

"1901

*Nāk grāmatas no Tīlzītes –
dubļos nobristām kājām,
klejōju ūžu kules,
blakus lakatiem, diegu spoliēm,
sīļēm –
uz Inflantu zemi, uz mājām.*

*Nāk grāmatas no Tērbatas,
Helsinkiem, Pēterpils
pa putekļainiem cejiem,
pār purviem, kur tumsa milst.*

*Nāk no svešām rokām,
Kropļotas, izmocītas,
par sataupītiem cara rubļiem
un cūku sariem mītas.*

*Tikai nenāk no Rīgas,
no bāliju Rīgas –
nē!"*

*Andryvs Jūrdzs (dz. 1845. g. Nautrānu pog. – 1925. g.) – aktīvuokais gruomatnīks autodidakts. Drukys aizliguma laikā gatavuoja gruomotys rūkrokstā, sacarādams pats, tulkuodams voi puorraksteidams cytu dorbus, biži īleimādams tamuos izgrizumus nu avižu voi īzeimādams ornamentus. Ipašu viereibu peļnej juo "Myužigais kalinders ar saiminīceibas īvīrōjumim por vysu godu" (gatavuots 1916. g.). Boguoteigs saturs (392 lpp.) ar tradicionālajom kalendaru ziņom i ziņom par bazneicīs svātkim, saimnīcīkys pamuoceibys, dzejūli, aforismi, tautys dzīsimis.

A. Jūrdzs palīcs par simbolu Latgolys cylvāka gryutajā ceļā iz gora gaismu. Jauneklis ar guni augši izslīta rūķa – taijys atveiduots tiejnei Bārtuļa Buļa i Ontuona Velikāna veiduotajā pīminekli Desetniku kopūs.

¶ Kas saisteits ar A. Jūrdžu "Ābecē" 1. d. 54. lpp.? (Kuorkliniki – juo dzymtuos solys vuords.)

*Ir pareizi saceit *atguojiejs*, na *atnuociejs*, par tū ka Latgola kurs navin var *atīt*, na *atnuokt*. *Atnuokt* (ari *nuociejs*, *atnuociejs*, *atnuokšona*, *puornuokt*, *puornuokšona*) ir navajadzeigs puorčālums nu latvišu literaruos volūdys. **Terminologiskys skaidreibys dieļ** iz prišķi paturēsim vīn isasakļuojušūs iguojiejus *nuokušais i nuokutne!*

! Latgolys latviši, taipat kai lituviši i slavi, litoj vīnu darbeibys vuordu: *it* – *atīt* (lituvišim *eiti* – *ateiti*; krīvīm *и́ти* – *прийти*). Cytim latvišim ir 2 vuordi: *iet* i *nākt* (taipat kai vuocišim *gehen* i *kommen*). Ari tautydsdzīsmē dzidim *atīt vīna bolta višņa par azaru leiguodama* (navys *atnuok višņa!*)!

! Par *atīt i nākt* ari "Ābecis" 2. d. 60. i 61. lpp.!

*Beidzūt asam tykuši skaidreibā ar darbeibys vuordu *pieteit*, *svietelt*, *vieteit* formu raibumu Latgolys izlūksnēs. Iz prišķi niu nanūteiksmē raksteisim tikai tai. Lobojet, lyudzu, nakonsekvepcis "Ābecis" obu daju lopspusēs!

*Itamā pošā reizē (rokstā "Dzimtenes Vēstneša" 229. nr.) J. Endzelins atguodynōj ari pavysam konkrety lītys: Landskoronā dziedātais *ūsviš 'sīvys tāvs'* asūt vacs latvišu vuords – mīseigs bruojs lituvišu vuordam *uošvis 'sīvys tāvs'*. Sovukuort kaunatišu (ari guļbinišu i cytu) *zīst* varātu otkon palikt par saiminiku napraseituo gosta – germanisma *smērēt* – vītā (voi, kai soka J. Endzelins, "lai vācieši *smērē* un *smērējas*! Mums tam jēdzienam ir pašiem savs vārds, un pie tam joti vecs, rada ar leišu *žiesti* 'veidot' un krievu cозидать 'radit'").

! Par senejim *latgaļu sakarim ar slavim* var skaiteit, pīmāram, E. Mugurevič rokstu "Latvijas teritorijas iedzivotāju ekonomiske un kultūras sakari ar seno Krievzemi (11. – 13. gs.)" kruojumā "Latvija un Krievija" (1987.).

*Par **1695. g. inventaru** B. Brežgo raksteja gruomotā "Latgolas inventari i generalmēreišanas zem'u aproksti. 1695. – 1784." (1943.).

***Antonina Zavarina** – Latvejys Zynuotņu akademejys etnografe, kura garus godus pieteja Latgolys krīvu viesturi, materialū kulturu, tuos sakarus i sovstarpejuos ītekmis ar Latgolys latvišim. Par itim vaicuojunim daudz publikaceju, ari gruomota "Русское население восточной Латвии во второй половине XIX – начале XX века" (1986.).

! Meklejīt tikkū pīmynātū A. Zavarinas gruomotu! Nūteiki varēsit izmontuot dorbam klasē!

*Par **patriarha Nikona reformom, vacticeibnikim** var skaiteit I. Zavoloko gruomotā "История Церкви Христовой" (1937.; izdūta atkuortuoti 1990. g.).

Ivans Zavoloko (dz. 1897. g. Rēzeknē – 1984.) – ivārojams viesturniks, senejūs krīvu kultury pītniks, arheografs, žurnala "Родная старина" izdeviejs i redaktors (1927. – 1933.), vacticeibniku bazneicys darbiniks. Juo foto nu izsyutejuma – "Mōras Zemē" 1989. g. 28. oktobri.

? Kurs krīvu rakstnīks sovūs dorbus daudz kū izstusta ari par Pinegys pusis vacticeibnikim? (Fjodors Abramovs.) Kura latvišu tulkuotuoja nu Rēzeknis pusis ir iztulkuojuse vairuokus F. Abramova dorbus latviski? (Valentina Eisule.) Voi jei izmontoja ari kaidus Latgolā litojamus vuordus? (Kai tod! Pīmāram, vuordu *otuors 'atvars'*.) Koids sakars tulkuotuojs uzvuordam ir ar "Ābecis" 1. d. 34. lpp.? (Tī teik pīmynāta sola Eisuli.)

bīži vīn puorsavērš par kuortejū Latgolys vīnu nu "septenim golvonajim grākim". Acis navar nasadūrt tys, ka storp atguojieju* tautom Latgolā dominej slavi. Tūmār tys nanūzeimej, ka Latgolā latvisku leidz ar tū bytu palics pavysam moz. Kuortejuo puorprotuma reizē vyslobuok jīmt rūkā laišku (šupli) i kaidu laiceņu kuorteigi pavieteit* – tod palik radzami ari vasalī i siejai dereigī gryudi. Jau 1916. g., naklusādams par slavismu lelū skaitu Latgolā, J. Endzelins roksta* ari, ka "...nepareizs ir apgalvojums, ka izloksnes savādības vārdu krājumā pastāvot tikai no patapinātiem vārdiem".

Varim pīcuotīs, ka, atejūt trešajai tautys atmūdai, beidzūt ir pamaneita **Latgolys kai priķposteņa** (ar vysom nu tuo izritūšajom sakom) **lūma saskarē ar slaviskū**. Pamaneita gon, bet na korekti nūvārtātā! Ciš gribīs ticēt, ka pādejais niu ir tikai laika vaicuojums.

Latgolys etniskajā i kulturalajā navindabeibā ir vainojama Viesture. Latgolys dzēivuotuoju sastuovu i izmainis tymā gondreīz vysod ir nūsacejuši cyti ...

KONTAKTI AR SLAVIM

Kai jau runuojom augšuok, latgaļu sakari ar slavim ir suokušis tuolā paguotnē (ap 7. – 8. g.s.), sekmeigi atsateistejuši pūsmā leidz vuocu atīšonai (seviški 10. – 12. g.s.), ar dažaidu iņteņsitati i maineigu vīnys voi ūtrys slavu tautys nūzeimeigumu turpynuojušis leidz myusu dinom. Liciniku par tū papylnam gon Latgolys latvišu materialajā, gon goreigajā kulturā. Garuok pasakavēsim pi jaunuoku laiku kontaktu.

KRĪVU ĪCEĻUOŠONA LATGOLĀ

suocēs 17. g.s. beiguos. Jau B. Brežgo 1695. g. Osyuna vaivadistis inventarā* atroda, ka 13 Osyuna atzeimātajuos vītuos (nu 19!) sūplok viējim dzeivoj ari "iguojieji" (inventarā – "захожий" voi, vēl bīžuok, "москаль"). Ap 1599. g. taidu te vēl naasūt bejs. Atguojieji acimradzūt beja vīni nu pyrmajim iz Latgolu puorsacālušajim **vacticeibnīkīm**. Tū pošu niule atzynuse ari A. Zavarina* – krīvu īceļuošonyis i asimiliešonuos Latgolā pietneica.

Latgolā, suocūt ar 17. g.s. beigom, īceļoja daudz krīvu zemnīku voi cytu uörpuspilsātys dzēivuotuoju, kuri beja t.s. "vacuos ticeibys" pikritieji. 17. g.s. vydā Krīvejā beja suokusēs pareitziceiguos Bazneicys šķelšonuos. Vīni pījēme patriarcha Nikona (valdeišonyis laiks nu 1652. leidz 1666. g.) bazneicys ritualu reformys,* cyti beja pret tom. "Pikritieji" ticēja, ka jaunīvadumi (par vīnaidiukom padareituos pareitziceiguos Bazneicys ceremonejys, izlobuotuos "klaids" bazneicu gruomotuōs i tml.) stypyruuos slavu Bazneicys vīnuoteibu. Vacuos ticeibys pikritieji redzēja, ka leidza ar puorveiduojumim Bazneicys kuorteibā pasalelynoj nūdavys, beztiseiguoki palik tī, kurus pajam armejā, par tū vērsēs pret jaunīvadumim. Tai vacī pikritieji tyka puorvārsti par "atkritiejim", i Krīvejā jūs suoce vojuot. Vacticeibnīki bāga iz Krīvejys zīmelim, Sibireju, Pūleju (taitod ari Boltkrīveju, Lītuvu, Latgolu). Suokdamī puorsacēlt iz dzeivi Vitebskys gubernā, vacticeibnīki tamā ari apsamete, t.i., paprišku Nevelis i Sebežys aprinkūs, bet na Latgolā.

Iz Latveju vacticeibnīki suoce puorsacēlt 17. g.s. 2. pusē. Tai kai pret vojuotajim lobvieleigs beja Kūrzemis

hercogs Jākubs, tod daudzi krīvi suoce dzeivuot apmetnēs gar Daugovu nu Drujys leidz pat Jākubpiļam (par Jākubpili jau runuojom augšuok. Te suokūtnejuo apmetne – *sloboda* – ar daudzim krīvīm kai pastuoveigajim dzeivuotuojiem puorsavērte par cīmu Slobodu, vāluok par Jākubpili). Piec I. Zavoloko, ari pyrmuo vacticeibniku "malennuo" (lyugšonu noms) Latvejā roduos 1660. godā Liginiškuos – Kūrzemis pusē pi Daugovys, natuoli nu Daugavpijs, ūtru – natuoli nu Īlyukstis.

Daudz krīvu zemnīku Latgolā saplyuda cara Pītera I valdeišonys laikā 18. g.s. suokumā. Leluokais jūs vairums iz dzeivi apsamete Daugavpijs starastejā (1765. godā te jūs beja jau ap 30% nu vysu saiminīku) – Vacpijs pogosta Slutiškuos, Gruoveru pogosta Gruoveriškuos i cytur.*

Ūtrs krīvu pīplyuduma viļns Latveju skuore 18. g.s. 2. pusē,* kod Krīvejā pasastypyrynuoja dzymtbyušonys spaidi, pasalelynuoja īsaukšona armejā (t.s. rekrūšos). Na vysi biedzieji palyka Latvejā, lela daļa cēlēs puori Daugovai pūsmā storp Kruoslovu i Pidruju, dūdamis dzīluok Braslovys apleicinīs zemēs, kurys vēl pidarēja Pūlejai. Šod tod biedziejim pīsavīnuoja ari Borhu, Ryku, Hilzenu i cytu Latgolys muižinīku zemnīki.

1826. godā Latgolys vacticeibniku skaits, saleidzynojuč ar 18. g.s. beigom, beja audzs 6 reizis. Vysvairuok jūs niule bejs Rēzeknis aprīņki (vairuok kai 17 tyukstūšu), Dinaburgys aprīņki (ap 8 tyukstūšom), Ludzys aprīņki – ap 1,5 tyukstūšom. Na vysu krīvu konfesionaluo pīdareiba beja skaidri nūsokoma.* Latgolā iceļuojusi pareizticeigī bīži vīn apsamete tyvumā (voi storp tīm) pi ogranok iz šejini puorsacālušūs vacticeibniku. Sovukuort par tū Latgolys vacticeibniku (gon dzeivuodami nūšķerti nu latvišu, gon pīkūpdam i tātvātu parašys) ni ar kaidom fanatismu voi misticisma puorjimtom sektom naizacēle.*

KARA KOLONEJA DAUGAVPIJS APLEICINĒ

1828. godā gryuti laiki suocēs Daugavpijs starastejys vacticeibnikim. Sakarā ar itīnis zemnīku namīrim cara valdeiba Plateru i jezuitu zemis nūdeve kara resora puorziņā.* Tai Bikerniku pogosta solys i zemis jūslā Slostovka – Gruoveri (piec B. Brežgo apriekinu, 227 solys ar vairuok kai 4000 zemnīku) tyka puorvārstys par **kara koloneju** (военное поселение), bet 1836. godā – par **karaveiru oruoju apgobolu** (округ пахотных солдат). Tys nūzeimēja, ka šejinis dzeivuotuoji niu beja pakļauti dalejam armejys režimam – pi zemis dorbu varēja stuotis vīn piec īryndys muoceibu izpīldeišonys, dzeivuoja soluos (kūpā ar saimem) ar styrgru āku planuoju. Vysu laiku beja pakļauti reglamentam, pat dorbs teirumā nūtyka zam uzraudzeibys, sajēme misys sūdus. Dāli montuoja tāvu "omotu", tāvi "montuoja" cara ticeibu. 1836. g. Lipiniškuos, Gruoverūs, Šķeltnīns i Malinovkā tyka uzcaltys 4 pareizticeigūs bazneicys i karaveiri oruoji sadaleiti iz 4 draudzem. Ar laiku tūmār valdeibai palyka skaidrs, ka itys eksperiments nav sevi attaisnuojs, i 1856. g. karaveiri oruoji tyka īskaiteiti valsts zemnīkūs.

Tautys atmiņā ir sasaglobuojs sirdeiguokuo puorvaldniķa uzvūords, i niu bejušuo karaveiru oruoju apgobola apvydā šod tod dzieržams teicīns "stuov kai Kens" (par navītā nakusteigi nūsastuojušu cylvāku, kurs tai dora teišom voi, rešuok, nav vēl apsakiers, ka traucej). A. Zavarina

?

Voi zynot, kai Latgolā sauc krīvu divanomus? (Vacticeibnikim ir "malennuo", pareizticeigajim – "cerkva".)

*Itū i cytus faktus var atrast B. Brežgo gruomotā "Очерки по истории крестьянских движений в Латгалии. 1577. – 1907." (1956).

* 18. g.s. 90. godūs daļa biegu puorsacēle iz Austrumpruseju – Suvalkejys zemem, bet piec 19. g.s. suokuma cara apsažāluošonys rōkstu atsagrise iz īlyukstis aprīņki voi Latgolu. Kai tū ir izpieteuse A. Zavarina, par "pazudušajim dālim" Latgolā vēl šūdin licinojut na cīš dailskaneigais vuords *prusaks* – Prusaki te ir jaužu uzvūordi i solys. Taitod itīnis Prusaki ir skaidrojami kai 'tys, kas atsagrīzs nu Pryusejys'.

Prūtams, ari Latgolā šur tur šod tod pasaruoda "eisti" *prusaki* (cytuvit *brusaki*) i ari bārns var byut *nūsaļs* kai *prusaks* (*brusaks*).

*Tai par 1738. goda Marienhauzenys (Viļakys) starastejys daudzajim krīvim Žeigurūs, Barisovā, Šķilbānūs, Baļtinovā, Ruskulovā i cytur A. Zavarina ir izpiteituse, ka tī eistineibā ir **pareizticeigī**.

?

Voi zynot, kū eisti nūzeimej Bolvu pūsis vuords *žeigurs*? Atbilde – "Ābecis" 2. d. 79. lpp.! Niu jyus zynot ari tū, kū nūzeimej "Ābecis" 1. d. 92. lpp. vitys nūsaukums Žeiguri!

*Daļa vītejūs dzeivuotuojo gon šod tod stuosta par vacticeibnikim *inakim* (инаки), kuri dzeivojūt, pīmāram, Bikerniku pogosta Lukjanskūs, Garšanūs, ari cytus pogostūs.

*Par Daugavpijs apleicinē nūmatynuotajim krīvim vysluboak skaiteit B. Brežgo apceriejumu "Karaveiri oruoji Latgolā" "Olūtā" 1943. g. 5. nr.

"Olūts" – rōkstu kruojums (piec satura literari zynuotnisks), kurs izguoja 1943. i 1944. g. (paspēja izit 6 numeri). Tymūs daudz stuostu, dzejūlu, fabulu, fragmentu nu garuoku dorbu, literatūrys kritika, zynuotniski rōksti, apceris. Redaktors beja Norberts Trepša-Neikšānits. "Olūtam" beja lela nūzeime literaruo procesa aktivizēšonā Latgolā vuocu laikā. Niu tys labi nūder kai lobuokūs Latgolys literatūrā daijorbu apkūpuotuojs i ryupeigi izstruoduotu izziņu olūts pietniciskajūs rōkstūs. 7. nr. izguoja emigracejā. Nu 1992. g. augusta "Olūts" otkon spierdzyno skaiteituojs dzimtiņē (izguoja 8. nr., teik gatāvuots deveitais).

?

Kurs latgalīšu dzejniks ir dzims Lipiniškuos? (Seimaņs Putāns.)

Seimaņs Putāns (dz. 1892. g. Malinovys (niule Bikerniku) pog. – 1969. g. Rēzeknē) – vysaidu dzeivis nālaimu vojuoti dzejniks, kurs raksteja gon latgaliski, gon kriviski. Vairuok dzejūlu kruojumu autors, par tū pat Rakstniku Savīneibys bidrs. Daudzi juo dzejūli, kaut muoksliniciski pavuoji, beja populari tautā. Par S. Putānu daudz materialu "Olūta" 8. nr. i "Tāvu zemes kalendāri 1992. godam" (1992.).

!

Lipiniškys ari "Ābecis" 1. d. 46. lpp.! Litojīt itū vitys nūsaukumu sīvišu dzimtis daudzskaiti!

*Atgrīziniskajūs litvuordūs i darbeibys vuordūs (tūs formuos – divdabūs) literari pareizi ir liuot atgrīziniskū morfēmu tikai *vinu reizi* – storp pridiekli i vuorda sakni (taidot *sasaceļšona*, *sasaceļt*, *beja sasaciejs*, bet na *sasaceļšonos*, *sasaceļtis*, *beja sasaciels*). Tei ir vaca, nazkod latvišu volūda daudz plašuok pastuoviejuse norma, kura sakreit ar litvišim (saleidznojot litvišu *pasiimti* i myusu *pasajumi!*).

Vēl senejuoku vuorda sastuovdaju izvituojumu ruoda, pīmāram, itei zvriegzdinišu tautysdzīzme:

*Niu, muoseņ, tu dūmuoji
Paza – vīgli – vyzynuot,
Niu kuojenis apkaušlēs,
Jiugs gryutā vazumā.*

Tai tū citej filologejys studepte Anna Kivrāne 1930. g. "Filologu bīdreibys rokstu" 10. siejuma 37. lopypusē.

! Citatā teik saglobuotys izlūksnis ipatneibys, bet literari pareizi tūmār bytu *pasavyzynuot*, taipat kai *pasabuort*, *pasasmīt* voi *apsarauduot*, *sasatiki*, *nūsapust* i tml. (bet *aizakligt*, *izanest!*).

! Atgrīziniskūs formu veiduošonā Latgolā ir 3 modeli:
1) Literarais – *sasalikt*, *apsasmīt* (tai Ritum- i Dinvydtlatgolā, īskaitūt Osyunu i Ezernikus); 2) *sazalikt*, *apsasmīt* (vysā Zimej- i Austrumlatgolā, daleji ari centralajā Latgolā – Vydsmaižā, Makašānūs, Sakstagolā); 3) *sazalikt*, *apzasmīt* (Latgolys vidinē – Rāznā, Uzulmuižā, daleji ari Austrumlatgolā – Pyldā, Nierzā).

Symā sakarā skaiteit A. Stafeckys rokstu "Latgalisko izlokšņu morfoloģisko formu varianti senāk un tagad" kruojumā "Valodas aktualitātes – 1987" (1988.)!

! Literarajā latgalīšu volūda lituosim morfēmu *sa-* i tikai storp pridiekli i sakni (kod vuords byus atvasynuots)! Tai, kai tys ir, pīmāram, "Ābecis" 2. d. 70. lpp. pādejā tautysdzīzē, kur teik raksteits *sasaveju*.

! Literari pareizi ir *majs*, genitivs *maja!* Tai ari "Ābecis" 1. d. 60. lpp.

*Par Latgolys maja mieneša dīvakolpuojumim i "znāčķepu" vijkšonu ar konkretru uzdavumu nūruodem var skaiteit J. Broka rokstus "Katōju Dzeive" 1989. g. 4. i 7. nr.

Juopys Broks (dz. 1919. g. Varakļauku pog.) – nu jau plašuokam skaiteituoju lūkam pazeistams Latgolys kulturys, ipaši katuolu Bazneicys, viesturis pietnīks; "Katoju kalendārā" (atsuoce iziit 1989. g. beiguos) redaktors, suocīt ar kalendari 1991. godam; gruomotys "Skaists mūžs" (par P. Strodu, izdūta 1992. g.) i vēl kaidai 20 napublicātu dorbu autors; LU Ruomys katuolu Teologejoys fakultatis absolvents. Regulari publicējās "Katōju Dzeive".

Dīv roksti (O. Dzēps par Vuorkovys pogostu, V. Cybulskis par Nautrānu pogostu) šymā sakarā publicāti ari rokstu kruojumā "Acta Latgalica" II (1968.).

● Itei dzīzme, kai ari B. Briškys atminis par tū ar nūsaukumu ""Lobōs nakts" laikmats Latgola" atrūnamys juo gruomotā "Latgola – muna Tāvzeme" (1984.).

roksta, ka Kena kai viesturisks personys asameibu aplicynojuj arhiva dokumenti. Vēl dzeivuoka paguotnis atskāpa ir jūslā Daugavpils – Gruoveri liuotais ļaužu apzeimiejums "paselency" (nūmatyntuoti). Ari tymā atbluoze par cara valdeibys paguojušuo godu symta naveiksmeigū mieginuojumu – pīspist zemnikus (ivastūs i vītejūs) byut par oruojim i karaveirim vinlaiceigi!

LATGOLYS LATVIŠU PUOKRĪVUOŠONYS PASUOKUMI 19. G.S. 2. PUSĒ

Piec 1863. g. pūļu *sasaceļšony** apspīšonys Latgolā suocēs aktiva i naslāpta ceiņa par vītejūs ļaužu īvierzeišonu pareizā, t.i., Krīvejys cara, ticeibā. Par drukys aizligumu jau runuojom, bet tys vēl nabeja vyss. Latgolys školuos tyka styrngri nūlīgta latvišu volūda. Pat ticeibys muoceibys stuņdis bazneickungi nadreikstēja nūturēt latgaliski (bazneicuos latgalīšu volūda tūmār vēl skanēja). Latgaliski nadreikstēja runuot pat storpbreižūs (par tū draudēja i ari tyka izpiļdeiti vysaida veida sūdi). Cara valdeiba dybynuoja specialys krīvu bazneicys škols (церковно – приходские школы), kuruos vyss beja par breivu, bet iz tom vacuoki sovus bārnus laide nagribeigi.

Katuoļticeigī Latgolys latviši tyka pīskaiteiti pi nauztycamūs (неблагонадёжные) pulka, par tū jīm nabeja tīseibu ījimt kaidus valsts omotus (tymā pošā laikā jī varēja dareit par "pisarim" (rokstvežim) voi cytaida veida īriednim i pat par školuotuojim, ka beja ar mīru puorit pareizticeibā).

Latgolys katuolim nabeja tīseibu īpierkt zemi (luterani nu Vydzemis pusis, kuri puorguoja pareizticeibā, tū varēja dareit breivi, par tū jūs Latgolys pīrūbežā – Līpnā, Bolvūs, Ruguojūs, Bieržpili i cytur – saplyuda na mozums).

Stuojūtis augstškoluos, latgalīši tyka pileidzynuoti pūlim i varēja preteņdēt vīn iz kaidu breivu vītu "pūļu procentā" (tai 19. g.s. beiguos vairuoku Latgolys zemniku dāli tyka pi augstuokuos izgleiteibys, īsastuojuj Piterpiļs goreigajā seminarā).

Preteji carātajam ratais Latgolys zemnīks puorguoja pareizticeibā.

MAJA DĪVAKOLPUOJUMI

taipat pīdarēja pi nažielesteibā krytušūs. Kai katuoli nadreikstēja ceļt jaunu bazneicu voi remontēt vacūs, taipat jīm nabeja ļauts stateit jaunus voi lobuot, kūpt i izpuškuot vacūs solu krystus. Tautai mieginuoja atjimt vysys juos goreiguos vajadzeibys i vierteibys, pīduovojuvitā tū, kas īsadarēja pareizticeibys ramūs.

Atguodynūoši, ka maja mieneša dīvakolpuojumi* par gūdu Vysusvātuokajai Jaunovai Marejai, suokti ap 1750. g. Ruomā, Latgolā eisti īsavīse i sakupluoja 19. g.s. 1. pusē. Gūdynuošona izapaude lyugšonu skaiteišonā, kas mejuos ar svātūs dzīšmu dzīduošonu maja mieneša vokorūs pi solys krusta. Tys beja kai opols nūslāgums dīnys dorbum, nalels gon atslūdzis, gon puordūmu breids. Tyka ari vylkti "znāčķeni" (zeimeitis) ar veicamajūm dorbum mieneša laikā i kotrai nuokamajai dinai. Dīvakolpuojums parosti beidzēs ar kaidu kūpeigu goreigū dzīsmi, pīmāram, "Lobanakts, o, Jezu!"*

LATGALIŠU IZCEĻUOŠONA IZ SIBIREJU

masveidā suocēs 19. g.s. beiguos. Beja izaplatejušys runys, ka Sibirejā asūt daudz naapstruoduotu augleigu zemu, kurys nivinam napīdar. Mozzemniki steigā, biži par lātu samoksu, puordeve sovu īdzeivi, sātu i metēs maklātu laimis. Daja, carātuos paradizis naatroduši, piec laiceņa atsagrize atpakaļ (laimeigi beja tod tū, kuru sātys vēl stuovēja naruordūtys voi tuos beja puorjiems lobs cylvāks), bet vēl leluokai dajai atpakaļceļam vairs nabeja naudys. Vajadzēja paīt daudzim godim, cikom puorceļuotuoji sasamīrynuoja ar jaunū stuovūkli, īsadzeivuoja materiali i organizējuos goreigūs vajadzeibu pipildeišonai – cēle bazneicys, školys, organizēja teatra izruodis, presis i gruomotu izdūšonu i izplateišonu. Beiguos te latgališim beja 2 regulari periodiski izdavumi (avize "Taisneiba" Novosibirskā nu 1926. leidz 1937. g. i žurnals "Ceiņas Korūgs" Moskovā nu 1933. leidz 1937. g.), daudzys školys i pat pedagogiskais tehnikums Ačinskā.

Daudzi Sibirejys latgališi tyka iznycynuoti represeju vijnī, kurs Krīvejā beja spākā 20. godu symta treisdasmytajūs godūs.

PŪLI LATGOLĀ

dzeivoj jau nu 16. g.s. vyds, kod Latgola palyka par Žečpospolitys sastuovdaļu. Pīsamāruodami voldūšajim apstuoklim, puorsapūļuoja daudzi Latgolys muižiniki – vuociši. Latgolā iplyuda daudz seikūs pūļu muižiniku nu Pūlejys; tai saucamuo šļahta (šļahtiči), ari jī sasajauce ar vītejim dzeivuojuim i palelynuoja slaviskūs uzvuuordu* skaitu Latgolā – Kovalevski, Dombrovski, Dalecki, Mickeviči, Zdanovski, Stafecki, Jankovski, Lipski i tml. Ipaši daudz pūļu Latgolā beja Plateru puorvaldeitajuos zemēs, kai ari Daugavpili i Kruoslovā. Piec 1935. g. tautys skaiteišonys datu Daugavpili jūs beja ap 18%, Kruoslovā – ap 15% nu vysu piļsātys dzeivuoju.

BOLTKRĪVI LATGOLĀ

ir vēl pietejams vaicuojums. F. Kemps, pīmāram, beja puorlīcynuots, ka katuoļticeigī Latgolys boltkrīvi vysbižuok nav nikas cyts kai slavizāti latgali, kurim beja "juopuorsavērš" par pūlim, bet kuri palyka pusceļā iz tū. Latgolys "boltkrīvi" ni ar kū ipašu naatsaškirūt nu latgališu, bet atsaškirūt, pīmāram, nu Minskys apleicinis boltkrīvu. Pi taidu Latgolys "boltkrīvu" rassonuos lelā mārā asūt vainojami tāvi dominikani.*

Ari piec statistikys boltkrīvu vysvairuok beja Pasīnis, Brygu, Zylupis, Kuorsovys i Kruoslovys pogostūs. Daudz boltkrīvu ari Indrā i Pustyñā. Jūs runuotuo volūda faktiski ir pūļu – boltkrīvu – krīvu volūdys jaukums.

Lykumsakareiga ir E. Bleses kritika par Latgolys boltkrīvu volūdu (ni ar kū byutisku naatsaškirūt nu krīvu volūdys) Daugavpils valsts boltkrīvu vydusškolā piec puorbaudis braucīna pa Latgolys školom 1924. g. (vērtīs juo rokstu "Latvijas Vēstneša" 251. nr.).

Daudzi Boltkrīvejys boltkrīvi puorsacēle dzeivuot iz Latgolys pirūbežys pogostim – Naujini, Kruoslovu, Skaistu, Osyunu – šuo godu symta 70. – 80. godūs.

! Voi jau īvāruojot, ka internacionālus vuordu saknē i pidiekjūs latgališu literarajā volūda nateik lituotys garumzeimis? Ari niule – *paradize, materiali, teatris*. Saleidzynojoj ar svešvuordu raksteibū "Ābecis" 1. d. 94. i 95. lpp., kur teik dūti nalatviški leidzskani "f" i "h"!

! Par latgališim Sibirejā daudz raksteja 20. g.s. suokuma latgališu prese. Ari Frāns Kemps sovūs "Daugawys" kalendorūs. Žurnalā "Austra" F. Kemps pat ivituoja braukt grybātuojus atturūšu vizeju "Uz Sibiri pa sapynu". Liktips ar jū izspēlēja jaunu jūku – "sapyns" eistynuojuos 1949. g., i myūžu myusu izcylais atmūdys darbiniks beidze Tomskys apgobola Mihailovkā, kur vēl dzeivuoja nazkodejūs izceļuotuoju nu Latgolys piecteči.

Par tū i poša F. Kempa viestulis nu izsyutejuma var skaitēt "Olūta" 1992. g. 8. nr.

! Par konkretom latgališu apsamesšonys vitom Sibirejā – V. Krasnais gruomotā "Latviešu kolonijas" (1938.)! Tamā, pīmāram, zinis par vyslehuokū latgališu koloneju (izveiduotu laikā nu 1896. leidz 1908. g.) Jenisejys gubernis rītumu daļā (Ačinskys aprīpki), kurys dieļ vysu itū nūvodu saucūt par katuoju apgobolu. 1916. g. ap 600 katuoju dzeivuojs Kruoslovā – Minusinskys aprīpka dīnvydu daļā Zalbys pogostā (koloneja dybynuota 1896. g.). Kolonejā Volkova (dybynuota 1900. g.) iz dzeivi apsamatuši krustpiliši i leiuoniši i tml.

*Par latgališu uzvuuordim zinis var atrast L. Latkovska divdaleigajā gruomotā "Latgalu uzvōrdi, palames un dzymtas" (I d. 1968.; II d. 1971.)

! Izstuošt kū par pūlim Latgolā sovīm školānim pi burta "J" "Ābecis" 1. d. 58. lpp.!

*Par tū vysu F. Kempa gruomotā "Latgales liktepi" (1991. g. izdavuma 32. – 35. lpp.).

! Lobuosim kaidu "Ābecis" 1. d. 38. lpp., kur, išvirojut latgalish puorskanis lykumus, pareizuok byut bejs raksteit Grygi, Brygi!

*Zinis par Ludzys igaunim atrūnamys LPE 4. siejuma 206. lpp.

*Par tū roksta S. Škutāns žurnalā "Dzeive" 1968. g. 10. nr.

•Vērtīs O. Breidaka rokstu "Некоторые вопросы латгало – селонских и прибалтийско финских этноязыковых связей" kruojumā "Latviešu valodas sakari ar citām valodām" (izdūts Daugavpilī 1989. g.).

*Par lituvišim Latvejā vysbižuok kū roksta lituvišu volūdniks Kazis Garšva. Juo rokstu nūsaukumi i cytys zinis par idzeivuotuoju sastuova maijom Kruoslovys apleicinē atrūnamys L. Leikumys rokstā "Факторы, повлияющие на образование говоров окрестностей Краславы" kruojumā "Верхнелатышский диалект" (1989.). Tymā – vairuoki cyti latgalish volūdniku roksti!

*Cyskuodus atrassit "Ābecis" 1. d. 22. lpp., bet Uodigānus – 1. d. 84. lpp.! Rokstīt i izrunojit pareizi ari itūs toponimus!

? Lyuk, kaidu tautysdzismi P. Smeļteram paguojušuo godu symta beiguos Aulejys pogostā nūskaiteja lituvis Kazmers Petrus nu Kaunys gubernis:

Šok, mergēla, šok, rožēla,
Kolej vai pukuota!
Kaip nuimsi vainikeli,
Būsi kaip parduota!

Kai itū tautysdzismi saprūt jyusu školāni? Šok! = donco! Vuordu kolej saprast paleidzēs "Ābecis" 2. d. 60. lpp. vuordi.

*Šymā sakarā vyslobuok skaiteit M. Bukša ġruomotu "Latgaļu atmūda" (1976.). Literarā versējā pyrmuos latgalish atmūdys nūtykumi īstruoduoti O. Rupaiņa romanā "Tauta grib dzeivuot" (1963.; izdūts atkuortuoti ari Latvejā).

! II deklinacejys litvuordu saknēs leluokajā Latgolys izlūkšpu daļā runoj divskani ie (saleidzynoit ar "Ābecis" 1. d. vuordim Aizgaviejs – 14. lpp.; ciervus, ciertīns, cierkuuss – 22. lpp.; ierglis, ierzejs, zierni, vierss, viezs, ierkli, ierškeiži, pakrieslis – 42. lpp. i tml.). Iz prišku ie na vin runuosim, bet ari raksteisim, par tū, ka leidzšinejuo ē raksteiba (cērvs, zērni, vērss) beja muoksleiga. Vysvīguok ir raksteit tai, kai runojam. Par tū ari "Ābecis" 2. d. 44. lpp., runojut par burtu o. Ari niule – na mērkis, bet mierkis!

LUDZYS APLEICINIS IGAUNI*

sūplok t.s. leivim voi Gaujys igaunim (Vydzemē ap Lejysciemu, Ilzini, Zeltenim) ir ūtra leluokuo igaunu sola Latvejā. Pyldā, Nierzā, Mērdzinē, Brygūs i tūs apleicinē 19. g.s. vydā dzeivuoja ap 3000 igaunu. Ogruok tī jūs varēja byut vēl vairuok, par tū ka 1868. g. Baltejys vuocu avīzē "Die Lüfländische Gouvernements – Zeitung" * itys pats skaitlis teik nūsaukts, runojut vin par Mihalovys (dūmuota Mērdzine) i Janovys (dūmuoti Brygi) krūna muižuos dzeivojūšajim igaunim. Tepat saceits, ka jī gon ir paturiejuši sovu volūdu i tykumus, bet ap 1830. godu ir puorguojuši pareitziceibā.

Par Ludzys igaunim, apstyprynuodams latvišu viesturniku atzynumu, ka tī nav vys kaida seņsenejūs suomugru saleņa, bet 17. godu symta suokumā i beiguos īceļuojušūs igaunu piecēči, roksta O. Breidaks. Jys gon atzeimej, ka Mērdzinis igauni ir luterani (īceļuojuši Latvejā 17. g.s. beiguos). Niu Ludzys igauni jau ir asimiliejuši.

LITUVIŠI* LATGOLĀ

viesturis olütūs pīmynāti ciš agri – ap 12. – 13. g.s. (jau pīminējom pili ar nūsaukumu Nowenene 'Naujine'). Par vacom (nu Žečpospolitys laiku) apsamesšony vitom Latgolā lituvišu volūdniki uzskota Rēzeknis rajona Cyskuodus* i Kruoslovys rajona Uodigānus,* par jaunuokom (nu 19. g.s. beigu) – Gaurus i Indrycu. Vēl niule Kruoslovys apleicinē ir daudz lituvisku uzvuordu – Baļujs, Misjūns, Palepa, Gereika, Širvis, Kaira, Suveizda, Ungurs, Gražujs, Vageļs, Gaideļs, Laužeļs, Varnass, Litvjaks, vītu nūsaukumu – Gintauti, Užynkolns, Gereni, Beržine i tml., sugys vuordu – *girtine* // *girtuokle* 'ziline (ūga)', *girsa* 'luočauza', *gerkle* 'reikle', *giļs* 'dundurs' i tml.

Nav īsadūmojams, ka kurs dīnvydlatgalits lyktu sovam dālam vuordu *Girts* (*girts* te taipat kai Lītuvā nūzeimej 'pīsadziers'). Vuordu Antra (lituvišu *antrā* 'ūtra') jau lik.

TĀVU ZEMĒ I SVEŠUMĀ 20. GODU SYMTĀ

"PĪTERPILĪŠU" AKTIVITATIS PĪTERPILĪ*

Paguojušuo godu symta beiguos dorba meklejumūs iz Pīterpili devēs ari daudzi Latgolys latviši. Daudzom tradicionali lelūs latgalish saimu atlasem vajadzēja meklēt kur īspieju dasapeļneit (sātā pagaidom vyss vēl beja pa vacam – saimis lelys, zemis mozys, īnuokums, ka vyspuor tāids beja – nīceigs). Tai Pīterpili itymā pūsmā beja sasarads daudz jaunišu nu Latgolys. Na vysim nu jūs gona beja ar dorbu, kurs nūdrūšynuoja iztikšonu i pa kaidam traukam "brandiveņa" breivajuos dinuos. Daudzim beja napīcišama kontakta īspieja ar sovim tautišim, gribējuos kaidu latvisku kultury pasuokumu. Tys vyss palyka īspiejams, kod Pīterpili sasalaseja pīteikami daudz tūpūšuos latgalish īnteligenčis. Te beja Juoņs Višnevskis, Frāns Trasuns, Frāns Kemps, Nikodemis Rancāns, Kazimers Skrynda, Ontuons Skrynda, Felikss Laizāns, Pīters Smeļters, Valereja Seile i daudzi cyti. Jūs vadeibā tod ari suocēs pastyprynuota rūseiba kultury dryvā. Golā izaruodeja, ka laikā leidz 1. pasaūja

karam "pīterpiliši" ir paspiejuši aizsuokt voi davest da golam daudzus lobus pasuokumus. Paskaiteisim golvonūs!

PĪTERPIĀS LATVIĀSU MUZYKALYSKUO SABĪDREIBA*

(iz prišku – "Muzykaluo bīdreiba") beja **pyrmuo nūzeimeiguokuo Latgolys latvišu bīdreiba**, kurā apsavīnuoja daļa pa dažaidim celim (izagleituošonys nūlyukūs, pejnis dorbūs) Pīterpili sabraukušūs latgalīšu. Dybynuota ar mierki* padareit rūseiguoku latgalīšu kulturys dzeivi, celūt leidza ar tū tautys nacionalū pošapzinu (veiksmeiguok ūsakuojūt Pīterpili, daļa ibraucieju strauji slavizējuos). Bīdreibys dorba suokuma oficuala pasludynuošona nūtyka 1903. goda 8. oktobri, bet bīdreibys dybynuošonys sapulce – vēl ogranok – martā. Martā ari īvēleja valdi (voi, kai tūlaik saceja, komitetu), bīdreibys priķšniku (F. Trasunu iz apmāram diveju godu, piec juo – F. Loginu, K. Skryndu i cytus) i revizejys komiseju. Iz bīdreibys dybynuošonys sapulci sagatavuotūs i piļsātys varys īstuožu apstypruņuotūs statutus beja parakstejuši N. Rancāns,* F. Trasuns, K. Skrynda, F. Cykuors, vairuoki cyti mozuok pazeistami latgalīši, kai ari J. Vitos (tūreizejais Pīterpiās konservatorejys profesors) i E. Melngailis (tūreizejais Pīterpiās konservatorejys students).

Marta dybynuošonys sapulcei, kai atstuosta oculiciniki, tautā lelys pīkrisōnys nav bejs. Rudini veicēs lobuok – jau novembrī varēja nūtikt bīdreibys kora pyrmais koncerts, bet 1904. g. janvari – pyrmuo teatra izruode – R. Blaumāna komēdeja "Zagli" (prūtams, puorlykta latgaliski). Pyrmajā darbeibys godā tyka sareikuoti 4 plaši dramatiski muzykalī vokori ar kūklātuoju i simfonisko orkestra pīsadaleišonu. Tyka organizāta biblioteka. Pa nedēļom auga i pīsajēme spākā suokumā nalelais bīdreibys kors. Iz tuo mieginuojumim suoce ūsarast na vīn Pīterpiās latgalīši, bet ari daudzi pūli i lītuviši, par tū ka dziduotys tyka vysu Latvejys nūvodu dzīsmis. Suokumā latgalīšim savuoktu i ar nuotim pīraksteitu tautysdzīšmu beja moz, bet nādaudz vāluok par tom ūsaiņteresēja Ontuons Skrynda i puornūvadniks Fridrihs Obšteins, i jau 1908. g. jī varēja izdūt "Dzīšmu vuocelēiti" – 37 dažaidu autoru originaldzīsmis i tautysdzīšmu apdaris, tymā skaitā F. Obšteina apdaris "Lobs ar lobu sasatyka" i "Sadzīduosim niu muosenis". Iz vysim svareiguokajim koncertim tyka aicynuoti profesionali nu Pīterpiās operys i konservatorejys, ari breivmuoksliniki. Tai "Muzykaluos bīdreibys" koncertūs ar lobu pruotu pīsadalejuse kaida Berlinis keizariskuos operis dziduotuoja, piec ciļmis latgalite, Andrejeva-Škilāndže, cyti latgalīšim lobu vālūši sveštautūši. Ap 1910. g. reikuoti jau 3 – 4 leli koncerti godā ar slovoniem muokslinikim i daudzi naleli vokori ar pošdarbniku spākam.

Pamozom "Muzykaluos bīdreibys" telpys puorsavērte par tautiskuo dorba centru, cylvāki te puļcējos sastdinēs i svātdinēs, zamejā stuovā dedzeigi puorsprīsdami kulturys dzeivis aktuāluokūs vaicuojumus, augšeja stuovā doncuodami, dziduodami, idami rūtaļuos. Volūds ritiejušys latgaliski. Taidu – dzeivys rūseibys pylnu – Pīterpiās latgalīšu sadzeivi ap 1910. – 1911. godu īrauga **Jezups Grišāns*** (vāluokais marijanu tāvs Latvejā i uorzemēs; dz. 1891. g. Kaunots pog. – 1988. g. Amerikā) – treisdaleiguos gruomotys (I d. 1967.; II d. 1969.; III d. 1970.) "Pa atmiņu stygom" (tamā daudz Latgolys kulturys viesturei nūzeimeigu

* Par Pīterpiās latgalīšu "Muzykalū bīdreiba" vyslobuok skaiteit M. Bukša "Latgalu atmūdu" (1976.), nu 154. lpp.

***Nikodems Rancāns** (dz. 1870. g. Zaļmuižā (vāluok Naurānu) pog. – 1933. g. Rēzeknē) – izcyls latvišu audzynuotuojs i izgleituotuojs. Na runu saceituojs, bet nārimteigs dareituojs. Bazneickungs, kurs, piec P. Stroda vuordu, vairuok daga iz tautys nakai bazneicys oltora. Cylvāks, kura viersinika uniformu nūmaineja pret sutanu, 1896. g. beigdamas Pīterpiās goreigū seminari, tod dareidams par bazneickunga paleigu (vikaru) Pīterpili, Kruoslovā, Rēzeknē, školotuoju i audzynuotuoju Pīterpili (nu 1898. g. leidz 1907. g.), bazneickungu i audzynuotuoju Latgolā – Rēzeknē, Greiškānūs, Preiļus, Aglyunā i otkon Rēzeknē (nu 1929. g. leidz sovai nuovei 1933. g. jys ir Rēzeknis Vaļsts školotuoju instituta direktors). Vyspuseigi izgleituots (muociejs 10 svešvolūdu) i dzili ipteligents tautys darbiniks, religiska satura gruomotu ("Kas nūtyka Lurdā?", 1906.; "Genovefa", 1907.; "Liturgika", 1922.; "Ticeibas pamati", 1923. i cytū), lauksaimnīceibys ("Augļu dōrzs", 1910.; "Sakņu dōrzs", 1910.; "Bišu kūpšona", 1911.; "Pjovas un tūs pīrlabōšona", 1911.; "Teirumu apstrōdōšona", 1912.; "Lūpu kūpšona", 1913.) i cyta laiceiga satura (ari školu gruomotu, pīmāram, "Latvijas vēsture" I d. 1921., II d. 1924.; ābece, 1923.) gruomotu autors i tulkuotuojs. Daudzys juo gruomotys palyka naizdūtys. Juo lozungs – "ora et labora!" (lyudzis i dori!); imjuotuokais pamudynuojums – "raunit, raunit!", pādejī vuordi – "cik maļ labi!"

Taids ir N. Rancāna autografs!

? Kai jyusu školāni piec satunys par N. Rancānu skaidroj itūs V. Dziervinika dzejūja vuordus – veļejumu N. Rancānam:

"Cik maļ labi. Cik maļ labi,
Ka dzeive ir davuse nostu,
Par kotru buorini sāruot un lyugt,
Kotrā likiņi tsēt pa osnam,
Ar cereigu vuordu kluot byut."

! Par N. Rancānu 1971. g. izdūts M. Bukša sakuotuojs rokstu kruojums "Nikodems Rancāns"; otkon Latvejā – 1990. g. A. Rancānis i I. Magazeiņa apcerē "Nikodemam Rancānam – 120"!

? Atrūnīt "Ābecis" 2. d. 93. lpp., koids eisti beja N. Rancāna sastuodeituos ābecis nūsaukums! Voi jyusu školāni zyna, kū nūzeimej vuords "lementars"? Meklejīt tū "Ābecis" 2. d. 59. i 91. lpp. i saleidzynojit ar cytim latgalīšu ābeču nūsaukumim "Ābecis" 2. d. 92. – 93. lpp.!

* Par Jezupu Grišānu nādaudz "Katōju Dzeivē" 1990. g. 5. nr., bet vyslobuok meklēt juo poša "Pa atmiņu stygom".

? Par "Muzykaluos bīdreibys" darbeibu var skaiteit ari pošu tuos aktivuokūs darbiniku atminis avīzis "Jaunō Straume" (1921. – 1934.) 1933. goda vairuok numerūs: F. Trasuna apceri "Latgolas atteisteibas vēsture" i F. Kempa rokstu sereju "Latgalīši Pīterpiās".

*Par "pīterpīlišu" aktīrim i jūs reikuotajom izruodem skaiteit M. Bukša "Latgāju atmūdu" 174. – 188. lpp.

! Lyuk, kas "Daugawā" raksteits par drukys aizlīguma atceļšonu: "Myusu dzymtu volūda, tei volūda, kurā mes Divu lyudzam, tyka atzeita par cylvāku volūdu, un mes dabuojom drukys breiveibu. Pats keizars atjuove myusu muotis volūdu īvest myusu školuos un jamā pasnēgt bārnim ticeibys zynuošonu. Tys ira pyrmais sūjs!" (1906. goda kalendari.)

*F. Kemps, kūpumā nūlidzūši iztaturādams pret latgališu izceļuošonu iz Sibireju, navar atsaturēt nu naparostuokūs ispaidu atstuosteju: asūt cīš augleiga zeme ("malna un tukla"), upis cīš lelys i plotys ("Jeniseja – 5 kūpā salyktys Daugovys"), "vosora dyžan korsta", zima – solta (leidz -40 °C); bezgola lelajūs mežūs – pridisi eglis, kurys augušys nazyn cik symtus godu; ir vitys, kur cylvāks vēl kuojys nav spiers.

*ē – calma (V deklinacejys) vuordu lokativā literari pareizi ir raksteit vineigi golūtni –ē, kuru litoj Ritumlatgolā i kura ir vacuoka par puorejom – zīmēlatgališu –ie voi daudzu izlūķšu golūtni –ī, kura aizajimta nu i – calmu (t.i., *dzeivi*, *upi* suokts lūceit taipat kai *perti*, *nakti*).

! Veritēs, kais lokatīvs ir dūts vuordim *zeme*, *upe* "Ābecis" 1. d. 36. lpp.!

? Voi ivāruojot, kur sylduos siermgājvis "Ābecis" 2. d. 80. lpp.?

! Vuordu *kalendars* literari pareizi ir lūceit tai:

N. <i>kalendars</i>	bet	<i>oltors</i>
G. <i>kalendara</i>		<i>oltora</i>
D. <i>kalendaram</i>		<i>oltoram</i>
A. <i>kalendari</i>		<i>oltoru</i>
L. <i>kalendari</i>		<i>oltorā</i>

! Vuordu *obrāzs* lūka taipat kai vuordu *oltors*, bet vuordus *upers*, *Pīters* – taipat kai vuordu *kalendars*.

? Ar kū kūpā pļauņ Puovuls "Ābecis" 1. d. 70. lpp.? (Ar Pīteri.)

*Par pyrmajom latgališu avīzem zinis atrassit M. Bukša "Latgāju atmūdā": par "Gaismu" 226. – 235. lpp.; par "Sāklu" 235. – 238. lpp.; par "Ausekli" 239. – 241. lpp.; par "Drywu" 243. – 265. lpp., kai ari cytūs izdavumūs.

! Myusu pyrmuos atmūdys laika darbiniku autografi:

atmiņu stuosteju) autors (par "pīterpīlišim" – 1. gruomotā). Truopeigu viertiejumu "Muzykaluos bīdreibys" dorbam jau 1906. g. deve O. Skrynda: "Pīterburgā šuos bīdreibys nūzeime ir lela tuodieš, ka tei vīnoj vysus pa lelū piļsātu izkleidušūs latvišus un napilaiž jūs ni pi dzymtuos volūdys, ni ticeibys aizmiersšonys... Vysys dzimtinis lobā bīdreibys nūzeime ir tei, ka šei bīdreiba puļcej goreigā ziņā lobuokūs spākus i sagatavoj tūs pi nuokušuo dorba naizstruoduotajā tautys dryvā." Tai jau ari beja – Latgolys intelleģe centēs pagluobt latgalīšus diel Latgolys i Latvejys!

Atseviški juopīni teatra miljotuoju darbeiba, kura piec "Zagļu" pyrmizruodis vys vērtēs plašumā, leidz Pīterpī dramatiskūs puļcepu beja jau nacik. Vysvairuok ziņu ir par pyrmū puļcepu i tuo dvēseli – viļacuonu pūli Amaleju Bžezinsku (dz. ap 1880. g. – 1919. g. Daugavpili), par kuru ir rakstējuse V. Seile i nu juos citiejs M. Bukšs.*

PIEC DRUKYS AIZLĪGUMA ATCEĻŠONYS 1904. GODĀ

"pīterpīlišu" dorbalauks pasaplašnuoja ar periodiskūs izdavumu guoduošonu tautišim Latgolā i cytur. Nadaudz išildejs rūku ar hektografātū "Zvaigzni" 1903. godā, ari niule pyrmais suoce F. Kemps. Tai 1904. g. rudini pasaruodeja juo "Daugawa – Latvišu Kalendars uz 1905. godu". Itūgod i iz prišku tymā beja kalendarejs – mieneši ar datumim piec vacuo i jaunuuo stila, vuorda dinys, laika zinis, zinis par tiergim, svātkim, atlaidom i daudz saistūšu i daudzpuseigu rokstu. Tai kai par itū kalendari ziņu olūtūs ir mozuok, ipazeistynuošu ar tuo saturu nadaudz smolkuo.

"Daugawā" ir roksti par Latgolys paguotni (vacuokajom Latgolys pilim, 1905. g. kalendari; "krūnuotū latvīti" Skavronsku nu Vyšku 1912. g. kalendari) i jaunuokom aktualitatēm: izceļuošonu iz Sibireju* (laikam grybūt palikt par pakaišim cytom, stypruokom, tautom), izišonu iz vīnsātōm (tai asūt izdarejuši daudzi Varakļuonu, Borkovys, Bolvu i Viljakys apleicinīs zemnīki i pa godim divim labi išadzeivuojuši, ka sātys niu izaverūt kai mozys muiženis storp uobeļu duorzm i teirumim, nu kuru vīnā pasāti rudzi, ūtrā mīži, trešā auzys, caturtā lymi, pīktā duobūls zam rudzu, sastais pamasts popivē, * tai 1905. g. kalendari). Te – padaudz praktisku pamuoceibu zemnīkim, pīmāram, 1908. g. kalendari – par aramū zemi i tuos uzlobuošonys īspiejom; 1914. g. kalendari – N. Rancāna dorbs par kooperaceju. Te – daudz folklorys publicejumu – 1909. g. kalendari – A. Jūrdža savuoktuos tautysdzīsmis, nu kuru vīna – par tupuļojūšū začeiti – skaitoma ari "Ābecis" 2. d. 76. lpp. Natryukst puorcālumu nu, pīmāram, H. Senkeviča, Vacuo Stendera, I. Krylova, G. Merkeļa, bet ir ari originalsaceriejumi, pīmāram, K. Daugulis drama "Gupsgrāks" 1912. g. kalendari. Daudz teiri myudsineigu reklamu – par Rēzeknis Tīrdeibys školu, Rēzeknis gimnāziju i tml.

Pādejais izdavums – 1914. g. kalendars – ir jubilejys (dasmytais!). Pylns optimisma: zemnīki niu vairuok jamūtis ap saimniceibom, puorejūt iz vīnsātōm, škirnis lūpim i sāklu, jaunuuo paaudze steidz iz školom, "burlaki" atsagriž sātā bez pasaūla "tykumu".

Par pyrmajom latgališu avīzem* ir rakstēts pīteikami daudz, par tū pi tūs pasakavēsim vīn tik, cik ir vajadzeigs

pilneiguokys hronologiskuos ainys saglobuošonai. Tuos taitod ir:

"Gaisma" (redaktors F. Kemps), izguoja 1905. – 1906. g., 26 numeri;

"Sākla" (redaktors N. Rancāns), izguoja 1906. g., 10 numeri;

"Auseklis" (redaktors A. Trasuns, bet faktiski F. Trasuns), izguoja 1906. – 1907. g., 66 numeri.

Pyrmais latgalīšu žurnals beja "Austra" (redaktors F. Kemps), izguoja 1908. g. 1 numers ar F. Kempa saceriejumim i recežēju par pyrmū teatra izruodi Rēzeknē 1907. g. decembrī.

Garuoks myužs beja avīzei "Drywa" (redaktors K. Skrynda),* izguoja nu 1908. leidz 1918. godam. Par tuos mierki K. Skrynda beja uzstuodejs vīnu – vysim spākim vest tautu pi gaismys i tureibys. Juo lozungs: "Kaunētis nu sova tāva un muotis volūdys, kaunētis nu sova vuorda un dzimtinis, tys ir napidūdams grāks!" Latgalīšus jys gribēja redzēt taidus, kuri īspiejamuos karjerys dieļ naatsasoka nu sevis, sovys etniskoos i kulturaluos pīdareibys, tāva sātā izvuiktuos volūdys. Taipat kai cyti tautiskuos atmūdys darbiniki ari K. Skrynda lyka lelys cereibys iz jaunū paaudzi, kura, spādama tikt pi lobiukys izgleiteibys nakai tuos tāvutāvi jau nazyn kurā augumā, atsacejs beidzūt, izaslīs vysā augumā i runuos bolsā sova tāva i muotis volūdā. Par tū "Drywā" ari daudzi juo poša roksti. Itai K. Skryndys cereibai pylnā mārā pīsavīnoj ari "Latgalīšu ābecis" autori (apsaverit vēl reizi "Ābecis" 1. d. vuoka ikšpusi!).

K. Skryndys tyvuokūs paleigu vydā beja ari juo bruols O. Skrynda – gon pi avīzis, gon kursu organiziešonā.

*Kazimers Skrynda (dz. 1875. g. Leiksnys pog. – 1919. g. Lituā, atvasts i paglobuots Rēzeknē 1921. g.) – nasavteiguma simbols dorbam tautys lobā. Beidzs Piterpijs goreigū seminaru, piec tuo – akademēju, struodojs Minskā, Gatčinā, vys atsagrīzdamis Piterpili (garuokais laiks – nu 1904. leidz 1910. g. par profesoru i inspektoru Piterpijs goreigajā seminarā; nu 1913. leidz 1917. g. par bazneickungu pi sv. Katris bazneicys draudzis. Lobpruoteigs i prasmeiga bārnu školuotuojs "Muzykaluos bīdreibys" "zidu laikūs", školuotuojs sagatavuošonis kursu organizātuojas 1907. i 1917. g., bārnu internatu dybynuotuojs i apryupātuojas pyrmuo pasauja kara godūs. Piec puorsaceļšonys iz Rēzekni nūsadeve tikai i vīneigi "Drywai". Myra Lituā, sasaiņdejut ar tifū pi lipegi slymūs apkūpšonys.

Paspēja sagatavuot i izdūt vairuokys religiska satura gruomotys, tymā skaitā – "Elementara katōju ticebas izskaidrōšona" (1905.), "Jumprovai Marijai kolpōšona maja mēnesi" (1906.).

Par K. Skryndu var skaiteit V. Seilis rokstu "Izglītības Ministrijas Mēnešraksta" 1934. g. 9. nr. 204. – 208. lpp.; par bruolim Skryndom plašs J. Retējiņa roksts "Zidūni" 1930. g. 1. nr. Pādejā laikā – 1990. g. Daugavpili izdūtajā G. i R. Kudiņu gruomateņā "Brōli Skrindas".

Skryndu uzvuords saknē juoroksta ar cītu y. Tai ari "Ābecis" 2. d. 5. lpp.!

*Ontuons Skrynda (dz. 1881. g. Leiksnys pog. – 1918. g. Rēzeknē) – vyspuseigs i gaišs atmūdys laika darbiniks. Izstudēja Piterpijs Keizariskajā medicinys akademējā, tod Piterpijs kara akademējā par uorstu, par tū nu 1910. leidz 1913. g. dareja par uorstu Krivejā. 1913. g. nagaru laiceņu padareja Rēzeknē, tod otkon tyka īsaukts armejā i devēs leidza kareivim iz Austrejys fronti. 1917. g. patyka vuocu giustā, savaidēja i puors dinu piec atsagrīzšonys Rēzeknē myra.

Beja talaņteigs muzikis, dzejniks, publicists, par tū daudz paspēja padareit ari tik jaunūs godūs. Kūpā ar F. Obšteinu izdeve "Dzišmu vīceleiti", vīns pats latgalīšu gramatiku 1908. g.; puortulkuoja daudzus krīvus dzejnieku dzejūlus i lugys, dzejuoja pats i 1914. g. izdeve pyrmū latgalīšu dzejys antologeju "Kūkle". Beja aktivs vysūs "Muzykaluos bīdreibys" pasuokumūs, kod vīn beja Piterpili, patyka spēlēt teatris.

Utrais pasauja kars svešumā aiznese ari O. Skryndys meitys Aureleju i Leokadeju, kur juos tūmār sovu nacionālu identitati saglobuojas.

"PITERPILISU" ORGANIZĀTI KURSI

tautīšu i jūs atlašu izgleiteibys limiņa i volūdys prasmis ceļšonā golvonom kuortom īguoja bruolu Skryndu ryupu lūkā. Kazimers i Ontuons Skryndys jau 1906. g. organizēja latgalīšu volūdys stuņdis sv. Katris gimnazejā. Lelais naskaidreibu daudzums stateja O. Skryndu pīsavērst Latgolys izlūkšnu pieteishonai i beidzūt gramatikys sastuodeišonai 1908. godā.

K. Skrynda 1907. g. Piterpili organizēja kursus školuotuojim. Tymūs par muoceibu spākim beja O. Skrynda,* A. Laurinoviča, V. Mirska, students O. Laizāns; audznuotuoja – A. Bēzinska, ticeibys muoceibys školuotuoji – K. Skrynda i P. Dzeņs, dziduošonys školuotuojs F. Obšteins (par vysu tū roksta bejušuo kursante J. Krīvāne "Latgolas školā" 1930. g. 3. (27.) nr.).

Dimžāl "izaškoluojuši" audzieknī Latgolā pi školuotuoju vitu tik voi tai navarēja tikt – pi krīvu komisejys nūkuortuotūs gola puorbaudejumu Piterpili beja par moz, vēl vajadzēja puorit pareizticeibā. Te tod beidzūt pazeimeigais latgalits atsaļuve cara činavnikim izruodeit napaklauseibu – cytā ticeibā naruorguoja.

PI LATGALĪŠU RAKSTEIBYS

vaičuojumu rysynuošonys "pīterpiliši" kērēs godu symtu mejā. Jau P. Smeļters 1899. g. "Wōceleitē" atsasoka nu čupu burtu sz i cz, tūs vītā raksteidams š, i z, t.i., leidzskapanus ar

! Latgališu apstuokļa vuordūs -di mainuos par -ži, pareizi taitod ir *ūtraiži*, *trejaiži*, *sovaži*. Lobojet kladīs "Ābecis" 2. d. saturu ruodeituoja (3.-4. lpp.), kur -di palics namaineits!

*Tuos dokumentejums dūts "Latgolas školas" 1935. g. 3. (72.) nr., kur pyrmū reizi teik publicāts ituos apspridis protokols.

*Tai par tū roksta V. Seile "Latgolas školas" 1925. g. 5. nr. Ituo žurnala rokstu serejā "Vēsturiskas skices" jei runoj ari par cytim "pīterpilišu" raksteibys litu rysynuojuim. Vyskritikuok V. Seile vērtēja "Sāklys" raksteibu.

komatu zam tūs. Tī tod nūzeimēja myusu dīnu leidzskanuš Šiž.

Cytu rysynuojumu beja izdūmuojjs F. Kemps, raksteidams sovu "Zalta altareiti" 1901. godā. Juo gadejums ir unikals, par tū citēsim vysu titullopu:

Zalta altarits

Lugšanu un dziismiu gromata
Vysuvarigam Diivam, bezvainigi iijemtai
Jumpravai Marijai un Vysim Svātim
par lieloku gūdu un slavi

Petersburgā

1901

Tekstā taitod vairs nav ni sz, ni cz, ni w, ni ī, bet garī patskani te teik ruodeiti trejaiži – ar à, û (intonaceju zeimem, pi tam \ varēja byut ari saknē – mōcibu,) i patskaņu dubultuoju – ii = ī. Redzim ari "pīterpilišu" nalobū jaunynuoju – pīdiekļūs raksteibu tyvnuot "baltišim" (leidz ar tū te -eig- vitā ir -ig- 'ig'; -eit- vitā -it- 'it' i tml.). Šiž teik ruodeiti ar apguoztim jumtenim -š, ž.

1907. GODA APSPRĪDE* I O. SKRYNDYS GRAMATIKA

Pyrmajūs pošu latgališu veiduotajūs periodiskajūs izdavumūs raksteiba lelā mārā beja atkareiga nu redaktora gaumis i lingvistiskoios izjutys, kaut ari avižu veiduotuoji atsaturēja niu nu pūliskūs sz, cz, ī, kai beja nūsprīduši jau 1903. godā "iņtelīgenčis mozā puļcepā".*

Plašuoka sapulce par raksteibys vaicuojuim nūtyka 1907. g. 17. augustā Rēzeknē. Tamā pīsadaleja 10 bazneickungu (Kazimers Skrynda, Nikodeems Rancāns, Pīters Smeļters, Fraņcs Trasuns, Juoņs Velķme, Gregors Začs, Felikss Laizāns, Puovuls Tukišs i cyti) i 3 studenti (Ontuons Skrynda, Fraņcs Kemps, Ontuons Laizāns). Kai ruoda nūsaukti uzyuordi, – vyss Latgolys iņtelīgenčis zīds. Iz sapulcē piņimtūs lāmumu pamata (kai izaruodeja vāluok, tī vysvairuok nabeja apmirynuojuši F. Trasunu) O. Skrynda nūsleipēja sovu gramatiku, kuru nūdrukoja nuokušajā – 1908. – godā.

Kai ruoda sapulcis protokols, tamā vairuoki raksteibys vaicuojuumi izsprīsti vysai progresivi, i taipat rysynuoti tī teik ari O. Skryndys gramatikā. Nazzik nūsauksim. Divskani ai, ei, oi, ui iz prišku juoroksta ar i, navys j (aj, ej, oj, uj, kai beja leidz šam); č, š, ž – beidzüt ar taidu jumteņu, kai niule; atgrīziniskajūs darbeibys vuordūs juoroksta -sa- i refleksivuo morfema juolitoj tikai vīnu reizi (apsažāluot); paguotnē raksteit lyka i vede (taitod šķirūt paguotnis ā- i ē- calmus).

Kluot pi nūsauktuo O. Skryndys gramatikā ir vēl vairuoki cyti īsadaļuši rysynuojuumi. Jys aproksta tū, kai latgališu vuordūs nuokušuos zījbis skanis ītekmej īpriķeju (redzēt – radzādams, nasu – nesi), runoj par skaņu mejys ryndom (gon na vysur precizi): *staiguot* – *styga*, *slave* – *slovons*. Ruoda atsevišķys formys, kuru vairs nav cytim latvišim, pīmāram, supina (itīs pīmārs originalraksteibā – *Meita taisós ī gūwu slauktu*). Dūd paralelys paradigmās, kod nagrib, lai zustu viesturiski vacuokys formys (pīmāram, vieliejuma izteiksmē – es bytu // byutum, tu bytu // byutim, mes bytu // byutumem). Ruoda privuorda bez lituojumu ar genitivu (na dativu!), par pīmāru izmontuodams meikli – bez rūku, bez kuoju vysu teirumu apskrīn. Pareizi priķsrūku

O. Skryndys autografs.

! Par vokalisma (patskaņu i divskaņu) puorskaņuošonu (vinkuoršuok – kas ar kū mainuos) raksteits "Ābecis" 2. d. 16. – 21. lpp., reizē dūdūt ispieju pasavyngrynuot radnīceigu vuordu mekliešonā i pareizā raksteišonā ari pošim "Ābecis" liuto tuojojim.

! Par paralelformu (tymā skaitā ari vieliejuma izteiksmē) lituošonu ari iz prišku teoretiski "Ābecis" 1. d. 9. lpp., praktiski – daudzuos "Ābecis" obu daju lopspusēs, suocūt nu 16. lpp.

*Leidzeigi veiduotys meiklis atrūnamys ari "Ābecis" 1. d. 21, 33, 55. lpp., i ari tī aiz privuorda bez, prūtam, ir genitivs.

dūd vitnīkuordim *jys*, *jei*, na *viņš*, *viņa* (pādejī ir navajadzeigi literarismi, bet *jys*, *jei* ir vacys nūruodomuo vitnīkuorda formys, kaidys lituviši litoj ari niule).

Tūmār ari O. Skryndys gramatikā natryukst napuordūmuotu vītu. "Piterpiliši" beja tī, kuri ilaidē latgalīšu raksteibā formys ar puornūvoda latvišu pīdieklīm, ejut idūmuotū obu latvišu raksteibū tyvynuošonuos ceļu cereibā iz obu "izlūkšņu" – "lejyslatvišu i augšlatvišu" – saplyusšonu tyvuokajā nuokūtnē. Jī (ari O. Skrynda) īsaceja raksteit *gudriba*, *baznica* (= *gudriba*, *baznica*), na *gudreiba*, *bazneica*; *sunits* (= *sunits*), na *suneits*. Gramatikys 27. lopyspusē O. Skrynda breinojās, par kū 1907. g. sapuļcis daleibniki pamazynuojuma vuordūs gribiejuši raksteit –*enš* (*zirdzenš*, na *zirdzinš*), kaut cytuos leidzeiguos formuos piaprasejuši *i* (kai pīmārūs augšuok), i sovā dorbā paraleli dūd obys formys: *kūcinš* (*kūcenš*). Tikpat tuoli nu vairuma Latgolys volūdys lituotuoju runys ir ari O. Skryndys raksteitios formys ar –*as*, –*es* sīvišu dzimtis litvuordu vīnskaitļa genitivā, daudzskaitļa nominativā i akuzativā (*sātas*, *pukes*).

Ar vysu tū O. Skryndys gramatika* ir golvonais latgalīšu raksteibys normatīvais dokuments nuokušūs 20 godu laikā, kaut ari piec tuos izit vairuokys cytys gramatikys i ari sapuļču, veļteitu raksteibai, natryukst.

LATVISKYS IZGLEITEIBYS SUOKUMI LATGOLĀ

Jau pīminējom vairuokys školys, kuruos 18. i 19. g.s. tyka vuiceita latgalīšu volūda voi tyka pasnāgtys tamā vysmoz ticeibys muoceibys stūndis (Kruoslovys goreigajā seminarā, draudzis školuos, atsevišķos tautškoluos, Piterpils goreigajā seminarā). Daudzi tū vuicejuos "muotis školā pi rateņa", daudzi sātys apstuokļūs nu ceļojūšus školuo tuoju.

20. g.s. suokumā latgalīšim muotis volūdys vuiceišona suocēs na Latgolā, bet Piterpili – "Muzykaluos bidreibys" svātdīnis školā, školuos pi sv. Katris* bazneicys. Latgolā dzymtuo volūda uorpus sātys īsaskanēja otkon tikai 1907. godā – Nikodema Rancāna organizātājā **Rēzeknis draudzis školā**. Kai redzim, "gaismeņa ausa, sauleite lēce" glīmeža gaitā... Drukys aizligums gon beja atcalts (ari na bez "piterpilišu" īsajaukšony) 1904. godā, bet Latgolā vēl vairuokus godus piec tuo nikas byutiški nasamaineja – ni latvišu volūda Latgolā kur oficiāli varēja skanēt, ni katuoļticeigī latgalīši par školuo tuojo byut. Par tū prīca par Rēzeknis draudzis školu beja lela.● Pīdavom N. Rancāns lītys beja izkuortuojs tai, ka školys 1. klasē vysus priķšmatus (na vīn ticeibys muoceibū!) varēja vuiceit latgaliski. Vāluok latgalīšu volūda kai priķšmats tyka īvasta ari vacuokajuos klasēs. Piec N. Rancāna īrūsmis školā bīži tykuši reikuoti latgalīšu vokori ar nalelu ludzeņu īstudiejumiem.

Ūtrais gaismys stareņš speidēt suoce ar puornūvadniķa gaujmališa Jāņa Kalniņa dybynuotū **Rēzeknis Tīrdzeibys školu**, kura pastuovēja nu 1907. leidz 1918. godam i kurys uzturiešonā leli nūpalni taipat ir N. Rancānam i F. Obšteinam – školys vadeituojam piec J. Kalniņa puoragruos nuovis 1909. godā. Školā lela viereiba tyka veļteita školānu nacionaluos apzinis ceļšonai, vodūt stūndis muotis volūdā, reikojūt latgaliskus vokorus i teatra izruodis, īsaistūt školānu folklorys vuokšonā. 1913. godā teik izdūtys Tīrdzeibys školys audziekņu savuoktuos "Latvišu tautas

! Lituosim drūši sovus personu vitnīkuordus *jys*, *jei*, *jūs*, bet na literarismus *viņš*, *viņa*, *viņi*, *viņas* (tai nīvins latgalīts dabiskā runā nasoka)! Sovā vita *jys* ir, pīmāram, "Ābečis" 2. d. 9. – 10. lpp.

*Itymā pošā godā O. Skrynda sajam borgu kritiku nu J. Endzelina, kurs pamatuoti syrduos, ka "pie tam viņš (dūmuots O. Skrynda) sniedz ne vien paradigma, bet ari teorētiskus izskaidrojumus. Ko gan viņš teiku, ja kāds filoga sāktu, piemēram, par deguna un ausu kaitēm rakstī?" Tūmār te ir kuortejas mīts ar divim golim: nabeja latgalīšim tūlaik nīvina profesionala volūdnika, bet caurumi kuram navin beja juoaizluopa... O. Skryndys gramatika beja reals davums ceļā iz augūšu latgalīšu literatūru, atbilstošs laika i autora variešonai.

J. Endzelina kritiku pylnā apjūmā var skaiteit "Darbu izlases" II siej. (1974.) 614. – 617. lpp.

*Sv. Katris bazneica beja sova veida latgalīšu centrs Piterpili, sevišķi sastādiņu i svātdīgu reitūs. Tod te saplyuda desmitēm pazeistamu cylvāku, piec divakolpujumu nasabeidez sarunys i dzeiva rūseiba. Laikā nu 1913. leidz 1917. g. te paleidzeibu varēja meklēt ari pi draudzis bazneickunga K. Skryndys.

Sv. Katris bazneica atsaroda Nevys prospektā, kū tautā sauce par "Nevskū". Calta 1763. godā. Tai Piterpili beja vysplašuokuo katuoju draudze.

Daudz latgalīšu beja ari draudzē pi sv. Stanislava bazneicys (calta 1825. g., draudze apmāram 3 reizis mozuoka).

*Par N. Rancāna školu varim skaiteit, pīmāram, 1907. g. "Zemkopī". Tuo redaktors beja agronomijs J. Bisenieks – lobs F. Trasuna pazīpa nu Jalgovys laiku. Kod beidze izit Trasunu "Auseklis", J. Bisenieks piduovoja F. Trasunam izmontuot juo avīzis slejys. Tai nu 1907. g. oktobra leidz 1908. g. juņam "Zemkopī" ir rubrika "Zīņas iz Latgolas", kurā daudz interesantu aktualitašu nu Latgolys, tymā skaitā ari ziņa par Rēzeknis draudzis školu pi bazneicys plašuokā kontekstā.

! Par "Zīņom iz Latgolas" L. Leikuma "Tāvu zemes kalendāri – 1992" (1992.) 161. – 163. lpp.

? Voi asat kod navin īsagrīzuši Rēzeknis Mira ilys kopūs? Tī kopu dzilinē augstā kolnā ir paglobuoti sūplok Ontuons i Kazimers Skryndys, natuoli nu jūs – N. Rancāns i J. Kalniņš. F. Trasuns – lejuok, natuoli nu īejys, tuos kreisajā pusē. Kūpā tūlaik i niule...

! Par Rēzeknis Tīrdzeibys školu M. Bukšs "Dzeivē" 1967. g. 86. nr.; par tuos dybynuotuoju Jāni Kalniņu – roksts kruojumā "Jaunības Dūmas" (1914.).

! Iz Rēzeknis Tīrdzeibys školys bazis pamata 1920. g. dorbu suoce Rēzeknis vaļsts vydusškola!

*Nu ituo kruojuma ari "Ābecis" 2. d. 56. lpp. tautysdzisme par üzulepu ar opolajom lapeņom i 39. lpp. tautysdzisme par Juoņa muotis sīru ar devenim stureišim.

*Nu tūs "Ābecis" 1. d. pīmāram, 91. lpp. meikle par zalta zirklem azarā.

! Par Greiķānu zemkūpeibys školu M. Bukša "Latgaju atmūda" 209. – 210. lpp.!

?? Voi jau ivāruejet, ka "Ābecē" i gruomotā školuotuojim svešvordu raksteibā bīži pasaruoda meikstais? Tys ir vuordūs, kurūs tautys izrunā tys teik meikstynuots. Taitod – taipat kai vuordūs *seņči*, *kupdze*, *priņča* (sal. ar "Ābecis" 2. d. 57. lpp.) ari *reizidepce*, *konfereņce*, *konvergeņce*, *eņciklopedeja*, *īterese*, *intensīvuok*, *niapsēt*, *potečials*, *romāntisms*, *recepzeja*, *ideņtificej*, *ornameņtiejums*; ari *Gotlaņde* i *Bizanteja*.

! Zinis par školuotuoju kursim Latgolā skaitomys žurnalā "Latgolas škola" 1928. g. 7. nr., 14. nr. i cytur.

! Par pyrmajim latgališu nacionaluos izgleiteibys veidojumi Latgolā ari "Latgolas školas" 1928. g. 14. nr., kur sakarā ar pyrmū desmitgadi, kod tuids dorbs suocis, dūtys eisys zinis par calmlaužim: Fraņci Zepu, Juoni Turkopuli, Bronislavu Spūli, Juoni Rudoviču, Donatu Trūpu, Veru Rimšu–Šablinsku (kūrlmāmūs škola Dlužnevā) i cytim, ari "jubilaru" foto.

! Zinis par Pulinovys kursim atrūnamys "Zidūni" 1927. g. 4. nr.!

*Agnese Garijuone (Gari-jōne; dz. 1897. g. Bieržpils pog. – 1979. g. Reigā, paglobuota Rykovā) – aktīva latviskys izgleiteibys aizstuove i veicynuotuoja Latgolā, LŠS vajdis lūcekle, kaidu laiku ari "Latgolas školas" redkoleģejys lūcekle, pazeistama publiciste, apceris autore par Naaizmierstuli juos stuostu kruojumā "Lauku zidi" (1934. g.), školuotuoja i inspektrise Ludzys gimnāzijā, Daugavpils Vajsts školuotuoju institutā (1927. – 1930. g. veicejuse tymā "latgališu izlūksni") i pijsātys gimnāzijā. Pulinovys kursu organizātuoja i vadeituoja.

pōsokas" (3 na seviški dabiskys puosokys, kuru pīrokstā, ruodīs, natryukst ari jaunūs "folkloristu" fantazejys), 1914. g. – "Latwišu tautas dzismes" (Juoņa Vuovera, Ontuona Garavacāna, Bārtuļa Pužuļa i cytu audziekņu vuokums), 1915. g. – "Latwišu tautas meikles" (500 meikļu, kurys vuocs 51 audzieknis nu 19 Latgolys draudžu). Kai "Latgaju atmūda" (1976.) roksta M. Bukšs: "Caur Tērdzeibys školu beja izgōjuse gondreiž vasala paaudze, kas deve naatkareigōs Latvijas inteligenci. Šei škola beja davuse na vin zynošonas, bet ari idejiski tautysku goru, kas nese svēteigus augļus vysai dzimtinei." (216. lpp.)

Trešais ituo poša laika N. Rancāna aukliejums beja Greiķānu zemkūpeibys škola (atklota 1912. g.), kura Latgolai deve pyrmūs vuiceitūs zemis kūpiejus.

ŠKOLUOTUOJU RŪSEIBA

monoma palik 20. godu beiguos, kod beidzūt reali var suukt guoduot par latvisku školu Latgolā. Taidai, prūtams, beja vajadzeigi vietejī kadri. Suocēs školuotuoju sagatavuošonys kusteiba.

Itymā laikā jau ir nūsadybynuojūse Latgališu Školuotuoju savīneiba (vāluok – Latgališu školuotuoju centraluo bīdreiba; dybynuota – 1917. g. 25. martā Petrogradā, darbeibys beigys – 1939. g.), kurys "krystavacuoki" ir K. Skrynda i V. Seile. LŠS (LŠCB) sovys darbeibys laikā školu sistemys atteisteibai Latgolā izdareja daudz loba – organizēja školuotuoju kursus, seminarus, konferenceis; izdeve "Latgolas školu" (1921. – 1938.) – vierteigu pedagogisku žurnalu; meklēja školu gruomotu raksteituojos i mierktīceigi vierzeja jūs dorbu; ryupējuos par školu teikla paplašynuošonu Latgolā, latgališu raksteibys vaicuoju rysynuošonu; guodoja par školuotuoju tīsiskū i materialū stuovūkli; goreiguo apvuoršņa paplašynuošonys īspiejom. Školuotuoju savīneibys dorbu **vysā tuos pastuoviešonys laikā** vadeja izcyluo Latgolys školuotuoju školuotuoja Valereja Seile.

V. Seile 1917. g. vosorā nūorganizēja školuotuojim 2 mienešu kursus Rēzeknē; 1918. g. vosorā taidi kursi tyka reikuoti Rēzeknē i Daugavpili. Kūpā tī Latgolai deve ap 80 – 100 školuotuoju latgališu. Tūmār paraleli tam vysu laiku tyka dūmuots par pastuoveiga školuotuoju seminara organiziešonu.

Taidam pamatus lyka kursi školuotuojim Ludzys aprīņķa Domopolis pogosta Pulinovā nu 1917. g. oktobra leidz 1918. g. pavasaram. Pulinovys pusuīzā sabrauce ap 50 kursantu, golvonqm kuortom meitinis. Kursantus veiceja vīna poša 21 godu jaunu Agnese Garijuone – dzymta bieržpilite. Jei beja beiguse Pīterpiļs sv. Katriis gimnāzeju i 1921./22. m.g. (taitod – piec Pulinovys kursu) īastuoja LU, lai Filologejys fakultatē veiceitūs pedagoģeju i viesturi. A. Garijuone kursantim veiceja skaiteit, riekinuot, atstuosteit, atbijdēt dzejūlus. Audziekņu zynuošonys ticeibys muoceibā puorbaudeit laiku pa laikam ibrauce K. Skrynda.

2. godā kursi turpynuojuos Bolvūs, ākā natuoli nu pogosta noma. Kursanti dzeivuoja pi rodu, paziņu. 3. godā kursanti veicejuos Rēzeknē, iz tīnini gon jūs aizbraucs nādaudz.

izaveidoj Rēzeknē 1912. godā, kod dzimtinē suoc atsagrīzt vīns ūtrs svešumā izagleituojs latgalits. Tai ari par jaunnūdybynuotuos tipografejys puorzini teik īvālāts Piterpiļs laiku specialists poligrafikis Eduards Kozlovskis.* 1916. g., sasadorbojūt ar N. Rancānu, pi tipografejys teik atkluota burtliču škola, kurā burtliča muokslu vuicuos apleicejūs pogostu zemnīku bārni.

Suokūtnieji tipografeja saucās "Dorbs un Zineiba", 30. godu 2. pusē – "Darbs un Zinība". 1940. g. tipografeja nacionālizāta, tei suoc kolpuot padūmu ideologejys sludynuošonai, aizmierstūt par latgališu izdavumim. Tūmār tuos paguotnis slavys nivīns vairs navar dzēst: tamā tyka drukuota K. Skryndys "Drywa", "Latgolas Võrds", "Latgalits", žurnali "Katōju Dzeive", "Zidūnis", kalendari "Aglyuna", "Latgale" i cyti, školu gruomotys i dailliteratura.

PIEC REZEKNIS KONGRESA

1917. g., kurā Latgolys latviši oficiāli pasludynuoja par sovu apsajimšonu byut tikai i vineigi kūpā ar cytīm latvišim, suokūtnieji padaudz teik dūmuots ari par Latgolys latvišu volūdys vītu Latvejys valsts kūpejā apritē. Kai nakai viesturisko kongresa lāmuma 2. punkts skanēja tai: "Mes, Latgolys latviši, apsavīnuodami ar Kūrzemis un Vydzemis latvišim, paturēsim sovu pošvaldeibū, pylnu pošnūteikšonys tīseibu **volūdys**, tīceibys, školu un saimesteibys, kai ari zemis vaicuojumā, bazneicys dareišonuos pīvinojūt pi Latgolys Kūrzemis un Vydzemis katuoļus."

Itei vieliešonuos tyka atbalsteita ari 1917. g. 30. juļa apvīnuotajā kongresā Reigā, kurā pīsadaleja vysu tuo laika vodūšūs organizaceju, īstuožu, parteju delegati.

1921. g. "Valdības Vēstnesī" (183. nr.) atrūnami nūsacejumi* par latgališu izlūksnis lituošonu. Tymūs saceits, ka vysom valsts īstuoDEM i omota personom ir juopījam īstuožu i privatpersonu īsnāgumi latgališu izlūksnē i ka Latgolā vysim ir tīseibys lituot izlūksni dorvedeibā, sarakstē, sludynuojumūs, izkuortnēs.

Tik tuoli teorejā. Praksē jau tyvuokajūs godūs izaruodeja, ka ar Latvejys nūvodu apsavīnuošonu vysbīžuok teik saprosta Latgolys asimiliešona, tys, par kū pravītiskuos priķsnūjautuos vēl 1913. godā viestulēs Raiņam raksteja F. Kemps.** Par tū 1921. godā Latgolys deputati Latvejys Satversmē suoce praseit pošvaldeibys tīseibys. Prasejumam sekuoja korstys debatis i puormatumī Latgolys puorstuovim, kuri eisā laikā palyka par tradicionalim ar formuliejumu "separatism". (Par prasejumu piec Latgolys pošvaldeibys i kaisleibom ap tū, var skaiteit, pīmāram, M. Bukša "Latgaļu atmūdā" 449. – 456. lpp.) Napamatotu puormatumu reizēs vystaisnuokais ir bejs F. Trasuns, saceidams tai: "Jyus jau, kungi, reikojatēs kai ar īkaruotu zemi!"

Suokumā tautys izvierzeiti Latgolys puorstuovi Latvejys parlamentūs izmontuojuši sovys tīseibys lituot muotis volūdu. Tautys padūmē vysi īsnāgumi bejuši tikai latgaliski, taipat kai saceituos runys. Variacejys suokušuos Satversmis sapuļcē. Saeimuos pa laikam vēl runuots latgaliski, bet vysys stenogramys bejušys tikai kūrzemnīkim i vydzemnīkim tradicionalajā raksteibā. (Par itū tymā pošā "Latgaļu atmūdā" 478. lpp.)

! Par "Dorbu un Zineibu" "Mōras Zemē" 1992. g. 28. martā roksta E. Kozlovska dāls, ari Eduards Kozlovskis!

! "Dalicit" klasē vuordu tipografeja pi burta "f" "Ābecis" 1. d. 94. lpp. i izstuošt kū navin sovīm školānī par "Dorbu un Zineibu"!

*Eduards Kozlovskis (dz. 1878. g. Varakjuonu pog. – mirs Sibirejā, byudams izvasts) – ivārojams atmūdys laika darbiniks, gruomotu veiduotuojs i izdeviejs, školu gruomotu autors, avižu redaktors, folklorys vuocies i publicātuojos. Ipaša nūzeime ir juo školu gruomotai "Lobō sākla". Kod ap 1917. g. Latgolys školos beidzūt beja jauts breivi skanēt dzymtajai volūdai, "Lobō sākla" vairuokus godus beja gondreīz vineiguo školos ārti izmontojamuo gruomota, par tū izdūta vairuokys reizis. Sastuodejs i izdevs uzdavumu kruojumu "Gramatikas aizdavumi" (1912.). Publiciejis ar pseidonīmu Maltanīts.

! E. Kozlovska "lobajos sākuos" beja ari vairuoki latgališu ābeļu izdavumi. Vērtis par tū "Ābecis" 2. d. 93. lpp.!

? Voi ivārojot, ka varim raksteit latgaliskuok ari vuordu *dailliteratura*? Latgolā soka *dails*, na *daiļš*, taitot ari *dailliteratura* ir pareizuok saceits nakai *dailliteratura*. (Ari vuordu *opols*, *opoluns* raksteiba i izruna latgališim taipat atsaškir nu puorejūs latvišu.) Raksteisim vysur iz prišku tikai *dailliteratura*!

*Saceit – *nūsacejumi*, tai bytu pareizi litojams itys litvuords, par tū ka Latgolā darbeibys vuordam *teikt* ir nūzeime '(pa) slavēt (kaidū)'.

Latgališu volūdys irūbežuotuo lituojuma diej vuordam *saceit* naizaveidoja praksē vajadzeigais atvasynuojumu skaits. Ari latgališim niule ir dabiski, pīmāram, vuordu savinuojumi *īteikuma viestule*, *īteikuma roksts*. Tūs kai terminoloģiskus jiedzīpus varam patrēt kūpeigus ar cytīm latvišim ari iz prišku.

Ari "Ābecis" 1. d. nāpuora lopspusēs teik lituots termins "teicini", aiz kura "globojās" latgališu sokomvuordi, parunys, atseviški frazeologismi, saleidznuojumi, vuordu rūtalīs. Te nūspridem, ka latgaliskuokais apzeimējums vysam nūsauktajam – "izasacejumi" – "Ābecis" lituotuojs apmirynuotu mozuok. Cytūs gadejumūs navajadzātu tūmār aizmierst sova *saceit*. Saceisim tai: *Kū jyus īsokot* (na *īteicat*)? *Kai izasaceja* (na *izateice*) N... *Jei pasacels* (na *pateiks*) muotei i tml.

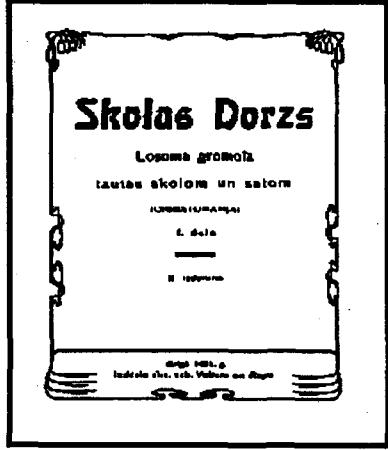
*Naczik citatu: "... mēs negribam būt par etnogrāfisku materialu, jo esam tautas gandrīz 1/3, mums ir sava skaista valoda, sava kultūra. Mēs varam slēgt saligumu, bet ne kalpa saligumu, kur saimnieks piesaka, kalps paklausa. Ja baltieši nespēj rādīt mums sirsni, tad vismaz no viņiem, kā no kulturali augstākiem, varētu meklēt vairāk politiskās tālredzības." (1913. g. 24. martā.)

".. tautai ir jāvienojas, vienalga kādā izloksnē tā ir runājuse, kādam dievam tā ir kalpojuse. Latgale nav kāda maza draudze, kuru varētu piespiest padoties vairākumam. Latgale ir tik liela, ka ar to jārunā kā ar autonomu valstī, nevis kā atkarīgu no Baltijas provinci.

Bet Baltijā to negribi saprast, jo tur Latgales vēl nepazist, patiesi – nepazist." (1913. g. 22. februāri.)

! F. Kempa viestulis Raiņam var skaiteit, pīmāram, "Mōras Zemē" 1991. g. 6. juli.

***Fraņčs Zeps** (dz. 1899. g. Varakļauonu pog.) – školuotuojs, aktīvs sabiedriskās darbiniks i publicists, bejušais Saeimys deputats dzimtinē, gruomotēs svešumā. F. Zepu par Latgolys školuos plaši lītuotys (laikā nu 1923. leidz 1932. g. jūc "Praktiska latgalīšu gramatika pamātškolom" pidzeivuoja vairuokus izdavumus) gruomotēs autoru vērte tautys atmūdys entuziaskuos darbeibys viļņs. Pats sovu gramatiku vērtēja kritiski, par tū ka tamā beja spīsts ivāruot 1918. g. Latgalīšu školuotuoju savineibas pījumtūs pareizraksteibys nūsacejumus ar vysim "tvynuojumim" baltišim. 1927. – 1929. g. ortografejys komisejys lūceklis i nārimeitīgs guoduotuojs par latgalīšu raksteibys vaicuojumim ari niule. Vins F. Zepa roksts, ari plašuokys zinis par pošu, atrūnams "Katōju Dzeive" 1989. g. 12. nr.

Hrestomejys "Školas Dörzs" 2. izdavuma titullopa.

Nu "Školas Dörza" "Ābēcīs" 1. d. nuorūmtva

PAR LATGALĪŠU VOLŪDU ŠKOLUOS

1923. g. juļa beiguos Izgleiteibys ministrejys Školu departaments izdeve itaidu reikuojumu: "1. Latgalīšu školuos valsts volūdys literariskuo izlūksne muocomā, suocūt ar 3. muoceibys godu. 2. Cyttautišu školuos valsts volūda muocomā literariskā izlūksnē. 3. Nu cyttautišu školuotuoju volūdys prassōna prosoma literariskā izlūksnē." ("Valdības Vēstneša" 161. nr.; parakstejjs izgleiteibys ministrs Aleksandrs Dauge.)

Jaunuokajuos klasēs taitod beja paradzāta vysu priķšmatu vuiceišonuos latgaliski, ka beja tam pīmāruoti školuotuoji (taidu sagatavuošona, kai jau runuojom, Latgolā suocēs 1917. godā). Itepat ("Latgolas školā" 1923. g. 3. nr. 53. lpp.) atrūnam, ka 3. klasē (vysmoz 1923. godā) latvišu volūdys stuņžu skaits sasadola tai: latgalīšu izlūksnei – 5 stuņdis, baltišu izlūksnei – 3 stuņdis nedejā. Dominej taitod muotis volūda!

Vuiceišonu dora sekmeiguoku pīmāruotys muoceibu gruomotys. Ari te Latgolys kulturys darbiniki dareja vysu, kū jī spēja. Dorbs palelā mārā tyka saskapuots Latgalīšu školuotuoju savineibā. Par gruomotom školom guoduojā N. Rancāns, E. Kozlovskis, S. Svenne, P. Baško, F. Trasuns, J. Turkopuļs, B. Spūls, M. Apeļs, F. Zeps* i cytī. Nu puornūvadniku tryukstūšos puorlyka Jezups Dyura i bruoli Rudoviči. Kaidys muoceibu gruomotys tyka lītuotys 20., 30. godu Latgolys školuos, vyspiļneiguok varim redzēt M. Bukša "Latgaļu literaturas vēstures" (1957.) pīlykumā nu 733. leidz 739. lpp.

Īcīneituokūs muoceibu gruomotu viertini īsuoc losomuo gruomota tautys školom i sātom "Školas Dörzs" (pyrmizdavums 1909. g., 1. daļa izdūta atkuortuoti 1921. g.), kura atbilstūši gruomotys veiduotuoju Fraņča Kempa i Fraņča Trasuna īcerem tik teišom tyka plaši lītuota Latgolys školuos i sātuos. Nu gramatiku īcīneituokuos beja Fraņča Zepa, vāluok ari Simaņa Svennes i Pitera Baško guoduotuos; nu losomūs gruomotu – Meikula Apeļa, Bronislava Spūļa, Juona Turkopuļa sastuodeituo i atkuortuoti izdūtu

reizē ar trešū tautys atmūdu. Cik daudz, kuruos školuos i klasēs, kuri priķsmati tiks vuiceiti latgaliski niule, ir tyvuokajā nuokūtnē myusu vysu rysynojams vaicuojums.

VEĻ NADAUDZ PAR LATGOLYS RŪBEŽIM

1919. g. pavasari Latgolys partizanu pulks īsuoce Latgolys zīmeju (Bolvu, Viļakys, Balčinovys) atbreivuošonu nu krīvu karaspāka, kurs te beja īguojs piec vuocu izīšony. Jim pīsavinuoja Kürzemis divizeja ar Rēzeknis kuojiniku pulku tuos sastuvovā, cytys Latvejys armejys dalis. Byutiski paleidzēja pūļu armeja ceiņuos pi Daugavpiļs.

1920. g. tyka nūslāgts Latvejys i Padūmu Krīvejys mīra leigums, ar kuru pādejuo atsasaceja nu vysu bejušūs cariskuos Krīvejys tīseibu iz Latvejys teritoreju. Kūpā ar sovim tautysbruolim otkon beja jau lelā mārā puorsatautojuši Augšpiļs (Vyšgorodys), Kacānu (Kačanovys), Llynovys (Tolkovys), Pūrmolys (Bokovys), Gauru i Upmolys pogostu dzeivuošojoji. (1944. godā Latvejai ituos zemis otkon tyka atjimtys.*)

Dimžāj 1920. goda Latvejys valdeibū nicik naiñteresēja Latvejys dīnvydaustrumu rūbežs, precizuok, Drysys i Sebežys aprīnka latgaļu pieceteči, kuru, piec F. Trasuna ziņu, tū beja vairuok par 60 000. Satversmis sapuļce akceptēja napiļneigi izstruoduotū Krīvejys i Latvejys mīra leigumu, Latgolys deputatu F. Trasuna i F. Kempa paskaidruojumūs i pīruodejumūs namieginojūt īsaklauseit.

1921. godā Latvejys valdeibys īcalta rūbežu komiseja nūspraudē oficiālu Latvejys dīnvydaustrumu rūbežu. Niu obuos rūbeža pusēs beja latgaļu pieceteči, i nivīnu "spraudieju" nauztrauce tys, ka aiz latvisku Osyuna pogosta tiulen suocās slavu zeme. Tuos vītejūs apstuokļu nazynuotuojom lykuos navajaðzeigys detalis, bet zynuotuojos liemieji ignorēja. Tai kūpā ar cytīm tuospusis bruolim i muosom dzysa Dzīsna...*

ORTOGRAFEJYS VAICUOJUMU RYSYNUOJUMS

20., 30. godu tautys dryvys aršony nūreibumā dareituoji tūmār pamaneja, ka ar pareizraksteibys vaicuojumim vēl daudz kas nav kuorteibā – traucej puornūvadniku izskanis –iba, –igs, –its (dabiskūs –iba, –eigs, –eits vitā), nav eistu konsekveñču leidzskāņu meikstynuošonā, patskaņu garumu apzeimiešonā. Avīñniceibā sasaglobuoja zynoma pošvaļa. Ar nakonsekveñcem nabeja apmīrynuoti školuotuoji – "latgalīšu izlūksnis" vuiceituoji.

Stuovūkli (kai vysuos cytuos leidzeiguos reizēs) mieginuoja gluobt Latgalīšu školuotuoju savīneiba. Tuos vadeibā nūtyka 3 latgalīšu pareizraksteibai veļteitys apsprīdis (1918., 1921. i 1923. g., pādejuo nav dokumentāta), bet vysus (voi vysmoz leluokū daļu) apmīrynojūša rysynuojuma tik voi tai nabeja.

1921. g. sapuļcē beidzūt īraugom Pītera Stroda vuordu. P. Strods 20. godu suokumā dzeivuoja Rēzeknē, vadeja tur kursus i nūdarbeibys školuotuojom i školānim i beidzūt atzyna, ka vierziņs iz trešū , dobā naeksistejušū, "izlūksni", kura apvīnuotu vysu latvišu volūdys īpatneibys, ir maļdeigs.

! Par latgalīšu stupēdem, škola litojamajom gruomotom, myusu volūdu i sadzeivi daudz saistūšu lopspušu kuorsaviša Jezupa Laganovska (1920. – 1987.) gruomotā "Pasaules atklāsme" (1987.).

Juo irūsmē nu S. Svennes "Mozōs abeces" asam puorjāmuši "Latgalīšu abecis" 1. d. 95. lpp. atrūnamū rysynuojumu par cylvāka smiklim atkarā nu juo dzymuma i vacuma.

! Par latgalīšu gruomotu skaita strauju sasamazynuošonu Latgolys bibliotekuos piec 1934. goda vērtis M. Bukša "Latgaju volūdas un tautas izplateibas problemas" (1961.) 249. – 253. lpp.!

! Dazynojit, kas ir "Bolvu Stanislavs"!

! Par Latgolys atbreivuošonu var skaiteit bejušuo Latvejys armejys štaba priķsnika Pētera Radziņa gruomotu "Latvijas atbrīvošanas karš" (1990.; pyrmizdavums 1921. g.); par tū ari M. Bukšs "Latgaju atmūdā" 412. – 419. lpp.

! Vērtis karti "Ābecis" 2. d. 95. lpp.!

*Tuos (6 pogostus ar 44 560 dzeivuošoju) Krīvejai atdevē Padūmu Latvejys valdeiba, poša vēl byudama uorpus Latvejys teritorejys.

! Par tympus rūbeža palykušajim vitu vuordim i tautysbruolim raksteja F. Kempa dorbā "Latgales liktei", vāluok emigracejā – M. Bukšs, L. Latkovsks, B. Briška i citi.

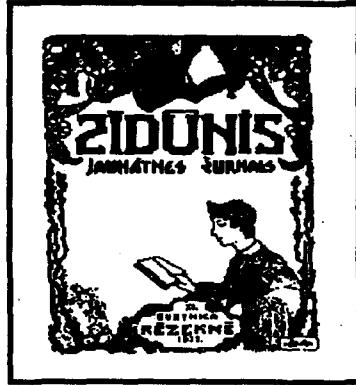
! Vērtis Aleksandra Batnis roketū "Rūbežu tragedijas pādejais cieliņš" "Dzeivē" 1966. g. 79. nr.!

*Dzīsna ir vacs baltu ciļmis vuords, nūzeimej (reita i) vokora bluožmi.

! Atrūnit dzīsnu storp radinikim "Ābecis" 1. d. 46. lpp. i "Ābecis" 2. d. 17. lpp.!

*"Zidūpa" – literarais žurnals ar pagaru myužu (1921.–1940.), galvonais jaunūs talantu audzynuojuos latgališu literaturai (diej tuo ari juo reikuotuos literaruos saceņeibys 1928. i 1931. g.). "Zidūpam" beja vairuoki redaktori, ari P. Strods. Par "Zidūni" i tuo leidzstruodnikim plāsi M. Bukša "Latgaju literatūras vēstures" 568. – 576. lpp.

"Zidūni" publicāta gan dailliteratura (pīmāram, 1927. g. numerūs J. Turkopula saistūšais stuosts turpynuojujums "Nu burlaka dīnas grōmotas"; skaista Naaizmierstulis legenda par naktineicu (= rudzu puči), cytuvit – daudzi Aleksandra Adamāna, Seimapa Putāna dzejūli), gan apceris (1930. g. numerūs par bazneicu byvniecibys stilim Latgolā, Latgolys zemnika ustobu, latvišu nalaimi – alkoholismu), gan roksti par kulturiesturiski nūzeimeigim nūtykumim (pīmāram, 1927. g. 4. nr. – par latgališu pamatškolu Reigā tuos 5 godu jubilejā).

"Zidūpa" vīna godaguojuma titullopa.

*Par tū L. Leikuma rokstā "Par latgališu raksteibu gōdojūt..." kruojumā "Valodas aktualitātes – 1990" (1991.). Tepat ari A. Staſeckys roksts "Pošlaik aktualoki latgališu raksteibas vaicōjumi".

*Par tū nadaudz L. Leikuma rokstā "Desmit dienas Minsterē" kruojumā "Baltu filoloģija II" (1992.), bet vē lobuok – S. Saušs rokstā "Vladislavs Lōcis un latgališu literatūra" "Olūta" 8. nr. (1992.).

1921. – 1923. goda "Zidūnūs" par tū vairuoki juo roksti, leidz 1922. g. – pyrmuo P. Stroda gramatika. Tamā jys jau ūkir, pīmāram, ē i ie vuordu saknēs (raksteidams *miert*, *pierkt*, *iert*, *cierws*, *dzierdēt*, *bierze*, *dziernowas* i tml.), isoka raksteit y tikai o – calmu saknēs, bet na golūtnēs (zyrgs, *lyns* i *zyrgi*, *lynī*) i vairuokys cytys vārā jamamys lītys. Sovā brošurā, veļteitā drukys aizliguma atcelšonys 20 godu jubilejai, Strods beidzūt pasludynoj, ka latgališu raksteiba ir dybynojama iz fonetikys (izrunys) i zynuotniskim pamatim. Ar tū beidzūt ari jys ir ceļa guojojeju iz raksteibys tyvynuošonu tautys runai vydā. Jaunuos nūstuodnis P. Strods daleji realizej 1933. g. izdūtajā "Pareizraksteibas vōrdneicā" – latgališu raksteibys leidzšinējā normativajā kruojumā.

KAS ITAMĀ REIZĒ PALĪK NAIZSTUOSTEITS?

Kod i kai veiduojuos jaunuo t.s. P. Stroda ortografeja? Kas tamā naapmirynuoja pošus reformatorus? Par kū jī naizdareja vairuok? Par kaidim vaicuojumim vysprymom kuortom juoguodoj tuoluokajim latgališu raksteibys veiduojumim?*

Par J. Cybulska i V. Luoča gruomotizdevieju darbeibu Latvejā, par dorba turpynuoju V. Luoča izdevnīceibā Vuocejā.* Par "Latgolas Bolsu", "Dzeivi", "Tāvu zemes kalendari", "Acta Latgalica" kai nūzeimeiguokajim turpynuojumim i vairuok nakai 130 svešumā izdūtajom latgališu gruomotom.

Par naoficialū ūtrū drukys aizligumu Latgolā pieckara godūs.

Par atseviškim nūzeimeigim latgališu kulturys dzeivis nūtykumim trešuos latvišu atmūdys laikā i, prūtams, lītom, kas saistētys ar myusu raksteibu.

Par vēl daudzim cylvākim, kuri pyuliejušis Latgolys lobā, nicik daudz nadūmojūt par atleidzeibu, bet kuru vuordi mums pagaidom vēl nikuo byutiska naizsoka (ka vyspuor ir dzierdātī).

Par tū i daudz kū cytu tod cytā reizē!

PERSONU VUORDU RUODEITUOJS

A

Jezups Akelevičs 61, 72
Ako 27
Alberts 36
Mareja Andžāne 42
Jānis Apals 19
Aleksejs Apīnis 76

B

Francis Balodis 31
Arturs Baumanis 33
Bertolds 36
Vilis Biļkins 33
Ernests Brastiņš 28
Ontuons Breidaks 14
Boleslavs Brežgo 64
Mikeļs Juoņs Borhs 73
Bonifacejs Briška 22
Johans Kristofs Broce 44
Juoņs Broks 80
Andrejs Brumanis 36
Mikeļs Bukšs 24
Kazimers Būga 39
Amaleja Bžezinska 84

C

Andris Caune 36
Jurs Cybuļs 57

D

Valija Dambe 14
Konstance
Daugule-Kempa 38
Raisa Denisova 11
sv. Donats 44
Velta Rūķe-Draviņa 58

E

Augusts Egluojs 49
Jānis Endzelins 39

G

Juoņs Gailums 32
Agnese Garijuone 88
Kazis Garšva 82
Ernests Gliks 74
Jānis Graudonis 11
Jezups Grišāns 83
Frāns Grūbers 51

J

Benjamiņš Jēgers 56
A. Juškevičs 60
Andryvs Jūrdžs 77

K

Oskars Kaliejs 31
Jānis Kalniņš 87
Konstance
Daugule-Kempa 38
Frāns Kemps 65
Juoņs Klīdziejs 46
Konstantins 45
Eduards Kozlovskis 89
Uldis Krasts 25
Pīters Kulesejs 34
Juoņs Kurmins 48
Ontuons Kūkuojs 56

L

Jezups Laganovskis 91
Lamekins 27
Leonards Latkovsks 15
Benita Laumane 74
Osvalds Līdeks 52
Ilze Loze 10
Juoņs Lukaševičs 68
Vladislavus Luocs 67
Muortenš Luters 67

M

Jezups Macilevičs 62, 72
Georgs Manceļs 74
Gustavs Manteifeļs 59, 64
Meinards 35
Jezups Mors 51
Remīgejs Mosokovskis 60
Evalds Mugurevičs 20

N

Nameiss 27
Nestors 35

O

Edite Olupe 39

P

Jurs Placinskis 24
Konstantins Plečciniks 52
Kornēlija Pokrotniece 50
Juoņs Pujats 23
Seimāns Putāns 79

R

Anna Rancāne 51
Nikodemus Rancāns 83
Ontuons Rancāns 43
Antonina Rekēna 74

Mikeļs (Mihaels) Rots 69
Marta Rudzīte 14
Ontuons Rupainš 57
Velta Rūķe-Draviņa 58

S

Valentins Sedovs 11
Valereja Seile 70
Marta Skavronska 74
Kazimers Skrynda 85
Ontuons Skrynda 85
Marta Skuja 30
Pīters Smeļters 51
Anna Stafecka 23
Pēteris Stepiņš 28
Kārlis Straubergs 34
Juoņs Streičs 63
Heinrihs Strods 76
Pīters Strods 66

Š

Stanislavs Škutāns 15
Elvīra Šnore 11
Īva Justyna Šostovicka 60

T

Heronims Tihovskis 49
Vilhelms Tomsens 12
Frāns Trasuns 27
Henriks Trūps 34
Tuolivalds 28

U

Stefaneja Uļanovska 57
Jurs Urtāns 33
Vladislavus Urtāns 17

V

Vitolds Valeiņs 31
Vetseka 29
Vīstarts 27
Vysvalds 29
Eduards Volters 45

Z

Frāns Zagorskis 11
Anna Zariņa 18
Antoņina Žavarina 78
Ivans Zavoloko 78
Frāns Zeps 90
Valdis Juris Zeps 12
Zigms Zinkevičs 11

- "Ābecis" 1. d. 15, 18, 19, 22, 23, 32, 34, 35, 36, 39, 40, 45, 47, 53, 55, 82, 85, 88, 89, 90
"Ābecis" 1. d. 6. lpp. 25
"Ābecis" 1. d. 7. lpp. 71, 72, 76
"Ābecis" 1. d. 8. lpp. 72, 76
"Ābecis" 1. d. 9. lpp. 86
"Ābecis" 1. d. 12. lpp. 72
"Ābecis" 1. d. 13. lpp. 40
"Ābecis" 1. d. 14., 28., 44., 56., 66., 86. lpp. 49
"Ābecis" 1. d. 15. lpp. 40, 41, 54, 55
"Ābecis" 1. d. 16. lpp. 18
"Ābecis" 1. d. 16. i 18. lpp. 12
"Ābecis" 1. d. 18. lpp. 17, 62
"Ābecis" 1. d. 19. lpp. 32
"Ābecis" 1. d. 20. lpp. 45, 61
"Ābecis" 1. d. 21., 33., 55. lpp. 86
"Ābecis" 1. d. 21. lpp. 32
"Ābecis" 1. d. 22. lpp. 82
"Ābecis" 1. d. 23. lpp. 40
"Ābecis" 1. d. 26. lpp. 18
"Ābecis" 1. d. 27. lpp. 40, 51
"Ābecis" 1. d. 28. lpp. 65
"Ābecis" 1. d. 30. lpp. 72
"Ābecis" 1. d. 32. lpp. 49, 63
"Ābecis" 1. d. 34. lpp. 78
"Ābecis" 1. d. 36. lpp. 84
"Ābecis" 1. d. 38. lpp. 82
"Ābecis" 1. d. 43. lpp. 43
"Ābecis" 1. d. 44. lpp. 18
"Ābecis" 1. d. 46. lpp. 79, 91
"Ābecis" 1. d. 48. lpp. 45
"Ābecis" 1. d. 50. lpp. 47, 56
"Ābecis" 1. d. 51. lpp. 32
"Ābecis" 1. d. 52. lpp. 29, 58
"Ābecis" 1. d. 54. lpp. 41, 77
"Ābecis" 1. d. 55. lpp. 41, 43
"Ābecis" 1. d. 56. lpp. 26, 45
"Ābecis" 1. d. 58. lpp. 30, 72, 81
"Ābecis" 1. d. 60. lpp. 80
"Ābecis" 1. d. 62. lpp. 72
"Ābecis" 1. d. 64. lpp. 46, 72
"Ābecis" 1. d. 65. lpp. 53
"Ābecis" 1. d. 67. lpp. 32
"Ābecis" 1. d. 68. lpp. 16
"Ābecis" 1. d. 70. lpp. 59, 84
"Ābecis" 1. d. 74. lpp. 12, 58
"Ābecis" 1. d. 78. lpp. 19, 28
"Ābecis" 1. d. 82. lpp. 16, 67
"Ābecis" 1. d. 83. lpp. 74
"Ābecis" 1. d. 84. lpp. 82
"Ābecis" 1. d. 87. lpp. 32
"Ābecis" 1. d. 88. lpp. 31, 50
"Ābecis" 1. d. 90. lpp. 13
"Ābecis" 1. d. 92. lpp. 79
"Ābecis" 1. d. 94. lpp. 72, 89
"Ābecis" 1. d. 94. i 95. lpp. 66, 81
"Ābecis" 1. d. 95. lpp. 66
"Ābecis" 1. d. pi burta "a" (12. lpp.) 60
"Ābecis" 1. d. pi divskaņa "ai" (12. lpp.) 39
"Ābecis" 1. d. pi burta "ā" (18. lpp.) 51
"Ābecis" 1. d. pi burta "b" (20. lpp.) 39, 52
"Ābecis" 1. d. pi burta "c" (22. lpp.) 70
"Ābecis" 1. d. pi burta "č" (24. lpp.) 56
"Ābecis" 1. d. pi burta "d" (26. lpp.) 64
"Ābecis" 1. d. pi burta "ē" (36. lpp.) 64, 67
"Ābecis" 1. d. pi burta "j" (52. lpp.) 57, 58
"Ābecis" 1. d. pi burta "k" (54. lpp.) 67
"Ābecis" 1. d. pi burta "T" (56. lpp.) 55, 64
"Ābecis" 1. d. pi burta "J" (58. lpp.) 19, 59, 64, 73
"Ābecis" 1. d. pi burta "n" (62. lpp.) 45
"Ābecis" 1. d. pi burta "o" (66. lpp.) 67
"Ābecis" 1. d. pi burta "p" (70. lpp.) 35
"Ābecis" 1. d. pi burta "v" (88. lpp.) 32, 56, 64
"Ābecis" 1. d. pi burta "z" (90. lpp.) 22
"Ābecis" 1. d. pi burta "f" (94. lpp.) 63
"Ābecis" 1. d. pi burta "h" (95. lpp.) 66
"Ābecis" 2. d. 12, 38, 86
"Ābecis" 2. d. 5. lpp. 85
"Ābecis" 2. d. 7. lpp. 14, 35, 39
"Ābecis" 2. d. 9. lpp. 58
"Ābecis" 2. d. 9. – 10. lpp. 87
"Ābecis" 2. d. 11. lpp. 67
"Ābecis" 2. d. 14. lpp. 48
"Ābecis" 2. d. 16. lpp. 32, 52, 70
"Ābecis" 2. d. 16. – 18. lpp. 47
"Ābecis" 2. d. 16. – 21. lpp. 86
"Ābecis" 2. d. 17. lpp. 34, 42, 91
"Ābecis" 2. d. 19. lpp. 39
"Ābecis" 2. d. 20. lpp. 40
"Ābecis" 2. d. 23. lpp. 72, 73
"Ābecis" 2. d. 24. lpp. 35, 40, 52
"Ābecis" 2. d. 25. lpp. 43
"Ābecis" 2. d. 28. lpp. 15
"Ābecis" 2. d. 32. – 33. lpp. 63

- "Ābecis" 2. d. 38. lpp. 41
"Ābecis" 2. d. 39. lpp. 58
"Ābecis" 2. d. 41. lpp. 48
"Ābecis" 2. d. 44. lpp. 82
"Ābecis" 2. d. 45. lpp. 47
"Ābecis" 2. d. 48. – 51. lpp. 56
"Ābecis" 2. d. 56., 67., 78. lpp. 32
"Ābecis" 2. d. 56. lpp. 88
"Ābecis" 2. d. 57. lpp. 88
"Ābecis" 2. d. 58. lpp. 21, 55
"Ābecis" 2. d. 59. lpp. 68
"Ābecis" 2. d. 59. i 91. lpp. 83
"Ābecis" 2. d. 60. lpp. 37, 82
"Ābecis" 2. d. 60. i 61. lpp. 78
"Ābecis" 2. d. 61. lpp. 34
"Ābecis" 2. d. 63. lpp. 15, 62
"Ābecis" 2. d. 66. lpp. 59, 61
"Ābecis" 2. d. 67. lpp. 54
"Ābecis" 2. d. 67., 68. lpp. 22
"Ābecis" 2. d. 67. i 70. lpp. 18
"Ābecis" 2. d. 68. lpp. 12
"Ābecis" 2. d. 68., 70., 76., 77., 78. lpp. 61
"Ābecis" 2. d. 70. lpp. 59, 80
"Ābecis" 2. d. 71. lpp. 41, 55
"Ābecis" 2. d. 71., 73. i 85. lpp. 13
"Ābecis" 2. d. 72. lpp. 27, 51
"Ābecis" 2. d. 75. lpp. 43, 61
"Ābecis" 2. d. 76. lpp. 15, 60, 84
"Ābecis" 2. d. 77. lpp. 13
"Ābecis" 2. d. 78. lpp. 62
"Ābecis" 2. d. 78. – 79. lpp. 57
"Ābecis" 2. d. 79. lpp. 79
"Ābecis" 2. d. 80. lpp. 84
"Ābecis" 2. d. 81. lpp. 42
"Ābecis" 2. d. 81. – 83. lpp. 51
"Ābecis" 2. d. 83. lpp. 50
"Ābecis" 2. d. 84. lpp. 48, 56
"Ābecis" 2. d. 85. lpp. 21, 58
"Ābecis" 2. d. 87. lpp. 47
"Ābecis" 2. d. 89. lpp. 61
"Ābecis" 2. d. 90. lpp. 56, 63
"Ābecis" 2. d. 91. – 93. lpp. 70
"Ābecis" 2. d. 92. – 93. lpp. 83
"Ābecis" 2. d. 93. lpp. 83, 89
"Ābecis" 2. d. 95. lpp. 72, 91

SKAIDRUOTŪS VĪTU VUORDU RUODEITUOJS

- Aglyune(a) 59
Atzele 27
Baltejys jyura 35
Cyskuodi 82
Daugavpils 64
Daugovys tierdzničieibys
celš 21
Ņukši 19
Ezerukini 15
Idumeja 28
Ikškile 36
Imera 28
Izvolts 75
Jākubpils 44
Jersika 29
Krustpili 43, 64
Kuršu zemis 27
Kūknesis 29
Latgaļu zemis 29
Livoneju 37
Lubaona apkaimis 10
Lubaons 22
Ludzys piļs 65
Lurda 59
Mežūtne 27
Olyuksna 28
Preili 73
Pryušu zemis 38
Pulinova 88
Puordaugovys hercogiste 66
pūļu Vydzeme 68
Rēzekne 64
Romova 33
Sieļpils 27
Sivers 14
Skaistkalne 73
Straupe 28
Šauļu Krysta kolns 43
"Terra Mariana" 54, 59
Tiervete 27
Tuolova 28
Uodigāni 82
Uoraišu azara piļs 19
Ūdu kolns 19
Varakļuoni 22, 73
Varka 22
Viļaka 59, 65
Volkenbergys piļs 64
Zemgaļu zemis 27
zvidru Vydzeme 68
Žečpospolita 66

Lideja Leikuma
Gruomota školuotuojim
Lielvārde, "LIELVĀRDS", 1993

Apgāds "Lielvārds", Gaismas ielā 1, LV-5070. Tālrunis (250) 53824.
Reģistrācijas apliecības Nr. 2 - 0686
Iespēsts valsts uzņēmumā "Madonas tipogrāfija",
Madonā, Saieta laukumā 2, LV-4801.
Pasūtījuma Nr. 660.